ПРЕДГОВОР

О, неразумне и юроде!
Поради что се срамиш
да се наречеш болгарин...
Паисий Хилендарски,
Банско – Македония

Фактите са свидетели на миналото. Съдници са. Техният съд е неподкупен. Те са неми и ни карат да мълчим, изискват уважение. Фактите са ръцете на историята, символът на истината. Те могат да бъдат само фалшифицирани. Ония, които фалшифицират фактите, се наричат фалшификатори на фактите. Историята също може да бъде фалшифицирана. Ония, които фалшифицират историята, се наричат фалшификатори на историята.

През 1969 година в Скопие излезе в три тома една книга. Съчинителите є я нарекоха "Историја на македонскиот народ". Фалшификацията като явление не е непозната на историята. Фалшификация обаче от този род историята не познава. Понякога и най-грубите фалшификатори проявяват чувство на срам и отговорност. За съчинителите на тази книга тези човешки качества са непознати. Иска им се да бъдат историци с нова мисия и посланици на някаква неземна vis maior justitiae, съвест, която е дошла на земята да осъди неправдата и да възстанови владението на истината, а в действителност някои от тях са специфични духовни недоразумения. Това са гробари, които в късна нощ с фенери и лопати търсят в гроба на Александър Македонски прародината на македонските славяни.

Тези иманяри блуждаят в царството на историята и дирят ковчег с реликви и скрижали на измисленото от тях. Те себе си надигат срещу себе си, самозаблуждават се, воюват, искат да не са това, което са. Искат да са това, което не са, и всички, които не са като тях, да станат като тях.

Коя е обаче тази сила, която ще сбъдне мечтите им и ще превърне сънищата им в действителност? Въображението ли? Въображението е изкуство. То е сила в изкуството и слабост в историята. Историята не е въображение. Желанието ли? Желанието е пропаганда. То е сила в пропагандата и слабост в историята. Историята не е желание. Предпоставката ли? Предпоставката е теория. Тя е сила в теорията и слабост в историята. Историята не е предпоставка. Без оръжие са. Фалшификациите, които те разменят за истини, не са път към победа. Търсят светлина да възвърнат радостта на очите си. Тази светлина, която може да възвърне радостта на очите им, не е заблуда. Навсякъде присъства край тях. Те не я виждат. Сами са. Самотата е опасна. Пътят е дълъг и мрачен. Светилникът на призрачното им учение догаря. С лъжи не се поддържа огънят му. Лъжите са безумно ято. Безумното ято е къща неразумна. Лъжите са невярна стряха. Невярната стряха е огнище без огън. Неверие погубва верността им.

Отгде да вземат тази сила, която ще възвърне вярата им?

От народа ли? Но народът вежди свива и сърдито глава поклаща. Светкавици гневни избиват из очите му.

От земята ли? Но земята в мъка съхне и неравни теглила влачи. Проклятия страшни излизат от гърдите є.

Или от войската на Самуила? Но тази войска е плът от плътта и кръв от кръвта на Куберовите прабългари.

През 1018 година в Охрид залезе славата на третата българска столица.

Но Охрид беше законен наследник на Преслав, тъй както Преслав беше законен наследник на Плиска.

Самуил беше законен наследник на Симеона и Петра, тъй както Симеон беше законен наследник на Аспаруха и Крума.

Три престолнини с нееднаква орисия. Три престолнини с нееднаква слава. Но и под трите царски наметала биеха сърцата на България и неразделно с тях в тяхната плът и кръв тържествуваха Аспаруховите и Куберовите прабългари.

Къде да намерят тази сила?

В кладата на българския богомилец Василий ли? Но и тази клада е плът от плътта и кръв от кръвта на Куберовите прабългари. Пет столетия преди Джордано Бруно, през 1111 година, в Цариград на клада жив изгоря богомилският ересиарх Василий. Обгърнат от пламъци, българинът отправяше слова към съвестта на света: "За истината съм готов да посрещна хиляди по-страшни смърти на хиляди по-страшни клади."

Еничарите като кастова категория отдавна са мъртви. Еничарите обаче от категорията на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" са живи и са по-еничари и от най-еничарите на Османската империя. Те всичко светло, свято, скъпо, родно, българско у българина безмилостно убиват и ограбват.

Ни жестокият византиец Василий II, наречен от историята с прозвището Българоубиец, не е бил така жесток, когато е ослепявал с огнени монети рожбите на Самуила, ни Алексий Комнин е бил така жесток, когато жив е изгорил българския богомил Василий, ни султанът е бил така жесток, когато е обесил Апостола на свободата и в кърви е потушавал Априлското, Кресненско-Разложкото и Илинденско-Преображенското въстание. Ни разпятия, ни голготи, ни войни, ни робии, ни ятагани, ни щикове в гърба не са били така жестоки, както фалшификаторите от категорията на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ".

Тежка битка са подхванали. На антибългарска почва история да сътворят. Фанатизмът е болест на неразвита възраст. Възрастта е време. Времето е цяр и разстояние. Някои от тези фанатици времето ще излекува. Някои от тях с възрастта си ще наберат разстоянието, което ще им покаже нещата такива, каквито са. Аз вярвам, че някои от тях ще се върнат към истината за себе си.

Пътят към истината е покрит с колебания. Из тоя път слабите стават силни. Силните – слаби. Едни като листи ще покапят из тоя път, други ще стигнат до върха, откъдето ще видят пропастта, към която са вървели. На този връх душите им ще се сгреят, очите им ще прогледнат, съвестта им ще оздравее. На този връх е истината за България. С живи хора истината се ражда. С верни хора истината расте. Истината умира, когато за нея се борят нечестни хора.

ГЛАВА ПЪРВА

Народ, който не уважава
себе си, не е за уважение!

Дали Македония някога е била държавно-етническа или национално обособена общност? Дали Македония е географска област, каквито са Тракия, Мизия, Добруджа и други области на България? И какви са по националност славяните в Македония?

"Най-старите жители на днешната българска земя принадлежали – пише световноизвестният историк К. Иречек – към *трако-илирското семейство* и се разделяли на две племена: източно и западно, тракийско и илирско. Към източното племе принадлежали *траките*, а също тъй може

би *македонците*, които най-вероятно, подобно на днешните албански пришълци в Елада, твърде рано изпаднали под гръцко влияние; няма да сгрешим, ако предположим, че и *пелазгите* били техни съплеменници.” [*1*]

Славянските племена, които се настанили в Мизия, Тракия и Македония, според световноизвестния историк Л. Нидерле принадлежат към източната група на южните славяни и образуват българския народ. За славяните от Македония Л. Нидерле пише: “Почти всички тези славяни попаднали бързо под властта на българите и се обединили с тях не само в политическо, но и в етническо отношение. Те приели името българи и заедно с него съзнанието за определена общност.” [*2*]

“...След двестегодишен и нещо задружен живот – пише големият историк академик Йордан Иванов – станала физическа и духовна асимилация на двете племена (прабългарите и славяните – б. а.) и се родил нов народ “българи” със славянски език. Малобройният сравнително турански елемент тъй се стопил в славянското мнозинство, че не останали никакви осезателни останки от прабългарския език. И от всички народи, чиито съдбини някога са били свързани с Балканите и които са засядали в Мизия, Тракия и Македония, като келти, римляни, хуни, славяни, прабългари, авари, византийци, турци, само един от тях, българският, можа като най-жизнен да оцелее на същата земя през течение на вековете. И ако н а р о д н о с т т а се определя като съзнание за единство, единство, проявено в езика, потеклото, обичаите и общите стремежи на един народ, българският народ има всички тия качества: нещо повече, този народ заема едно цяло, непръснато ядро на Балканите; той е имал една история, едни радости и патила, една обща религия, една книжнина – особености, каквито липсват на повечето от другите съседни народности.” [*3*]

Две становища воюват в етнографската летопис на Македония: едното е научно, другото е ненаучно. Научното се обосновава върху необорими, автентични факти. Ненаучното – върху понятия, които се менят в зависимост от развитието на политическите претенции. За да изключим всяко подозрение в преднамереност или необективност, нека оставим застъпниците на тези становища сами да говорят.

Чувствителният грък, по род от Евбея, бивш дякон в “Света София” цариградска, архиепископ Теофилакт Охридски, в писмо до Анема се оплаква: “Като казваш, че си станал съвсем варварин посред българите, ти, предрагий, ми казваш това, което аз сънувам. Защото разсъди, колко съм пил аз от чашата на простащината, като се намирам толкова години далеч от страните на мъдростта, и колко съм се опил с амузия – незачитането на музите... И тъй, понеже ние живеем от дълго време в земята на българите, простащината ни стана близка другарка и съжителка...” [*4*] Цариградянинът по възпитание Теофилакт в писмо до великия доместик изказва мъката си: “...робувам не на царица, чиста и хубава и изобщо на златна Афродита, но на роби, варвари, нечисти, вонещи на кожа...” [*5*] На връщане в Охрид архипастирът Теофилакт пише на императрица Мария: “И тъй, слизам при българите, истински царогражданин, по чудо българин, от когото мирише на гнилоч, както те миришат на кожа.” [*6*]

По заповед на българския княз Борис през IX век в Брегалница бил съграден нов храм и там били пренесени мощи на светци от Струмица. За пренасянето на тия мощи охридският архиепископ Теофилакт в своето съчинение “Страдание на Тиверио полските мъченици” между другото казва: “И тъй, като дигнали [мощите на мъчениците] с велико славословие, осветление, благоухание и песнопения, тръгнали за Брегалница... пристигат в Брегалница и... поставили ония божествени ковчези на дясната страна на храма... Определен бил за тоя божествен храм особен клир, обучен на български език в божествените служби, който постоянно да служи в него и да извършва свещените песнопения...” [*7*]

Определено ясна е историческата истина в съобщенията на Теофилакт.

За същото произшествие обаче, позовавайки се дори и на самото житие за Тиверио полските мъченици на Теофилакт, фалшификаторите на фактите в “Историја на македонскиот народ” твърдят, че “Уште во почетокот од наложува|ето на бугарската власт, Македонските Словени давале отпор. Тоа го кажува и Теофилакт во Житието на Тиверио полските маченици, кога истакнува дека населението од струмичката област уште во времето на владее|ето на Борис

било склоно кон “дрскост и бунт”, поради што Борис морал да биде доста “кроток и благ”. И по-нататък: “Наспоредно со световната власт, бугарските владетели настојувале да ја уредат и црковната управа во потчинената Македонија. Преку отвара|ето на голем број цркви и поставува|ето на добро обучен клир во нив, бугарската централна власт настојувала да ја ангажира и црквата во зацврствува|ето на бугарското господство во Македонија.” [*8*]

Докато за Теофилакт терминът “македонски словени” за жителите в Македония е въобще неизвестен, защото по негово мнение в Македония живеят българи и естествено е клирът да се обучава на български език, понеже гръцкият език е непонятен на населението в тази част на България, съчинителите на “Историја на македонскиот народ”, използвайки факта, “дека населението од струмичката област уште во времето на владее|ето на Борис било склоно кон “дрскост и бунт”, превръщат българите в “македонски словени”. Обаче не съобщават тоя “добро обучен клир” на кой език е бил обучен. А за Теофилакт тоя език е български.

В една грамота, дадена през 1347 г. на Хилендарския манастир от Душана, сръбският владетел се подписва: “Стефань вь Христа Бога благовѣрны царь и самодрьжьць Сръб,л@мь и Грькомь и Бльгаромь.” [*9*]

В друга грамота, издадена в Мелник през 1350 г., сръбският владетел Душан се титулува като цар... “Сего ради азь благовѣрніи и о Христѣ царь Стефань Сръб,л@мь и Грькомь и Бльгаромь...” [*10*]

Фалшификацията, извършена върху историческата правда, е още по-неубедителна.

Съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” ето как съобщават за това крупно събитие: “Српскиот владетел Душан, држејќи под своја власт голем дел од западните провинции на византијското царство, се прогласил во 1345 година за цар на Србите и Грците. Набргу потоа српската архиепископија била возвишена во ранг на патријаршија. Јоаникие, првиот српски патријарх, во присуство на трновскиот патријарх, охридскиот архиепископ, како и претставници на светогорските манастири, го крунисал Душана за цар, во Скопје на 16.IV.1346 година. Покрај тоа, и други важни политички акти на српското царство биле врзани за македонската територија, меѓу кои и донесува|ето на Законикот, во Скопје во 1349 г., кој бил подоцна дополнет, веројатно во Сер.” [*11*]

Отбелязвайки тоя важен момент от сръбската история обаче, те представят нещата от онова време в невярна светлина и по този начин повдигат оправдано съмнение у историците за достоверността на тяхната тритомна книга. В грамотите сръбският владетел Душан се титулува и подписва “цар на сърбите и гърците и българите”; той знаел, че в завладяната от него Македония живеят българи, а не македонци, затова се титулува и подписва “цар на сърбите и гърците и българите”, а не “цар на сърбите и гърците и македонците”.

Съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” и тук, при отбелязването на една от най-висшите изяви на сръбското царско владичество, прибягват не към фактите, а към желанията. Но за да не бъдат обвинени в непознаване на материята, която третират, те казват само, че “српскиот владетел Душан, држејќи под своја власт голем дел од западните провинции на византијското царство, се прогласил во 1345 година за цар на Србите и Грците”, което пък значи, първо, че “сръбският владетел, който се коронясал за цар в Скопие на 16.IV.1346 г. и който в грамотите от 1347 и 1350 г. се титулува и подписва “цар Сръб,л@мь и Грькомь и Бльгаромь”, не е бил действително цар и на българите, както говорят грамотите, а е бил само “цар на србите и грците”, както твърдят съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ”; и, второ, когато вече съобщават в подробности, че “Јоаникие, првиот српски патријарх, во присуство на трновскиот патријарх, охридскиот архиепископ, како и претставници на светогорските манастири, го крунисал Душана за цар, во Скопје на 16.IV.1346 година”, поне да посочат на кои народи се е коронясал за цар сръбският владетел.

Противоречивото поведение на неспокойната съвест не може да бъде незабелязано.

В борбата истината набира вяра.

Докато авторът на “Веда Словена” Стефан И. Веркович вярва, че славяните са прастари жители на Балканския полуостров и воюва за българите в Македония, то Милош Милоевич не иска даже и да допусне, че сърбите не са прастари жители на Индия, Африка, Мала Азия, и

прекръства цяла Македония в “Стара Србия”. Белградският професор Йован Цвиич обаче, като географски и етнографски авторитет, иска да хвърли научна светлина по тоя въпрос. В книгата си “Проматра|а о етнографији македонских словена” от 1906 г. той признава, че “македонските славяни обикновено се наричат “българи”, но за да не бъде погрешно разбран, бърза да поясни, че името “българин” се разбирало като “прост човек”. В етнографската си карта на Балканите от 1913 г. същият тоя професор отбелязва българите в Югоизточна Македония, като ги кръщава с ново име “славяни”, а населението на Северна Македония, в тъй наречената “спорна зона”, показва с еднакъв цвят с цвета, с който отбелязва сърбите. В географската си карта от 1918 г. сръбският географ е още по-настъпателен в претенциите. Археологът Никола Вулич по някакви исторически стъпки на сръбски крале и царе, намерени нейде в пясъка край Вардара, прави откритие в археологията и авторитетно предлага Македония вече да не се нарича “Южна Сърбия”, а само “Сърбия”.

А сръбският министър К. Стоянович бърза да поясни думата “българин” и дълбокоучено заявява, че “с това име (българин – б. а.) не се означавала българска народност, а само простота, защото това название иде от латинската дума vulgaris – прост човек, селяк, земеделец, докато пък за национално определение се употребява монголската дума “болгарин”, която не е позната в Македония”. Обаче непонятни са причините, поради които министър К. Стоянович, като верен тълкувател на чуждите думи, не се е спрял върху етимологическото значение и на думата servi – роби, и не е предложил на италианското списание “Nuova antologia” България да се прекръсти в Простотия, а Сърбия – в Робия, понеже думата “българин” не означавала народност, а само простота, а Сърбия, понеже иде от servi, което значи роби.

O, sancta simplicitas!

Съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ”, от една страна, отричат факта, че сръбският владетел Душан е бил цар и “бльгаромь”. Сръбският министър К. Стоянович, от друга страна, с тълкуването си на “монголската дума “болгарин” се стреми да убеди историята, че сръбският владетел Душан не е бил цар Срьб,л@мь и Грькомь и Бльгаромь”, а е бил “цар Сербомь и Грькомь и Монголамь”.

Няма да спорим с убеждението на убедения К. Стоянович дали “монголската дума “болгарин” е позната, или не е позната в Македония. Ще е от полза за всички, които желаят да се доберат до истината по този въпрос, ако не са чули, да чуят мнението на двама български просветители от Македония.

Хаджи Яким Даскала Кърчовски в повестта си: “Пⷭвѣсть ρеди стрѣшнагw вторегw пришⷭствїѧ Хрїст»ва”, отпечатана в град Будин, 1814 г., казва, че книгата му е написана на “простѣшїѧ зкъ Болгѣрскїѧ”. Кирил Пейчинович в книгата си “Огледало”, излязла в 1816 г. в Будин, пише, че е написана “препростѣшимъ и не книжнымъ †зыкомъ Болгарскимъ”. През 1840 г. излиза още една книга на Кирил Пейчинович под заглавие: “Отѣшⷭнїе грѣшнымъ”. Тя е отпечатана в Солун в първата българска печатница, открита през 1838 г. от архимандрит Хаджи Теодосий Синаитски, българин от Дойран. Той е написал предговора към книгата, в който между другото четем за Кирила Пейчинович, за изворите, които е превел и стъкмил за книгата си “Отѣшⷭнїе грѣшнымъ”: приведⷭ ги со толковенїе на прости #зкъ болгарскїѧ долнї# Мсси Ск»пскїѧ и Тⷭтовскїѧ да # чататъ и пр»стїю нεродъ...” [*12*].

И турският историк и географ Мустафа бен Абдулах Хаджи Калфа, един от най-известните турски учени на XVII в., в географското си съчинение, познато на науката само в немския превод на Хамер, казва следното за българското население в Македония:

“**Кюстендил**... Този град е бил някогаш столица на бъл–гарите...”

“**Хорпища** (Х р у п и щ а), на брега на Костурското езеро, 2 часа далече от Костур. Наблизо се намират К е с р ь е (Костур), Б и л и щ а (Биглища), Н а с л и д ж (Населич, Населица). Жителите са българи.”

“**Билища** (Б и л и с т а , Биглища) е кадилък, 12 деня от Цариград. Наоколо се намират: К е с р ь е (Костур), Г о р и д ж е (Корча), П р е с е п е (Преспа), Х о р п и щ а (Хрупища). Жителите са българи и арнаути.”

“**Толи монастир** (Б е т о г л и я , Битоля), между Ф л о р и н а (Лерин), П и р л и п а (Прилеп), П е р е с п е (Преспа) и Охри[д]. От Цариград тук се дохожда през Солун, Вардар и Воден се дохожда дотук за 15 дни. Жителите са българи.”

“**Охри** (О х р и д), югозападно от У с к у б (Скопие), 16 деня път от Цариград, на източната страна на едно езеро. Границите са: Переспе (Преспа), Истарда (Старово), Фирджова (Кичево); жителите са българи.” [*13*]

И турският писател от XVII век Евлия Челеби в том V на своето прочуто съчинение “Сейахатнаме” при пътуването си за София, като съобщава за северномакедонските градове и области, спирайки се в Кюстендилското село Друган, казва: “Като станахме оттука на изток и вървяхме един ден път, пристигнахме в село Друган, то има двесте къщи и е българско село.”

Пътувайки от Кратово за Крива Паланка, Евлия Челеби минал през кумановското село Нагоричино и се спрял в с. Мурад. За това ето какво бележи: “Оттука, като станахме и вървяхме на изток, минахме през Н а г о р и ч и (но), което е б ъ л г а р с к о с е л о , и се спряхме да променим коне в с. М у р а д . Това село е българско .”

Пътувайки от Велес за Прилеп, Евлия Челеби се спрял в с. Извор (Велешко), за което бележи следното: “След като вървяхме час и половина на юг, пристигнахме в селото И з в о р . То е разположено край река и в полите на един хълм, има сто къщи и е българско село.” [*14*]

И турският историк Ходжа Сеадедин, един от най-авторитетните турски историци на XVII век, в своята известна “Корона на историите”, като съобщава за похода на турците в Македония през 1371 г., недвусмислено казва, че “...кюстендилският владетел, познат с името Константин (става дума за деспот Константин Драгаш, по това време владетел на Североизточна Македония със столица Велбъжд (Кюстендил) – б. а.) и прочут с владението на обширни земи и спахии, беше върховен властник в б ъ л г а р с к а т а област и притежаваше земите, в които се намират рудниците Тала и Накра...” [*15*]

Юрий Иванович Венелин, видният украински историк и славяновед, в съчинението си “Древніе и нынѐшніе Болгаре” пише за областите, в които живеят българи, следното:

“Нынѐ, по вѐрнымь извѣстіямъ, если разобратъ народонаселеніе каждой Турецкой области порознь, выдеть слѐдующее положительное свѐдѐніе:

Населеніе Болгаріи составляютъ:

а) Главное Болгаре.

в) Частное Турки, Волохи, Греки.

Населеніе Румеліи составляютъ:

а) Главное Болгаре.

в) Частное Турки, Греки и пр.

Населеніе Македоніи составляютъ:

а) Коренное Болгаре.

в) Частное Турки, Греки.

Населеніе Албаніи составляютъ:

а) Главное Скипатари (Албанци, Арнаути).

в) Частное Болгаре.

Населеніе Ёессаліи составляютъ:

Волохи, Болгаре, Турки, Греки.” [*16*]

В съчинението си “О характерѐ народныхъ пѐсень у славянъ задунайскихъ” Ю. И. Венелин казва за Македония, че е населена навсякъде с българи: “...Болгаре изъ Македоніи, которую они всплошъ населяют.” В същото съчинение той пише, че българите и сърбите са разпределени по

области по следния ред: “*Болгаре* по Болгаріи, Бесарабіи, Румиліи или Ёракіи и Македоніи... *Сербы* по Сербіи, Босніи, Герцеговинѣ, Черногоры и Далмаціи.” [*17*]

През 1840 г. в Париж френският геолог Ами Буе публикува четиритомна книга под заглавие “Европейска Турция”. За първи път Европейска Турция е обективно, научно и обстойно проучена, и то на самото място. Когато говори за Македония, виднят учен означава оная част от Балканския полуостров, която от повечето изследователи се определя като област, включена между Шар и Рила на север, линията от Шар до Грамос на запад, Бистрица и Бяло море на юг. Места на изток. Проходът на Качаник в Шар планина е наречена “врата на Македония” (porte de la Macédoine). “Българите, казва Ами Буе, населяват България, Долна Мизия и по-голямата част на Горна Мизия, те съставят при това главната ядка на населението в Македония с изключение на най-крайната югоизточна част от Костур до и по Бистрица. Планините между водоразделите на Лерин и Костур, между Кайлари и Сятища, между Острово и Бер и между Воден и Негуш служат за южен предел на земите, дето се говори само български, и за северен предел на земите, дето селяните говорят гръцки. Българи се намират още пръснати или събрани в села из Тракия, дори до Текир-даг (Родосто), а също дори и в Югоизточна Сърбия.” [*18*] Сърби, според Ами Буе, живеят в Княжество Сърбия, в Босна, Херцеговина, Черна гора и в една част от пашалъците Прищина, Печ (Ипек) и Призрен. В тази своя четиритомна книга Ами Буе изрично казва, че южният склон на Шар е населен с българи, и дава за пример Тетово, като посочва, че населението на тоя град е българско, смесено с албанско.

Ами Буе е известен и с етнографската карта на Балканския полуостров, която е обнародвана в 1847 г. и очертава вярно границите на Македония. [*19*]

През 1842 г. излезе “Slovanskэ nбrodopis” на П. Й. Шафарик, първия славянски етнограф и славист на времето си. В “Slovanskэ nбrodopis”, в това специално съчинение по славянска етнография, за първи път е посочена по-точно границата между сръбското и българското племе. Тая граница подробно се показва, а още по-ярко тя личи в приложената към съчинението етнографска карта, озаглавена “Slovaskэ zem˜ vid”. [*20*]

В третото издание на книгата на сръбския писател Дим. Давидович, озаглавена “Исторія народа србскогъ”, се посочват всички земи, в които тогава са живели сърби – самостоятелно или смесено с други народности. Давидович казва: “Землѣ у коима Србльи сада п р е б и в а ю, есу ове: 1. Сербія: измеЏу рѣке Дрине, Саве, Дунава и Тимока... Сербіянцы. 2. Босна... Жительи... Бошняцы. 3. Ерцеговина... Жительи... Ерцеговцы. 4. Црна Гора... Жительи – Црногорцы. 5. Рагуза... Жительи – Дубровничани. 6. Бока Которска... Жительи – Бокельи. 7. Далмація... Жительи – Далматинцьи. 8. Иллирія: измеЏу рѣке Купе и Драве... Жительи – Србльи. 9. Рватска... Жительи – Рвати – РваЏани. 10. Славония и Срем... Жительи – Славонцы – Сремцы. 11. Бачка... Жительи – Бачвани. 12. Банат... Жительи – БанаЏани. 13. Подунавлѣ у средной МаЏарской...” [*21*] Книгата е печатана през 1848 г. в Белград, в книгопечатницата на Княжество Сърбия. Към нея е прибавена етнографска карта под заглавие “Землѣ, у коима пребиваю Срб‡и”. Призрен и Косово са поставени извън сръбската граница, а като български градове са посочени Ниш, Враня, Скопие, Велес и др.

Рядка е и твърде интересна етнографската карта, излязла през 1853 г. също в Белград на сръбски език под наслов: “Србія и землѣ, у коима се србскіи говори са неким частима подграничныи земаля, управ‡но и на цынкусу резано от проф. К. Дежардена. У Београду, 1853.” [*22*] Според тази етнографска карта на проф. К. Дежарден цяла Македония е включена в българската говорна област. Говорната гранична линия върви от Призрен до устието на Тимок, като оставя Скопие, Гилане, Враня, Лесковац, Пирот (Шаркьой), Мустафа паша-паланка в българската част.

Двама сръбски студенти, Янкович и Груич, единият в Париж, другият в Берлин, с цел да запознаят европейския свят с южните славяни, главно със сърбите, издават през 1853 г. в Париж на френски език книга под заглавие “Slaves du sud”. В книгата се изреждат всички краища, където по това време живеели сърби: 1. Войводина (Банат, Срем и Бачка). 2. Славония. 3. Далмация. 4. Истрия. 5. Рагуза (Дубровник). 6. Бока Которска. 7. Черна гора. 8. Метохия (или както я наричат “Ancienne Serbie”). 9. Босна. 10. Херцеговина. 11. Сърбия (тогава княжество).

[*22*] Авторите на “Slaves du sud” изобщо не са смятали Македония за област, населена със сърби, а под името Стара Сърбия (Ancienne Serbie) са разбирали покрайнината Метохия, на север от Шар планина.

Същото твърди и сръбският историк Дан. Медакович. Медакович казва: “От няколко години, именно, откакто се създаде Княжество Сърбия и доби политическо име и свои определени граници, често се слуша за ония сръбски места, които някога са били сърце на държавата и на целия сръбски народ, да се наричат Стара Сърбия.” [*24*]

Гръцкият историк и географ П. Аравантинос привлича вниманието на науката със своето двутомно историко-географско съчинение, излязло през 1856–1857 г. в Атина. Книгата е ценна със сведенията си за историческата топонимия в югозападния дял на Балканския полуостров. Аравантинос между другото, изреждайки градовете в Македония, споменава и народността на населението им. Например:

“Пелагония – стар град и област на Македония... В Пелагония е разположен новият град Битоля, наречен още и Монастир, населен от 20 000 души... Неговите християнски жители говорят главно български език.”

“Струмица – град, който лежи в пределите на Македония, между Радовиш и Вардар, наричан някога Тивериопол, сега с население 3000 души от български род...”

“Тиквеш. Град и епархия в Македония... Градът и епархията са населени с българи...”

“Прилеп, или обикновено наричан Перлепе, е град в Македония, често пъти се споменава във византийската история. Сега неговото население се състои от 1200 домакинства, мохамедански и християнски, последните са от български род и една част влашки.”

“Негуш. Нов град в Македония с население 2000 християнски домакинства от български род.”

“Кюстендил – област в Македония и град с население от български род.” [*25*]

По-нататък в една таблица на окръзите, окръжните градове и църковното ведомство при означение на народността на населението в Македония българи намираме в Битолско, Прилепско, Велешко, Тиквешко, Леринско, Серфиджанско, Преспанско, Охридско.

Вук Ст. Караджич, великият реформатор на сръбския език и правопис, в писмо от Виена на 28 март 1859 г. до Найден Геров, изпращайки приложение с имената на много области, градове и реки на България, се обръща с една голяма молба: “1) Ако знаете или разберете кое от тези имена се нарича другояче от народа, да го поправите. 2) Да ми изброите броя на къщите по тези места и да укажете колко са турски, колко български, гръцки или цинцарски и колко джамии имат турците и колко църкви, попове, училища и учители имат християните...

Български градове:

Видин, Арчар, Лом, Дреновец, Милковец, Чипровец, Пирот, Берковица, Ниш, Рахово, Враца, Сопот, Никопол, Свищов, Плевен, Ловеч, Севлиево, Русе, Търново, Осман Пазар, Тутракан, Силистра, Разград, Джумая, Шумен, Расово, Кючук Кайнарджа, Кюстенджа, Мангалия, Пазарджик, Балчик, Провадия, Варна, Враня, Качаник, Куманово, Скопие, София, Дупница, Кратово, Етрополе, Златица, Самоков, Татар Пазарджик, Габрово, Калофер, Пловдив, Казанлък, Клисура, Ямбол, Сливен, Загора, Котел, Карнобат, Айтос, Месемврия, Бургас, Щип, Велес, Кавадарци, Прилеп, Радовиш, Струмица, Петрич, Долян, Дойран, Неврокоп, Мелник, Сушица, Станимака, Узунджово, Исакча, Мачин, Тулча, Бабадаг, Хърсово, Кузлуджа, Джумая, Тиквеш, Тетевен, Дряново, Радомир, Камено поле, Белоградчик, Ихтиман, Нови хан, Трън, Бела Паланка, Джезаир, Чирпан, Созопол, Ениджели, Анхиало.

Български реки:

Лом, Огоста, Искър, Вит, Росица, Дриста, Табан, Оз, Девня, Камчик, Ситница, Летница, Вардар, Струма, Стрема, Марица, Тунджа, Черна река, Брегалница, Места, Тека, Струмица.” [*26*]

През 1860 г. в Белград излезе бележитата книга на Стефан И. Веркович "Народне песме македонски бугара". "Пътувайки – казва Стефан Веркович в предговора си – в разстояние на повече от девет години из Македония и съседните области на Европейска Турция, за да проучвам както нашите народни славянски старини, така и различните антични паметници, имах възможност покрай тази главна задача да изготвя една сбирка на български народни песни, която сега предоставям на общественото внимание и особено на българските и останалите славянски любители на нашето народно творчество и книжнина."

"Тъй като вече девет години живея и пътувам из тези краища, аз имах възможността добре да ги опозная заедно с техните жители и понеже съм уверен, че моите славянски читатели особено ще се радват да узнаят нещо повече за тези свои далечни братя и за земята, в която живеят, тук накратко ще посоча границите на онази част от Македония, която обитават тези български славяни."

От особена важност са наблюденията на Веркович, че в тази част на Македония и Тракия "живеят размесено четири различни народности: славянска, македоно-влашка или цинцарска, гръцка и османска. Обаче славяните са най-многобройни от всички останали, след тях идват цинцарите. Гърците и турците са малко на брой. По всички по-големи населени места има евреи, но най-много в Солун."

Изключително значение за нашия въпрос има обосноваването на Веркович, защо тези песни е нарекъл български, а не славянски. Цитираме тази част от предговора:

"Ясно доказателство, че македонските българи, на които принадлежат тези песни, преди са се наричали славяни, намираме в книгите на светите славянски апостоли Кирил и Методий и на техните ученици, които казват, че са превели светото Евангелие на славянски език, и едва по-късно са приели името на своите завоеватели българи, което е по-скоро политическо и държавно, отколкото народно. Аз обаче нарекох тези песни български, а не славянски, защото, ако днес попитате някой македонски славянин какъв е, веднага ще ви отговори: аз съм българин [болгарин], и езика си наричат български [болгарски], въпреки че всички що-годе грамотни люде наричат себе си славянобългари [словяноболгари]." [*27*]

Останало е едно писмо от Стефан И. Веркович. Писмото е писано от Загреб на 17 март 1878 г., адресирано до славянския деец и професор в Петроград Владимир Иванович Ламански. От писмото личи загрижеността и тревогата на Веркович за българските етнографски граници в Македония и Западна България. Ето две извадки от него:

"...Аз не зная – пише Ст. И. Веркович – кога ще бъда там, но тъй като сега се решава съдбата на Балканския полуостров, то смятам за уместно да Ви изпратя копие от писмото, което писах на 6/18 декември миналата година, само за да обърнете внимание на истинската граница между българи и сърби не само в етнографско, но и в географско отношение, като предварително казвам, че тук Русия за славяните е като майка за децата си.

Както добрите родители не предпочитат едното си дете пред другото, така мисля, че ще постъпи нашата мила майка Русия при определяне българо-сръбската граница. Както личи от вестниците, сърбите предявяват съвсем безсъвестни претенции при разглеждане на своите граници, основавайки правата си на някакви фантастични и баснословни исторически предания, защото те не трябва да постъпват въз основа на миналото, а на сегашното, т. е. да поставят естествените граници на всяко племе там, където свършва езикът му...

Моята политическа вяра – продължава Ст. И. Веркович – почива на следната теория – "по неволя всеки е приятел на близкия си" и "всяка животинка скърби за своята мъка". Този пример бляскаво се потвърждава от това, че Русия няма приятели между чуждоплеменните, следователно тя може да има здрав съюз само с едноплеменните є славяни; но те са още роби и не са свободни и затова от тях не може да се очаква полза преди тяхното освобождение и укрепване. Начало на това сега се поставя в Турция. Съдбата на Русия я е определила да бъде глава и майка на славянските племена и в общославянски интерес. При определяне на границите трябва да се постъпи така, както обикновено постъпва с децата си добрата майка, т. е. да не се дава ухо на внушенията на егоистичните сърби, но границите трябва да се определят

по справедливост, където се чува сръбски език, нека бъдат сръбски, а където български – български...” [*28*]

Още по-ясно и по-основно представя Стефан И. Веркович границите в Македония в предговора към книгата си “Топографическо-этнографическій очеркъ Македоніи”. Ето какво казва той: “Заселвайки се в наименуваната страна (Македония – б. а.) заради археологически изследвания, чрез непрекъснати пътувания аз се запознах с езика и обичаите на жителите на македонските села и веднага се убедих, че Македония далеч не принадлежи на гърците, а е населена предимно със славяни, които живеят размесено с турци, гърци и куцовласи. Всички македонски славяни, които са мнозинство от населението, наричат себе си единствено “българи”. Броят им надминава няколко пъти всяка от другите народности, които населяват Македония, но и всички останали, взети заедно. Ето защо аз посветих особено старание на изучаването на бита именно на българите.”

“След като очертахме границите между българските и гръцки[те] племена на юг от Македония, нека се обърнем към северната етнографска граница на българското племе, където то се преплита със сърбите. От този пункт, от който започва планинската верига, отделяща Призренския санджак от Шкодринския, граница между българското и сръбското племе съставляват високите планини на Шар (по български и сръбски “Шар планина”), които се простират до Качаник, където се съединяват с така наречената “Скопска Черна гора”. Всички села по двата склона на планината Шар са населени изключително с българи, дори и в най-старата столица на бившото сръбско царство, в Призрен, населението по произход не е сръбско, а българско и куцовлашко. От Качаник до реката Морава граница е гореспоменатата Черна гора. Граница между българите и сърбите, които живеят на Косовската равнина, е реката Морава. Цялото пространство между Скопска Черна гора и бившото сръбско княжество от река Морава до Дунава е населено изключително само с българи, говоримият език на които е еднакъв с езика на македонските и тракийските българи.” [*29*]

Цялостно ясен и политически определен е Стефан И. Веркович, обаче в очите на съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” историческата заслуга на Ст. И. Веркович мълком е отмината и е представена само едната страна от дейността му в Македония. Те пишат: “...кога во есента на 1861 година почнале да се водат преговори во Цариград помеѓу српската и грчката влада (правителство – б. а.), односно помеѓу Илија Гарашанин, како претставник на српската влада, и Рениери, како претставник на грчката влада, овој последниов барал да є се отстапи на Грција, покрај Цариград, уште и цела Тракија и Македонија. Гарашанин ја одбил категорички оваа “неразумна грабежливост” на Грците и се согласил да ги поделат интересните сфери во Македонија по линијата Охрид – Прилеп – Велес – Штип – Кратово и Горна №умаја до Стара планина. Јужно од оваа планина биле оставени да работат грчките пропагандни органи и агенти. Меѓутоа, до вистинско склучува|е на еден грчко-српски сојуз дошло одвај по 6 години. Во тоа меѓувреме пропагандната работа на двете земји во Македонија наоѓале плоден терен. На српската страна работел Стеван Верковикґ , кој уште од 1850 г. се движел низ Македонија, а од 1855 година и постојано се населил да живее во Серес под форма на собирач на антики и други старини. Тој станал одговорен за тајната работа и за политичката пропаганда пред српската влада за цела Источна Македонија.” [*30*]

Това е вярно. Но както казахме, това е едната страна на монетата.

Ако съчинителите бяха хора, които служат на историческата правда, те биха съобщили:

Първо, че директорът на Белградския музей Янко Шафарик през 1846 г. е препоръчал на сръбското правителство да се изпрати способно лице в Стара Сърбия, Македония и Албания за сметка и разход на сръбското правителство там да събира и купува стари ръкописи. И че тази препоръка на Янко Шафарик след съгласието на министъра Илия Гарашанин е била усвоена и сръбското правителство е решило като подходящ за тази работа да бъде изпратен Стефан И. Веркович.

Второ, че Стефан И. Веркович, след като е напуснал католическия манастир, гдето е учел, се е освободил от влиянието на илиризма и след като го е завладяла мисълта за политическа дейност сред поробените южни славяни, в 1843 г. се поставя на разположение на сръбската

национална пропаганда. Като неин таен агент прекосява Далмация, Черна Гора и Албания, а от 1850 г. се насочва към Македония. С настаняването му в Сяр сръбската политика цели да се попречи Македония да се присъедини към Гърция.

И, *трето*, че Стефан И. Веркович е отговорен не въобще пред сръбското правителство, а пред министъра Илия Гарашанин, а Гарашанин е spiritus factor на сръбската националистическа пропаганда. Отхвърляйки "неразумната грабежливост" на гърците, защото в Скопие някога е владеел сръбският цар Стефан Душан Силни, сиреч селата и градовете на Македония са били под сръбско владичество, Илия Гарашанин е готов сферите на влияние в Македония (като част от "провинция Бугарија" под турско иго – б. а.) да бъдат ясно разграничени между двете заинтересовани страни – Сърбия и Гърция. Както се вижда, това не е продиктувано от съчувствие към страданията на местното славянско население. Напротив. Целта е да се смени гръцката "неразумна грабежливост" със сръбска "разумна грабежливост", т. е. чрез великосръбската националистическа пропагандна мрежа да се внушава на славянската част от населението, че не са българи, а са сърби, "славни Душанови потомци"...

Пропагандата е оръжие на противоречия. Народът е поле на колебания. Пропаганда, която не разбира националното съзнание и религиозното чувство, а вижда само социалната нееднаквост, такава пропаганда не осъзнава своята собствена роля. Пропаганда, която разбира националното съзнание и религиозното чувство, а не вижда социалната нееднаквост, такава пропаганда не проумява своята собствена роля. Пропаганда, която не вижда, че и националното съзнание, и религиозното чувство, и социалната нееднаквост са класова изява на определен етап на класовата борба, и такава пропаганда не разбира своята собствена роля.

Авторитетният френски пътешественик Лежан (Guillaume Lejean), след като е обиколил по-голямата част на Европейска Турция с цел да се запознае на самото място с разпределението на различните народности, в книгата си "Етнография на Европейска Турция", обнародвана в 1861 г., казва за българите: "Сега това племе (българското – б. а.) е включено приблизително между Дунава, Тимок и една линия, която минава през градовете Ниш, Призрен, Охрид, Костур, Негуш, Солун, Одрин и Созопол, Черно море, Бургас, Сливен, Разград. Извън този периметър живеят предни части или групи от българското племе между албанците, власите, гърците, в Бесарабия и Добруджа и чак до [Мала] Азия..." [*31*]

С научна цел на два пъти е пътувал през Македония и австрийският консул в Гърция И. Г. Хан. Първия път през 1858 г. и втория – през 1863 г. Резултат на тия му пътувания са двете негови бележити книги за западния дял на полуострова и за неговото население, а именно: "Пътуване от Белград до Солун", обнародвана през 1861 г., и втората книга, под наслов "Пътуване през областите на Дрин и Вардара, извършено през 1863 г.", издадена през 1867 г. Хан е знаел добре албански и гръцки език, а в сръбския му е помагал Франьо Зах, майор на сръбска служба, началник на белградското артилерийско училище, по народност чех, който го е придружавал в първото му пътуване. Има достоверни данни, че на Зах е било поръчано от сръбска страна да отбелязва по своя път местата, гдето живеят сърби, българи, албанци. В писмо от 7 януари 1859 г. до В. Караджич Йован Гаврилович пише: "Како е г. Франьо Захъ, управитель овдашнЄ артил. школе путовао с Г. Ханомъ одъ Београда до Солуна и ових дана се амо вратіо, отидемъ къ |ему данас и упитам га: Йел бележіо на своеме путу, где Срби, Бугари, Арнаути стануЮ по онимъ краевима. Одговори ми, да не само йе бележіо, него ми на мојУ велику радость покаже израЦену карту у коіои е све што знати желимо означіо." [*32*]

Относно българското население в Македония австрийският консул в Гърция дава следните сведения. За Куманово той казва: "Градът има 650 къщи, 300 от които са мохамедански и 350 български-християнски, извън тях има 30 цигански колиби, та цялото население възлиза на около 3500 души." И по-нататък за небългарското население на околията Прилеп се казва: "Тая околия брои около 160 села, от тях 18 са с мохамеданско население, от които 12 албански и 6 български, приели исляма." Съседната на Прилеп и Битоля "планинска местност Морихово брои 19 български села", "Селото Варош (до Прилеп) е със 70 български къщи." Общото население на град Битоля по преброяването от 1838 г. достигало 33 000–34 000 души. "Християнското население, пише Хан, е достигнало 9000 българи от гръцко

(източноправославно – б. а.) вероизповедание, 4500 гърци от двата рода, 1200 албанци-католици и 700 цинцари.” Освен това в града имало 5800 българи мохамедани. Говорейки за влашко население в Крушово, Хан прибавя за български жители: “И българският елемент там се дели на два класа, именно на староседелци, които наричат себе си мияци, и на пришелци, дошли от покрайнината Галичник и Лазарополе.”

По-нататък за Лерин (Флорина) Хан бележи: “За къщите във Флорина... ни се посочи навярно преувеличено число 3000, чието население се състои едната половина от мохамедани албанци и турци, другата половина от българи християни.” За леринското село Баница авторът бележи: “Баница, село със 130 български къщи.” [*33*]

Във втората си пътеписна книга Хан дава също така сведения за народността на населението в Македония. За Дебър той казва: “Епископът и Иляс ага едногласно сочат числото на къщите в града да е 2000, от които само 170 българско-християнски, а другите албано-мохамедански.”

За Струга е отбелязано: “Струга лежи от двете страни на р. Дрин при изхода му от езерото и се дели от реката на една мохамеданска и друга християнска половина. Българо-християнската половина, която има 361 къщи, лежи на западната страна, а източната половина брои 220 мохамедански и 30 християнски къщи.” За Охрид отбелязва: “...Тази част се нарича Варош и е заселена предимно от българи християни, които смятат себе си за същински граждани варошани на Охрид и образуват своя собствена община.” За Ресен и за покрайната Преспа Хан пише: “Град Ресен брои 600–700 къщи... От тези къщи 150 са мохамедански, 60 цигански (от тях 10 християнски), 100 влашки християнски и останалите (300–400) са българско-християнски. Домашният език на гражданите мохамедани е отчасти турски, отчасти албански, отчасти български. По уверения от много места по селата на Горна Преспа се говори само български, докато в Долна Преспа само албански.” Велес бегло е поменат с неговото българско население и български език. За Гевгели се казва: “Околността е изцяло българска и в самия град домашен език е българският.” Във втората си пътеписна книга австрийският консул говори и за българското население в села, например край Вардар, край Радика – Дебърско, край Охридското езеро, в Костурско, Охридско – Кичевско, Преспанско, Битолско, Тиквешко, Гевгелийско, Дойранско, Кукушко. За Призрен той е отбелязал следното: “Призрен има според официалните преброителни листове 11 540 къщи, от които 8400 мохамедански, 3000 с гръцко население (православни), 150 католически. Цялото му население приблизително възлиза на 46 000 души, от които 36 000 мохамедани, 8000 православни (българи и власи) и 2000 католици.”

Ценни са наблюденията на Хан и върху говорите на населението, с което се е срещал. Сръбско-българската говорна граница у Хан върви по реката Българска Морава (Bulgar Morava, както я именува той), та до Призрен в полите на Шар. На югоизток от тази граница са българите, а на северозапад – сърбите и албанците. В Куршумли, Прокупле (на р. Тополница, приток на р. Българска Морава), в покрайната Добрич (между Прокупле и Ниш) населението е сръбско, а край Българска Морава, Лесковац, Враня населението е българско. По Горна Българска Морава край Гилане, с. Видин, Бинча албанското население е смесено с малко българско, а в Янево, Ситница е вече сръбско. [*34*]

Обстойният пътепис, снабден с етнографска карта, на англичанките мис Макензи и мис Ърби, които са обиколили през 1863 г. Македония и по-късно са споходили и други области на Европейска Турция, предимно сръбските земи: Стара Сърбия, Босна, Черна Гора, част от Албания, повдигна завесата на мрачната османска империя и навсякъде изпълни със светлина сърцата, жадуващи за истина. Тази смела книга бе превеждана на разни европейски езици. Преведе я и сръбският посланик в Лондон Чеда Миятович и бе отпечатана в Белград през 1868 г. заедно с приложената етнографска карта на балканските народи. Съкратено издание, преведено от сръбски през 1891 г., излиза и в България.

В предговора към второто издание на пътеписа (1869) великият М. Гладстон казва: “Нито един дипломат, нито един консул, нито един пътешественик от нашите съотечественици не е направил такъв ценен принос в нашите сведения за славяните в Европейска Турция, както този принос, който направиха мис Макензи и мис Ърби с изданието на своето “Пътуване по славянските области на Европейска Турция”.”

В книгата на мис Макензи и мис Ърби българските земи са разпределени на три дяла: Северна България – между Дунава и Балкана, Средна България – между Балкана и Родопите, и Южна България, която "се простира от Родопите, та до границата на древна Гърция". [*35*]

Според приложената етнографска карта българското население в Македония се простира в следните граници: на северозапад – Шар планина; на запад – източните водораздели на Дрин, Охридското езеро, та до Костурското езеро; на юг – граничната линия върви от Костурското езеро край Островското езеро, дохожда до устието на р. Вардар и като минава малко северно от Солун, върви на изток към Тракия, като оставя Сяр в българския дял. Главните градове Скопие, Велес, Охрид, Битоля, Прилеп, Воден, Енидже Вардар, Сяр са в обсега на Южна България.

И Виктор Григорович, бележитият руски славист и тънък познавач на южното славянство, описа пътуването си по Македония през 1844–1845 г. в "Очерк за пътешествие по Европейска Турция". Въз основа на етнографията, историята и езика този блестящ учен определя българския характер на тамошното славянско население така:

"...от Солун до Енидже са разположени в планините селата... Населението им е предимно българско..."

"Пространството, което може да се ограничи от запад с реката Черна, от изток с Караджова, от север с линията от Воден до Битоля, от юг с линията от Кастраница до Флорина (Лерин – б. а.), е населено предимно от българи с примес на власи и турци."

"Воден (по-рано Едеса)... включва смесено население, главна част на което обаче съставляват българите."

"В Битоля – живеят българи, македоно-власи и албанци..."

"В Струга се намира една църква на името на св. Георги. Жителите на града са българи и албанци, мохамедани и християни."

"Град Ресна (Ресен), на четири часа от езерото, е заселен с българи..."

"Жителите на града (Сяр – б. а.) са: турци, българи, македоно-власи и гърци..." [*36*]

Великият руски учен Виктор Григорович е първият славист, който определя особеностите на българския език и наречия. На с. 163, 164 в своя "Очерк за пътешествие..." той пише: "За наречията самите българи имат още неясни понятия. Те съдят за тях повече в лексикално отношение и затова напр. в Македония жителите, особено градските, различават много наречия, като: воденско, прилепско, велешко, шопско. Всички тези наречия обаче, разглеждани по-отблизо, се свеждат до едно. Същото може да се каже за другите страни, където се употребява български език. Основавайки се върху собствени съображения и върху разговор с познавача на този предмет Х. Костович (Йордан хаджи Константинов от Велес – б. а.) [*37*], аз бих разделил цялата област на българския език на две половини, в които различната му употреба може да се нарече диалектна. Първата ще нарека западна, понеже тя обхваща цяла Македония до доспатските планини и по направлението им към север включва част от Дунавска България до самия Видин; втората – източна, т. е. страната на изток от Доспат и на север и юг от Балкана."

По-нататък Виктор Григорович се спира върху особеностите на българските говори изобщо и на тези в Македония, Дебърско, Солунско, Воденско, Битолско, Корчанско, посочва и някои прозвища на българите в Македония (мърваци, шопи, пуливаковци, бабуни, кецкари, мияци, бърсяци) и съобщава, че българските училища достигали до 51.

Към казаното дотук правилно ще бъде да се прибавят и данните от официалната турска статистика за облика на Македония по национален признак, потвърдени от изследванията на най-добрия познавач на Македония Васил Кънчов. [*38*] Според тези данни към 1900 г. в Македония основната маса от населението се нарича българи и възлиза на повече от 52 процента от цялото население.

Всички статистики – сръбска, гръцка, турска, руска, различни статистически данни, публикувани в западноевропейския печат и литература, твърдят категорично, че славяните в Македония са се наричали българи, и нито една от статистиките не сочи, че съществува някаква отделна македонска народност или че славяните в Македония са се наричали македонци.

За българското население в Македония ясно и не–двусмислено говорят всички по-авторитетни чужди статистики, които вземат Македония в географските є граници. Така е по руската статистика на княз Черкаски от 1877 г. Според нея българите в споменатите граници на Македония са близо 55 процента. В статистическите си етнографски и исторически очерци за балканските славяни руският учен от XIX век В. В. Макушев категорично очертава територията, населена с български славяни. “Областта – пише той, – заета от българи, се заключава между Дунав, Тимок, планините, лежащи на запад от Българска Морава, Призрен, Охрид, Костур, Невески, Солун, Одрин, Созопол, Черно море, Бургас, Сливен и Разград.” [*39*] Руският учен В. Теплов, след като прави анализ на редица данни за населението в етническите граници на България, дава следната таблица: българи 4 095 981 човека, гърци – 355 000, руси – 11 325, сърби – 41 228, румънци – 65 878, куцовласи – 22 400, арменци – 141 822, евреи – 18 241, немци – 4700. По руската статистика на княз Черкаски от 1877 г. българите в Македония възлизат до близо 55 процента, по сръбската на Стефан Веркович от 1889 г. – на близо 68 процента, по френската на Гастон Рутиер от 1904 г. – на близо 53 процента, по германската на Рихтер фон Мах от 1906 г. – на над 60 процента и пр. По статистически данни на ВМОРО от 1905 г. българите в Македония са над 56 процента.

За наличието на българското население в Македония говорят и сръбската статистика на Сп. Гопчевич от 1889, и гръцката статистика на Делияни от 1904 г. независимо от явно преувеличаване на данните за броя на сръбското, респективно гръцкото население в Македония. Тези две статистики въпреки значителното намаляване на българското население все пак сочат, че населението в Македония е българско, а не македонско.

В географските граници на Македония обаче са включени и райони, които са били населени с гръцко население. Ако те не се смятат, а се вземат приблизителните граници на Македония, върху територията на която се изгражда ВМОРО, то по статистиката на Кънчов българите възлизат на повече от 60 процента, турците – на близо 22 процента, останалите 18 процента са представлявали албанци, власи, гърци, евреи, цигани и др., взети заедно. Почти такова е било съотношението между българското и останалото население в Мизия и Тракия (Източна Румелия) и Одринска Тракия по време на Освобождението на България от османското иго през 1878 г.

В турската статистика също се дават данни за български училища, за български учители, за български църкви. Основните и прогимназиалните училища в Македония през 1900 г. са били 1132 с 63 774 ученици и 1776 учители. Средните български учебни заведения са били 9 с 1700 ученици и 108 учители. Българските църкви и параклиси са били 1294 с 1132 български свещеници.

Официалната турска статистика и данните на академик Йордан Иванов показват, че и по време на балканските войни (1912–1913) българите в Македония са били около половината от населението въпреки масовите изселвания в България след Илинденско-Преображенското въстание.

Като се имат предвид българската, сръбската и гръцката статистика, в доклада на известната международна Карнегиева анкета след Балканските войни се казва: “Само българската статистика държи сметка за националното самосъзнание на населението. Сръбските пресмятания обикновено са основани върху резултатите на диалектологията и обичайното единство: повечето от тях са теоретични и абстрактни. Гръцките изчисления са още по-изкуствени, понеже за етническо разграничение те взимат влиянието, упражнявано от гръцката култура върху градското население, и преживелиците и следите на класическата древност.”

По-нататък се отбелязва: “Ние притежаваме картите на Кънчов, представляващи българското мнение, и още по-известната карта на Цвиич, представляваща сръбското мнение. Но етнографските понятия на г-н Цвиич се променят с развитието на сръбските политически претенции. Границите, които той даваше на Стара Сърбия през 1905 г., не са същите, които є дава в 1911 г. (вж. неговата карта, печатана в Petermanns Mitteilungen); по време на пълната победа, в навечерието на Втората балканска война, един друг професор от Белградския

университет – г-н Белич, печаташе своята карта, основана върху изучаване на диалектите и задоволяваща най-скорошните и най-прекалените сръбски претенции.” [*40*]

Членовете на Карнегиевата анкетна комисия приемат данните на българските общини в Македония и статистическите изследвания на българския историк и етнограф Васил Кънчов. Според Васил Кънчов в Македония, взета в географските є граници, към 1900 г. е имало: българи – 1 181 336, турци – 499 204, гърци – 228 702, албанци – 128 711, власи-цинцари 80 767, евреи – 67 840, цигани – 54 557, руси – 4000, черкези – 2837, сърби – 700, разни – 9570. [*41*]

Бившият член на френската секция от Международната комисия по преустройството на турската жандармерия полковник Леон Ламуш, който от Илинденско-Преображенското въстание до навечерието на Балканската война 1912–1913 г. живее в Македония, съобщава, че през 1912 г. в нея съществували 1141 български училища с 1884 учители и 65 474 ученици, без да се включват българските католически училища в Битоля, Кукуш, Солун и протестантските училища. По същото време екзархийското духовенство се състояло от 7 владици, 7 епископални (владишки) наместници и 1132 свещеници, които обслужвали 1273 църкви и параклиси.

През Балканската война 1912–1913 г. близо 15 000 българи, родени в Македония и Одринско, постъпват доброволци в Македоно-Одринското опълчение и в редовната българска армия. Във вътрешността на тези две области действат и многобройни чети начело с най-изтъкнатите дейци на ВМОРО.

След Междусъюзническата война (1913) шест седми от територията на Македония с мнозинство българско население са завзети от Сърбия и Гърция. Българите в Македония попадат под ново национално робство. За това говори и фактът, че и през време на Първата световна война българските войски са посрещнати от това население като истински братя и желани освободители, а насила мобилизираните в сръбската армия българи от Вардарска Македония масово дезертират и постъпват в българската армия.

Само в първите три години на сръбското владичество в Македония са били убити, обесени, отвлечени и безследно изчезнали, с опожарени домове или подложени на други репресии няколко хиляди българи и албанци. Имената на част от тези хора бяха публикувани през 1917 г. от сина на възрожденеца Григор Пърличев – Кирил Пърличев, в книгата “Сръбският режим и революционната борба на Македония (1912–1915)”.

Международната Карнегиева анкета през ония години също изнесе многобройни факти на жестоки насилия – масови избивания, изтезания и прогонвания на българите. Тук трябва да отбележим, че и в доклада на Карнегиевата комисия ясно и категорично се говори не за отделно македонско, а за българско население в Македония, за българи.

След Първата световна война Вардарска и Егейска Македония отново са присъединени към сръбско-хърватско-словенското кралство (от 1929 г. – Кралство Югославия) и към Гърция. Сръбската буржоазия провежда суров курс на асимилация и денационализация на българското население. В тези части всичко българско е забранено. Сръбската буржоазия настоява да направи от българите “прави сърби” и го смята за свое свещено право, обстоятелство, в което местното население вижда брутално насилие.

Ако лъжата и заблудата в устата на пропагандата са истина, то истината в поверителните документи, материали, статистики от 1941 г. не се поддава на чувството на самозалъгващата се пропаганда, а говори с езика на твърдите факти: именно, че във Вардарска Македония под кралска Югославия славяните са българи, а не “прави сърби”.

Преди да отговорим на поставения въпрос: дали Македония някога е била държавно-етническа или национално обособена общност, дали Македония е географска област, каквито са Мизия, Добруджа, Тракия и други области на България, и какви са по националност славяните в Македония, налага се да направим някои съществени обобщения и изводи.

Първо обобщение и първи извод. От старите етнографски карти на Македония със своето сериозно научно изследване привличат внимание картите и сведенията на П. Й. Шафарик, на Ами Буе, на Дим. Давидович, на К. Дежарден, на Г. Лежан, на мис Макензи и мис Ърби, на

Груич и Янкович. Тези карти са от времето преди създаване на Българската екзархия и на българското княжество. Те са ясни, категорични. Те са плод на дълбоки проучвания. Авторите на тези карти са формирали своето становище върху собствени научни наблюдения, върху лични проверявания. Авторите са чужденци. Те не могат да бъдат обвинени в пристрастие. Две от тези карти са сръбски. Върху етнографските понятия на авторите на всички тези карти не е влияел политическият момент, както у сръбския географ и етнограф Йован Цвиич. Те са съвест, те са достъпни за всяка чиста съвест. Те изискват уважение и принуждават фактите да се наричат с точни, определени имена. Политиката е без чувства, науката е правда. Политиката трябва да е разум, науката да е истина. Науката ръст набира в мъката на опита. Може ученият да бъде упрекван, че не е посветил еднакво внимание при проучване на всички гранични линии, както при картата на Павел Й. Шафарик от 1842 г. за южната граница. Може и точността за броя на къщите в селата и градовете на Македония да бъде под съмнение. Може. Но едно, в което не може да има съмнение, е, че във всички стари етнографски карти на Македония мнозинството на населението е представено като българско, с крайни предели Скопско, Костурско, Солунско, и че в нито една от тези стари етнографски карти дори не се загатва, че славянската част от населението на Македония е някаква отделна македонска народност.

От новите етнографски карти привличат вниманието познавачи на Македония като проф. Г. Вайганд с картата си от 1895 г., като В. Кънчов с картата си от 1900 г., като проф. Л. Нидерле с картата си от 1908 г., като проф. Т. Д. Флорински с картата си от 1911 г., като румънския познавач на Македония Кост. Ное с картата си от 1913 г.

И тези нови етнографски карти говорят с ясен, категоричен език. И те са плод на дълбоки проучвания. Авторите на тези карти се формирали своето становище върху собствени научни проучвания, върху лични проверки. С изключение на В. Кънчов всички те са чужденци и не могат да бъдат обвинени в пристрастие. Но картата на В. Кънчов се схожда със сведенията в картата на Г. Вайганд за Южна Македония. Картата на проф. Л. Нидерле се различава от картата на Г. Вайганд и В. Кънчов в малкия пояс в Призренско, Тетовско, северно от Скопско и северно от Кумановско, който е означен с преходно сръбско-българско население. Картата на Т. Д. Флорински се схожда с картите на Вайганд, Кънчов и Нидерле по пределите, които българите заемат в Македония. Кумановско и Северноскопско са отбелязани като сръбски, а Кратовско и Велешко – като български. Може познавачът да бъде упрекван, че твърде много е засилил някои селища, както румънецът Кост. Ное прави това за влашките и албанските селища. Може числата на статистиките за населението в Македония на княз Черкаски, на В. Кънчов и др. да бъдат поставени под съмнение. Може... но, повтаряме, едно не може да бъде под съмнение, че във всички тези нови етнографски карти на Македония мнозинството от населението е представено като българско и че в нито една от тези карти дори не се загатва, че славянската част от населението в Македония е някаква отделна македонска народност.

Второ обобщение и втори извод. Авторитети като Теофилакт Охридски и Аравантинос, Григорович и Венелин, като Ходжа Сеадедин, Хаджи Калфа и Евлия Челеби, като Буе и Лежан, като Шафарик и Иречек, като мис Макензи и мис Ърби, като Хан и Гризебах, като Караджич и Веркович, писатели, етнолози, слависти, историци, пътешественици, учени, специалисти са формирали своето становище върху факти, а не върху желания. Техният език е конкретен и категоричен. Те са чужденци. Между тях са Караджич и Веркович, и двамата сърби, а те не могат да бъдат обвинени нито в заблуденост, нито в пристрастие, нито в повлияване от политическия момент. Сведения са черпили из самата действителност. Пътували са, проучвали са, срещали са се по села и градове с живи хора, обобщавали са наблюдения и впечатления, правили са изводи и са съобщавали ясно, гласно, недвусмислено, че славянската част от населението в Македония са българи. Нито един от тях не е нарекъл тая славянска част македонци. За тях името македонец е неизвестно. Защото, ако славянската част от населението в Македония е чувствала себе си или се е определяла, или се е наричала македонци, то изследвачите не са могли да не чуят това и не са могли да не го видят. А такова нещо никой от тях не е забелязал. И затова никой не го съобщава. За изследвача е без съмнение фактът, дали

проучваното от него население чувства себе си в народностния смисъл на думата така или иначе, или се определя и се нарича с едно или друго име. За изследвача е от значение да установи точно как проучваното от него население се чувства, как се определя и нарича, защото науката си служи с конкретни, а не с абстрактни определения. Така прави и историкът К. Иречек, когато твърди, че "славяните наричат македоно-румъните власи или цинцари". Така прави и фолклористът Ст. Веркович, когато съобщава, че има "четири различни народа, които живеят размесено в Македония, т. е. славянски, македоно-влашки или цинцарски, гръцки и османски".

Веркович например поради задачата, която му е била възложена, би могъл съвсем спокойно да прекръсти славянския народ в сърби, а македоно-влашкия или цинцарския народ – в македонци.

Като таен агент на сръбската национална пропаганда Веркович е пътувал из Македония. Проучвал е положението. Събирал е информации. Целта си е прикривал с издирване на археологически старини и с търсене на стари монети. Но той се е срещал с живи хора. Живите хора не са археологически старини. Не са стари монети. Те се движат, страдат и се радват, пеят и плачат. Те му казват, че песните, които пеят, са български, че езикът, на който говорят, е български, че носиите, които носят, са български, че и обичаите, и игрите, и танците са български Политикът Веркович е отстъпил пред изследвача Веркович. Славянофилът заговорва у него. И той става защитник на българите и започва да воюва както срещу влиянието на гърцизма, така и срещу влиянието на сърбизма.

Трето обобщение и трети извод. Македония е класическата страна на българската народна песен. Образната музика в тази велика изповед на България отдавна владее сърцата на културния свят. За опознаване на това свещено съкровище на славянството ние, българите, дължим неугасваща признателност на Вук Караджич, на Юрий Венелин, на Виктор Григорович, на Стефан Веркович, на Станко Враз, на Пьотър Безсонов, на Огюст Дозон, на всички тези мъже на науката, които лице в лице се срещаха с истината и не се поколебаха да я съобщят на света.

Вук Караджич доказа, че българският език съществено се различава от сръбския по цял ред особености, които не са свойствени на сръбския или на хърватския език.

Стефан Веркович установи българския национален характер на славянската част от населението в Македония.

И Юрий Венелин, и Виктор Григорович, и Станко Враз, и Пьотър Безсонов, и Огюст Дозон по един или друг начин съобщаваха истината за България.

Вук Караджич обаче не стигна до извода, че Македония – тази хубавица на Балканите, в която четири реки (Бистрица, Вардар, Струма и Места) извират бели, студени снаги между планините (Шар и Рила на север, Родопите на изток, Бяло море на юг, Шар, Грамос и Пинд на запад) и текат в Бяло море, тази хубавица, в която Охрид – това будно око, и Пирин – този безсънен страж, от векове бдят над българската земя, не е географска област, каквито са Тракия, Мизия, Добруджа и др. В писмото си от 16 март 1859 г. до Найден Геров, съобщавайки имена на области, градове и реки, великият сръбски учен научно определя географския облик на Македония с градове и реки, посочени като български. Той не стига до тоя извод, както не твърди, че в Шумадия – шумадийците, в Черна гора – черногорците, във Войводина – войводинците (славянската част от населението във Войводина), не са сърби, а са отделни шумадийска, черногорска или войводинска народност, които с течение на времето ще се обособят в шумадийска, черногорска или войводинска нация.

Стефан Веркович също така не стига до извода, че Македония – тази мъченица на Балканите – не е географска област. Той не стига до извода, че в Славония – славонците, и в Далмация – далматинците, не са хървати, а са отделни словенска и далматинска народност, които с течение на времето биха могли да се обособят в отделни нации (славонска и далматинска), макар че Стефан Веркович можеше да обяви икавския говор за литературен език на далматинците, тъй като на икавски говор през разни векове се е създавала богатата дубровнишка литература.

Македония никога не е била държавно-етническа или национално обособена общност. Македония е географска област. По националност славяните в Македония са българи.

ГЛАВА ВТОРА

Народ, който не познава
своята собствена история,
се поддава на асимилация

ДАЛИ БЪЛГАРИТЕ ОТ МАКЕДОНИЯ ИМАТ СВОЯ СОБСТВЕНА ИСТОРИЯ?

Българската държава е създадена през 681 година от Аспарух, 681 г. е дата от съдбоносно значение за България – тя е начало на летоброенето є. В годината 865, при владичеството на княз Борис I, българите приемат християнството, а в 893 г. на събор в Преслав е взето решение от историческа важност: гръцкият език, дотогава официален за държавата, за българската църква и училищата, да бъде заменен със славянски език.

Епохата на княз Борис I и след него е епоха на формиране и развитие на българо-славянската народност, асимилирани са не само Аспаруховите прабългари, но също така и някои остатъци с тракийско-римско и елинско потекло. Извършена е пълна и природна асимилация на Аспаруховата дружина в славяно-българска народност, държава, църква, култура. Славяно-българската народност показва забележителна животоспособност през вековете и изключителна устойчивост срещу всякакви превратности на историята. Тенденцията на Византия обаче да елинизира българската народност продължава. С цел да премери ръста си с влиянието на католическите германски държавни и духовни фактори във Великоморавската и в някои други славянски земи, както и с политиката на папството Византия изпраща братята Кирил и Методий не в България, а във Великоморавското княжество. Азбуката и писмеността, създадени от Кирил и Методий, получават международна славянска задача и значение, които съвпадат със стратегическите задачи, с тактиката на Византийската империя и с духовните є сили.

По-нататък. Великоморавското княжество е разгромено и делото на Кирил и Методий също така е разгромено. Техните преки ученици Климент, Наум, Сава и Ангеларий дирят подслон в балканските славянски земи. Именно в България Климент и Наум отиват при княз Борис. Те изиграват историческата роля в живота на своето отечество България – създават двете прочути школи: Охридската и Преславската.

Византия обаче е непоколебима в своите намерения. Тя е упорита, последователна и неотклонно провежда своята определена линия: византийско владичество над българския народ. Назначаването на Теофилакт в края на XI век за охридски архиепископ преследва тази цел. Погрешно е да се мисли, че други съображения са движили императора и патриарха в това направление. В лицето на Теофилакт те и двамата са виждали една от най-образованите личности на времето, най-способен управител, който може да уреди погърчената вече Охридска архиепископия и да сложи здрави основи за поглъщането на българския народ.

Гръцкият език по това време владее и българската църква, навсякъде из България се служи на гръцки и всички български училища, основани от учениците на Климент, са закрити. Изправя се обаче непроходима пречка по пътя на пълното поглъщане на българския народ – съществуването на българска книжнина и език. И главната задача на Теофилакт, на този чувствителен грък, родом от гр. Еврип на остров Евбея, е била да подготви условията за унищожаването на българската книжнина и език. И ето че той се захваща да напише жития на славяно-българските светци на гръцки – Житието на св. Климента Охридски и Житието на 15-те тивериополски мъченици са плод на тази неотклонно преследвана от него цел.

При написването на двете жития охридският архиепископ е ползвал и заимствал от пространните славяно-български жития на св. св. Кирил и Методий, от тъй наречените Панонски жития, после от сказанието за княз-Борисовото покръстване, от старото първообразно житие на св. Климент, написано от неизвестен негов ученик, от исторически материали из българската история и т. н. Старанието, което проявява Теофилакт, недвусмислено разкрива преследваната от него цел. Като поласкае националното самолюбие на българите чрез славата на тяхното бурно минало и превърне в развалини паметниците на старобългарската книжнина, да накара паството си да слуша и да чете на гръцки език за живота и делата на своите светии и така завинаги да забрави родния език, който изисканият ромеец нарича варварски.

Примерът на Теофилакт е последван от Димитър Хоматиан. Въодушевен от идеите на своя предшественик за заличаване на България, Хоматиан написва също така на гръцки език и със същата цел така наречените Кратко (проложно) житие на св. Климент. Димитър Хоматиан ползва известното житие на Теофилакт, но прибавя някои нови съобщения за св. Климент. Съобщенията Хоматиан е почерпил от по-стари източници и от охридските поверия за този светител.

Упорита е Византия. Обаче упоритостта є допуска възможни колебания, защото зад нея стои авторитетът на една древна цивилизация. Но съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" притежават по-голяма упоритост от упоритостта на Византия и не допускат нито за миг възможни колебания, защото зад тях стоят пясъчни кули и ветрове, събирани по разни кръстопътища и в незнайни часове. За тях историята като история съществува дотолкова, доколкото тя се занимава с "македонци" и "македонски словени". Всяко явление, щом е станало в Македония, те бързат да го облекат в дреха на "македонски словени", "македонци", "старомакедонски език". За тях не е важно историческото определение на дадено явление. По-важно е тяхното разсъждение и мнение върху дадено историческо явление.

И именно в този смисъл те твърдят, че "служејќи се со словенскиот јазик, старомакедонскиот, што тие добро го знаеле", братята Кирил и Методий издигат "македонскиот говор од Солунско на степен на прв книжовен словенски јазик". И именно в този смисъл те твърдят, че и "Климент Охридски е првиот оригинален словенски и македонски поет..." [*1*]

Човек, като чете разсъждения и заключения от подобен характер за събития и личности, които отдавна са станали принадлежност на човешката култура, неволно се запитва: разполагат ли съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" с нужната духовна способност и могат ли да посочат точно изворите, от които черпят "сигурните" съобщения за несигурните понятия като "македонски словени", "старомакедонски јазик", "старомакедонска книжевност".

Може би черпят сведения от Теофилакт, този изтънчен ромеец, който се ужасява от българското паство в "овчии кожуси"? Този чужденец не може да бъде обвинен, че храни хубави чувства към българската народност. Този чужденец е могъл, да речем, навремето си да провъзгласи българите за "македонци", "македонски словени". Но виновен ли е той, че търсената сега билка "македонски словени" не е успяла да завладее неговата заинтересованост? За Теофилакт както понятията "македонци" и "македонски словени", така също и понятията "старомакедонски јазик" и "старомакедонска книжнина" са неизвестни. За него славяните в Македония са българи, както и Климент Охридски, великият син на Македония, е българин,

който е успял да "воведе во богослужбата словенскиот јазик, со кој говорел големиот дел од населението". За Теофилакт и "словенскиот јазик", за който говорят съчинителите, че Климент е успял да "го воведе во богослужбата", е определен български език. В житието на Климент Охридски за Кирил и Методий Теофилакт казва: "Понеже славянският, или **българският**, народ не разбирал Писанията, изложени на гръцки език, светците смятали това за най-голяма загуба и намирали основание за своята без–утешна скръб в това, че светилникът на Писанията не се пали в тъмната страна на българите..."

Желаем в интерес на истината да припомним на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", че елинът Теофилакт е оставил на потомствата Пространното житие за Климент Охридски. За дейността на Климент житописецът Теофилакт пише следните слова: "Той съставил прости и ясни слова за всички празници, които не съдържат нищо дълбоко и много мъдро, но които са понятни дори за най-простия българин. С тях хранил душите на по-простите българи, поейки с мляко тези, които не могли да приемат по-твърда храна, и станал нов Павел за новите коринтяни – българите (1 Кор. 3, 2). Чрез тези слова може да се научат тайнствата на празненствата, които се извършват за Христа и чрез Христа. В чест на пречистата Богородица, чиято памет, както знаете, често се празнува през годината, Климент със словата си усърдно написал похвали и разкази за нейните чудеса. Ти ще намериш, че и Кръстителят не е оставен непохвален, но ще научиш дори и за чудесните намирания на главата му. Ще намериш описани животът и пътуванията на пророците и апостолите и чрез подвизите на мъчениците ще се издигнеш до този, който ги е приел при себе си поради тяхната кръв. Обичаш ли и живота на преподобните отци и привърженик ли си на почти безплътен и безкръвен живот? Ще намериш и него грижливо предаден на български език от мъдрия Климент." [*2*]

Така пише житописецът Теофилакт.

Невиждани размери предвещават фалшификаторите от Скопие. Науката е пред опасно наводнение. Специфичен род изкуство се явява на сцената на историята. Отде обаче те черпят тези свои собствени сведения?

Може би ги черпят от Житието на св. Кирила, известно на науката с име "Успение Кирилово", в което се говори за кръщението на българи от Кирила на река Брегалница. Може би черпят сведения от така наречената "Солунска легенда", озаглавена "Слово Кирила славенца солунского философа Б у г а р с к о г о ". Или от едно приложно житие на св. Кирила. [*3*] Или от един препис от XIII столетие на Храбровото сказание (в Берлинската кралска библиотека), дето Кирил е учител на славянския народ, сиреч на българския, и служебните книги, преведени от Кирил, са български. [*4*] Или от Бориловия синодик от 1211 г. [*5*] Или от старата служба на св. Кирила (ръкопис в някогашната българска митрополия в Скопие), по препис от XIII век, където четем как Кирил бива пратен от св. Дух – "книгами блъгарскыми... ‰зыкы Јбогатити..." [*6*]

От новогръцката литература заслужава особено внимание книгата на известния гръцки писател Атанаси Пароски. Книгата е написана през 1795 г., печатана е в Лайпциг през 1805 г. Препечатвана е била и в Атина през 1850 г. Писателят Атанаси Пароски помества похвала за град Солун: "Към пресветлия гр. Солун, който роди богоносните и равноапостолни проповедници на България Кирила и Методия, Политически стихове: От старини още ти си най-честит, граде Солуне, защото си неоценимо отечество на новите апостоли. Всички градове, които иначе стоят високо, ти ги надмина. А туй най-лесно доказва сега появилата се чудна и незнайна чужда история. Ето защо заради твоя Кирил и за брата му (Методия) теб се поднася благодарност от всички български племена." [*7*]

Може би черпят сведения из "Кратко житие на св. Климент Охридски" от известния гръцки каноник, заместника на Теофилакт, охридския архиепископ Димитър Хоматиан? Българите, пише Хоматиан, "със страшна войска преминали Дунава и завзели всички съседни области... и голяма част от Македония и Тесалия". За Климент той отбелязва: "...Климент бил издигнат на

епископски престол, като бил поставен от Методий за епископ на целия Илирик и на българския народ, който владеел страната.” [*8*]

Охридският архиепископ Димитър Хоматиан се именувал “пастир на българите”. В един стихотворен надпис на гръцки език върху Христовата старинна икона в охридската църква “Св. Богородица” (“Св. Климент”) достойният продължител на делото на Теофилакт се обръща към него така: “Украсата (рамката, обковата) на иконата ти, о украсителю на свЄта, е от Димитрия [Хоматиана], архипастир на българите.” [*9*]

Че негръцкият книжовен език е български, узнаваме от един отговор на самия Димитър Хоматиан до сръбския крал Стефан Радослав (1228–1234) по канонични въпроси. Защо е отговорът на гръцки, ето обяснението на Хоматиан: “А ние... като приехме твоите питания, ще отговорим на всяко едно от тях, като се съгласуваме с учението на светите наши отци и с писаните и неписани обичаи на църквата; но не според нашия художествен език, а по обикновената проста и прозаична реч, та по тоя начин да се разбере добре писаното, защото с недостатъчното знание, особено на б ъ л г а р с к и език, не може да се тълкува или говори, като се изхожда от логиката.” [*10*]

И за Димитър Хоматиан понятията “македонски словени”, “македонци”, “старомакедонски јазик”, “старомакедонска книжнина” са несъществуващи. За Хоматиана славяните в Македония са българи и езикът им е български.

Тогава може би черпят сведения от Житието на св. Димитър Солунски? Ето една извадка от главата, в която се говори за военните планове на българските вождове Мавър и Кубер против Солун: “Както знаете, христолюбци, в предишните глави ние разказахме отчасти за славяните, т. е. за така наречения Хацон, и за аварите, разказахме и за това, че те опустошиха почти целия Илирик, именно провинциите му: двете Панонии, също и двете Дакии, Дардания, Мизия, Превалитана, Родопа и всичките провинции, а още и Тракия, и земите при Дългата стена край Константинопол, както и останалите градове и селища. Те завлякоха цялото това население в отвъдната земя към Панония, до река Дунав. Главен град на тази провинция някога беше така нареченият Сирмиум. И тъй, там, както се каза, споменатият хаган настани пленен народ, вече като подвластен нему. Именно оттогава те се смесиха с българи, авари и с останалите племена, родиха им се деца от това смешение и станаха огромен и много голям народ... вече бяха изминали около шестдесет години и повече... и хаганът на аварите, като ги смяташе за свой народ... постави им за началник Кувер... Този... вдигна целия този прокуден ромейски народ, заедно с други племена и въстанаха... срещу хагана... Той удари на бягство с останалата си войска... Кувер премина победоносно казаната река Дунав с целия споменат народ... Керамисийското поле... като се настаниха там, поискаха да се върнат в родните си градове, главно защото бяха запазили православната си вяра: едни – в нашия пазен от мъченика град Солун, други пък – в прещастливия град и царица на градовете, а трети – в останалите градове на Тракия... И тогава присторено [Кувер] отправи пратеници до обладателя на скиптъра с молба да остане там с народа, който беше с него, и да се заповяда на драгувитските племена, които се намираха близо до нас, да им доставят достатъчно количество храни. Така и стана.” [*11*]

Никъде няма ни помен, ни следа от някакви “македонски словени” и “македонци”.

През VII в., когато прабългарската дружина на Аспарух бе се настанила в Мизия, една внушителна прабългарска дружина, начело с Кубер, дошла от Панония, се заселва в сърцето на Македония. Тя държи в покорност околните славянски племена и разпространява името българи в Македония. Мнението на историците по въпроса за това Куберово събитие е единодушно. Колебанията, доколкото ги има, се отнасят към времето, когато е станало то. Ст. Станоевич, Н. Милев го определят между 670 и 675 г. А. Гелцер, Нидерле, Успенски отнасят същото събитие към първата половина на VII век, през царуването на Ираклий. [*12*] Но нито един от тези познавачи на Византия и на южните славяни не подхвърля на съмнение българския характер на Куберовата дружина и нито един от тези изследвачи на Византия и на южните славяни дори не намеква, че едновременно с българите е живял някакъв си отделен от българите народ под името македонци.

Ако Мизия е изгревът на първата езическа държава и столицата Плиска – рожба на българското първо царство, родено в бурите, Македония е българската църква на славянската изява и Солун град е люлка и съдба на българската азбука и писменост свещена.

Световноизвестният учен и философ Тодор Павлов пише: "Бумерангът, който Византия отправи срещу германо-католическите и римските свои съперници, се върна назад и се обърна срещу нея: езикът и писмеността на Кирил и Методий чрез техните ученици Климент и Наум станаха официален език и писменост на българската държава, народност, църква, култура и ускориха всемерно по-нататъшната консолидация и развитие както на самата българска народност, така и на българската държава, църква, култура." [*13*]

Съдът на времето е казал своята желязна дума за епохалния подвиг на Кирил и Методий. Този съд не може да се отмени. Съдницата история чрез тях е отворила просторите си на българската орис и е съхранила навеки за светлите бъдещи потомства тяхната велика епопея. Родени в Солун, где водите на Вардара шумят под бреговете на Егея, расли под тревожни небеса, когато са били обсебвани олтарите от литургии и молитви на три езика, поели кръста на безмилостна Голгота, в Рим братята Кирил и Методий, в тоя град на всемогъщите папи, се обръщат към Бога на български език. Треперила е ледената тишина, заключена в мъртвешките стени на храма. Отеквал е плачът на раждане съдбовно. България чрез Кирил и Методий е възвестила зората на славянската цивилизация.

Смътно време земята притиска. Тревожна боязън владенява жилите на цар Петър. Някакъв си духовник дързък, по име Богомил, внезапно се явява на сцената на историята, прелетява като разбунен метеор, запалва с пламъци небето на България и разлюлява из основи фарисейската византийска църква. Кой е този духовник? Историята е в невъзможност да бъде по-щедра. Твърде пестеливи данни обвързват ръцете є. Принудена е да бъде предпазлива. Поп Богомил. История. Движение. Учение. Биография. Изключителна историческа личност без биография. Но той е бил тук, на тази земя. Живял е тук, под туй небе. Гласът му се е носил тук. Действителен е той. А не образ, внушение на странно въображение, а не създание на горестно страдание. Съмненията, че поп Богомил е измислена личност, са изоставени от науката. Свидетели за съществуването му са двата необорими паметника: презвитер Козма (X в.) и цар Борил (1207–1218). Беседата на презвитер Козма и Синодикът на цар Борил. В Беседата на презвитер Козма се казва: "Случи се в годините на правоверния цар Петър в българската земя да се яви поп на име Богомил, а по-точно казано – Богунемил, който пръв започва да проповядва ерес в българската земя..." [*14*] В Синодика на цар Борил се казва: "Трипроклетата и богоомразната богомилска ерес, чийто началник тогава бил сквернейшият поп Богомил заедно със своите ученици." [*15*] Но в беседата си презвитер Козма, след като изрежда, че богомилите били "по-лоши от глухите и немите идоли, по-лоши от бесовете, евреите и неверните", че "заповядват на всеки роб да не работи на своя господар" и пр., ясно посочва, че поп Богомил се е явил в българската земя и че тази ерес се проповядвала в българската земя. Но в Синодика на цар Борил е изречена точно обозначена анатема и не за някой си незнаен богомил, а за началника на богомилите, "за поп Богомил, който възприе при Петър, българския цар, манихейската ерес и я разпространи в българската земя". Беседата на презвитер Козма е страстна класова изява в защита на земната власт и властниците с твърдението, че "царете и болярите са сътворени от Бога", че "ако някой учи другояче, дори ангел да бъде, да бъде проклет според апостолското писмо". Синодикът на цар Борил е ярка класова изява в защита на царската власт от "трипроклетата и богоомразната богомилска ерес". Но Беседата на презвитер Козма е преди всичко призив на български писател, написан на средновековен български език, отправен за борба срещу българските еретици в българската земя. В Беседата се казва: "Покорявайте се на всеки човек заради Господа, било на царя като човек с най-голяма власт, било на човеци като такива, които са изпратени от него..."

"...Всеки човек да се покорява на властниците. Няма властници, които да не са от Бога, защото властниците са създадени от Бога." Но Синодикът на цар Борил преди всичко е документ на български цар за български духовник, "за поп Богомил, който възприе при Петър, българския цар, манихейската ерес и я разпространи в българската земя", за "трипроклетата

богоомразна богомилска ерес, чийто началник тогава бил сквернейшият поп Богомил заедно със своите ученици". В Синодика на цар Борил се посочват като главни "сеячи на безчестието" тринадесет изтъкнати теоретици-богомили от кръга на "съвършените". В двете анатеми, 77 и 78, без да се споменава някое по-точно определение, се споменават: Александър Ковач, Авдин, Фотин, Афригий, Мойсей богомилът, Петър Кападокийски, средечки дедец, Лука и Манделей Радоболски. В анатема 111 заедно с "трипроклетия" поп Богомил се анатемосват и неговите ученици Михаил, Тодор, Добри, Стефан, Василий, Петър и всички други. [*16*] Срещу тези ученици и последователи на поп Богомил е било повдигнато тежко обвинение и отправена анатемата на българското черковно съдилище в Търновград.

Беседата на презвитер Козма и Синодикът на цар Борил са живата вода, която известява за опасната поява на "трипроклетата и богоомразна богомилска ерес". Нещо повече. Антибогомилската Беседа на презвитер Козма е най-достоверен исторически извор за богомилството. Може да се съжалява, че в Беседата едностранчиво е показана богомилската идеология. Може да се изброяват с право или без право доводи и аргументи pro et contra с цел да се обвиняват или оправдават възгледите на презвитер Козма. Може да се търсят и причините за злъчната му писмена борба срещу смелото учение на богомилите. Върху много нещо може да се спори. Много нещо може и да се оспорва и оборва. Обаче има нещо, което не подлежи на съмнение: това са данните, които българският писател съобщава за появата на новата ерес. Независимо от тревогата на Козма, че се е случило "в българската земя да се яви поп на име Богомил", тези данни са език на истината. С пределна категоричност те сочат, че новата ерес е едно оригинално измерение, изградено на българска земя, и че българският духовник поп Богомил е родоначалникът и главен разпространител на тази нова ерес.

За поп Богомил, за богомилството, за значението и ролята на богомилската идеология революционната социална мисъл е определила възвишени страници на историята. Това високо българско явление по силата на своята етична чистота е завладявало умовете и на противниците и ги е принуждавало на благоговение пред жертвената пепел на кладите. За това световно събитие се е писало, пише се и ще се пише. За него и съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" пишат. Странни са обаче техните писания. Отсъствието на науката не може да се оправдае с притчи и сказания. Съзнанието на читателя желае слънце и простор... Тези хора в науката са видения. Те дирят в старите олтари на България отделни македонски измерения. Над странните им данни тегнат изкушения. Съмнения и заблуждения се сливат в техния взор. Надеждата с желания окуражава хорската неравна диря. Науката зърна на истина в заблуди и страдания намира.

Неистината е зъл съветник. Враг е неточното понятие. Съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" в изложението си за богомилството са допуснали сериозна мисловна неуравновесеност, духовно недоразумение.

Първо, съчинителите казват: "Богомилството во Македонија за прв пат се појавило кога на чело на бугарската држава стоел царот Петар." [*17*] Обаче не е ясно те какво именно разбират под понятието "Македонија". Ако под понятието "Македония" разбират не географска област, а отделна територия с отделен народ, то нищо не ги е принуждавало да определят времето на появата на богомилството не с царуването на цар Петър, който "на чело на бугарската држава стоел", а с царуването на съответен владетел, който по това време е стоял, да речем, "начело на сръбската държава" или "начело на гръцката държава", или начело на някоя си друга държава. Ако с това искат да кажат, че покрай българската държава по време на появата на богомилството е съществувала Македония като отделна държава, те са били задължени да въоръжат понятието си с точност. Ако под понятието "Македония" разбират Македония като географска област, каквито са Тракия, Мизия, Добруджа и други области на тогавашна България, то от втората част на изречението "кога на чело на бугарската држава стоел царот Петар" думата "бугарската" трябва да се премахне и да стане "кога на чело на државата стоел царот Петар". Защото синът на българския цар Симеон, цар Петър, е български цар, а Македония, една от основните области, населени с българи, е съставна част от българската държава. И затова презвитер Козма в Беседата си съобщава, че новата ерес се проповядва в

българската земя. И затова и Синодикът на цар Борил съобщава, че тази ерес се разпространявала в българската земя. И затова “Историја на македонскиот народ” не може да скрие, че и “текстот на Дечанскиот Синодик, составен подоцна” точно определя мястото на появата на богомилството. Там се казва, че “богомилското движение се появило во “Македонија бугарска и Тракијя” [*18*] Това, което е ясно дори и за съставителя на “текстот на Дечанскиот Синодик”, че Македония е българска, тъкмо това е обаче неясно за съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ”.

Те искат да бъдат и там, където не са. Нещо повече. Те сеят внушения, в които вярваме, че и те самите не вярват, именно, че в епохата на Средновековието са съществували отделен македонски народ и отделна македонска държава, различни от българския народ и от българската държава. И че богомилското движение е някакво македонско влияние, и че поп Богомил е македонец. Хората са податливи на внушения. На едно от тези внушения се е поддал и Д. Мандич в книгата си “Богомилска църква на босненските християни” [*19*] Добрият познавач на богомилското учение в Босна е допуснал лошо познаване на фактите, когато определя поп Йеремия, старобългарски писател, автор на някои апокрифи, като македонец. Убедеността на Мандич, че поп Йеремия е роден в Македония, не е от значение. Според нас съществува вероятност поп Йеремия да не е роден в Македония. Важно е, разбира се, точно да се установи мястото на рождението на един писател от вида на поп Йеремия. Лутаниците и колебанията са известни на историята. По-важно е обаче, че един изследвач като Д. Мандич е допуснал сериозно неразбиране на понятието Македония. За всички историци и изследвачи жителите на Македония по време на появата на богомилите са българи. Върху схващането на Д. Мандич, че поп Йеремия е македонец, защото е роден в Македония, решително са оказали влияние съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ”, на които страстта им е отнела разсъдъка, а национализмът ги е лишил от всякакъв реализъм. [*20*]

Второ, съчинителите казват: “За попот Богомил, како учител на богомилското уче|е, е зачувана и една легенда меѓу населението от селата во планината Бабуна. Според името на планината, подоцна богомилите ги викале уште и бабуни. Легендата укажува дека поп Богомил бил роден во селото Богомила, каде што живеел и умрел, а гробот му се наоѓал до самото село во т. нар. “црквиште” (“параклиште”), изградено во земјата, кое на богомилите им служело както молитвен дом. Свое скривалиште богомилите имале и во пештерата до селото Нежилово. Иако овие податоци не наоѓаат потврда по пишаните извори, тие сепак укажуват дека богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во овие македонски краишта. Впрочем, самото име на с. Богомила и на планината Бабуна говорат за зародува|ето и дејствува†ето на богомилите во Македонија.” [*21*]

Легендата е приятел на литературата, но враг на историята. Към легендата прибягват и писатели, и историци. Писателите прибягват към легендата, когато искат да доловят духа на миналото или когато под форма на миналото искат да покажат настоящето. Легендата е богатство на художествено изказване. Историците обаче прибягват към легендата или когато отсъстват исторически извори, или когато присъствието на исторически извори не е желателно. Фактът, че съчинителите се позовават на някаква си легенда за поп Богомил при наличието на огромната литература за богомилското учение, по принцип говори твърде зле за доброто намерение на съчинителите относно мястото, появата, значението и ролята на богомилството. Що за аргументи са твърденията, че “легендата укажува дека поп Богомил бил роден во селото Богомила” или “иако овие податоци не наоѓаат потврда во пишаните извори, тие сепак докажуват дека богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во овие македонски краишта”, или “самото име на с. Богомила и на планината Бабуна говорат за зародува|ето и дејствува|ето на богомилите во Македонија”. Съчинителите, съобщавайки за легендата, обаче не съобщават как се е наричало селото, преди да се роди поп Богомил. Ако се е наричало Богомила, то това значи, че селото Богомила е съществувало като село Богомила и преди раждането на поп Богомил. Ако данните, на които указва легендата, не намират потвърждение в писмените извори, тогава как тези данни “сепак укажуваат дека богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во македонските краишта”? Легендата е

поколебала сигурността на съчинителите за точното място на появата на богомилите. Те твърдяха, че "Богомилството в Македонија за прв пат се појавило кога на чело на бугарската држава стоел царот Петар", а сега твърдят, че "богомилството можело да се појави и распространи најпрвин во македонските краишта". Кое от тези две твърдения е точно? "Се појавило", значи *сигурност,* а "можело да се појави" не значи, че "се појавило". Едното означава сигурност, а другото несигурност. Едното е точно. Двете не могат да бъдат точни. След като данните от запазилата се легенда се приемат за достоверни исторически доказателства, съчинителите обобщават, че "самото име на с. Богомила и на планината Бабуна говорат за зародува|ето и дејствува|ето на богомилите во Македонија". Може ли да бъде посрещната с доверие една аргументация от рода на тази, в която името на село Богомила се взема като доказателство, че "поп Богомил бил роден во селото Богомила, каде што живеел и умрел, а гробот му се наоЂал до самото село во т. нар. "црквиште" ("параклиште"). При това съставителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" никъде не отбелязват откъде вземат тази легенда. Може би се стесняват да кажат, че техен източник е полемичната антибългарска книга "О Македонији и македонцима" от великосърбина Стојан М. ПротиЌ, излязла от печат през 1888 и преиздадена през 1928 г. [*22*] От този пасквил, който претендира за "лексикална, етнографска и историческа" научност, съставителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" черпят и аргументацията на расисткото в основата си твърдение, че народностното название на нашия народ произлизало от vulgaris, равнозначно на "простак", "селендур". [*23*] Но да се върнем към богомилите.

Високото родолюбие, изграждано върху антивизантийска настроеност, открива една от нравствените особености на богомилската идеология. Отношението към земните владетели показва сложното развитие на богомилските идеи и че те са в битка не само за социална правда, но и за прогонване на всеки чужд завоевател, за създаване на свободната българска държава. Смелата богомилска мисъл въоръжава в значителна степен с определено ново съдържание съзнанието на средновековна България. Тази мисъл, изявена чрез Кирило-Методиевата азбука и писменост, разпространява знания за произхода на вселената и човека, за крайната участ на света и на човечеството. Обогатена с опита на разни басни, чрез жив и картинен език, тази мисъл запознава феодалния човек с космогонията и есхатологията на предците. Ако апокрифите, създадени от богомилите, се намират в "Списъка на забранени книги", то възгледите на тези дръзки духовни двигатели с богатството в идейно и сюжетно отношение трайно налагат своето влияние върху българската средновековна книжнина и просвета. Неизмеримо е значението на богомилите за България. Малко са народите в света, които са могли да отбележат в своето духовно съществуване явление, подобно на богомилството. Кирил и Методий откриха пътищата към Ренесанса, богомилите поведоха по тези пътища България към по-добър и по-справедлив живот. Пет неравни столетия от историята на южните славяни чрез богомилското движение са в непрекъсната връзка с историята на България. Появата на богомилите отъждестви названието българи с понятието еретици. Европейската цивилизация прие в своето летоброене българите с неизвестно дотогава определение еретици и определи родината им България като земя на еретици. В богомилската идеология воюват две противоположни начала: едното – религиозна мистика, аскетизъм, примирение към неволите на земния живот, другото – революционно, бойко, действено. Отрекли земните блага като "ръжда на душата", построили живота на своята община върху високи етични принципи, богомилите са непримирими срещу фарисейския морал на църквата, срещу болярския гнет на феодалното общество, срещу социалните неправди и кървавите войни. Революционната мощ на богомилското учение извиква и у най-сериозните неприятели на поп Богомил уважение. Излязъл из недрата на народа, разбрал същината на неговите страдания и надежди, поп Богомил превръща оригиналното социално явление, родено на българска земя, в стройна система. Единодушно е мнението на признати изследвачи на богомилството, че България е родината на тази ерес и че Македония, една от трите основни територии, които чертаели границата на държавата, е била живата трибуна, от която великият български свещеник заедно със своите верни последователи е проповядвал новото учение. Учени като французите А.

Пюеш и А. Ваян [*24*], чиито авторитетни изследвания отдавна принадлежат на науката; учени като немците А. Шмаус, А. Борст и особено Ернс Вернер [*25*], като ерудиран историк марксист, който със силата на убедителни аргументи доказва, че богомилската идеология е упражнила дълбоко влияние върху ересите на катари и албигойци; учени като съветския историк академик Н. С. Державин, който обосновава своето научно становище върху обстоятелството, че богомилството е израз на определен протест на селските маси срещу феодалния гнет; учени като италианския учен А. Донден [*26*], който изяснява потеклото и структурата на богомилството и определя влиянието му върху учението на катарите в Италия; учени, за които историята представлява интернационална съкровищница на национални явления – всичките са освободени от каквито и да било колебания по отношение на етническата форма на богомилското учение. За тях етническата форма на богомилското учение е българска. Нещо повече, и противниците на богомилите не са оспорвали българския им характер даже когато те са менявали названието си. "На запад – пише К. Иречек – те не се наричали вече богомили или бабуни, а носели различни други имена, като *манихеи, побликани* (от павликяни), в Италия *патарени* (от миланското предградие Патария), в Германия и Италия *катари* (произход неясен; оттам нем. Ketzer, чешк. Kacir), във Франция *албигойци* (от гр. Алби, *тексеранти*, tisserands, понеже техният съзерцателен живот им доставил много последователи между тъкачите). Сами обаче те наричали себе си само *christiani, boni christiani, bons hommes*. Не само те, а и техните противници не забравяли, че учението им е от български произход. [*27*]

Световнопризнатият български богомиловед академик Димитър Ангелов ни дава цялостна представа за богомилското учение. В капиталната си книга "Богомилството в България", след като е засегнал най-значимите произведения в световната литература за богомилите, той подчертава, че "...литературата върху богомилството е значителна и че са налице голям брой изследвания във връзка с неговия произход, същност и история. Сериозни постижения отбелязват вече опитите да се разгледа и прецени богомилството от марксическо гледище. Независимо от това обаче остават недостатъчно пълно изяснени или изобщо незасегнати редица проблеми около появата на това голямо религиозно-социално учение, около неговия характер и историческо развитие. Все още липсва преди всичко едно обстойно разглеждане на обществено-икономическата обстановка в средновековна България през X–XIV век, която е обусловила създаването на богомилството и в зависимост от чието развитие и изменение в течение на няколко столетия се е развивала и изменяла и богомилската идеология." [*28*] Като извод той пише: "...богомилството излиза вън от рамките на едно чисто българско явление и получава много по-широка, общоевропейска значимост. Проникнали вън от границите на нашата страна, богомилските проповеди дават силен тласък за развитието на религиозната, философска и социална мисъл в средновековна Европа и подготвят съзнанието на хората за борба срещу господството на всесилната през XII–XIV век католическа църква." [*29*]

Съдът на времето е казал своята отговорна дума за поп Богомил. Този съд не може да се отмени. Пет кръстоносни похода тръгнаха да угасят гласа на тази нова вяра. Поп Богомил – това е първата социална съвест на България. Живял вероятно към края на IX и първата половина на X в., той запали в робската тъма факела на правдата и разлюля устоите на един неравен свят. Богомилството – това е историческата истина, облечена в религиозни обреди. Богомилството – това е българската форма на преддверието към буржоазнодемократическа революция. Богомилите – това са лъчезарните комунари на България.

Но ето днес в потайна доба еничарски ръце са влезнали в летописа на България и искат да откраднат тази свещена съвест от българската земя.

Самуиловата държава, създадена към 969 г., продължава българската държавна традиция и се явява организирана опора на българския народ срещу завоевателната политика на Византия.

В 852 г. княз Борис I (852–889), покръстителят, изпраща в град Майнц при Людвига Немски български посланик, както съобщава западният летописец Рудолф Фулденски, за да го уведоми за възкачването му на българския престол и за желанието му да бъдат продължени договорните споразумения за мир и сътрудничество. [*30*] Сто двадесет и една година по-късно, в 973 г., цар Самуил, царят на българите, изпраща български посланици в немския град Кведлинбург да

посетят на Великден западния император, могъщия немски владетел Отон I. [*31*] Членовете на пратеничеството имали задача да съобщят на император Отон I, че България живее, макар нейната източна част да е заграбена от Византия, че държавникът на България Самуил държи да продължат мирните отношения между двете страни, че е желателен и военен съюз между тях. Самуил, този прозорлив самодържец и стратег, знае за предишните дипломатически общувания между двете могъщи държави на Изток и Запад – България и Франкската империя. И затова както княз Борис I, покръстителят, така и той сметнал да даде гласност и на своето дружелюбие, и на съществуващата България.

Върху раменете на Самуила е лежала съдбата на българската държава. Очите му много нощи не знаят сън. Мислите му се движат напред, по поля и планини препуска коня да събира войници, да открива медни и железни руди за оръжие, да зърне със собствените си очи мъката и радостта на народа. Той вижда и вътре в държавата, и вън от нея. Привлича към себе си богомилите еретици. Сваля ярема на болярските ангарии и непосилните данъци от гърба на селяните. Жесток е срещу тези, които газят закона на справедливостта и подкопават с предателства българската държава. Праща делегации, свързва съюзи, осигурява мирни връзки и издига престижа на България.

Известният византийски хронист от XI век Йоан Скилица, висш сановник при император Алексий I Комнин (1081–1118), пише за Самуила: “Така Самуил станал самовластен господар на цяла България. Той бил войнствен човек, който никога не знаел покой, и докато ромейските войски били заети... той безнаказано нахлувал във всички западни области не само в Тракия, в Македония и земите около Солун...” [*32*]

А поетът Йоан Цецес, известен с учеността си византиец от XII век (около 1110–1180), ни разказва следното за тоя покорител на Тракия и на солунските равнини, на брегoвете на Адриатика и на сръбското княжество Зета, на Тесалия и мощната византийска твърдина Лариса: “От планината Пинд до полетата на Лариса, от Дирахион (Драч) до вратите на Цариград всички земи на империята се намираха в ръцете на българите, докато славният Василий не постави спирачка на могъществото на този народ.”

Походът на Василий II към Средец в 986 г. е катастрофален за империята. Защото Самуил е роден войник, той използва всичко – и тактиката на засадите, и разрушаването на крепости – и при Траяновата врата, и при връщането на византийците към Пловдив българският цар напада и Василий II успява да се спаси само благодарение на арменската конница. Почти цялата византийска войска е избита или пленена. Пълни са с отчаяние стиховете на византийския поет Иван Геометър, съвременник на събитията: “Горе комета... палеше етера (въздуха), долу комит... (Самуил – б. а.) с огън унищожава запада... Тоя страшен тифон, (роден) от злодейци, всичко изгаря. Де са ревовете на твоята сила, вожде на непобедимия Рим?” [*33*] Арабският историк Яхъя Антиохийски, съвременник на цар Самуила, пише, че “в средата на българската земя” в Охрид и в Средец се е подела борба за освобождение на България. [*34*] В средновековния български превод на Хрониката на византийския хронист от XII век Йоан Зонара се казва дословно: “...щом станало известно за смъртта на Цимисхий, българите предали властта на четирима братя – Давид, Мойсей, Арон и Самуил... [тъй като] царският им род се прекратил, като останал само един от синовете на Петър – ...именно... Роман, който бил скопец.” [*35*] Френският историк Гюстав Шлюмберже, за когото се пише, че “заема едно от първите места на най-голям учен и писател на Франция през последните столетия”, в тритомното си историческо съчинение “Византийска епопея от края на X век” определя събитията по изграждането на българското царство от Самуил като грандиозни и трагични събития в историята на Европа. За бележития френски историк няма никакво съмнение, че войните с Византия, продължили “близо една трета от века”, се водят от България, от българската армия и от великия български цар Самуил”.

По-нататък той изтъква, че “смъртта на великия цар Самуил бележи наистина края на българската независимост, която той така блестящо олицетворявал”. Историкът Гюстав Шлюмберже, характеризирайки императора Василий II и цар Самуил по повод войната, започнала в 986 г., пише: “Тази война заля с кръв цялото царуване на Василий II... с пълно

смазване на българското царство... Императорът получи името Българоктон (Българоубиец)", а за Самуила: "Един горд български цар от българските планини в Македония, който обича всеотдайно свободата на отечеството си и е готов да жертва за нея всичко." [*36*]

Френският летописец Адемар отбелязва, че българският цар Самуил е паднал мъртъв не в открито сражение, а "чрез гръцка хитрост" и Василий завладял цялата му земя. [*37*]

Византийските хронисти, които са били твърде ревниви спрямо царската титла на своя василевс, употребяват тази титла и за българския цар; а което трябва да се подчертае, наричали са владетелите на Западното българско царство *царе български*.

Византийските хронисти Йоан Скилица и Георги Кедрин, като говорят за въстанието, което подигнали четиримата братя Давид, Мойсей, Арон и Самуил след смъртта на цар Петър в 969 г., употребяват думите *българи, България* (а не македонци или Македония). [*38*]

Също така и хронистът Йоан Зонара, пишейки за въстанието, употребява думите *българи* и *България*. [*39*]

След настъпилите военни сътресения през 969–972 г. (след смъртта на цар Петър), когато Източна България бива завладявана от византийския император Йоан Цимисхий, патриарх Дамиан мести българската патриаршия от Преслав в Дръстър (Силистра), оттам в Средец (София) и по-късно във Воден, Мъглен, Охрид при Самуила. [*40*]

Като описват местоположението на Охрид, византийските историци Йоан Скилица и Георги Кедрин казват: "...където са издигали дворците на царете на България." [*41*] А принцесата Ана Комнина, дъщерята на император Алексий I Комнин, която ни е оставила обширно историческо повествование за времето на своя баща, съобщава: "...река Дрин... тече отгоре, от езерото Лихнида... Сегашният оварварен език е нарекъл това [езеро] Ахрида (Охрид – б. а.) най-напред от [времето на] Мокър, първия български цар, и накрая на Самуил..." [*42*]

Има една притурка във Виенския препис на Скилицовата хроника от XIII век, в която се казва, че император Василий II след победата си над България в 1018 г. "утвърдил българската архиепископия (Охридската българска архиепископия – б. а.) като автокефална". [*43*]

Във всички исторически източници за битката при Беласица през 1014 г. се съобщава, че това е било битка между византийски войски, начело с император Василий II, и българските войски, начело със Самуил. Заради свирепото ослепяване на 14 000 (според Кекавмен) или 15 000 (според Скилица) пленени българи Василий II бил наречен "Българоубиец". [*44*]

След покоряването на България от Византия през 1018 г. българският патриарх получил от Византия титлата "архиепископ на цяла България". [*45*]

През 1018 г. пада убит при Драч българският цар Владислав. Василий II Българоубиец заема българската престолнина Охрид, пленява царицата и царската челяд. В 1019 г. императорът с грамоти потвърждава църковните правдини на българската Охридска архиепископия. С още две грамоти (от май 1020 и между 1020 и 1025 г.) се прибавят нови правдини. Първата грамота от същия император започва със следните думи: "Много и голѣми са добринитѣ, със които човеколюбивиятъ Богъ е дарявалъ презъ различни времена нашето царство; обаче има една, която надминава всички други, тя е – присъединението на българската държава къмъ ромейската подъ единъ яремъ." [*46*]

От особена историческа важност е намереният в Битоля през 1958 г. епиграфски паметник (плоча) със старобългарски надпис, оставен от Иван Владислав (1015–1018), наследника на Самуил, последния цар на Първото българско царство. В този надпис Иван Владислав недвусмислено казва, че е "син на Арон" и "български цар", че е "родом българин" и че поданиците му са българи. [*47*]

"Надписът на Иван Владислав, самодържец български – съобщава Йордан Заимов, – отхвърля най-категорично твърденията на всички, които чрез прикриване и извъртване на историческата истина и дори чрез фалшификации се стремят да докажат, че в Македония не е имало българска народност, а "македонска народност" и че Самуил не е бил български цар, а "македонски цар". Тези фалшификации, рожба на мнима наука, стават за сметка на научната добросъвестност и на историческата истина и са насочени против единството на българския народ и език..."

Чрез мраморния си надпис Иван Владислав, самодържец български, говори ясно и категорично и днес, както някога от стените на битолската крепост, че “ гради крепостта Битоля за убежище, за спасение и за живота на българите и че той сам е родом българин”. [*48*]

“Надписът, който Иван Владислав е накарал да издълбаят във връзка с възстановяването на Битолската крепост – утвърждава Василка Заимова, – е извънредно ценен като исторически паметник главно защото дава ново осветление за една кратка, но съдбоносна епоха.” [*49*]

Последният български цар съвсем не е мислил за срамна капитулация. Напротив, той е горд, че е “родом българин”, и е загрижен за “живота на българите”. Тези изрази подчертават недвусмислено чувството за народностна принадлежност, което тук се изявява с особена сила, а също така и смисъла и значението на българската държавна традиция.

При тази недвусмислена декларация става съвсем очевидно колко неоправдани са всички опити да се дири някъде другаде произходът на рода на комит Никола – било в средата на някакви преселници арменци, било измежду влашкото население, което в края на X век отново се появява след няколко века забрава. [*50*] Още по-несъстоятелни са ония опити, правени главно от някои югославски историци, които се мъчат да вложат ново, несъществуващо значение в определението “българин” и “България” по времето на Самуил и неговите наследници. Тези понятия според споменатите автори не служели, за да определят народностната принадлежност на населението, а били само “условни” названия на “македонците”, от които се състояло населението на тая държава.

Тук, на мраморната плоча, последният български цар сам е отговорил какво трябва да се разбира под израза “родом българин” и е показал колко силно е било съзнанието му за народностна принадлежност. А това е най-красноречивото доказателство и най-добрият отговор на въпроса, чия е била държавата, която пада под ударите на византийското оръжие през 1018 г.

Сръбският изследовател на средновековната сръбска история Ст. Новакович в началото на научната си дейност съобщава, че Самуиловата държава е българска, и отбелязва, че “средището на българската държава бил Охрид” и че с “установяването на българската столица в Охрид и новото засилване на българското царство, чрез сияйните Самуилови подвизи българската държава се увеличила към адриатическия бряг по-силно от всякой друг път”. [*51*]

Историческата заслуга на Самуил е това, че в непрестанна героична борба защитавал съществуването на българската държава, на българския народ и култура в продължение на половин век. Когато в 971 г. византийският император Йоан Цимисхий завладял Преслав и покорил източните части на българската държава, Самуил успял да пренесе нейния център в югозападните български земи, отначало в София, след това в Мъглен, Преспа и Охрид, и да се утвърди като всепризнат български владетел. През 976 г. Самуил предприел поход в Североизточна България, освободил я от византийска власт и възстановил целостта на българската държава. Според византийските извори Самуил приел избягалия от Византия Роман, син на цар Петър. Заради своите изключителни заслуги в борбата срещу Византия и в защита на българската държава Самуил бил избран от болярите отначало за управител на България, а след смъртта на Роман приел царската титла. За отстояването на своето съществуване заедно с българското население от Мизия и Добруджа, които са били в неговата държава, Самуил е водил война с византийците, но никога не е водил война с българи, както твърдят създателите на така наречената “Историја на македонскиот народ”. Че Самуиловата държава била продължение на българската държавна традиция, се вижда и от факта, че българският патриарх е местел своето седалище заедно със седалището на държавата, а именно в София, Преспа и Охрид.

Във всички исторически източници Самуиловата държава се определя като българска държава, а Самуил като български цар.

И съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” осветляват Самуиловата държава. [*52*] Спирайки се върху тази непокорна орис от историята на България обаче, те предлагат на вниманието на читателя едно особено, собствено разбиране за състоянието на етническата пъстрота в държавата на този български владетел. В основата на

тяхната потайна цел, смятаме, лежи нечестният стремеж да се отнеме тази величава слава от съдбата на България и да се представи на потомците като еманация на македонския "национален" гений. Върху извода от всички техни данни тегне нечестива тъмна мисъл. Даже и когато съобщават, че "По победата над Василиј кај Трајановата врата (986) и на тамошните освојува|а на Балканот, Самуиловото царство ја опфатило цела Македонија (освен Солун), цела Тесалија и Епир, Албанија и некогашните приморски склавинии: Дук‡а, Траву|а, Захумле и неретванската област (без островите) до Цетина, од каде што почнувала Хрватска. Потоа Србија (која граничела со Дук‡а, Траву|а и Хрватска), т. е. Рашка, Босна, како и еден поголем дел на Бугарија", че "Врз основа на Скилица и поп Дук‡анин, "Бугарија" граничела со Хрватска", че "и на овие краишта се проширило името "Бугарија", која современиот автор Лео Ѓакон ја вклучува во називот "*Μύσια*", че "Се разбира дека со време престанало ова име "Бугарија" и дека подоцна голем дел от Бугарија или целата таа земја понекогаш се викала "Македонија, т. е. Бугарија била вклучена под поимот (понятието – б. а.) "Македонија", че "Булгарин доаЂа от Булга+ар, што значи човек от Волга – Волжанин, а тоа го тврди и Дук‡анин", [*53*] че "во Самуиловата држава биле први и најбројни Македонците (Македонските Словени), Словените во Грција и Пелопонез, па дури потоа Бугарите, а по нив Србите, Хрватите и најпосле Ромејците (Византијците), Албанците и Власите (во Тесалија, Акарнанија, Епир и Етолија, во еден дел на Тракија итн.), потоа: Романите (во приморските краишта), Турците Вардариоти, Ерменците", че "На чело на ваквиот конгломерат од народи, меЂу кои далеку понадмоќни биле Македонците, стоел "царот на Бугарија" Самуил "раб Божи". Неговата титула наполно одговарала на титулата "βασιλεύς". На Самуил византийските современи извори не му ја даваат соодветната титула "цар" (βασιλεύς), туку намерно одбегнуваат така да го наречат и му даваат сосем други наслови.

Па сепак во Византија, а и во другиот свет, владеело мисле|ето дека ова царство е просто продолжение на она пропаднато "прво" бугарско царство, заштото само такава држава, покрај Византиската империја, во овие предели можела да има цар. За таквиот став (отношение) придонесол и самиот Самуил кой, следејќи го духот на *своето време* (курсив – авт.), не сакал поинаку да се наречува. Сепак, тоа било сосем нова државна творба." [*54*]

Всички елементи, които са необходими за едно историческо съчинение, са налице. И дати. И мнения на летописци и историци. И преценки. И категорични твърдения за извършени фалшификации. И език, пълен с изрази на колебания с цел да се долови далечната атмосфера, като например, "че не се знае точно кога, а може би токмо в този период", че "кога, къде и кой" е извършил коронясването на този владетел в името на Гъргур V, че четиримата братя (Мойсей, Давид, Арон и Самуил) отпървен владеели заедно, че това било така наречената тетрахия, обаче не е познато какви титли са имали и дали отнетите и освободените предели от Византия са разделили помежду си на четири области, че баща им Никола бил от арменско потекло, че Василий II при Траяновата врата (недалеч от Ихтиман) на 17.VIII.986 г. претърпял поражение и че едва е отбягнал смъртта от "скитския меч", че византийският поет Иван Кириотес, наречен Геометър (X век), е съчинил песен за "поражението на ромеите в българската теснина", че Кекавмен нарекъл Самуила "гениален войсководител", а Скилица "войнствен човек, що не търпи мир", че Самуил, гневен заради неуспеха, опожарил, ограбил, разрушил цяла Далмация. Градовете Котор и Дубровник изгорил, селата и цялата покрайнина опустошил, така че изглеждало, като че ли земята е без население; че на 6.X.1014 г. Самуил умрял от сърдечен удар, че поп Дуклянин единствен наричал българите "Булгари" и "Булгарини" и т. н.

Ако съчинителите не бяха съчинители, а бяха историци, те биха съобщили:

Първо, че в битката при Беласица воювали две войски: българската и византийската. Начело на българската войска е стоял Самуил, царят на България, а начело на византийската войска – Василий II, императорът на Византия. Свирепа съдба е сполетяла 15 000 български войници, които били пленени при Беласица. Василий II заповядал всички да ги ослепят, като оставят на всеки сто войници по един с едно око, за да ги води, и в такъв вид ги изпратил при българския цар Самуил в град Прилеп. Поради жестокостта, която е извършил върху българския народ в

продължение на кървавата война, траяла от 986 до 1014 г., императорът Василий II бил наречен Българоубиец (Булгароктон), а не Македоноубиец (Македоноктон).

Второ, че и Лъв Дякон, и Йоан Скилица, и Кекавмен, и Асохиг, и Йоан Геометър, и поп Дуклянин вярно си служат с езика на историята и че назовават личностите, събитията и явленията с точните им имена. За тях не съществуват термините "Македония" и "македонски словени". Добре правят съчинителите, че се позовават на тези авторитети. Лошото е обаче, че позовавайки се на тези авторитети, те едновременно извършват неправда и им нанасят обида, защото не представят точно какво са казали за определените личности и събития.

Лъв Дякон, хронист, сподвижник на Василий II в похода му срещу българите, пише: "...император Василий тръгна в поход срещу мизите, като събра войските си... движен по-скоро от буен гняв, отколкото от благоразумие, той бързаше да ги смаже с едно нападение..." [*55*] "Мизийците" за Лъв Дякон са българи, защото Мизия е географска област на България.

Йоан Скилица, хронист, с гняв признава за Самуила: "Така Самуил станал самовластен господар на цяла България. Той бил войнствен човек, който никога не знаел покой... безнаказано нахлувал във всички западни области не само в Тракия, в Македония и земите около Солун, но и в Тесалия, Елада и Пелопонес." [*56*] За Йоан Скилица понятието "македонец" и "македонски словени" е непознато.

Византиецът Кекавмен от XI век в своята книга "Стратегикон" с ненавист отбелязва: "Докато моят покоен дядо Кекавмен бил в Лариса като управител на Елада, българският владетел Самуил... получил пълно надмощие, той [дядо ми] признал властта му..." [*57*] За Кекавмен "владетелят Самуил" е българин.

Йоан Геометър, византийски поет, с ужас се провиква: "Никога не бих казал, дори и слънцето да би изчезнало, че мизийските стрели са по-силни от авзонските (ромейските – б. а.) копия." [*58*] За Йоан Геометър поражението на ромейците в българската теснина е българска победа, както и мизийските стрели са български.

Поп Дуклянин, хронист, съобщава: "По това време в българското племе се издигнал някой си Самуил, който се провъзгласил за цар. Той водил дълги войни с гърците и ги изгонил от цяла България..." [*59*]

За поп Дуклянин "някой си" Самуил е определен българин, който заповядал да го наричат цар, но не на някоя си незнайна земя, а на определена, позната земя, която се нарича България, и затова този български цар е изгонил гърците от цяла България. За поп Дуклянин Мизия и Македония са географски области на България. Ако поп Дуклянин е смятал, че славяните в Македония са македонци, а не българи, нямал е основание да не съобщи това. Поп Дуклянин с израза "някой си" точно и ясно е определил своето отношение към Самуила. "Някой си Самуил" е съдържание на формата "български престол". Към този "някой си" поп Дуклянин не изразява уважение.

Самуиловата държава по мнението на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" е представлявала конгломерат от народи.

"На чело на ваквиот конгломерат од народи – пишат те, – меѓу кои далеку понадмоќни биле Македонците, стоел "царот на Бугарија" Самуил "раб Божи". Определението, че "на чело на ваквиот конгломерат од народи, меѓу кои далеку понадмоќни биле Македонците, стоел "царот на Бугарија" Самуил "раб Божи", е неясно като определение и повдига два въпроса.

Първият въпрос – Откъде се появиха тези македонци, когато нито един от авторите, на които те се позовават, дори не намеква, че в Самуиловото царство е съществувал някакъв си народ под името македонци. В своята "История на българите" Иречек пише: "Славяните наричат македоно-румъните власи или цинцари..." [*60*] В предговора си към "Народне песме македонски бугара" Веркович пише: "На овомъ тако просторномъ комаду землє живе четири разна народа измешана, т. е. Славенскій, Македоно-влашкій или Цинцарскій, Грчкій и Османлійскій." [*61*]

Може би съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" под "македонци" разбират именно тези македонци, за които става дума у Иречек и Веркович? Ако това е така, тогава би трябвало ясно да определят своето становище, че под името македонци

разбират македоно-румъните, които се наричат власи или цинцари. Ако пък това не е така, тогава те са длъжни ясно да определят какво именно разбират под името македонци.

Вторият въпрос – Какъв е по народност Самуил, "царот на Бугарија"?

Данните, които предлагат самите съчинители на така наречената "Историја на македонскиот народ" [*62*], говорят, че синовете на арменеца Никола: Давид, Мойсей, Арон и Самуил, след смъртта на "царот на Бугарите" Петър (30.I.969) дигнали въстание, че арменецът Самуил, след като е покорил македонците, които били първи и чието число било най-голямо в държавата, убил брата си Арон в лятната му резиденция Разметаница, заграбил властта и заповядал да го наричат цар... на България. По логиката на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" бихме могли с абсолютна точност да определим съчетанието Самуил: арменска кръв (защото, щом като те приемат, че бащата на Самуил Никола бил от арменско потекло, синът не може да бъде друго освен арменец, значи и той е арменец) + еврейски имена (защото Давид, Мойсей, Арон и Самуил са неоспорими библейски имена, които нестихващо шумят из страниците на Талмуда) + Турци вардариоти (защото тяхната рожба – името на река Вардар, напомня за далечните времена, в които някога е властвало това вече изчезнало племе). И защо тогава съчинителите, когато вече твърдят, че и турците вардариоти влизали в Самуиловата държава, да не свържат завоеванието си с още едно историческо величие, а именно, че преди появата на турците на Балканския полуостров тяхната кръв е кипяла в жилите на македонците (македонските словени). И защо не, щом като реката Вардар има това име, защо да не пренесат опита, набран от **Булга** + **ар** за "Булгарин", което значело човек от Волга, на **Варда** + **ар** за "Вардарин", което ще значи човек от Вардар? Бавенето е закъсняване. Може да се случи един прекрасен ден и реката Вардар да осъмне под някое съвсем непонятно име, така, както много стари градове са осъмвали под нови имена и много още градове очакват да осъмнат под неизвестни още имена. Вероятността още не е изчезнала, над търсачите на македонци надвисва опасност да останат без свое собствено име.

Византийските императори някога са заселвали тюркски племена между българите; така например Теофил (829-842) е поселил между Солуна и Воден вардариотите, които са имали и свой епископ, подчинен на охридската черква. Предполага се, че названието Вардар е произлязло от тях. За търсачите на македонци както Самуил, "царот на Бугарија", не е българин, а е арменец, така и вардариотите не са тюркско племе, а са турци.

Съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" напомнят съдбата на главния Синклеров герой от романа "Кралска кръв". Синклеровият герой е тръгнал да търси в жилите си кралска кръв, а намерил негърска. Съчинителите са тръгнали да търсят в жилите си македонска кръв, а намират българска. Синклеровият герой стига до съзнанието, че тази кръв е негърска, и започва честна борба за нейното равноправие.

Ясно е, че съчинителите отбягват точно да определят царството на Самуила. Не е ясна обаче причината на едно такова поведение от тяхна страна. Ако това отминаване има характер на случайност – това зле говори за сериозността на техния съд, защото допуска изграждането на своята история върху случайност, а не върху необходимост. Ако пък това отминаване няма характер на случайност – това зле говори за обективността на техния съд като нови съдници на историята, защото, като изключват присъствието на историческата необходимост, допускат с премълчаване лъжата да бъде проповядвана за истина.

Съдът на времето е казал за Самуил своята последна реч. Този съд не може да се отмени. Дъхът на историята е спирал неведнъж пред бурния път на тази трагична комета. Извел своя народ от дълбочините на тежки крушения, извисил се в мощна фигура на европейския континент, българският цар Самуил разкъсва мрака на вековете и свързва края на едно с началото на друго хилядолетие. Този блестящ мъдър пълководец утвърждава една държава в граници от Черно море до адриатическите брегове, от белите води на Дунава до сините вълни на Охридското езеро и израства в знаме на България, знаме, което забива острието си във фланговете на една могъща империя.

Чрез цар Самуил България е изплакала своята най-възвишена трагедия.

Но ето че векове след 1014 г. в потайна доба еничарски ръце са влезнали в летописа на България и искат да откраднат и тази велика мъка от българската земя.

В историята на България съществуват случаи, когато върху пределите на българските земи при известни исторически условия са се обособявали наред с централната власт царства, области, княжества със своя самостоятелна власт. Така на основата на средновековната българска държава поради отслабване на централната власт и усилване сепаратизма на болярите по времето на турските нашествия наред с Търновското царство на Иван Шишман се създали Видинското българско царство на Иван-Срацимир и Добруджанското княжество на Добротица. Но от този факт историческата наука не прави изводи за някаква видинска или за някаква добруджанска народност, защото такава действително не е имало. Още по-малко основания има да се говори за отделна македонска народност по времето на Самуил, тъй като тогава българската държава е била единна, а не феодално разделена.

След окончателното падане на България под византийско иго българите от всички райони, включително и от Македония, правят редица опити да се освободят. И тук историческите извори са единодушни за българския характер на въстанията. Първото въстание на българите е начело с Петър Делян (внук на Самуил) през 1040–1041 г., а второто – с Георги Войтех през 1072 г. – и на двете въстания центърът е бил в Македония. Византийският летописец Скилица от втората половина на XI век подчертава, че "българите вдигнаха въстания", че вождът е българин и подбудил "към въстание българското племе". За второто въстание летописецът отбелязва, че било организирано от българските велможи в Скопие и че ръководителят му Георги Войтех бил от рода на Кавканите. [*63*] А думата "кавкан" означава прабългарска благородническа и висша служебна титла. Сръбският крал Урош II Милутин успява да завладее след 1282 г. Северна Македония, поради което прибавя към титлата си и "крал на България". През XIV век сръбският владетел Душан завладява по-голямата част от Македония, поради което също започва да се титулува и "цар на българите" (а не "на македонците").

В 1396 г. българската държава окончателно пада под османско иго, което продължава 480 години. Развитието на българската народност задълго се забавя, но не се прекратява. Целият период на турското владичество е низ от борби, от буни и въстания на народа във всички краища на някогашната българска държава. И тъкмо в условията на непрестанна съпротива срещу османските завоеватели, а заедно с това и срещу потисничеството на гръцкото духовенство продължава развитието на българската народност.

През XVIII и XIX век, когато в Османската империя започват да се развиват стоково-паричните отношения, да се заражда капитализмът, да се формира и развива буржоазията, тогава на основата на българската народност се създават условия за възникване и развитие на българската нация. Това става във всички части на българските земи, включително и в Македония. Както в Дунавска България и Тракия, така и в Македония националноосвободителната борба във всички нейни етапи – за нова просвета и църковна свобода, за национално освобождение – се развива като борба на българския народ.

Нещо повече. През този период в Македония са родени и живеят редица изтъкнати дейци на Българското възраждане, които са работили против погърчването, за запазване на българската народност, за формиране на българското национално съзнание; борили са се срещу османското робство и гръцката патриаршия.

Цялата история на българите в Македония, техният език в миналото и в настоящето, тяхното национално съзнание, техните училища и църкви, техните политически борби и въстания, техните духовни борби, техните стари и нови писатели и делата им, градското население и селячеството – всичко доказва, че както през епохата на Първото българско царство Македония става първостепенен духовно-книжовен център, така тя първа от българските области запалва светилника на българския народ. Отец Паисий, бащата на българската история, Христофор Жефарович, първия стематограф на южните славяни, Хаджи Яким Кърчовски и Кирил Пейчинович, първите писатели на новобългарски език, архимандрит Теодосий Синаитски, първия български печатар, Неофит Рилски, първия български граматик и педагог, Братя Миладинови, първите български фолклористи, Райко Жинзифов, първия български поет, който

възпя горестите и радостите на македонската земя, Григор Пърличев, първия български поет, който е наречен "Втори Омир" – всичко това Македония е дала на всебългарската родина през нейната възродителна ера. Но всички тези духовни светила, както и титаните на българското националноосвободително движение от останалите краища на българските земи: Георги Раковски, Васил Левски, Любен Каравелов, Христо Ботев и други, единодушно са се вдъхновявали от идеята да видят своето отечество България свободно от турски гнет. Те са се борили от името на една нация – българската нация.

28 февруари 1870 г. (11 март н. ст., 8-и ден за зилхидже 1286) е крупно събитие в живота на българския народ за духовно възраждане и национална самостоятелност. Издаденият на този ден султански ферман за учредяване на Българска екзархия представлява официално признание на българската нация в нейните естествени географски и етнически граници. [*64*]

Но и този важен момент от историята на България е осветлен от новите съдници на историята с определено тълкуване.

В така наречената "Историја на македонскиот народ" около кандидата за първия екзарх и причините за създаването на Екзархията четем следното: "Една група македонски црковни борци по едно време го предложиле Партенија Зографски за прв егзарх, а самата охридска општина настојувала дури и бугарскиот егзарх да ја носи титулата Охридски архиепископ." [*65*]

Два елемента нарушават историческото равновесие и будят оправдано подозрение в твърдението на съчинителите по отношение на този извънредно важен момент от историята на българския народ. Първият елемент се поражда от неверното познаване на времето и обстановката и съчинителите затова прибягват към желани комбинации.

Вторият елемент настава от погрешното разбиране на строгите закони на историята и съчинителите затова използват изразните средства на библейско казване, а не на историческо показване и вместо да представят "црковните борци" с езика на историята, те ги представят с езика на Библията, като например: "една група", "едно време"... И още нещо. Съчинителите са отнели най-важното на информацията – конкретността.

Определеното тълкуване на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" е неопределено и усилва убеждението, че всичко в тази "Историја на македонскиот народ" трябва да се третира като желание, а не като факт. Първо: "Една група македонски црковни борци по едно време го предложиле Партенија Зографски за прв егзарх...", значи тази "една група" е съществувала и тя "по едно време го предложиле Партенија Зографски..." Ако е съществувала, защо не е именувана? Или не е именувана, защото е желание, което съществува в съзнанието на съчинителите, а не е факт? Историята не се интересува от това, какво би станало, ако е било тъй и тъй. Историята се интересува от това, как е станало, когато е било тъй и тъй. Второ: тази "една група македонски црковни борци", които "по едно време го предложиле Партенија Зографски за прв егзарх", пъ е за вярване, че е измислена от самите съчинители на "Историја на македонскиот народ", защото е невъзможно, щом знаят "водачите на бугарското црковно движение д-р Стоян Чомаков и Гаврил Кръстевич", да не знаят поне едно име от тази "една група". Постът първи екзарх е твърде сериозен, отговорен и с историческо значение пост. А начинът, по който "една група македонски црковни борци по едно време го предложиле Партенија Зографски за прв егзарх", е твърде несериозен; възможностите на един кандидат да спечели някакъв оспорван пост са много по-големи, когато е предложен от група влиятелни в обществото хора, колко повече важи това за поста първи екзарх на Българската екзархия. Трето: "го предложиле Партенија Зографски за прв егзарх, а самата општина настојувала дури бугарскиот егзарх да ја носи титулата Охридски архие-пископ". Две несъвместими неща се преплитат. Едното е, че "го предложиле Партенија Зографски за прв егзарх", но това още не значи, че и ще стане. Другото, че "самата општина настојувала дури бугарскиот егзарх да ја носи титулата Охридски архиепископ". Но това значи пък, че независимо дали Партений Зографски ще стане, или няма да стане пръв екзарх, "самата општина настојувала дури бугарскиот егзарх да ја носи титулата Охридски архиепископ". Ако тази "една група македонски црковни борци", които "по едно време го предложиле Партенија

Зографски за прв егзарх", са македонци, а не българи, как да се обясни фактът, че македонци предлагат един Партений Зографски "за прв егзарх" на Българската екзархия? Ако "самата општина", която "настојувала дури бугарскиот егзарх да ја носи титулата Охридски архиепископ", е македонска, а не българска, как да се обясни фактът, че македонци настояват "дури бугарскиот егзарх да ја носи титулата Охридски архиепископ". Четвърто: когато вече говорят за Партений Зографски (Павле Х. Василков), съчинителите са били длъжни да съобщят два твърде важни момента, които определят богатата духовна физиономия на този бележит българин. К. Иречек пише: "...цялото население на Полянинската епархия (Солунско) поради злоупотребленията на гърка Мелетий решило да се покатоличи, поради което изплашените фанариоти незабавно изпратили там Иларион Макариополски да успокои духовете, а след това (октомври 1859 г.) – българския владика Партения от Дебър. На 18 декември 1860 г. една българска депутация изработила условията за *българска уния* с апостолическия викарий Брунони, при това по примера на униатските руси, румъни и арменци било уговорено запазването на родната литургия; патриархът на арменските католици Хасун отслужил тържествена литургия и приел клетвата на депутацията за вярност към Рим. Англичаните и русите много се изплашили от успеха на Наполеон III, който искал да прибави към голямото си влияние над Румъния, Сърбия и Египет още и протектората над такъв един многоброен народ, а наложили на Портата да удовлетвори българите." [*66*]

Партений Зографски твърде много е допринесъл за българското езикознание. В статията си "Мисли за болгарскіиот ‰зикъ" от 1858 г. [*67*] Партений Зографски с упоритостта на мъдър арбитър в областта на лингвистиката повдига и разглежда въпроси, които за времето, в което е живял, му правят чест. За Партений Зографски българският език има две наречия – едното се говори в Северна България и Тракия, а другото в Македония. Първото от тях е прието за основа на книжовния език. Партений Зографски воюва и второто наречие да бъде с еднакви права в литературата. Нещо повече, той настоява неговото родно наречие да бъде поставено за главна основа на книжовния език: "Македонско-то наречЋе – казва Партений Зографски – не толко не трЄбетъ и не можетъ да бидетъ исключенно от общЋй-отъ писменній ‰зикъ, по-добро тоа бЄше ако оно с‰ прЋимаше за главна негова основа; по та‰ причина что оно е по-пълнозв8чно, по-плавно и по-стройно, и в много отношеЋ‰ по-пълно и по-богато. Представители на тоа наречЋе се югозападни-те страни на МакедонЋ‰."

Това е Павле Х. Василков от с. Галичник, Западна Македония, калугерът от Зографския манастир, в монашество наречен Партений. Този човек с широки духовни интереси, известен като Партений Зографски, е българин, такъв го определят историята, науката и църквата.

Османската империя нарича славяните в Македония българи (булгармилет). Законодателството на Турция не познава отделна македонска народност.

Член десети от султанския Ферман за Българската екзархия гласи: "Духовната юрисдикция на Българската екзархия обема: Русенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишката, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешката, Варненската епархии (без града Варна и без близо двадесетте села по крайбрежието на Черно море до Кюстенджа, чиито жители не са българи), Сливенския санджак без градовете Анхиало (Поморие) и Месемврия (Несебър), Созополската каза без селата по крайбрежието, Пловдивската епархия без град Пловдив, без града Станимака, както и без селата Куклен, Воден, Арнауткьой, Панагия, Ново село, Лясково, Ахлан, Бачково, Белащица и без манастирите "Бачковски", "Св. Безсребреница", "Св. Параскева" и "Св. Георги".

Махалата Св. Богородица в гр. Пловдив ще влезе в Българската екзархия, но които от нейните жители не ще желаят да се подчинят на Българската църква и Екзархия, ще бъдат напълно свободни в това отношение. Подробности за това ще бъдат уредени между Патриаршията и Екзархията според църковните обичаи, принципи и правила.

Ако всичките или поне две трети от православните жители на други места, вън от тези, изброени и посочени по-горе, желаят да се подчинят на Българската екзархия за своите духовни работи, и ако това е установено, то ще им бъде разрешено, но това ще да стане само по

съгласието на всичките или поне на две трети от жителите. Тези, които чрез това средство биха поискали да създават смут или раздор между населението, ще бъдат преследвани и наказвани според закона.” [*68*]

Султанският ферман за Българската екзархия от 28 февруари 1870 г. създава самостоятелна българска църковно-духовна власт. Българите в Македония вземат живо участие в борбата за самостоятелна българска църква. При учредяване на Екзархията обаче само Велешката епархия е включена в новоучредената българска църква. Но съгласно чл. 10 от фермана за създаване на Екзархията в редица епархии са проведени плебисцити, при които огромното мнозинство от населението се изказва за присъединяване към Екзархията. Прошението на българските епархии от Одрински и Солунски вилает от 20 декември 1871 г. за присъединяване към Екзархията, отправено към великия везир, показва стремежа на българите в Тракия и Македония за преминаването под духовна власт на Българската екзархия. Това Прошение същевременно разкрива и българо-патриаршеските отношения след създаването на самостоятелна българска духовна власт. “...гръцката патриархия – уведомяват представителите на епархиите в Одрински и Солунски вилает великия везир – иска насилствено да задържи под властта си някои епархии, на които цялото християнско население или поне повече от две третини е българско и като такова единодушно желае да влезе в духовната област на Българската екзархия, други пък такива епархии разцепва на части, като оставя селата на Екзархията, а градовете задържа под властта си, и то само и само зачтото имало някое малко число жители от привилегированата гръцка народност.

И забележително е, че сам Н. Св. патриархът изповедува, че той така прави не зачтото се изисква така от църковните правила и от правдата, а зачтото му се налага това така от някои влиятелни в патриархията лица и от други разпалени елинисти, които искат да считат Едренский и Солунский вилает като принадлежащи по исторически права на елинский народ.

Такова едно произволно определение граници, Ваше Височество, не може да произведе друго освен едно следствие, съвсем противоположно на следствието, което има във вид правителственото решение, зачтото проектът на патриархията ся стреми явно да наруши и уничтожи десятий член от Ц[арский] ферман, в който тъкмо и тъкмо състои решението на български въпрос. И действително не са някои чисто български епархии вече освободени на дело, които са касае да ся освободят от владичеството на гръцкото духовенство, а тъкмо и тъкмо са ония в съприкосновение с гърци, находящи ся в Едренский и Солунский вилает епархии, които ся най-много оплакват и най-много теглят от нападенията на гърцизма и от насилствата и злоупотребенията на гръцкото духовенство, които по следствие имат най-много нужда от помощ, от покровителството на Ц[арското] правителство. Ако не ся приспособи десятий член върху всичките прочии, особено върху най-много страдущите епархии, то ще рече, че причините, които са породили български въпрос, никак не ся отмахват, и че следователно той принудително остая висящ, както е и бил.” [*69*]

Както е една, единна, неразделна литературата на българите, така е една, единна и неразделна тяхната църковна борба. В “Принос към историята на социализма в България” Димитър Благоев пише: “Смисълът на “църковната борба” не е в добиването на националната църква и екзархия, а в отделянето и признаването на българската националност в Турция като отделна единица... Въпросът беше – да се накара Турция да признае българите за отделна от гърците нация със самостоятелно право да се учи на български, да си отваря български училища, да има български черкви с българско духовенство. Тъй че “църковната борба” беше чисто национална политическа борба за признаване българската народност като отделна национална единица, равноправна с гръцката.” [*70*]

С висок героизъм и драматизъм е богата кървавата епопея на България. Освобождението на отечеството вълнува и сплотява всички българи.

Васил Левски пише до Каравеловия вестник “Свобода”: “...че и ние сме хора и искаме да живеем човешки, да бъдем свободни с пълна свобода, в земята ни, там, дето живее българинът, в България, Тракия, Македония...” [*71*]

При изграждането на Вътрешната революционна организация от Васил Левски в редица селища на Македония се създават частни (първични) революционни комитети. Сам Апостолът на свободата се среща с дейци от Белица, Разложко и от Крива паланка. В някои доклади на Стефан И. Веркович до сръбското правителство в периода 1870–1873 г. са изнесени данни за организационна дейност на комитети на БРЦК в Разложко, Неврокопско (Гоцеделчевско), Серско, Воденско и други райони на Македония. В подготовката на Априлското въстание постоянни революционни комитети действали в Разлог (тогава Мехомия), Якоруда, Белица, Горно и Долно Драглище, Банско, Годлево, Баня, Недобърско. "Братя българи! Дойде краят на зверската тирания, която от пет века насам търпим под османска насилническа власт..." По-нататък във Възванието към българския народ за въстание, изготвено от избраната на Оборище комисия от 15–17 април 1876 г., се казва: "...настъпва денят на народното въстание на всички българи в България, Тракия и Македония." И след това възванието зове: "О, българино, докажи, че си жив, покажи, че знаеш да цениш свободата си. Въставай днес, спечели свободата си с бой и със собствената си кръв... Ти, който търсиш чест и правото на свобода, защити честта, правото и свободата на оня, който ще потърси закрила от теб! Бъди смел и храбър. Бий се безстрашно срещу врага, но не отказвай великодушието си към падналите в плен. От днес от името на нашия народ ние обявихме пред целия цивилизован свят: "Пълна свобода или смърт..." [*72*]

Апостолите запалват България. Възванието отеква и под Шар планина. По време на Априлското въстание гр. Горна Джумая влиза в района на Рилския революционен комитет. От този град е и организаторът на въстанието в Търновски окръг през 1876 г. Георги Измирлиев. Особено активно участие в българското революционно движение взема населението от Разложка околия, която е в IV (Пловдивски) революционен окръг под ръководството на Георги Бенковски и Панайот Волов. На събранието в Оборище 1876 г., което взема решение за обявяване на въстание, разложани изпращат като свой представител Георги Чолаков от с. Долно Драглище. След събранието пратеникът на Бенковски – Кузман П. Томов (Шарланджията), донася в Разложко Възванието за вдигане на въстанието. През май 1876 г. избухва въстание и в с. Разловци, Малешевско – в района на горното течение на р. Брегалница, известно в историята като *Разловско* или *Пиянечко* въстание. Това въстание е достоен епизод и финал на Априлската епопея, а неговите организатори Димитър Попгеоргиев, поп Стоян Разловски, Ильо Марков и други са известни дейци на българското националноосвободително движение.

В българското опълчение през 1877–1878 г. има повече от 500 българи от различните краища на Македония.

След потушаването на Разловското (Пиянечкото) въстание Димитър Попгеоргиев и други ръководители на въстанието се оттеглят към Беласица и повечето от тях остават да действат там до Руско-турската война от 1877–1878 г., като извършват диверсионни действия в тила на турците. Прочута е акцията на дядо Ильо Марков за установяване на местна власт в Малешевско и Пиянечко.

След въстаническите действия през 1876 г. в Цариград се събират дипломатическите представители на Великите сили, които се занимават с назрелия български въпрос. [*73*] В Цариградската конференция, заседавала през декември същата година, вземат участие посланиците на Русия, Англия, Германия, Франция, Австро-Унгария и Италия. Тук граф Игнатиев предлага проект за създаване на българска автономна държава от всички български земи – Мизия, Добруджа, Тракия, Македония и българското Поморавие. Никой не оспорва, че в тези райони живеят българи. Френският делегат представя колективен документ за даване автономия на България, но по определени политически съображения без Одринско и Беломорието, като българските земи се обособяват в две области с центрове Търново и София. Английският делегат Солсбъри очертава границите на българската етническа общност. Тя имала пълно мнозинство в територията: на север – от долното течение на реката Тимок до устието на Дунава (от Видин до Тулча), на изток – Черно море, на юг – линията Лозенград –

Банско – Петрич – Струмица – Костур, на запад – линията Охрид – Тетово – Враня – Лесковац – Ниш, като всички споменати градове остават вътре в България.

На 19 февруари (3 март) 1878 г. недалеч от Цариград, в Сан Стефано, е сключен мирен договор между Русия и Турция. [*74*] Положението на българската държава след Руско-турската война се урежда от чл. 6, който очертава естествените, географските и етническите граници на България, обединяващи почти всички земи, населявани от българи. "Негово Величество руският император и Негово Величество императорът на отоманите, въодушевени от желанието да дадат и осигурят на своите страни и на своите народи ползите на мира, както и да предпазят всяко ново усложнение, което може да ги заплаши, назначиха за свои пълномощници със задача да уговорят, сключат и подпишат прелиминариите на мира.

Негово Величество руският император, от една страна, граф Николай Игнатиев, генерал-адютант на Негово императорско Величество, генерал-лейтенант, член на Имперския съвет, награден с ордена "Св. Александър Невски" с брилянти и с много други руски и чуждестранни ордени, и Господин Александър Нелидов, шамбелан на императорския двор, действителен държавен съветник, награден с ордена "Св. Ана" I степен с мечове и с много други руски и чуждестранни ордени.

И Негово Величество императорът на отоманите, от друга, Сафвет паша, министър на външните работи, награден с орден "Османие" с брилянти и с ордена "Меджидие" от I степен и с много чуждестранни ордени, и Саадулах бей, посланик на Негово Величество при Германския императорски двор, награден с ордена "Меджидие" от I степен и с ордена "Османие" от II степен и много други чуждестранни ордени.

Които, след като размениха своите пълномощия, намерени в добра и надлежна форма, уговориха следните постановления:

.....

Чл. 6. – **България се издига в автономно, поданно княжество с християнско правителство и народна милиция.**

Окончателните граници на Княжеството ще бъдат определени от една особена руско-турска комисия преди изпразването на Румелия от руската императорска войска. Тази комисия ще държи сметка в тези си работи за промените, които трябва да направи на мястото на главното трасе за принципа на народността на болшинството жители на покрайните според основите на мира, както и за топографическите нужди, и за практическите интереси за съобщенията на местното население.

Пространството на Българското княжество е определено в общи черти върху тук приложената карта, която ще трябва да служи за основа на окончателното разграничение. Като се отделя от новата граница на сръбското княжество, граничната линия ще следва западната граница на Вранянската каза до планинската верига Карадаг. Като завива на запад, линията ще следва западните граници на Кумановската, Кочанската и Тетовската кази до планината Кораб; оттам по реката Велещица до вливането є в Черни Дрин. Като отива на юг по Дрин и след това по западната граница на Охридската каза към планината Лина, границата ще следва западните граници на казите Корча и Старово до планината Грамос. След това през Костурското езеро граничната линия ще достигне до реката Мъгленица и след като следва нейното течение и мине южно от Яница (Ениджe-Вардар), ще се отправи през устието на Вардар и през Галико към селата Парга и Сарайкьой, оттам през средата на езерото Бешикгьол към устията на Струма и Места и по морския бряг до Буругьол; по-нататък, вземайки северозападно направление към планината Чалтепе, през Родопската планинска верига до планината Крушово, през Черните балкани (Карабалкан), през планините Ешеккулачи, Чепелион, Караколас и Ишиклар до реката Арда. Оттам граничната линия ще бъде трасирана по направление на гр. Чирмен и като остава на юг гр. Одрин през селата Сюгюлю, Карахамза, Арнаутчени, Акарджи и Енидже до реката Текедереси. Като следва течението на Текедереси и на Чорлудереси до Люлебургас и оттам през реката Суджакдере до селото Сергюен, граничната линия ще отиде през височините направо към Хакимтабияси, гдето ще достигне Черно море. Тя ще остави морския бряг при

Мангалия и следвайки южните граници на Тулчанския санджак, ще достигне Дунава над Расово.” [*75*]

В резултат на Руско-турската война България е освободена от османското иго, а нейните граници – определени от Санстефанския мирен договор по етническия принцип, който е залегнал в решенията на Цариградската конференция. Това не е било в интерес на големите западноевропейски държави по онова време – Англия, Австро-Унгария и Германия. Те не се съгласяват със създаването на една голяма българска държава; страхували се да не би България да попадне под влиянието на Русия, да стане неин съюзник и да се засили руското влияние в центъра на Балканите, близо до Босфора и Дарданелите.

Англия, Германия и Австро-Унгария не вземат участие в Руско-турската война, но поради това, че били силни, отхвърлят Санстефанския договор, диктувайки своите условия при изработване на Берлинския договор и така успешно провеждат своята политика. [*76*] България е разпокъсана, като цяла Македония и Лозенградско са отнети от нея и са оставени под турско робство. Значително е намалена определената със Санстефанския договор територия на Черна гора. Босна и Херцеговина са предоставени на австро-унгарското влияние. Сърбия и Румъния по Берлинския договор получават още територии – съответно част от Моравско и Северна Добруджа. На 1 (13) юли 1878 г. в Берлин е сключен мирен договор между Германия, Австро-Унгария, Франция, Великобритания, Италия, Русия и Турция. Берлинският договор, този реакционен диктат на големите сили, разпокъсва освободена България териториално и етнически и нанася тежък удар върху нейното историческо развитие. От него води началото си политиката на балканизация и на войни на Балканите.

Берлинският диктат е един от най-несправедливите и реакционни международни договори. Той е порицан от много учени и обществени дейци в различните европейски държави. Френският историк М. А. Мале, съавтор в “Обща история от IV век до наши дни”, го оценява като “паметник на егоизма, дело на завистта, на личната омраза, дело безнравствено и недостойно, защото далеч от това, да осигури мира, той подготвя многобройни поводи за конфликти и войни в бъдеще”. [*77*] Според Санстефанския мирен договор цяла България е обединена в една държава. “Такава българска държава не одобриха господа дипломатите” – пише известният сръбски радикал-социалист Васа Пелагич. И самите вдъхновители на Берлинския договор, германският държавник Бисмарк и британският държавник Биконсфилд, по-късно признали, че в Берлин е била накърнена националната цялост на България.

Берлинският договор предизвиква голямо недоволство сред българите в Македония. Още преди заседанията на Берлинския конгрес в интерес на Великите сили и под тяхно внушение е пусната мълва, че българите в Македония искат да си останат под турска власт. Българските общини в Македония издигат високо глас на протест. Те изпращат апел до Великите сили. В апела от 20 май 1878 г. се казва: “Всичкый българскый народъ ся зарадва, като видѣ, че желанията му се изпълниха и нуждыте му се удовлетвориха, и ный всыте българе въ Македонія съ силата на Св. Стефанскый договоръ, чекахме съ големо нетърпеніе освобожденіето си отъ бѣснующето още надъ насъ Турско варварство. Но на мѣсто това, за голема жалъ виждаме, че местныте власты, отъ една страна, и гръцкото духовенство, отъ друга, съ различны срѣдства изнудиха отъ нѣкоы нашы невинны братія подписы, за да ги злоупотребатъ, като увѣратъ Велыкыте Поручителни сили, че ужъ ный сме были гърци и сме желаеле само улучшено status quo, а не присъединенiето си съ новоучреждаемото Българско княжество. Това безнаказано подиграваніе съ нашыте подписы, сирѣчъ съ народното ни име и чувство, дълбоко наскърби всичкы ни, особито при предположенiето, че такво едно лъжливо изявленіе отъ страна на македонскыте българе мож да ся е вече подало и на Ваше Високопревъзходителство.” [*78*]

Протестирайки против лъжите и интригите на турските власти и на гръцкото фанариотско духовенство, българите от Македония настояват да се изпрати комисия, която ще се увери на самото място, че желанията и нуждите им са общи с желанията и нуждите на техните “братия българе, които населяват Мизия и Тракия”.

Апелът от 20 май 1878 г. е подписан от “македонски българи – представители от разни общини от Македония”, подкрепен с печатите на Велес, Струмица, Скопие, Битоля, Прилеп,

Неготино, Гевгели, Кукуш, Солун, Ваташа, Тетово, Куманово, Радовиш, Воден, Петрич, Неврокоп (Гоце Делчев), Демирхисар (Валовище), Щип, Сер, Драма.

В по-малко от едно десетилетие българският народ за втори път очертава своите югозападни етнически граници. Първия път при създаването на Българската екзархия. И на два пъти крупни международни актове, като проекта на Цариградската конференция и Санстефанския мирен договор, признават съществуването на българската на родност на територията на Македония.

Срещу решенията на Берлинския конгрес в Македония през есента на 1878 г. избухва Кресненско-Разложкото въстание. [*79*] В знак на протест населението от целия Мелнишки окръг, от Разложко, от Кресненското дефиле до Демирхисарско (Валовишко), се вдига на въоръжена борба. Цялата документация на Кресненско-Разложкото въстание показва българския характер на въстанието и на населението от Македония. Непосредствено след Берлинския договор и след откъсването на Македония от българската държава селяните от Мелнишко пишат до петричкия каймакамин: "Ние няма да оставим оръжието, докато не се съединим с Княжество България – нашето отечество, нашата майка."

Особено голямо е огорчението и недоволството в ония райони, които са заети от руските войски и които съгласно договора трябвало отново да бъдат дадени на Турция. Жестоки са отмъщенията на завърналите се османлии. Страшна сеч минава върху мирното население в Горноджумайско (Благоевградско). Всички застрашени българи бягат в Княжество България, в освободената част на своята родина. Сред тях са и родителите на Георги Димитров.

В писмо от 24 юли 1878 г. до С. И. Аксаков за положението на българите в Македония след Берлинския конгрес охридският митрополит Натанаил с библейски език разгръща страшната трагедия: "...новите убийства, грабежи, насилие на двата пола и опустошенията са безнаказани, всеки християнин мисли дали ще доживее до вечерта, ако е доживял до сутринта, и ще доживее ли до сутринта, ако е доживял до вечерта. Децата оплакват убития си баща, съпруга ридае за съпруга си, родители безутешно проливат горчиви сълзи по своя убит и в кръв облян син, който може би е бил единствената им утеха в нещастия и в старини. Таково е сега положението на нещастните македонски българи." Като риданията на пророк Еремия отекват земните запитвания на охридския митрополит: "Питаме със сълзи на очи какво ще правят тези нещастници? Припомни си, о, Москва, о, света Русия, състрадателница на угнетените и поробени свои братя, припомни си Кирил и Методий, Климент и Наум, Горазд, Сава и Ангеларий, тружениците на попрището на вярата и славянската писменост във всички страни и ни кажи и ние ще се вслушаме в гласа ти, ще послушаме твоята повеля и на живот, и на смърт само да не се загуби приснопаметното вековно название на стара България: нека само тази стара, сломена и полумъртвена от насилията на мюсюлманите и от ласкателството и предателството на гърците България да се обнови в нов цветущ клон на славянското дърво. Кажи ни, защото в отчаяно недоумение и сълзи в очи чакаме твоя отговор." [*80*]

Българите от Македония и Одринска Тракия, които остават под властта на султан Абдул Хамид, са подложени на още по-страшен национален и политически гнет, защото според турските власти те са виновници за злополучната за Турция война. Не е приложен и "новият закон за вилаетите", който обещава равенство за всички граждани без разлика на вяра и народност, неприкосновеност на личността, свобода на съвестта, на просветна организация за всяка националност, реформиране на администрацията, модерно правосъдие и др. Този закон е изработен по решение на Берлинския конгрес за "утешение на останалите под робство", но "той – както се изтъква в Мемоара на ВМОРО от 1904 г. – просто бе захвърлен в дълбоките торби на турската архива, откъдето се излиза само във вид на мухъл и прах".

При създаденото положение съществуват всички икономически, политически и идеологически предпоставки за развитие на ново революционно движение в неосвободените български територии в Македония и Тракия.

Икономическото положение на населението прогресивно се влошава. То се утежнява още повече от политическото безправие, от грабежите на професионални разбойници и насилници. Народът с право вижда злото преди всичко в султанската власт, която поддържа

господстващата система на експлоатация, грабеж, безправие и насилие. За голяма част от населението, особено за селяните, националното потисничество се покрива с класовото. Угнетените селяни, пропадащите занаятчии и търговци, както и произлязлата от техните среди интелигенция, търсят изход в отхвърлянето на османското владичество и в борбата за независимост.

В такива условия се ражда идеята да се създаде организация, която да възглави борбата за освобождение на Македония и Одринско. В 1893 г. тя е създадена върху демократични основи като организация преди всичко на българското население в Македония и Одринско. Това се вижда и от самото нейно име – Български македоно-одрински революционни комитети (БМОРК), преименувана три години по-късно в Тайна македоно-одринска революционна организация (ТМОРО), а след 1905 г. – във Вътрешна македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Тази организация наследява богатия опит на българското националноосвободително движение от преди Руско-турската война и използва структурата и програмата на Българския революционен централен комитет в Букурещ. Тя продължава делото на българската националдемократична революция при други исторически условия на Балканите. Начело на организацията стоят Гоце Делчев, Дамян Груев, Христо Татарчев, Иван Хаджиниколов, Петър Попарсов, Гьорче Петров, Яне Сандански, Димо Хаджидимов и други.

ВМОРО въплътява идеите и чувствата на угнетените и социално слаби слоеве, които се борели за свобода, за земя, за по-добър човешки живот. “Аз не мразя османците като народ – казва Гоце Делчев. – Аз воювам против турската държава като господарска система.” Тези думи съвпадат с казаното от Васил Левски в Устава на БРЦК. Гоце Делчев е Васил Левски от ново време.

Не може да не се отбележи, че ръководителите на македоно-одринското революционно движение са били люде с ясно определено българско национално съзнание и под влияние на прогресивната мисъл в княжеството, особено на Българската социалдемократическа партия и Димитър Благоев.

В началото на 1901 г. при засилване терора на султанските власти Гоце Делчев и Гьорче Петров изготвят и изпращат Окръжно послание до ръководните организации на МВОРО, в което между другото посочват, че “турските власти имат за цел да изловят всички по-събудени и по-юначни българи, за които може да се допуска, че може да са в състояние да пробуждат и водят народа”, и да направят “невъзможна всяка обществена деятелност на българина”.

Гоце Делчев в едно свое писмо до Никола Малешевски от 5.I.1899 г. пише: “Отцепленията и разцепленията никак да не ни плашат. Действително жалко е, но що можем да правим, когато сме си българи и всички страдаме от една обща болест (става дума за славата – б. а.)! Ако тая болест не съществуваше в нашите прадеди, от които е наследство и в нас, нямаше да попаднат под грозния скиптър на турските султани.” [*81*]

Родена в метежи и въстания, калена в битки и сражения, богата с мъки и страдания, велика с разпятия и голготи, българската орис стои като могъща скала на балканското кръстовище. Един от тези върхове е и Илинден. Първият човек на България, другарят Тодор Живков, обръщайки се към младежта, подчертава: “Трудолюбиви и упорити труженици, безстрашни войни и забележителни пълководци, мислители, поети и просветители, проповедници и бунтовници, фанатични родолюбци и непоколебими, непостижими апостоли на свободата и революцията – тринадесет героични века синовете на България изграждаха нейната сила и слава. Само през последното от тези тринадесет столетия името на България пет пъти беше синоним на върховен всенароден подвиг. Светлият и трагичен април 1876 година, саможертвата на Илинден 1903 година, Войнишкото въстание при Владая през есента на 1918 година, незабравимият Септември 1923 година, двадесетгодишните непрестанни битки, завършили най-сетне с победата на социалистическата революция в България – това са такива върхове в историята на нашата страна, с които ние законно се гордеем.” [*82*]

Илинден от 1903 г. по своя характер и съдържание отдавна е престанал да бъде само българско въстание. Революционната история на балканските народи е немислима без Крушовската република. За Илинден от 1903 г. историците са писали, пишат и ще пишат. За

тази велика дата от българската история пишат и съчинителите в така наречената “Историја на македонскиот народ”, че “Во Илинденското востание, покрај македонскиот народ, зеле учество и другите народности што живееле во Македонија”. “Активно учество Власите зеле”, “Во востанието учествувале и неколку припадници на албанската народност”, “Востанието го симпатизирале и помагале извесен брой Турци”, “Во востанието учествувале и Грци, родени во Македонија”, “Востанието морално и материјално го помагале и известен брой Евреи, особено во Костурско, Солунско и Битолско”. “Со помошта од другите народности во Македонија на заедничката (обща) борба за политическо и економско ослободува†е на македонскиот народ и со учество во неа Илинденското востание добило општонароден карактер и значе|е.” [*83*]

Така разсъждават съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” около Илинденско-Преображенското въстание.

По разсъжденията на съчинителите съвършено ясно излиза: първо, че “во Илинденското востание, покрај македонскиот народ зеле учество и другите народности што живееле во Македонија”, като например власи, албанци, турци, гърци, евреи... второ, че в Преображенското въстание (като продължение на Илинденското въстание), на чие чело е стоял Михаил Герджиков, “во раководството на востаничките сили и во самото востание учествувале, покрај бугарското население од овој крај и Македонци”, трето, че “согласно со револуционерните замисли на Внатрешната организација, освободува|ето на Македонија требало да дојде како резултат на заедничкото дејствува|е на сите народности во неа. Заедничките интереси изискувале борбата да се води против општиот непријател, а за политичко и економско ослободува|е”. Четвърто, че “Револуционерната власт на Крушево направила обид (опит) да ги привлече или барем да ги неутрализира муслиманските маси од околните села. Како најсериозен акт на тој обид бил упатениот повик до муслиманското население во Крушевската околија, кој всушност представува манифест на востаниците, наречен “Крушевски манифест”... и че “Манифестот е пишуван на народен македонски јазик”. [*84*]

Съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” са допуснали в разсъжденията си неща, които изцяло подкопават историческата основа на техните твърдения.

А. Че в Илинденското въстание, което е една от най-силните манифестации на българския революционен дух, българите не са взели участие. Съчинителите с това свое твърдение нанасят обида и на себе си, и на Коста Новакович, и на ЮКП. Че по въпроса за националното съзнание на населението в Македония те нанасят обида на себе си, това е тяхна работа. Но човек изпитва неприятно чувство и за тези, които несправедливо обиждат, и за ония, които несправедливо са обиждани. Съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” навсякъде с нечовешка упоритост поставят до понятието “македонски словени” – “македонци”, а в една върховна национална изява, каквато е Илинденското въстание, употребяват не “македонски словени”, нито “македонци”, а “македонски народ”; целият народ, който живее в Македония, представлява македонски народ, но славянската част от този македонски народ историята казва, че са българи. Коста Новакович отбелязва: “Организацията обхващаше всичките националности: македонците, сърбите, българите, гърците, власите, турците.” [*85*] За Коста Новакович Организацията е обхващала не абстрактно, неопределено някакъв си македонски народ, а конкретно, точно – македонски народ, съставен от македонци, сърби, българи, гърци, власи, турци. За Коста Новакович в Македония между другите живеят и **българи.** Но ето нито един от тези българи не се споменава, че е взел участие в Илинденското въстание. Така поне убеждават съвестта на историята новите изправлячи на историята. Не прави чест на съчинителите тяхното поведение към мъртвия Коста Новакович. Мъртвите не заслужават обида. Какво да прави нещастният Коста Новакович, когато и той е намерил определена сръбска националност в Македония, както и съчинителите намират във всяко революционно явление на Балканския полуостров историческия дъх на “македонски словени” или “македонци”. Но ако Коста Новакович е лишен от възможността да се обижда, понеже е мъртъв, то ЮКП поне в Резолюцията по македонския и тракийския въпрос е още жива. В този исторически документ от 1924 г. се казва: “Сръбската буржоазия провежда в Македония най-

остър терористичен режим, унищожава или принуждава към изселване съзнателната част на българското, турското и албанското население.” ЮКП оборва твърденията и на съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ”, и на Коста Новакович. За ЮКП в Македония под сръбска власт славянската част от населението е българска. За ЮКП няма ни македонци, ни сърби в Македония. Това са три съвсем различни мнения, изречени върху националното съзнание на народностите в Македония. Трите мнения са непримирими. Но истината не е на страната на съчинителите. Нито е на страната на Коста Новакович. Истината е на страната на ЮКП. По въпроса за националността на славянската част от населението в Македония под сръбска власт ЮКП непосредствено след създаването си беше на ленински позиции.

Б. Ако по съобщенията на съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” българите не са взели участие в македонското Илинденско въстание, то затова пък в българското Преображенско въстание пак по съобщенията на съчинителите “учествувале покрај бугарското население од овој крај и Македонците”. Действително висока проява на интернационален дълг от страна на македонците към “бугарското население”. Македонците като македонци не са взели участие в собственото си македонско въстание, а ето че се притичат на помощ на въстаналото “българско население”. Нещо повече. Ако съставът на четата на Гьорче Петров не е точно национално определен, затова пък не е изоставено съобщението, че в нея участвал “и Црногорецот Јова Јованоviќ”. Така пишат съчинителите: “Особено забележителна била акцијата на Гьорче Петров со неговата чета во која учествувал и Црногорецот Јова Јованоviќ.” Наистина твърде много е напреднало съзнанието на съчинителите. Те в българската чета на българина от Прилепа града Гьорче Петров не виждат българите, а се мъчат да видят “масовото” участие на черногорците чрез “црногорецот Јова Јованоviќ”. [*86*] И още нещо. Не е ясно какво именно разбират под: “Особено забележителна била акцијата на Гьорче Петров со неговата чета, во која учествувал и Црногорецот Јова Јованоviќ.” Дали въобще е “Особено забележителна била акцијата на Гьорче Петров со неговата чета”, в която между другите е участвал и някой си “Црногорец по име Јова Јованоviќ”, или “особено забележителна била акцијата на Гьорче Петров со неговата чета”, защото в нея учествувал и Црногорецот Јова Јованоviќ”. И още нещо. Сигурни ли са съчинителите, когато съобщават, че “Црногорецот Јова Јованоviќ” е черногорец, а не е сърбин и че доблестният син на Черна гора Јова Јованоviќ в определението “црногорец” е влагал такова съдържание, каквото искат те да му припишат? Слабост е на настоящето, когато иска миналото да има неговите очи. Миналото е било настояще, както и настоящето ще бъде минало. Но миналото, когато е било настояще, е обитавало в конкретно определено време.

А може би съчинителите искат и на “Црногорецот Јова Јованоviќ” да помогнат от сърбин да стане антисърбин, както и на славяните в Македония помагат от българи да станат антибългари. Самотата е пълна със страх и неизвестност. Когато няма живи, и мъртвите са радост.

В. “Согласно со револуционерните замисли на Внатрешната организација – пишат съчинителите – ослободува|ето на Македонија требало да дојде како резултат на заедничкото дејствува|е на сите народности во неа. Заедничките интереси изискувале борбата да се води против општиот непријател, а за политичко и економско ослободува|е.” Твърдението на съчинителите страда от конкретна, ясна определеност. Не е ясно коя е и каква е тази “Внаштрешна организация”, която се бори за “ослободува|ето на Македонија”. Коста Новакович казва: “Македонците ја создадоа својата внатрешна македонска револуционерна организација во Солун 1893 година.” Коста Новакович определя “Внатрешната организација” като македонска. Обаче и той се страхува да съобщи точното є определение. Истината около името на Организацията е следната. Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) като революционна организация е основана през 1893 г. в Солун. Ръководителите є бяха всички до един хора с българско национално съзнание, но по политически и тактически причини те възприемат идеята за автономия на Македония и Одринско.

Идейният и духовен двигател на Илинденско-Преображенското въстание беше ВМОРО. Върху принципите на ВМОРО беше изграждана силата "за извоюване чрез революция пълна политическа автономия на тия две области", т. е. Македония и Одринско (Тракия). Това значи: първо, че Македония и Тракия са географски области, каквито са Мизия, Добруджа и други области на България, второ, че Илинденско-Преображенското въстание е българско въстание. И, трето, че ръководителите на ВМОРО (като Г. Делчев, С. Груев, Г. Петров, Б. Сарафов, П. Тошев и др.) са българи, с определено българско национално съзнание.

Г. Съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" със сигурност твърдят, че "Манифестот на востаниците", наречен "Крушевски манифест"... е "пишуван на народен македонски јазик". Искали или не искали, и тука съчинителите са допуснали един неприятен lapsus linguae. Далече сме от мисълта да повярваме, че изправлячите на историята са решили да се проявят и като изправлячи и на лингвистиката. Ако бяха в по-дружелюбни отношения с Хаджи Йоаким Даскала и с Кирил Пейчинович, биха отбягнали тази неприятност. Впрочем какво значи "народен македонски јазик". Ако е "народен македонски", не може да бъде "јазик", а само диалект. Ако е "македонски јазик", не може да бъде народен, а само литературен. Когато вече съобщават, че "Манифестот на востаниците", наречен "Крушевски манифест", е пишуван на народен македонски јазик", би трябвало да съобщят, че "е пишуван" или "на народен македонски" диалект, или на литературен "македонски јазик". И непростимо е за точността на съчинителите, че забравят да съобщят един твърде важен факт за историята, а именно с коя азбука и правопис "е пишуван Манифестот на востаниците, наречен "Крушевски манифест"? И тази забрава е своего рода израз на фалшификация, защото, като отбягват да кажат, че документите и материалите, отнасящи се до времето преди, по време и след Илинденското въстание, са написани с българска азбука и правопис, на литературен български език, те предлагат извадки от така важни исторически документи, както "Манифестот на востаниците, наречен "Крушевски манифест", и твърдят без чувство на стеснение, че този манифест "е пишуван на народен македонски јазик". Иначе съчинителите не са лишени от мигове на откровени признания. Ето един от такива мигове. Така те пишат: "И католичката и протестанската пропаганда издавале свои учебници за нивните училишта, потоа брошури од верски карактер и др. Сите тие биле пишувани на бугарски јазик." [*87*] Пропагандата няма претенции да пише история. Тя знае, че за да стигне едно слово до тези, за които е определено, нужно е то да бъде написано на техен език. Пропагандата знае, че славяните в Македония говорят, четат и пишат на български език и затова всички нейни учебници и брошури "биле пишувани на бугарски јазик". Това, което "и католичката и протестанската пропаганда" разбират, за съжаление не могат да разберат съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ". Съчинителите, вместо да отбележат факта, че Манифестът на въстаниците, наречен "Крушевски манифест", е написан на местно българско наречие, измислят цяла една теория, за да докажат своята предпоставена концепция, че "Манифестот е пишуван на народен македонски јазик".

Езикът, с който си служат хората на Вътрешната македоно-одринска революционна организация, е литературният български език, на който се пишеха нейните документи, вестници, легалните и нелегалните є издания. Мнозина от хората на организацията бяха учители в българските екзархийски училища, например Г. Делчев, Д. Груев, Г. Петров, Б. Сарафов, П. Тошев и др., а някои от тях бяха и училищни инспектори (Д. Груев, Г. Петров). Ако западните говори, които обхващат говорното землище на цяла Македония, бяха говори не на българския, а на "македонскиот јазик", а славяните от Македония бяха чужди на литературния български език, нима организацията, която върху интернационални начала сплотяваше недоволните "в Македония и Одринско, без разлика на народност, за извоюване чрез революция пълна политическа автономия", би допуснала такава кардинална грешка в своята пропаганда за събуждане "съзнанието на самозащита у българското население" да си служи с език, който е абсолютно непонятен на самото население? Езикът на апостола на революционното движение Гоце Делчев е изключително богат и пределно точен литературен български език. Македонските форми *со* и *во* правят фразата му по-стройна, по-звучна, по-

цветиста. Чужди са на организацията документи и материали, в които се загатва за някаква отделна македонска народност. И най-лявото крило в македоно-одринското движение, дори серчаните или санданистите са далеч от всякаква мисъл за отделяне от българската народност. С кое право тогава в "Манифестот на востаниците", наречен "Крушевски манифест", който е "пишуван на народен македонски јазик", намериха подслон на съществуване сръбските думи като заеднички страда|а и др. и се разхождат свободно като македонски из Вардарска Македония.

Съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" поне да бяха съобщили, че Манифестот за обявяване на въстанието не "е пишуван на народен македонски јазик", а е "пишуван" на литературен български език. Те трябваше да съобщят, че извадките, които предлагат на читателите, са взети от Манифеста, който не "е пишуван на народен македонски јазик", а на литературен български език. Те трябваше да съобщят също, че азбуката и правописът, с които предават извадките от Манифеста, е сръбска азбука, която е приела три нови букви за **кь, гь** и **дз** и станала **македонска**, и сръбски правопис, който отхвърля функцията на ер-голям (**ъ**) и е станал македонски.

Манифест, известен като "Крушевски манифест", не съществува. Туй нещо е създание на болното желание на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ". Революционната организация зовеше населението на Македония на борба срещу султанската феодална власт. Делчевият интернационализъм бе в основата на този зов.

Главният щаб на въстанието изпраща свои парламентьори в селата Норово, Алданци и Пласница да предадат прокламацията, изработена за турското население. Прокламацията на Крушовското горско началство до турското население в селата е написана на местно западно българско наречие. Ето една извадка от тази прокламация: "Елате, браќя мусилмани, при нас да тръгнеме против вашите и нашите душмани! Елате под байракот на автономна Македония! Елате да ги скършиме синджирите на ропството, да се куртулисаме от маки и страдания." [*88*] Същата тази извадка в така наречената "Историја на македонскиот народ" се предлага: "Елате браќа муслимани, да тргнеме против вашите и наши душмани. Елате под бајракот на автономна Македонија. **Македонија е заедничка наша мајка и ве вика на помош!** Елате да ги скршиме синёирите на ропството, да се куртулиме от маките и страда|ата." [*89*] И тук е оставил ярки следи фалшификаторът. Ясно и категорично за това говори вмъкнатото изречение, което тук сме подчертали и което изцяло е измислено от съчинителите.

Висока е етичността по време на героичното Илинденско въстание. През тази величава слава на България и комендантът на Крушовския гарнизон Али с гласа на честен воин заявява: "Храбреци. Прокламацията ви до моите сънародници ме живо заинтересува. От нея, а в тези два дни и от вашите дела разбрах, че напразно сме ви считали "ешкия" (разбойници). Целта ви е велика и борбата смислена. Аз ви акламирам. Напред по този страшен, но славен път, по който всички народи са се добирали до свободата..." А ето пък фалшификаторите от Скопие какво пишат: "Содрижаната на това писмо от началникот на турскиот Крушевски гарнизон, кој што чесно го признава херојското превзима|е на Крушево от востаниците, има и таа важност дека во него се потврдува и еден од најважните историски документи во Илинденското востание – Манифестот на Крушевскиот востанически штаб до турското население." [*90*]

Прави впечатление, че съчинителите упорито премълчават истинския манифест. Уж съобщават истината, а треперят от един с бунтовна кръв написан документ, и то не на "народен македонски јазик", както заблуждават хората на честната наука.

Възванието от 15.VII.1903 г. на Главния щаб в Битолския революционен окръг, с което се провъзгласява Илинденското въстание, е написано на български литературен език и то гласи:

"Братя,

Най-сетне многоочакваният ден за разправа с вековния ни душманин дойде.

Кръвта на нашите невинно загинали братя от турската тирания вика високо за отплата. Погазената чест на нашите майки и сестри иска възстановяването си.

Стига толкова мъки, стига толкова позор!

Хиляди пъти по-добре смърт, отколкото скотски живот.

Определеният ден, в който народът из цяла Македония и Одринско ще трябва да излезе явно, с оръжие в ръка срещу душманите, е 20 юли 1903 г.

Последвайте, братя, вашите началници в този ден и се съберете под знамето на свободата. Упорствайте, братя, в борбата! Само в упорството и дълготрайната борба е спасението ни.

Нека Бог благослови правото ни дело и деня на въстанието!

Долу Турция! Долу тираните! Смърт на душманите!

Да живее народът, да живее свободата! Ура!

Целуваме ви братски
Щабът.” [*91*]

Недвусмислен е езикът и на извадката от 29.VII.1903 г., в която Задграничното представителство на ВМОРО опровергава клеветите на турското правителство за жестокости, вършени от въстаниците: “...Делегатите на революционната организация намират за нужно да изтъкнат пред заблуждаваното общество, че на общия организационен конгрес, станал на 5 януари в Солунско, и на окръжните конгреси, станали на 22 април в Битолско, на 10 юний в Пиринско, на 28 юний в Одринско и на 5 юлий в Скопско, са взети решения, съгласно с които в позива за въстание, отправен към борещото се вече македоно-одринско население, е казано: “...Ний вземаме оръжие срещу тиранията и безчеловечието; ний ратуваме в името на свободата и човещината; прочее, нашето дело стои по-високо от всякакви национални и племенни различия. Поради това ний трябва да наречем свои братя всички страждущи в тъмното царство на султана. Като нас българите страдат и власи, страдат и гърци, страдат и самите турци селяни. Ако днес гъркът и турчинът не са борци в нашите редове, ний отдаваме това на тяхното невежество – и не можем да ги третираме като врагове, нито даже да ги поменем като такива. Наш враг е само турското правителство и оня, който излезе с оръжие или с донос против нас или отиде да се разправя с беззащитните старци, жени и деца вместо с нас; с него ще се бием, нему ще отмъщаваме.” [*92*]

Категоричен е езикът и на извадката, в която Главният щаб на въстанието в Битолски окръг се обръща с изложение до българското правителство: “нито едно българско училище не е отворено... понеже: а) Населението е разпръснато вследствие турския терор, б) Почти всички учители, както и свещеници, са в четите... Ние апелираме към Вас от името на роба-българин да му се притечете на помощ по най-ефикасен начин – чрез война...” [*93*]

Крушовската република разтърсва духовете на Европа и Америка. Саможертвата на Илинден призовава съвестта на човечеството да защити пострадалите българи в Македония. Обществени и културни фактори, издигайки глас на протест, разгръщат акции за помощ. В така наречената “Историја на македонскиот народ” за тази следилинденска ситуация между другото четем: “Со цел промакедонското движе|е да добие поорганизиран карактер, биле формирани специјални “македонски комитети”. Тие имале за цел преку агитации да го популаризират македонското дело и преку помошни акции да соберат што повеке прилози во полза на постраданите во Македонија за време на Илинденското востание. Во оваа хумана акција се ангажирале крупни личности на општествениот и културниот живот на Европа и Америка. МеЂу нив ги наогаме: Лав Толстой, Максим Горки, Анатол Франс, Жан Жорес, Виктор Берар, Франс де Пресанс, Артур Еванс, Хенри Брейлсфорд и други личности. Тие биле главните иницијатори на агитацијата за Македонија и главните организатори на “македонските комитети”.” [*94*] Съобщението на съчинителите неслучайно и този път е неопределено по въпроса, каква е народността на “постраданите во Македонија”. Авторитетният учен на Англия Артур Еванс, чиято опитност на дълбок изследвач, археолог и етнограф обхваща полустолетие, никога не се е съмнявал, че македонските славяни са българи. Леди Гроган, която е признат арбитър по балканските въпроси, която свободно говори български и сръбски и една година е прекарала в Македония, по повод на една акция за подпомагане в 1903–1904 г. заявява: “Селяните в Македония обявяват сами себе си българи: те са българи по тип, нрави, език, костюми и традиции. Фактът, че те са българи, не е никога поставян под въпрос от пътешествениците,

които са ги описали и са направили карта на страната, преди да започне ерата на националната пропаганда. Като българи те се повдигнаха против турците в 1903–1904 г. и платиха с тежки наказания и дълги преследвания своето национално утвърждаване. Като българи те страдаха под ударите на гръцките банди през дълги години. Няма нито следа от един сръбски или гръцки бунт в Македония под турците." [*95*] Съчинителите съобщават ценни сведения за това, че "Особено голема дејност развивала англиската помошна мисија на чело со Х. Брейлсфорд, која доста му помогнала на настрадниот народ." [*96*] Х. Брейлсфорд и леди Гроган са раздали паричната помощ "на пострадaните во Македонија" на самото място. В действителност англичанинът Х. Брейлсфорд, който прекарал в Македония 5 месеца през зимата на 1903–1904 г., като разглежда в глава V от своя труд, публикуван през 1906 г., "Българското движение", се спира върху причините на Илинденското въстание и обстойно пише за него: "...Турците вече не държаха само на наказанието. Тяхната цел беше да смажат българската народност в Македония. Училищата, църквите, търговията на българите, както и тяхната политическа организация бяха поставени под угроза. Европа бе равнодушна и ако не желаеха да загинат, нямаха друг избор, освен сами да се спасяват. Те решиха да обявят общо въстание след прибирането на жътвата. Това беше при всички обстоятелства война за самозащита. За кратък период действията на четите заглъхнаха и през нощта на 2 август 1903 г. върховният момент дойде. Но дори при това безнадеждно положение българите показаха своята обичайна мъдрост. Те знаеха, че могат да не успеят. Те знаеха също, че районите, които въстанат, ще бъдат напълно опустошени и че ще бъдат неспособни за бъдещо въстание за дълги години. Съгласувано се взе решение само Битолският санджак да се вдигне на въстание и дори в него някои райони бяха изключени от това решение (например Прилеп и Мориово). Няколко мотива наложиха избора на Битоля. Страната е планинска и пригодна за партизанска война. Селяните са решителни и добре организирани. Тъй като Битоля не допира до българската граница, това ще бъде доказателство за Европа, че движението е едно истинско македонско въстание..." "Българите в Македония – отбелязва Х. Брейлсфорд – трябва да бъдат преценявани не по равнището на морала и цивилизацията, която те действително са достигнали, но по техния кураж и тяхната решителност в устрема им за по-добър живот..." "...Колкото повече изучаваш българите в Македония, толкова повече започваш да уважаваш техния патриотизъм и кураж." [*97*]

Двадесет години по-късно, през 1927 г., Х. Н. Брейлсфорд в списанието "Ню лиидер" между другото подчертава: "Сърбите с една брутална бързина се заловиха на работа да обезбългаряват един народ, който предпочита да бъде български. Неговите естествени водители, учителите и свещениците, са изгонени в София. Неговите църкви са обърнати изцяло в сръбски, неговите училища – посърбени. Когато бях последния път в Македония, аз намерих, че мъжете и жените, които знаех с български имена, са били принудени да ги променят в най-близките сръбски равнозначущи имена..." [*98*]

Мис Едит Дърхам, английска публицистка, пише: "След голямото въстание на българите в Македония в 1903 година аз прекарах дълго време в страната, в непрестанен контакт с населението. През това въстание бунтовниците не изразиха желание за присъединяване към Сърбия. Нито сърбите направиха някакъв опит да го подпомогнат. Напротив, сърбите предаваха бунтовниците на турските власти. Сърбия нямаше желание да освободи населението в Македония. Всички желания на Сърбия бяха да си присъедини тази земя. Това е сега ясно за всеки. И след като си присъединиха това, което не им принадлежи, те сега се стремят да го денационализират със сила..." [*99*]

Ето това са едни от мненията и изявленията на тези авторитетни личности, които били ангажирани във "формирани специјални македонски комитети". За тях понятието "македонци" в значение на нещо съвсем отделно от понятието "българи" е непознато. И за Х. Брейлсфорд, и за леди Гроган, и за Артур Еванс, и за мис М. Е. Дърхам, и за всички чуждестранни консули в Македония славяните в Македония са българи и Илинденското въстание е българско. Всички документи и материали, всички съвременници, всички учени и историци определят събитието от 1903 г. като връхна точка в националноосвободителната борба на българите в Македония.

“...Илинденският подвиг – пише Хр. Силянов – е не само най-висшата точка на борческото напрежение в Македония, но и изкупителна дан на общия български стремеж към свобода.” [*100*]

Кървавото лято на 1903 г. е отдавна записано в книгата на паметните събития. Съдът на времето е казал своята твърда реч за тази буря на България. Този съд не може да се отмени. Из пламъците на Оборище се роди Мечкин-Камен. Април е трагичният жребий на Илинден. В настъпващото двайсето столетие, разкъсала тъмата на султанската робия, навръх Илинден Крушовската република израства в духовен мост между Парижката комуна и Октомврийската революция. Чрез саможертвата на Илинден в 1903 г. българите от Македония принасят най-високата си жертва пред жертвеника на българската нация.

След поражението на Илинденското въстание за българското население в Македония настават черни години. Най-тежкият период под султанския режим е периодът 1903–1908 г. Вътрешната македоно-одринска революционна организация понася тежки загуби. Загиват нейните най-видни ръководители. Четите є са разбити, въстаналите села – опожарени. В един такъв момент срещу българското незащитено население се изсипват гневът и омразата на организираните разбойнически действия на турската власт, на гръцката патриаршия, на сръбските въоръжени насилници, създавани и обучавани в Сърбия и изпращани в Македония, за да тероризират мирното българско население. Безсилна е реформената акция на европейските държави в Македония с цел да се спрат тези сурови изстъпления и масови избивания. Пред неизвестността на утрешния ден нови над 30 000 българи емигрират в България.

След младотурския преврат през 1908 г. левицата на ВМОРО начело с Яне Сандански създава Народна федеративна партия – българска секция със седалище в Солун. Тази организация, както е отбелязано в нейните документи, застъпва главно интересите на оная част от българското население, която съставлява подавляващото негово мнозинство и е основният елемент на тая партия, сиреч лишените от държавни грижи собственици, безимотните и малкоимотните чифлигари, дребните стопани, занаятчии и търговци.

Революционното движение в Македония и Одринско се развива в период, когато големите империалистически държави се готвят за ново преразпределение на света. Господстващите млади буржоазни монархически клики в балканските държави засилват своята шовинистично-завоевателска политика. Изградената организация според Гоце Делчев има за цел “да сплоти в едно цяло всички недоволни елементи в Македония и Одринско, без разлика на народност, за извоюване чрез революция пълна политическа автономия за тия две области”. [*101*] Гоце Делчев едновременно с това подчертава: “Българите в Македония носят почти сами върху гърба си товара на революцията – и те са нужни, за да продължи борбата ни, докато постигнем крайната си цел.” [*102*] Гоце Делчев е бил далновиден политик и е съчетавал националноосвободителната борба на българите от Македония и Одринско с интернационализма. “Аз разбирам света – казва той – единствено като поле за културно съревнование на народите.” [*103*] И всеки опит при тогавашните условия за присъединяване на двете области или една от тях към България неминуемо би довел до намеса на империалистическите държави и до война между балканските страни. Първият председател на ЦК на ВМОРО Христо Татарчев разказва следното за споровете около програмата и тактиката на организацията: “Разисква се надълго върху целта на тая организация и по-сетне се спряхме върху автономията на Македония с предимство на българския елемент. Не можехме да възприемем гледището “прямо присъединение на Македония с България”, защото виждахме, че туй ще срещне големи мъчнотии поради противодействието на Великите сили и аспирациите на съседните малки държави и на Турция. Минаваше ни през ума, че една автономна Македония сетне би могла по-лесно да се съедини с България...” [*104*]

Никога македонските и тракийските революционери не са се борили да се изгражда някакво друго национално съзнание и още повече пък това да става чрез денационализиране на българското население. Никога тези революционери не са били настроени антибългарски. Всички те са се чувствали българи, имали са ясно българско съзнание и често подчертавали, че

българите, особено в Македония, са най-компактната маса. Неслучайно Яне Сандански се обявява пред учредителния конгрес на Народната федеративна партия в Солун през август 1909 г. в защита на българското население и на Българската екзархия: “Ако не се удовлетворят българите в Македония, аз ще защитавам Екзархията с оръжие в ръка.” Македонските революционери издигат лозунга за автономия: “Македония за македонците”, но не за това, че уж съществувала отделна национална македонска общност, а го издигат като лозунг за борба на цялото население за освобождение от османското иго.

Великият сеяч на ранната съдбовна марксическа мисъл – Димитър Благоев, основоположникът на Българската комунистическа партия, в спомените си “Кратки бележки из моя живот” с пределна яснота определя себе си: “Роден съм от известното македонско село Загоричане, Костурско. То е голямо, чисто българско село... Знаменително събитие в живота ми от това време е идването на първия български учител в село... той... ни събра и ни пита искаме ли да учим българска азбука. Нашата радостна готовност бе безгранична и скришом се започна обучението в училището на български.” [*105*]

Един от върховете на световната революционна практическа марксическа мисъл – Георги Димитров, вождът и учителят на Българската комунистическа партия, в Лайпциг с пределно ясен и категоричен език заявява: “...аз протестирам против нападките срещу българския народ. Аз нямам причина да се срамувам, че съм българин, и аз се гордея, че съм син на българската работническа класа.” [*106*] А родителите на Георги Димитров са българи от Македония. Баща му Димитър Михайлов е роден в Разлог, а майка му Парашкева Досева – в Банско.

Теоретическата съвест на оригиналната и от всемирно значение философска мисъл у нас – Тодор Павлов, създателят на “Теория на отражението”, с пределна категоричност съобщава: “Аз имам българско съзнание. Но това не е всичко. Аз имах баща. Наричаше се Димитър Павлов. Той завърши колежа в Цариград. След това учителства в много градове в Македония и между другото в Щип, в Скопие, където аз съм се учил до десетата си година. И когато го подгониха турците за неговата революционна дейност, той отиде не в Атина и не в Белград, а в София. И аз заедно с него пристигнах в София. Но и това не е всичко... Моят баща има баща. Той се наричаше Павел Грозданов. Той беше учител в Щип и умрял като учител в Щип с пълно българско съзнание. Но има и още нещо. Павел Грозданов имаше баща, който се казваше Гроздан. Беше клисар в черквата, т. е. пак един вид учител. Тогава не е имало училище и клисарите са преподавали азбуката. И тези именно хора, които са живеели с българско съзнание, създадоха Екзархията, а не Екзархията тях ги е създала...” [*107*]

Тези светила на България са българи от Македония. Те са същевременно живо съчетание на най-светлото национално с най-високото интернационално. Те не могат да бъдат обвинени нито в шовинистически националистически увлечения, нито в марксистко-ленински отстъпления. Те са ясни както по произхождението си, така и по убеждението си.

Първо обобщение и първи извод. Историята е възраст на времето. Времето е борба на непрестанни завоевания. Народ без история е време без простор. Към историята се отнасят с уважение ония хора, които имат висока нравственост. Не всеки има тези необходими достойнства. Историята е чужда на временни настроения. Познава закъсненията. Известна е и силата на политическия момент. Той може да задържа хората и развитието. Хората са определение. Развитието е направление. Историята е пестелива и недоверчива към внушенията. Там, където пламъкът на страстите изгрява, там образът на правдата залязва. Историята е правда. Прахът на забравата е покрил много безумни стъпки. Много шумни езици отдавна са отшумели от сцената на времето. Страшно е мълчанието. Мълчанието е сподвижник на преходното. Преходното се уморява. Умората се стреми към сън. Миналото е сън. Живите остаряват. Мъртвите старост не познават. Времето е на една възраст в историята. Славата е храна на мъртвите. Мъртвите са храна на историята. Без мъртвите е мъртва историята. Историята е като свободата – когато я имаш, не разбираш, че много нещо с нея в живота имаш, когато я загубиш, разбираш, че много нещо с нея в живота си загубил. Отношението на хората към историята не е откъснато от поведението на хората към хората. Хората творят историята. Хората са отношения и поведения. Историята е свещена обител, в която обитават духовните

възвишения на един народ. Чрез тези възвишения народът определя най-пълно своята красота и земята показва най-точно своята национална определеност.

Има хора, които в доба потайна скъпоценни, но мъртви неща откраднат. Тях, като ги заловят, законът ги съди. Има хора, които в доба потайна мирни граждани убиват и ограбват. И тях, като ги заловят, законът съди. Има хора като съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", които не в потайна доба, а посред бял ден, и не скрито, а явно откраднат, убиват, ограбват историята, литературата и езика на България. Тях всички виждат, никой не ги залавя и закон ги не съди. Тези хора убеждават историята да не уважава себе си. Тези хора съдницата История ще съди. Страшен е съдът на Правдата, в който цялата родина съдия ще бъде.

Второ обобщение и втори извод. А. Името "България" за славяните от Македония за пръв път е употребено през 960 г. от византийския император Роман II в Грамотата, с която той дарява на манастира "Йоан Колову" 40 зависими селяни-парици, взети от "заселените там славяни българи". [*108*]

Б. Византийският историк Михаил Аталиат, един от познавачите на времето, в което живеят византийският император Василий II и царят на българите Самуил, съобщава: "...след като обърнал в бяг българите и ги преследвал в теснината, наречена Клиднон [Ключката клисура], той [Василий] не преставал да ги избива и ранява..." [*109*]

В. За Боемунд Апулийски, един от факторите, от ония, които допринасят за навлизането на кръстоносците в Македония, в ерусалимската история на хрониста Роберт Монах, живял през XI–XII век, е казано: "...Боемунд Апулийски си приготвил достатъчно средства за толкова голям поход, отплувал по море и слязъл на българската земя. Те намерили в България толкова голямо изобилие, че всички техни хора богато се снабдили с жито, вино, масло... Напредвайки по пътя от село на село, от крепост на крепост, от град на град, те пристигнали в Кастория (Костур – б. а.)... Като тръгнали от Кастория, дошли до Пелагония (Битоля – б. а.), гдето имало някаква крепост на еретици, която нападнали от всички страни... и я изгорили заедно с обитателите є... Най-сетне кръстоносците дошли до Вардар..." [*110*]

Г. Испанската национална библиотека разполага с неиздадения текст на хрониката на гръцкия хронист Йоан Скилица. [*111*] Ръкописът е богат с цветни миниатюри, част от които третират борбите на цар Самуил за отстояване на българската народност и независимост. Привличат вниманието следните миниатюри: На л. 185 – миниатюра, която изобразява сражението между Самуил и гръцкия пълководец Никифор Уран при Сперхей в 996 г. (С надпис "нападайки внезапно българите, магистър Никифор Уран ги обърнал в бягство".) На л. 215 V – сцена на срещата между Петър Делян, внук Самуилов, обявен за български цар, с Тихомир. Отстрани са изобразени воини с надпис "българи".

Д. Великият логотет, отличният познавач на населението в Македония, императорски заместник на западните области от империята Георги Акрополит в своята История, като обяснява на какво се дължели успехите на Михаил Асен през 1255 г. и страхът на византийците за македонските земи, отбелязва: "...хората в двореца се смутиха твърде много, защото се знаеше, че по-голямата част от западните области се обитават от българи, които се били отделили отдавна от ромеите и наскоро бяха подчинени от императора Йоан, но покоряването не беше заздравено и те винаги таяха омраза срещу ромеите." [*112*]

Е. Албанският мемоарист Иван Музака от 1510 г. между другото пише: "От този господар Теодор се роди господарят Андрея Музаки втори, който стана севастократор и се би с крал *Вълкашина, който беше цар на България*." [*113*] Крал Вълкашин загива в битката на Марица през 1371 г.

Ж. Сръбският патриарх Василий Бъркич, съставил "Описание на провинциите на турската държава...", ето как определя една от провинциите: "Македонска провинция... Серес, в който има повече от 20 000 турски къщи, а освен това има и християни, гърци и българи до 1000 дома... но тъй като българите са много повече от турците, то по цяла Македония всички турци знаят **български** език." [*114*]

3. В 1852 г. излиза "Општий зем‡опис" в Белград от Милан Мийотович, гдето е казано: "...тя (Македония – б. а.) лежи между Архипелага, Тесалия, Албания, Сърбия и Румелия и има около 1200 кв. мили повърхност и до един милион жители, по-голямата част гърци, македоно-власи (цинцари) и българи." [*115*]

Никъде в страниците на историята не е отбелязано дори далечно присъствие на някаква неясна македонска народност. Кървави събития са превръщали в боен театър люлката на България – Македония, но нито един хронист не е записал, че в тази горда българска земя живеят "македонски славяни".

Трето обобщение и трети извод. В най-върховните моменти от своята история българският народ е проявявал високо национално съзнание. Ето два примера. Първи пример, когато на "16.II.1872 година бил одбран првиот егзарх", безименен, понеже съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" [*116*] не съобщават името му, и когато Съборът на вселенските патриарси е провъзгласил Екзархията за отцепническа църква, тогава българите от Цариград отправят едно обръщение до "првиот егзарх" Антим I във връзка с провъзгласената от Цариградската патриаршия схизма. В обръщението от 11 юни 1872 г. се казва: "В отговор на неправедните и смешните извържения и отлъчения, които стреля Гръцката патриархия върху Ваше Блаженство и другите български архиереи по случай на възобновлението на народната ни черква, български народ няма друго какво да прави, освен да премине с презрение и със съжаление тия извържения и отлъчения и да ся моли всепросвещающему да просвети лежащите в тме и сени страстей.

Ваше Блаженство нека бъде уверено, че догде е то с народът, народът ще бъде неотделян от него..." [*117*]

Втори пример: "Брожението против Берлинския договор – съобщава Хр. Силянов – не се ограничи само в Кресненско и Разлога, гранични с новото княжество. В Югозападна Македония с център Охрид далеч от границата и без всякакво въздействие и подстрекателство отвън бе замислен заговор против турското владичество. Начело се постави сам охридският митрополит Натанаил. Съзаклятието бързо се разрасна и обхвана Охридско и част от Ресненско, Демирхисарско, Крушевско и дори Прилепско. Въстанието трябваше да избухне през пролетта на 1880 г., но бе издадено от игумена грък на Слепчанския манастир, Демирхисарско, и осуетено.

Властта разкри всички нишки на заговора и излови инициаторите. Най-много пострада Охрид. Между арестуваните и осъдените първенци бяха: Конст. Лимончев, Зафир Белев, Ангел Спространов, Кр. Блажев, К. Манолов и др. Осъден бе като съзаклятник-комита и Златан, брат на Натанаила. Всички осъдени бяха изпратени на заточение. Тогава Охридската епархия изгуби своя доблестен кириарх митрополит Натанаил." [*118*]

Трети пример: "...освобождението на Македония – пише Димитър Благоев – се явяваше продължение на великото дело на славните революционери Хр. Ботев, Левски, Каблешков, Волов и други." [*119*]

Два пътя водят към освобождението, обаче и двата са революционни: Единият – под мощното влияние на бурния Април чрез "повсеместно въстание", а другият – под благородното влияние на идеите на социализма "чрез революция".

За осъществяването на тази свещена цел е необходим идеен фактор и тръбач за будене от сън и за подготовка на населението за великата задача. Българите с чест пристъпват към създаването на такава организирана сила. Така се ражда Македоно-одринската организация.

Революцията е проверено средство за освобождение, а обединението на всички "без разлика на народност" е условие за сигурен успех на революцията.

За нас е по-важно да узнаем от какво е определено националното съзнание на създателите на Македоно-одринската организация.

Създателите на Македоно-одринската организация под термина "политическа" третират себе си като българи, защото, ако те бяха "македонци", както фалшификаторите и антибългарската пропаганда в Македония твърдят, то те в названието на Организацията щяха да определят това.

Първият устав на организацията се нарича Устав на Българ. македон.-одрин. револ. комитети. Там четем: “Глава 1. Член 1. Целта на БМОРК е придобиване пълна **политическа автономия** на Македония и Одринско. Чл. 2. За постигане на тая цел те са длъжни да **събуждат съзнанието на самозащитата** у българското население с казаните в 1 чл. области, да разпространяват между него революционни идеи чрез печатът или устно и да подготвят едно посъвместно въстание...”

Вторият устав на организацията се нарича Устав на Тайната македоно-одринска революционна организация. И там четем: “Глава I. Цел. Чл. 1. Тайната Македоно-одринска революционна организация има за цел **да сплоти в едно цяло всички недоволни елементи в Македония и Одринско, без разлика на народност, за извоюване чрез революция пълна политическа автономия за тия две области**.”

През есента на 1893 г. на 23 ноември в Солун Даме Груев, д-р Христо Татарчев, Иван Хаджиниколов, Петър Попарсов, Андон Димитров и Христо Батанджиев слагат основа на Македонската революционна организация. През януари 1894 г. в Солун отново се срещат основоположниците и разискват върху целта и задачите на Организацията, за нейното име. Създателите смятат, че основната цел на Организацията е извоюване на автономия с предимство на българи като крачка към съединението с България. “...В краен случай, ако това не се постигне”, то тази автономия, както съобщава д-р Хр. Татарчев, “...ще може да послужи за обединително звено на една федерация на балканските народи.” [*120*]

Как се поражда идеята за създаване на Организацията, съобщава Даме Груев: “Понеже сръбската пропаганда вече беше захванала да действа в Македония и ние поради това бяхме се сепнали и мислехме, че трябва да се побърза да се тури на дневен ред идеята за освобождението на Македония, преди да успее сръбската пропаганда да се засили и да раздроби народа.” [*121*]

Това пише българинът Даме Груев. Ако под термина “раздроби народа” Даме Груев мисли за македонците в национален смисъл, то той това е щял да го определи. Ако Даме Груев е усещал себе си национално като македонец, имал е основание да не съобщи това.

Членовете на революционните комитети според член 15 на правилника полагат следната клетва: “Заклевам се в Бога, вярата и честта си, че ще се боря до смърт за свободата на българите в Македония и Одринско, че ще се покорявам безусловно на началството и безпрекословно ще изпълнявам заповедите му; че няма да издам никому нито с дума, нито с дело тайната, с която днес се увенчавам, и всичко онова, което от днес нататък ще чуя, видя и разбера по делото. В противен случай нека бъда убит от едного от другарите с револвера или камата, които тук целувам.” [*122*]

За този висок акт така пише идеологът на македонското революционно движение българинът Гьорче Петров. Лъжат се ония, които мислят, че доверието на читателите може постоянно да се лъже.

Един народ. Еднакви светли цели. Различни пътища на борба. Там Левски към въстание е път открил, тук Гоце път към революцията стели. Илинден и Април, две кървави надежди смели, два върха на една поробена земя; във времето разкъсват робски ледени предели и носят дъх и лъч на хората в тъма. Днес тази жива мъчена съдба на живо иска черният еничар да раздели.

Четвърто обобщение и четвърти извод. Пълна е с превратности многовековната история на България. Неведнъж чужди завоеватели газят мирната българска земя. Тези робски времена спират историческото развитие и участ на българския народ. Всеки поробител простира пропагандните мрежи на денационализация. “Никой народ – съобщава френският историк Жорж Буске в смелата си книга “История на българския народ”, излязла в Париж през 1909 г. – не е бил така системно денационализиран, както българският.” [*123*] България е посещавана от различни хора. Едни с научна цел – да я опознаят и да кажат истината за нея. Други с политически намерения. Но и едните, и другите след живите срещи с народа по селата и градовете изоставят внушенията, които носят със себе си, и записват точно, че славяните в Македония се наричат българи. Вилхелм Тирски, историкът на кръстоносните походи,

Димитър Хоматиан, заместникът на Охридския архиепископ Теофилакт, Йоан Ставракий, автор на житието на св. Димитър Солунски, византиецът Никифор Григора, френските консули Феликс Божур в Солун в края на XVIII в., Ф. Пуквил, консул при Али паша Янински, Е. М. Кузинери, служещ във френското посолство в Солун, и много други съобщават истината за България. Истината, ако няма кой за нея да се бори, е празно слово. Истината оживява с хората, с честните, със смелите. Истината иска жертви. Но има хора, които за историята не са случайни минувачи, а се отнасят към нея така, както че ли тя на тях трябва да слугува, а не те на нея да служат. Историческата истина, когато се посипва с пепел, независимо къде става това, трябва да се каже. Всяко мълчание създава условия лъжата да стане истина.

Науката познава силата на историческите извори. Тя съществува с тяхната велика вяра. Извори като Йоан Скилица, Л. Нидерле, Н. Державин винаги са защитавали лицето на правдата. Те са проверени исторически извори. Йоан Скилица пише: "Петър Делян-българинът". Николай Державин в труда си "Българо-сръбските взаимни отношения и Македонският въпрос" пише: "Културно-историческите съдбини на угнетеното еднородно и еднокръвно българско население от Дунавска България, Източна Румелия, Тракия и Македония са слели... в едно течение, в един за цялата тази територия велик национален завет, формулиран в три думи: "Смърт или свобода." Обединен от този общ завет, българският народ започнал своята упорита борба с вековните си тирани и първият призив към тази борба в името на свободата излязъл от Македония...

...Те, македонци и българи, обединени от мисълта за светлото бъдеще на своя роден български народ, работили ръка за ръка върху попрището на народното просвещение, заедно създали българското народно училище, дали му първите книги на роден език, създали българската литература и най-после пак те освободили българския народ от църковното иго и след дълга и упорита борба най-сетне в 1870 г. извоювали свобода на българската национална църква и учредяване на независима от гръцката патриаршия Българска екзархия.

...А между това Берлинският договор, който обезцени всички жертви, понесени от Русия и България, отдаде Македония отново под властта на Турция. Разбира се, че българският народ не е можал да се примири с тези насилствени откъсвания на огромна българска територия от освободената България и си оставил за най-близка цел отново да присъедини откъснатите области." [*124*]

Автори като В. Григорович, В. Ягич, А. Селишчев винаги са защитавали лицето на правдата. Техните трудове са проверени исторически извори. В. Ягич в писмо от 6/19 май 1913 г. до Любомир Милетич по повод хипотезата на сръбския езиковед А. Белич за смесването на наречията съобщава, че: "Всичко туй, което тук Ви пиша, не е само мое лично мнение, а така мислят и мнозина руси, които не одобряват постъпката на Белич, който насилва науката, като приказва за три наречия – сръбско, македонско и българско, от които чрез смесване уж се образували сръбско-македонско наречие и македонско-българско. Това са филологически трици." [*125*] А Селишчев пише: "Да се определи югоизточната граница е невъзможно: говорите от тази част на Македония се намират в най-тясна връзка с говорите на Югозападна и Югоизточна България в басейна на Струма." [*126*] Другаде въз основа на диалектни особености в езика бележитият руски учен А. Селишчев определя значението на Македония в културата на българския народ: "Македония е люлката и на старата, и на новата българска писменост. Македония е люлката на Българското възраждане. Оттук са излезли ранните "будители" на българския народ." [*127*] Историческите извори са именно затова исторически, защото са **извори,** а са именно затова извори, защото са **исторически.**

Историческите извори и данните на лингвистиката точно определят етническия състав на славянското население в Македония. Те не познават колебания. Те са единни. За тях славяните в Македония са българи. И за председателя на Балканския комитет Едуард Боил етническият състав на славянското население в Македония е точно определен. В статия от 1932 г. той между другото съобщава: "В едно време, когато е явният интерес на всичките балкански народи да погребат миналото и да гледат към бъдещето, изглежда, че правителството в Белград и досега не е могло да предложи друго разрешение на македонския въпрос, освен да каже, че в действителност няма никакъв македонски въпрос.

Исканията, изнесени от името на българогласните македонци, са добре известни.

Ако тези хора са такива, каквито претендират да са – едно малцинство, – те трябва да имат малцинствени права. Ако, както твърди белградското правителство, не са малцинство, те трябва да имат пълните права, на които се радва всеки гражданин на югославската държава. Такива права обаче не са им дадени...

Турците поне признаваха, че хората са такива, за каквито се смятат сами – българи. Фермanът, даден от султана в 1870 г., признаваше българската национална църква на турска почва: и знаменателно е, че докато ония от нашата страна, които работеха да облекчат страданията в Македония след въстанието в 1903 г., получиха много помощ от София, в Белград към тяхната работа бе проявен много малък интерес. Дори няколко години по-късно британският консул в Битоля бе все още на мнение, че в града има само две сръбски семейства.

Нека цитираме покойния лорд Томсън, министър на въздухоплаването (на Великобритания – б. а.), който придружи победоносните сърби в Битоля в края на войната: "Ако България бъде смазана и не съществува като суверенна и независима държава, тоя въпрос ("македонският" – б. а.) ще остане неразрешен... Българите от Македония са пъ българи, отколкото жителите на царството..." [*128*]

И за проф. Емил Кюмпфер, признат автор на трудове по историята на Швейцария и на Балканите, бивш учител в Априловската гимназия в Габрово, етническият състав на славянското население в Македония е точно определен. През 1931 г. той пише: "Присъединяването на Македония от сърби и гърци е... едно постоянно престъпление против мира." И по-нататък: "Никой не може никога да разруши морала на един народ, пропит от дух, роден в дълга и стръмна история. Един народ, пропит от желанието да живее, не може да умре. И българите-македонци са един такъв народ. Петвековното турско господство нито разруши техния ясно определен национален характер, нито изкриви техния морален образ. Националното съзнание на този народ лежи скрито, както огънят тлее под пепелта. И когато – както се случи преди сто години – ветровете на свободата повеят, националното сърце, пепелта не след дълго се разгаря в пламъци и Македония първа между българските територии започва отново не само да предшества едно по-щастливо бъдеще, но да се приготвя за него. Със свои собствени усилия тя създаде училища. Тя се повдигна морално против гръцкото духовенство, което ръководеше нейната църква. Тя възвести своето национално чувство безрезервно – пред цяла Европа. Така тя бавно се повдигна към целта на свободата, доказвайки в 1903 г. с епичното Илинденско въстание, че тя е достойна за свобода. Три пъти тя я осъществи временно: в 1878, в 1912 и в 1915 г. Но Европа, която се притече да помогне на гърците, сърбите и румъните, за да им осигури свободата, не бе приготвена да направи нещо за Македония." [*129*]

И за полковник Леон Ламуш, известния френски авторитет за Македония, етническият състав на славянското население в Македония е точно определен. В статия от 1931 г. полковник Леон Ламуш между другото пише: "...аз не се страхувам да потвърдя, че малко народи притежават едно така живо национално чувство, понякога така силно, както българите от Македония... И строгите мерки, така често вземани от сегашните господари на Македония, разпращането на извънредни войскови части, процесите, правени на видни граждани и на студентите, показват, че македонците, останали в своите огнища, са останали верни на националната традиция... Казва се още често: това е пропагандата на Екзархията, която българизира славяните в Македония. За да се подхвърли едно такова твърдение, трябва да се

пренебрегне напълно историята на българския народ през XIX век. Знае се, че първият ефект от Българското национално възраждане бе борбата срещу духовната хегемония на гърците, фаворизирана от теократическото устройство на Османската империя. Обаче тази борба, връх на която бе издигането на Българската екзархия, се разви във всички български земи и в Македония по-пламенно може би, отколкото в другите области, защото там мощта на фанариотското духовенство и влиянието на гръцките училища бяха по-силни, отколкото в Дунавска България. Точно там, в Скопие, Охрид, Битоля, Кукуш, Щип и другаде, се създадоха първите училища, появиха се първите искания за заместване на гръцките владици с български. Жителите на Кукуш, на север от Солун, отиват по-далеч: те приемат съюз с Рим и създават българо-католическа църква с източен обред. Това става в 1859 г., единадесет години преди създаването на Екзархията.

В този период и до 1878 г. ние виждаме, че всички български поданици на османлиите в Македония, Тракия, в Дунавска България, в Цариград – където българската колония включваше многобройни македонци – действат солидарно като един и същ народ. Това българско национално единство бе констатирано на Конференцията в Цариград през 1876 г. и в договора от Сан Стефано през 1878 г.

В момента на създаването на Екзархия, в 1870 г., в Македония вече съществуваха доста многобройни български училища. Ако македонците бяха, както се претендира, една аморфна маса, как стана така, че Сърбия, която бе автономна от 1830 г., не е упражнила никакво влияние до 1878 г. и че впоследствие, станала независимо кралство, дълго време окуражавана от Австрия, тя получи само бледи резултати в непосредствено съединените области до границата, докато българското училищно и черковно дело достигаше своето величествено разрешение, което аз можах да установя в 1904 до 1909 г. и което сръбското и гръцкото завоевание напълно унищожиха?...” [*130*]

Щом като някой допуска, че “историческите извори... не дават възможност точно да се определи етническият състав на славяните в Македония”, защо да не допуснем, че “данните на лингвистиката” могат да се черпят от италианския публицист Джорджо Нуриджани. Известно е на науката името на Джорджо Нуриджани. Той е ревностен популяризатор на така наречения македонски език. Но в еволюцията на проф. Джорджо Нуриджани е извършена дълбока революционна промяна. До Втората световна война Джорджо Нуриджани бе Жорж Нурижан и познат особено на българите в Македония с книгата “Македонската трагедия, гледана от Рим”. [*131*] До 1964 г., цели четири десетилетия, той открито изнасяше историческата правда за България. В книгата си “Италия и България”, издадена през 1964 г., Жорж Нурижан пише: “Българите взеха своята азбука направо от гръцката и след като я измениха, както се налагаше, приспособиха я към особеностите на своя език. Това бе дело на двамата братя българи от Солун Кирил и Методий, които католическата църква почита като светци. Те първи преведоха на техния език голяма част от Библията и разни други гръцки книги... В Македония говоримият диалект на народа запазва значителни старобългарски белези... Във всеки случай българският език няма диалекти, които много да се различават един от друг. Българинът от Тулча, при устието на Дунава, и българинът от Охрид, в Югозападна Македония, могат цели часове да си говорят и да се разбират без най-малка мъчнотия.” [*132*]

Жорж Нурижан през 1928 г. издава българо-италиански речник. Към речника той помества предговор на италиански и български език, в който изказва следното становище: “За щастие българският език няма наречия. Както българинът от Добруджа, така и тоя от Македония, люлка на българското духовно възраждане, могат да се разберат без никакви трудности.” [*133*]

Пето обобщение и пети извод. Руската лингвистика е дала не един обоснован отговор на въпросите, свързани с българската диалектология в Македония. Именити езиковеди са изграждали обстойни изучавания върху говорната територия на България. Източните и западните говори, тези неразделни близнаци, тези живи води на българския език, са привличали вниманието на изследователите. Върху колебания е израствал опитът. Богати с мъки са определените становища. Бележити руски учени и слависти като В. И. Григорович, А. Ф. Гилфердинг, Ю. И. Венелин, като професорите А. А. Шахматов, Ф. Ф. Фортунатов, В. Н.

Шчепкин, П. А. Лавров, А. М. Селишчев са защитавали от бури и тъми светлината на историческата истина. Върху раменете на тези мъже са тежали безсънни нощи. На сърцата на тези мъже са лежали тревожни съмнения. Съвестта на тяхната честна мисъл е била неуморима, непокорима, несломима. Тяхната велика памет задължава признателността на поколенията. Те са верните измерения на говорна България. Те са неподкупваща нравственост. Те са утвърждаването на българската национална култура. Те са исторически извори на данни, върху основата на които хората на науката с точност определят, че езикът на славяните от Македония е български и е еднакъв с езика на българите от Мизия, Тракия, Добруджа и други географски области на България.

Изчерпателни отговори са дали руските и съветските историци на въпросите из българската история в Македония. Бележити руски историци са осветлявали бурното минало на България. Академици, професори, учени като А. П. Кондаков, Н. С. Державин, Г. А. Илински, Честухин, Д. В. Вержховски, В. Ф. Ляхов са воювали за тържеството на историческата истина. Техният авторитет е израствал върху собствени и чужди завоевания на науката. Върху раменете на тези радетели на правдата са тежали изследователски безсъния. В течение на години е набирала нравствена способност тяхната мисъл. Дълъг и бавен процес е отнемал често цвета на техните духовни сили. Много лутаници са останали зад гърба им. Не всичко е виждало бял свят. Строги към изворите, те са били още по-строги към себе си, към своите обобщения. Принуждават ни да ги уважаваме. Те са дълбоки измерения на теченията на българската история; присъстваща правда в защитата на българската националност. Те са исторически извори, върху основата на които точно се определя, че славяните в Македония са българи.

Учени, които своевременно не сверяват собствения си часовник с часовника на историческата истина, рискуват да загубят представа за времето, в което живеят. Двоумението е бдителност и неопределение. Истината е решителност и настъпление. Историята е безмилостно сражение. Неправдата не може да отбегне срамното си поражение.

Българите от Македония имат своя история. Но историята на българите, които живеят и в Македония, и в Тракия, и в Мизия, и в Добруджа, не е някаква отделна македонска, тракийска, мизийска, добруджанска история, а е **обща българска история.**

ГЛАВА ТРЕТА

България е крива, че е жива

1 юли 1878 г. означава най-страшната Голгота за България. Това е най-кобната дата за българския народ. От тази дата идва несигурността както за Балканския полуостров, така и за мира в Европа. Неправдите на зловещия Берлински конгрес раждат така наречения "македонски въпрос". До 1878 г. този въпрос като понятие не съществува в историческата литература. Съвкупните дипломатически актове, документи, материали, печат, исторически източници ясно и недвусмислено, с категоричния език на факти и статистики говорят само за българския въпрос. Те не познават тази изкуствена формация, наречена "македонски въпрос". Тя е творение на дипломацията. Берлинският конгрес разпокъсва Санстефанския договор и отваря врати на вражеските пропаганди свободно да се разхождат из българската земя. В един тъмен тридесет и пет годишен период от време така нареченият "македонски въпрос" минава през много тежки фази, но никога не престава да бъде силен протест както срещу Берлинския, така и срещу Букурещкия и Ньойския акт. Защото и в Берлин, и в Букурещ, и в Ньой се нанася най-тежката неправда на България. И както Германия, така и Англия посяга върху нашата национална съвест. Интересно е обаче поведението на съседите ни. Сръбското правителство до 1878 г. признава българския характер на Македония. Договорът от 1867 г. за създаване на обща

държава между българи и сърби, сключен между сръбското правителство и българските първенци в Букурещ, е неопровержимо доказателство за това. В този договор, приет без възражение от белградското правителство, стои, че "Югославянското царство ще се составлява от Сръпско и от Българско (Българско обема областите България, Тракия и Македония)". [*1*] Но след Берлинския конгрес поведението на белградското правителство коренно се изменя. Това поведение е двояко. В печата се изразява в големи претенции за Македония, а в интимно, между себе си, сръбските държавници признават, че в Македония няма сръбско население и че сърбите действат в тази страна със своята пропаганда. Нещо повече, сръбският министър на външните работи Йов. Жуйович през 1905 г. на една конференция на сръбски дипломати, свикана от него, е подчертал, че "в Македония има сръбски училища с много малко деца и места, дето няма сръбски деца". Това е било мнението и на останалите сръбски министри като Георгий Симич, Сава Груич, Йов. Авакумович, Света Симич и др.

Вражеските пропаганди по различни пътища с нееднакви средства са гонили една определена цел – след като сломят упоритостта на българския дух, да преминат към абсолютна духовна асимилация. Но борците в поробените части всякога са били едни и същи. Те са се борили за своя български език, за свои български училища, за своя българска църква, за своя етническа българска физиономия, за целостта и правата на своето отечество. И в тази жестока и неравна битка за своята националност, за свободата на своята Татковина българите са принасяли пред олтара на свободата най-скъпи жертви, както в Кресненското въстание и както със саможертвата за Илинден в 1903 г. След Букурещкия договор от 1913 г., когато се протяга кървава асимилаторска ръка върху Македония, върху северозападната и върху югозападната є част, когато чуждите войници лице в лице срещат действителното положение в присъединените покрайнини, те виждат, че населението не е гръцко или сръбско, както са ги заблуждавали, а е българско, тогава и сръбското правителство отново започва борба против българите в Македония в лицето на техните учители, свещеници и първенци. Очиствайки селата и градовете от тях, сръбските властници се захващат да изнудват съвестта на беззакрилното население. Принуждават го да се обявява масово, че по потекло не е българско.

Страшни са били методите и средствата на завоевателите. Времената са се менели и пътищата на пропагандите са се менели, ала крайната цел е оставала непроменена. Българският народ познава суровостта на не една вражеска пропаганда. Още зеят като зинали гробове, превърнати в тъмни кървави бездни, изкопаните дупки, но като непоклатима скала се е изправила България срещу чуждите попълзновения и с гърди е посрещала всички бури и неволи. Пропагандаторите са изтръпвали от ужас пред собственото си безсилие. Тяхното стремление е било едно: завладявайки българската територия духовно, след време да завладеят и населението.

Сръбската буржоазна пропаганда в течението на времето е имала свои приливи и отливи. Преди всичко тя е търсила убедителни доказателства за съществуване на сръбско компактно население в Македония. Професори, учени, историци, етнолози са воювали за тази кауза. В стремежа си на всяка цена да докажат, че историческата истина принадлежи само на тях и че тази истина е неоспорима, те са застъпвали даже и наивни гледища, които не правят чест на научната мисъл. Така например сръбският професор Вас. Джерич в 1909 г. прибягва до аргументи, взети от византийския историк Никифор Григора, за да докаже на света, че вече няма българин в Македония. Никифор Григора смята, че Василий II Българоубиец е преселил всички българи от Македония в Северна България, а в Македония е останало само името им, свързано с названието на Охридската архиепископия, назовавана "Българска". Заблудата на византийския историк Никифор Григора намира оправдание и поддръжка в несериозния труд на сръбския професор Вас. Джерич. Тезата си обаче професор Вас. Джерич оборва със собствените си доказателства. Той приема като даденост аргумента на византийския историк, че Василий II Българоубиец е преселил българите от Македония в Северна България, но прави груба грешка, твърдейки, че славяните в Македония били сърби. Щом като прочутият с жестокостта си Василий II Българоубиец е преселил тогавашните славяни, наричани българи, отде тогава са се намерили сегашните славяни в Македония, които проф. Вас. Джерич нарича

сърби? В докладите си във връзка със сбирката на Милош Милоевич с народни песни от Стара Сърбия Стоян Новакович и М. Куюнджич категорично отхвърлят твърдението на Милош Милоевич, който смятал, че и македонската земя е сръбска. Според него българите не са славяни, а монголи. На 1 февруари 1873 г., сиреч пет години преди подписването на Берлинския договор, пред Сръбското учено дружество, сега Академия на науките, Новакович казва: "Това е напълно небратско и неполитично постъпване спрямо най-близкия ни на изток народ. Не ни стига, че подобни неща и завоевателната политика в средните векове ни хвърлиха под турско иго, но трябва с подобно държание към българите да подновим старото зло." [*2*] Бащата на историята на сръбската литература Йован Скерлич пише за автора на "Стематографията": "Първият сръбски писател през XVIII век, който обнародва своето произведение, е Христофор Жефарович, а първата сръбска книга, печатана в Австрия, е неговата "Стематография." [*3*] Даже и един авторитетен арбитър по въпросите на литературните ценности в историята като Йован Скерлич не е можал да се освободи от политически внушения. Именитият българин Христофор Жефарович, писател и художник, автор на известната "Стематография", излязла от печат в 1741 г., е родом от град Дойран. [*4*] Христофор Жефарович починал в Москва, в тамошния Богоявленски манастир, на 18 септември 1753 г. Неговото завещание и сведения за него се съхраняват в дело № 326 на синодалния архив в Петроград. Народността на Христофор Жефарович е установена от руския изследвач Н. М. Петровски. [*5*] В наслова на един от документите, открити от руския учен, Христофор Жефарович е наречен "свещеник булгар Зефарович". Посочва се родното му място – град Дойран. За българската народност на дойранчанина Христофор Жефарович говори и Карловецкият митрополит, сърбинът Павел Ненадович (1749–1768), в посвещението си до автора на знаменитата "Стематография", гдето между другото пише: "Благо-Почтенному Господину Христофору Жефаровичу... ревнителю отечества Болгарского... Павел Ненадович... от усердие сие восписует."

Ако видният изследовател на средновековната сръбска история Стоян Новакович бе срещнал, да речем, преди 1873 г. твърдението на също така видния изследовател на историята на сръбската литература Йован Скерлич за Христофор Жефарович, не ще и съмнение, че Стоян Новакович би отхвърлил това твърдение на Йован Скерлич като несериозно, както е отхвърлил твърденията на Милош Милоевич, че македонската земя е сръбска и че българите не са славяни, а монголи.

Но в живота, както и в историята, настъпват преломни моменти, които коренно изменят нещата. Така историкът Стоян Новакович в битката с политика Стоян Новакович е сразен. И името на Стоян Новакович, особено след като стъпва в сила Берлинският договор, става синоним не на историческата истина, не на науката, а на политическите претенции, на пропагандата, че славяните в Македония не са българи, а били нещо отделно от българския народ. Като сръбски посланик в Цариград през 1888 г. Стоян Новакович се обръща до сръбския министър на просветата със следните предложения: "Понеже българската идея, както е известно на всички, е хванала дълбоки корени в Македония, аз смятам, че почти е невъзможно съвсем да се разколебае, като се противопоставя на нея само сръбската идея. Страхувам се, че тази идея не ще бъде в състояние като чиста и гола противоположност да потисне българската идея и поради това сръбската идея трябва да получи някакъв съюзник, който би бил остро срещу българизма, но който в себе си би имал и елементи, които да привлекат към него народа и народните чувства, като ги откъсне от българизма. Този съюзник аз виждам в македонизма или в известно мъдро набелязани граници на отделянето на македонския диалект и на македонската самостоятелност. Няма нищо толкова противно на българските тенденции, както това: с никого българите не можат да дойдат в по-непримиримо отношение, както с македонизма." [*6*]

Апаратът на сръбската пропаганда е прегърнал идеята на Стоян Новакович за създаване на македонизма. Пристъпило се към издаване на вестник, на учебници с основна цел да се изтласка българският дух от българите в Македония. Задачите на предполагаемото дружество са формулирани така: "Винаги да се защитават интересите на Османското царство. Да се

придвижи църковният въпрос за отказване на македонците от българския екзарх, да се иска Охридска архиепископия, която ще зависи от цариградския патриарх, а към Охридската архиепископия да се придадат всички македонски епархии. Да се поддържа приятелство с цариградския патриарх, за да защитава и помага на сръбските интереси, доколкото това не е противно на турската власт. На македонския народ да му се влива сръбски дух: да му се доказва, че македонците не са българи, че с българите нямат вече никакви връзки, че българите са противници на македонския народ. Да води сметка за своите народни особености, език и обичаи. Да развива най-енергична пропаганда за изгонване на българските владици и учители от Македония и на техните места да се доведат владици и учители, родени в Македония и възпитани в сръбски дух." [*7*]

Особено значение е било определено на ролята на вестника. Вестникът е бил един от пътищата към сърбизирането на българите в Македония. В документа се казва: "Да се пише на чисто македонски език. Но понеже македонският език не е книжовно обработен, да се изхвърля всеки български израз и да се въвежда сръбски. – Да се вземе сръбската азбука като най-пригодна към македонския език и при писането да се придържа към сръбската граматика."

Родоначалникът на македонизма Стоян Новакович е изработил и специална програма на сръбската пропаганда, която вестник "Македонски глас" трябвало да води с "главната цел да се инфилтрира сръбското влияние между македонското славянско население". Пропагандата в генерални линии се свежда към следните изисквания: "Лоялност към турците, осъждане на българската интригантска работа при организирането на българската църква и Екзархия; осъждане на българските интриги и агитация след освобождението до ново време; желание Македония да бъде оставена на спокойствие от всякакво българско агитиране и да се развива само със свои сили; открито отричане на българската националност, без да се изтъква някоя друга; употреба на македонския диалект без българското членуване, с по-пълно и по-голямо смесване със сръбския." [*8*]

Далеко насочената програма на бившия историк Стоян Новакович отваря път на най-злостната пропаганда в Македония под сръбско владичество.

Ако програмата, изработена от бившия историк Стоян Новакович, означава чувствителен компас в ръцете на сръбската пропаганда в Македония, то "Правилникът за обществена безопасност" на крал Петър, издаден на 21 септември 1913 г., представлява див закон на една сурова робия. И професор Стоян Новакович, и крал Петър Карагьоргевич обаче са на съвършено едни и същи позиции, а именно, че славяните, които населяват анексираните земи, не са сърби.

"Ако тези земи се населяват със сърби – отправя въпрос сръбският социалистически вестник "Радничке новине", – защо не се считат последните равни на всички сърби? Защо не се прилага конституционното право, според което "всички сърби са равни пред закона"? Ако войните имаха за цел обединението, защо се създадоха такива изключителни наредби, каквито могат да създават само завоевателните страни?" И опозиционната преса вдигна глас в знак на протест: "Ако в скупщината заседаваха и депутати от анексираните земи – предупреждаваше сръбският вестник "Правда" на 13/26 ноември 1913 г., – чуждият печат, зле разположен към Сърбия, би могъл да види как губи доверие там, където неговите злобни измислици за сръбските жестокости намираха място в Европа." И след няколко дни същият вестник отправя отново предупреждение: "Не можем да се помирим с един народ, ако се поставим чрез закона в едно подчинено положение." Вестник "Новости" търсеше доказателства да доведе предупрежденията на в. "Правда" в съгласие с официалната теория за сръбска Македония. "Един военен режим – подчертаваше вестник "Новости" – подхожда напълно за завоювани страни, чието население говори друг език, обаче не е така за една страна, чието население е напълно сръбско. Ето защо – заключава същият вестник – въвеждането на конституционен режим в новите земи е напълно оправдано."

Именно това условие правителството не можеше да признае, защото тъкмо това условие на национално сходство липсваше в Македония. Органите на министерствата бяха принудени да заявят, че "културният уровен" на населението в новите земи не бил достатъчно висок и че

“държавническото им чувство” не било достатъчно развито, за да могат да им се дадат всички политически права. На 23 ноември/6 декември 1913 г. правителството обнародва една Конституция за Македония, която не допуща нито свобода на печата, нито право на сдружаването, нито дава избирателно право, нито право на избираемост, смъртното наказание се възстановява и т. н. Турският закон за вилаетите е бил по-демократичен и е обуздавал много повече произволната власт на “администрацията, отколкото тази опростена “конституция”.

“Нима – запитва вестник “Правда” от 28 ноември/11 декември 1913 г. – населението на анексираните земи ще има сега по-малко право, отколкото под турско управление.”

“То няма никакви права, а само задължения” – допълва вестник “Новости”.

Но машината на асимилацията е сурова. Тя е с много имена. Едно от имената е терор. Тя подхвърля на нечовешко изтезание всичко, което носи името “българин”. Дейността на четите от “Черната ръка” в селата е необуздаема и гибелна. В градовете, от хорски срам, дори и редовните власти прикриват фактите и не се вмесват в тъмната работа на четниците. В долните стъпала на административната стълба обаче отговорната и неотговорната власт се сливат и образуват една неразделна цялост. “Дори и европеец да е човек, пак ще се обяви за сърбин, ако се намери тъй изоставен и без поддръжка срещу необузданото четничество, покровителствано от законната власт.” Това е определението на един български учител за тази жестока система. На 12/25 юли 1913 г. под № 18 в официалния сръбски вестник “Опчинске новине” в Битоля се публикува една декларация – историята не познава друго такова безсрамно издевателство над един народ. Ето текста є:

“За да се уреди един път завинаги въпросът с нашите национални чувства напълно и да се опровергае едно голямо заблуждение – заявяват гражданите на Битоля, – ние, славяните от Битоля, които досега сме били под екзархията, днес събрани в православната църква “Св. Неделя”, установихме следното:

1. От историята се знае, че от най-стари времена ние сме били сърби и преди пет века и половина турците са превзели от сърбите земите, които населяваме. 2. Че между нас и сърбите няма никаква разлика по народност, вяра и език, нито пък в обичаите, както това доказват многобройните спомени и сръбските училища, които единствено са съществували в тия страни до Сръбско-турската война (1876–1878). 3. Нашите прадеди, както и ние сме били и сме се наричали сърби, но под недавнашното влияние на българската пропаганда и особено под влияние на ужаса от комитаджиите в последните времена ние почнахме да обръщаме погледите си към българите с надежда, че те по-лесно от сърбите ще могат да ни освободят от робство благодарение на преимущественото им положение спрямо бившето турско царство. 4. Българите през последната война с турците, вместо да ни помогнат, си присвоиха Тракия и освободиха неславянско население. 5. Сърбите след свръхчовешки усилия и грамадни жертви, без ничия помощ завладяха тия земи и по тоя начин туриха край на нашето робство. 6. Сърбите преди и след войната ни третираха като истински братя, когато българите, напротив, се стараеха да ни отчуждят от нашите освободители. 7. Българите от 17 миналия месец са атакували сръбската армия, която проля своята кръв под Одрин – нещо, за което целият цивилизован свят ги осъди. 8. Българите отново поискаха да изложат населението на изнудване и разорение, като се опитаха да изпратят чети от разбойници, които да изгорят селата и ограбят населението.

Ето защо ние заявяваме, че сме напълно солидарни с нашите братя и освободители сърби, че в бъдеще ние ще работим с тях рамо до рамо за засилване на нашето отечество Велика Сърбия.” [9]

Тежат като мъртвешки покрови небесата. Родната земя е опозорена. Свирепият крак на крал Петровата войска беснее над мирните български огнища. В населението се заражда люта омраза, асимилацията надига населението на кървава съпротива. Мерките на сърбизацията навсякъде се прилагат: затваряне на училищата, принуждаване на учителите да станат сърби, назначаване на сърбомани, гръкомани и власи за началници по селата, заповед до духовенството да се подчинява на сръбския архиепископ, възбрана да се ходи свободно из града, гавра с честта на влиятелни лица и пр., и пр. В глуха тъмнична нощ върлуват кървави

щикове. Отрязана глава на български войвода се носи по села и градове и привечер се оставя пред прага на затвора: “Тъй ще бъдат изложени на показ главите на всички ония, които се осмелят да се нарекат българи.” Но смелостта е в кръвта на този храбър народ. “Аз съм българин. На шестдесет години съм. Баща ми всякога казваше, че дядо ми бил българин.” Тези думи на стария търговец Пиперков се повтарят нощем в стаени стаи и будят гордост у населението, което е подчинено, но не и победено. Македония прилича на огромна глуха тъмница, в която най-страшна килия е град Велес. Всички учители от града и селата, всички свещеници и чиновници от Митрополията от 150–200 граждани са минали през иглени уши. Под новите модели на мъченията са падали телата, но твърдостта на българския дух е стояла на достойна висота. Извеждат поп Иван Антонов от затвора с петима млади момци от квартала Койник и ги откарват в “черната къща”. Там свещеникът е заклан и тялото му е хвърлено от моста във Вардар. Течението повлякло трупа му и го спряло покрай брега, гдето водата била почти застояла. Брадата му била оскубана. Никой не посмял да вдигне и погребе трупа. На другия ден той изчезнал. Също така били убити и петимата момци. Техните родители не можали да намерят труповете им.

Владиците на българската екзархийска черква в Македония с щикове са накарани да напуснат родната страна. Отпътуването на владиците означава края на екзархийската черква в Македония. Неограничено е правото на окупатора да пристъпи към пълното изкореняване на българския дух в Македония. И в това направление той се оказва безпогрешно последователен. Особено когато става явно, че сръбското излизане на адриатическия бряг е невъзможно, и когато е взет Одрин (13/26 март), сърбите не скриват вече усилията, предназначени за пълна анексия на всички заети земи в Македония. В тази сложна и пълна с изненади действителност доносничеството става силно оръжие. Ухото и окото на доносчика присъстват навсякъде. То е проникнало във всички гънки на местния живот. Шпионинът определя степента на наказанието и запазва за себе си големината на наградите. Тези, които народът счита за свои и почита като герои, властта наказва като разбойници. По този начин хора от най-ниската прослойка стават важни личности и последователите на Юда Искариотски са най-омразните твари за населението. Затова и жестока е разплатата с продажниците. “Основно право на хората е да избиват – отбелязва Уинстън Чърчил – и жестоко да наказват в името на собственото отечество онези техни сънародници, които са минали на страната на поробителя.”

Действителността разпалва огъня на тревогата у окупационните сръбски власти. Сръбският войник подобно на гръцкия войник вярва, че в Македония ще го посрещнат съотечественици, хора, които говорят на негов език, които викат “живео”. Той обаче намира хора, които говорят на друг език, които викат “ура”. Той разбира, че никой от “правите сърби” не разбира какво е това “па ща си ти” и “одакле си”. Но ако ужас изписва челото на сръбския войник, то убеждението, усвоено още в детските години, че Македония е сръбска земя и че населението є са “прави сърби”, остава непомътено. Патриотичното чувство на сръбския войник не се поколебава. Нещата имат своя логика. Времето върви по своя пътека. Две обстоятелства са причина за тази тревога: първото е учредяването на новата българска църква – екзархията; второто е дипломатическата несполука на сърбите в надеждата им да получат изход на Адриатическо море. За сръбското правителство двете понятия: народна църква и народност, са неразделни. Сърбите предпочитат да се подчинят на гръцкия патриарх. Гръцкият патриарх обаче се възползва от това положение, за да им наложи гръцки епископи, и не престава да нарича техните църковни общини гръцки. Така под понятието “екзархист” се разбира изключително българин. Извън българската народна църква, единствена славянска църква в Македония, има само патриаршисти от всякакъв вид: гърци, власи и сърби, които се намират под една и съща духовна власт в Цариград.

Обстоятелство, което засилва сръбските претенции за Македония, е окупацията на Босна и Херцеговина от Австро-Унгария. На личната среща на императорите Александър II и Франц Йосиф в Райхщад, на 8 юли 1876 г., било сключено тайно споразумение, в случай че Сърбия и Черна Гора извоюват своята независимост, Австро-Унгария да получи право да окупира и управлява провинциите Босна и Херцеговина и да счита Сърбия в своята сфера на влияние. На

срещата в Райхщад Русия се ангажира да не воюва на сръбска територия и две години по-късно, през 1878 г., когато генерал Игнатиев предлага на австрийските дипломати да анексират Босна при условие да признаят Санстефанския договор, граф Андраши отговаря с контрапредложение, а именно: да се остави на Русия пълна свобода на действие в България, но при условие да се провъзгласи автономията на Македония под австро-унгарски протекторат.

Решенията на Берлинския конгрес коренно изменят отношенията между държавите на Балканския полуостров. Крал Милан, възмутен от това, че Русия взема под свое покровителство България и в Сан Стефано, и на Берлинския конгрес не отстоявала както трябвало сръбските интереси, става близък на Австро-Унгария. Нещо повече. През 1881 г. сръбският монарх подписва с нея таен договор, в който с параграф 7 Австро-Унгария заявява не само, че няма да се противопостави, а даже ще поддържа Сърбия против другите държави, в случай че последната намери за възможно да се разшири на юг от своята граница с изключение на Новопазарския санджак. [*10*] Още по-ясна става позицията на Австро-Унгария в 1889 г., когато договорът е подновен. Тя обещава да "помага за разширение на Сърбия по направление към Вардарската долина". Така, отнемайки на Сърбия всяка надежда за разширение на запад и да присъедини онази част от сръбския народ, която населява Босна и Херцеговина, австрийската дипломация є предлага като компенсация надеждата за разширение на юг, в земи, чието население до 1866–1870 г. бе всеобщо признато даже от сърбите за българско.

От този момент сръбската националистическа школа взема решително надмощие. Цяла Македония е обозначена като "Стара Сърбия". В декрета се узаконяват "историческите права" за владение на Македония. Етническият є състав обаче подкопава сигурността на тези вековни "исторически права". Декретите стават за подигравка. Цената на техния авторитет е по-ниска стойност и от нулата. "Екзархийските" и "патриаршийските" везни за определяне етнографския състав в Македония са нестабилни. Нови, по-сигурни средства са потърсени в етнографията и в лингвистиката. На сцената се появяват Йован Цвиич и Александър Белич. Но ненаучната и лъжлива теза на великосръбските шовинисти за народността на българите в Македония е разобличена още в доклада на Карнегиевата комисия. Там се казва: "Етнографските понятия на господин Цвиич се променят от развитието на сръбските политически претенции." [*11*] В писмо от 19 май 1913 г. именитият славист проф. В. Ягич пише на проф. Любомир Милетич: "Всичко туй, което Ви пиша, не е само мое мнение, а така мислят и мнозина руси, които не одобряват постъпката на Белича, който изнасилва науката, като приказва за три наречия – сръбско, македонско и българско, от които чрез смесване уж се образували сръбско-македонско наречие и македонско-българско. Това са филологически трици." [*12*] "Теорията на Цвиич – реагира гръцкият печат, – че славяните от Македония принадлежат на някаква народност, средна между българи и сърби, е погрешна. Македонците са фанатични българи, които имаха свои черкви и училища. Техният фанатизъм поради това е малко сигурен за Гърция, която трябва да се освободи от тях, за да затвърди сигурността на своите граници." [*13*] За тесните исторически връзки между западнобългарските и източнобългарските говори именитият холандски славист Н. ван Вейк в лекция, изнесена в Сорбоната – Париж, и посветена на южнославянските езици, пише: "Някога е имало славяни и в Албания. Към края на IX век епископията на Климента, ученик на Кирил и Методий, обхващаше и области, които днес са част от Албания. И до днес съществуват в тая страна няколко малки славянски острова, проучени основно от А. Мазон, а освен това славянският език е оставил много следи в славянските заемки и в географските имена. А. В. Селишчев, който проучи тези материали, дойде до заключение, че старото население в Албания е говорело български с изключение на северозападната част, гдето се намират сърбо-хърватски следи. Българското население в Албания е могло да дойде тук само от Македония. В течение на много векове двете страни са образували етнографска общност. Ние установяваме следователно една непрекъсната верига от български говори, които са се простирали от днешна България през Македония до Адриатическо море..." [*14*]

Езици – яростни камшици са ломили в миналото моята родина... Но погълнала е пустош и забрава стъпките на хищни пришълци... По зло се помнят минали тъмници... Моята родина

тъмнини са пили... Но отново от ужас изтръпва душата на историята пред зловещото лице на фалшификаторите от рода на Коле Чашуле, Ванга Чашуле, Димитър Митрев и тем подобни. Желанията са на власт. Фалшификаторите смятат, че всичко могат.

Коле Чашуле твърди, че "самобитността на македонците от Вардарска Македония е факт, който не може да се отрече, и не за това става дума в нашия спор с България, а за това – да бъде призната националността на македонците от Пиринска Македония..." Убеден ли е дипломатът в правдата на собствените си думи? Не говори ли с чужд език, като твърди, че: "Самобитността на македонците от Вардарска Македония е факт, който не може да се отрече." Миналото е богато с опровержения. Изразяваме надежда, че ще бъдем извинени за свободата, която си позволяваме: първо, защото сме убедени, че дипломатът по природата на своето предназначение не може да не бъде широко осведомен по въпросите на историята, и, второ, защото категоричността на твърдението му подхранва основание да се мисли, че той твърди тъкмо това, което всъщност не мисли. Впрочем факт ли е този факт, който предлага Коле Чашуле? Или това е едно упорито желание, което се съобщава за свършен факт?

Историята казва, че и по време на владението на византийските василевси окупирана Македония е била също така факт. Разликата е била само в определението на етническия състав на "самобитността на македонците". За гръцкия окупатор македонците са българогласни елини. Но факт ли е този факт, че окупирана Македония е била факт? Окупаторът сам е провъзгласил по силата на положението си своето собствено желание за факт? Но с това желанието не е ставало факт.

Дипломатът знае това.

Историята казва, че и по време на владението на старите сръбски царе и крале окупирана Македония е била също така факт. Разликата е била само в определението на етническия състав на "самобитността на македонците". За стария сръбски окупатор македонците са българи и затова той се титулува за "цар на сърбите, гърците и българите". Но факт ли е този факт, че окупирана Македония е била факт? Окупаторът сам е провъзгласявал по силата на положението си своето собствено желание за факт. Но с това желанието не е ставало факт.

Дипломатът знае това.

Историята казва, че и по време на владението на турските султани окупирана Македония е била също така факт. Разликата е била само в определението на етническия състав на "самобитността на македонците". За турския окупатор македонците са "булгармилет". Но факт ли е този факт, че окупирана Македония е била факт? Окупаторът само е провъзгласявал по силата на положението си своето собствено желание за факт. Но с това желанието не е ставало факт.

Дипломатът знае това.

Историята казва, че и по време на владението на новата сръбска кралска династия Караджорджевичи окупирана Македония е била също така факт. Разликата е била само в определението на етническия състав на "самобитността на македонците". За новия сръбски окупатор македонците са "стари сърби", "прави сърби", "южни сърби", "Душанови потомци". Но факт ли е този факт, че окупирана Македония е била факт. Окупаторът сам е провъзгласявал по силата на положението си своето собствено желание за факт. Но с това желанието не е ставало факт.

Дипломатът знае това.

В светлината на истината твърдението на дипломата, че "самобитността на македонците от Вардарска Македония е факт, който не може да се отрече", но е противоречиво на тук приведените факти. Еднакво – защото и то, както и тук приведените факти, е желание. Различно – защото е определение на категория – специфичен окупатор. Земното полушарие познава явлението окупатор. Човечеството е в непрестанно сражение с това явление. Но явление от категорията специфичен окупатор още не е вълнувало сцената на историята. И затова дипломатът, след като провъзгласява желанието си за факт, се провиква: "и не за това става дума в нашия спор с България, а за това – да бъде призната националността на македонците от Пиринска Македония..."

Върховната задача на стария окупатор е асимилация на чуждата нация чрез окупация. Всяка окупация е асимилаторска. Всяка асимилация е окупаторска. Различни са само пътищата. Едни оправдават окупацията с териториални претенции, други оправдават асимилацията с окупирани територии. Равновесието между окупатора и окупирания невинаги е показвало постоянна форма. Времето се съюзявало с окупатора против окупирания, когато окупираният е разколебавал себе си. Времето се съюзявало с окупирания против окупатора, когато окупираният е утвърждавал себе си.

Велико е търпението на българската кръв. Духът на вековете с чест е отбелязвал тази родова черта на българите. Даже и враговете с уважение и почит се отнасят към тази българска особеност. Само бившите и заблудените злоупотребяват с търпението на България. С директива не се убива историята. С нареждане не се погребва съзнанието. Директивата е политическа форма на партийна определеност. Нареждането е сърцевина на военно присъствие. Директивата като средство към цел заслужава специално внимание. Нареждането като израз към настъпление също така заслужава специално внимание. Директивата и нареждането са целенасочен преход към желано състояние. Те идват тогава, когато дадено положение е разколебано. Близка до тях е и декларацията. И тя е едно изпитано оръжие, с което хората воюват. Истината обаче не се нуждае от тях. Истината е светлина и нещата назовава с прави имена.

Формирането на една нация се осъществява при определени исторически обстоятелства. Формирането е свободна изява на националната принадлежност на един народ. Формирането е стремеж, съществуването – факт. Формирането набира съществуване, но това още не значи, че формирането непременно ще стане съществуване. Формирането е процес. Съществуването е състояние. Съществуването е завършен облик на формирането. Измежду формирането и съществуването лежи съпротивляващ се простор. В протежението на този простор владее разстоянието. С директива, с нареждане, с декларация не се побеждава разстоянието. Нужен е факторът развитие. Времето е този фактор. Във времето расте поражението на разстоянието. Формирането на една нация не се определя нито с възможността на нейното признаване или непризнаване от други държави, нито с настроението на политически фактори. Формирането е право на свободно национално самоопределение на едно население. **С директива, с нареждане, с декларация нито се признава, нито се отрича съществуването на една нация.**

Съществуването на една нация не престава и с дързостта на фалшификацията. Напротив, фалшификацията е тази, която утвърждава съществуването. Не се фалшифицира, което не съществува. Измисленото е освободено от фалшификации. Фалшификациите и кражбите си приличат. Има фалшификации и фалшификации. Има кражби и кражби. Малката фалшификация не лети надалече, защото малки са крилата є. На малката кражба мълвата остава в махалата. Но има истини като Кирил и Методий, Климент Охридски, поп Богомил, цар Самуил, Илинден и пр., върху които се извършва фалшификация. Това вече не е въпрос на една земя, защото тези върхове отдавна са престанали да бъдат собственост на една земя. Историята е обърнала високо внимание на тези български явления. Нито един световнопризнат арбитър не е подхвърлил на колебание тяхната национална принадлежност. Те са незалязващите светила на българската нация. Фалшификацията е с право на съществуване. В света на острия класов двубой нейната функция е класово определена. Фалшификацията упорито крачи. Влачи след себе си лъжа и тъмнина. Докога ще бъде с наведено чело науката? Нима съвестта є – тази съдница съдба на историята – е изгубила смелия си език? Нима тя изживява мигове критични на духовно поражение? Нима се съюзява с лъжата за настъпление срещу истината? Какво е туй падение – с мълчание да оправдаваш своето печално поведение? Неопределението не прави чест на науката. Фалшификаторите отнемат съществуването на една нация и върху фалшификации обявяват процеса на формирането на друга нация. А тя – световната наука – като хладен зрител наблюдава и мълчи. Днес е подложена на безмилостна фалшификация националната изява на България.

Едва ли има друг народ, чиято история, литература и език са били така ограбвани, както българският. Всеки народ има законно право на свободна изява на своята национална

принадлежност. И българският народ има това законно право на свободна изява на своята национална принадлежност. Всяка нация дава нещо на света. И българската нация е дала нещо на света. И няма нация, която е дала всичко на света. Нещото е национално определение. Всичкото е интернационално обобщение. В интернационализма няма нации именно затова, защото нациите образуват интернационализъм. Всяка фалшификация върху общоустановени истини изкушава светилището на човешката цивилизация. Съществуването на една нация не се определя нито с предпоставка на признаване или отричане от други държави, нито с увлечението на политически двигатели. Съществуването е осведоменост. Съществуването не е длъжно да се съобразява с желанията на хората. Напротив, за да не бъдат обвинени в невежество, хората са длъжни да сверяват желанията си със съществуването. Съществуването е специфична форма, която показва, че процесът на формирането на една нация е завършен. Страхът е неприятен посетител. Когато се вестява, тръпки огнени посява. Когато си отива, ледено смущение остава. Има разни видове страх. Но страх от това, че нещо, което дотогава, макар и в своето въображение, си притежавал, вече започваш да губиш, е по-страшен от всякакъв вид страх. Този страх обсебва мислите на Коле Чашуле. Този страх е влязъл и в кръвта на ВанЂа Чашуле. Съпругата на дипломата обаче само информира за две различни времена. Отхвърля помощта на конюнктурни съображения. Показва уж истината в нейната най-точна светлина. Оборва мнения с мнения. Гибелната грешка на Ванга Чашуле е в това, че като се позовава на изказвания на ръководители на партията и държавата, тя фактически изправя себе си срещу себе си.

През 1970 г. в Скопие излезе една черна книга в черни корици. Тази книга носи полемичен наслов: “Од признава|е до негира|е (отричане).” Изборът и редакцията на статиите, говорите, документите, както и предговорът към тази книга принадлежат на ВанЂа Чашуле, съпругата на Коле Чашуле. “Намерата (намерението) на книгата не е полемична – отбелязва към края на предговора си Ванга Чашуле и след като обяснява на “читателот и изучувачот на бугарско-југословенските односи” какво ще срещне в тази книга, съпругата на Коле Чашуле прибира ръцете си в дипломатическите ръкавици и завършва предговора си с тези думи: “Нашата задача беше да му овозможиме на читателот и на изучувачот поблиско и потемелно запознаване со нив. Заклучоците ќе ги изведе самиот тој.”

Нашата задача не е да задържаме вниманието на читателя върху тази черна книга в черни корици и да показваме какво е вярно и какво невярно в тази книга. Има и други хора, на които е свидна и свещена истината. Те са и в страната, дето е излязла книгата, и вън от нея. Тази книга е факт, обаче на какво? На истината ли или на лъжата? Ето въпроса, който засега очаква отговор. Една подробност подкопава стойността на тази книга и събужда мисли на съмнение в искреността на намерението на ВанЂа Чашуле, а именно: съпругата на Коле Чашуле обещава на “читателот и изучувачот на бугарско-југословенските односи”, че “заклучоците ќе ги изведе самиот тој”, а всъщност го лишава от възможността сам да прави заключенията. По всяка вероятност ВанЂа Чашуле се мъчи да внуши на подрастващите поколения, че Георги Димитров е бил единственият, който е създавал здрави отношения с Комунистическата партия на Югославия, че след смъртта на Георги Димитров са изстинали всички тези огнени звена на дружбата с народите на Югославия и че отговорност и вина за напрежението в този кът на земната планета носят Българската комунистическа партия и Народна република България, защото “по однос на југословенско-бугарските односи во бугарската политика, дојде до своевиден отказ од Димитровскиот курс”. Фатална грешка е направила ВанЂа Чашуле, че е отнела на “читателот и изучувачот” възможността сами да правят “заклучоците”. Една решителна и твърде важна крачка е била необходима. Но тази крачка Ванга Чашуле не може да я направи. Кървава е съвестта на Дориан Грей. Не смее себе си в портрета да погледне. Пъклена е мисълта на ВанЂа Чашуле, не смее да погледне правдата в очи. Уж се позовава на “Димитровскиот курс”, а не смее да покаже правдата на Димитров. Светът познава тази правда. Страшен е гласът на Георги Димитров, който от трибуната на Петия конгрес съобщи на всички комунисти: “Но нашата партия беше измамена в своята добра воля от белградските и скопските ръководители.”

Това е крачката, която считаме, че ВанЂа Чашуле не може да направи. Дориан Грей не търси вината в себе си и е неумолим към хората. Но портретът е неумолим към Дориан Грей и съвестта говори, че Дориан Грей убива хората. ВанЂа Чашуле не търси корена на злото между своите и е безмилостна към другите. Но истината е безмилостна към другите. Но истината е безмилостна към ВанЂа Чашуле и фактите говорят, че съпругата на Коле Чашуле убива фактите.

Причината да насочим към книгата нашето внимание е от друг характер. На 30 октомври 1944 г. вестник "Работническо дело" обнародва една статия под заглавие "Вдъхновеният певец на борческа Македония Венко Марковски". Към тази статия нямахме намерение да се обърнем, ако за това не беше дала повод съпругата на Коле Чашуле. Авторът на тази статия е Владимир Поптомов. Този българин от Пиринска Македония е изтъкнат ръководител на Българската комунистическа партия. Той не е известен в българската литература като литературен критик. Владимир Поптомов обаче е нужен на ВанЂа Чашуле, за да бъде използван като аргумент срещу Българската комунистическа партия. И ето тя в една такава... тежка книга, каквато е "Од признава|е до негира|е", помества без съкращение тази статия на Владимир Поптомов.

"Македонският въпрос – измежду другото пише Владимир Поптомов – изпъкна на европейската политическа сцена в един момент, когато господстващ фактор в международната политика бе вече империализмът." И по-нататък, на друго място в статията си той подчертава: "За В. Марковски, както и за всеки прогресивен балканец, обединението на македонския народ е неразделно свързано с тържеството на прогресивните сили в балканските страни, с братския съюз на южните славяни, с искрените дружествени отношения и тясното сътрудничество на всички балкански народи... То е дело преди всичко на победата на световната демокрация, победа, която бе изнесена главно на плещите на славната и непобедима Червена армия, на великата освободителка на славянските и други народи от робския ярем на людоедския хитлеризъм."

Дълбоките мъгли и снежните фъртуни са опасни. Научните мъгли и пропагандните фъртуни са обаче по-опасни. Давайки простор на статията на Владимир Поптомов, ВанЂа Чашуле е дала същевременно простор за обвинение и срещу себе си. В какво се състои това обвинение?

Първо. Използвайки статията на Владимир Поптомов, ВанЂа Чашуле забравя, че Владимир Поптомов изказва свое лично мнение във връзка с новите творби на Венко Марковски. С такова право на изказване на мнение се ползват гражданите на Народна република България. Статията на Владимир Поптомов не е редакционна. Тя носи неговото име. Мнението и преценката на Владимир Поптомов са мнение и преценка на Владимир Поптомов. Върху тях може да се спори. Всяко мнение и преценка дават материал за спор. Осведомявайки българската общественост, партийният ръководител използва правото си на мнение и пише: "Излезлите от печат тези дни нови произведения на Венко Марковски "Робии" и "Партизани" не са нищо друго освен въплощение на високи художествени образи на героическата история на борческа Македония." Това е мнение. Преценка. Мнението и преценките с течение на времето допускат допълнения и изменения. Мненията и преценките са с променливи нрави. Мненията и преценките се отстояват, изоставят, допълват се с нови мнения и нови преценки. Тази нестабилност иде от това, че мненията и преценките са обобщения на настроения, а не на факти. Фактите са постоянни. Факти са "Робии" и "Партизани". Върху тях като върху факти са се изграждали и ще се изграждат мнения и преценки. Но с това творбите факти не престават ни за миг да бъдат факти.

Второ. Използвайки статията на Владимир Поптомов, ВанЂа Чашуле забравя или може би нарочно изоставя да съобщи твърде важен факт – на какъв език е написана тази статия. Ако е превод, няма основание съпругата на Коле Чашуле да се бои да каже на "читателот и изучувачот", че тази статия е превод от литературен български език. От нещо се страхува. Но какъв е този страх, що разиграва костите на ВанЂа Чашуле? Науката питае уважение към правдата, към фактите. Та нали и ВанЂа Чашуле се позовава на гласа на правдата, на фактите? Та нали и "намерата" на Ванга Чашуле е, както казва тя в предговора си, за запознаване със статии, говори, документи. Фактът, че на 30 октомври 1944 г. тази статия на Владимир

Поптомов, обнародвана в “Работническо дело”, е поместена в книга, излязла в друга държава, не е достатъчен. Защото в ежедневния печат и в литературни български списания, като в. “Отечествен фронт”, в. “Вечерни новини” и сп. “Пламък”, Венко Марковски е обнародвал тук, в Народна република България, стихотворения и сонетни венци на този западен вариант от големия клон на българския език, който пропагандната фъртуна се опитва да наложи на науката като обособен литературен език и едновременно да внуши на хората, че този нов език в семейството на славянските езици е в действителност най-старият език. Пороят от сърбизми, който е метастазирал в жилите на този нов език, създава обстановка на лъжливо впечатление у много чужденци, че той вече представлява твърда форма на реалност. И статията на Владимир Поптомов, за да стане достояние на “читателот и изучувачот”, е минала през верни анонимни преводачи. Ето пример как сръбската ръка научно обособява този нов език: вместо **любува – ужива,** вместо **значение – значе†е,** вместо **свобода – слобода,** вместо **страдания – страда†а,** вместо **окончателно – конечно**, и т. н., и т. н.

Като премахнем всички сръбски думи, форми и сърбизми както в статията на Владимир Поптомов, така и в статиите, речите, документите, езикът в тази книга се обръща в живо и необоримо доказателство за общността на изворния български език. На “читателот и изучувачот” се казва, че “заклучоците ќе ги изведе самиот тој”, а с цел съпругата на Коле Чашуле да остане все тъй честна в своите обещания в очите на “читателот и изучувачот” решихме да осветлим въпроса и от тази страна. Грозно е в тъмата да се лута из нещата, търсейки пътеката на светлината. Забравянето или изоставянето подриват почвата на сигурност и обективност и отнемат свободата на “читателот и изучувачот” “самият тој да прави заклучоците”. Твърде важен е този факт, защото ВанЂа Чашуле е от ония хора, които се борят за признаване на равноправност на македонския език в междудържавните отношения. Уж за равноправност воюва, а на практика и Владимир Поптомов е представен на “читателот и изучувачот”, сякаш е написал статията си на така наречения литературен език на Вардарска Македония и с македонска азбука.

Съпругата на Коле Чашуле с мъгла забулва хорското съзнание и сее тъмно заблуждение в душата на подрастващото поколение.

Трето. Използвайки статията на Владимир Поптомов, ВанЂа Чашуле забравя, че Владимир Поптомов бе политическо лице. Поведението на Владимир Поптомов към актуални политически въпроси е конкретно. Много фактори влияят върху неговото определение. Изкуството за Владимир Поптомов е явление с определено класово значение. За Владимир Поптомов художественото произведение е оръжие в безмилостната класова борба.

“Робии” и “Партизани” са предмет на неговото класово внимание от тази гледна точка. И затова, осведомявайки читателя, той пише: “Политическото значение на поменатите по-горе произведения на В. Марковски е огромно. Те ще упражнят извънредно голямо влияние върху читателите. За читателя става ясно, че авторът не е някаква “неутрална” личност – и че авторът не се старае да скрие това, – а е човек с оформени вече твърди, прогресивни, революционно-демократични възгледи и че той знае кого агитира и защо агитира. И наистина, В. Марковски в своите произведения израства в един голям масов агитатор от балкански мащаб, разполагащ с огромната сила на едно оръжие, каквото може да дадат само високохудожествените образи на поезията.”

Четвърто. Използвайки статията на Владимир Поптомов, ВанЂа Чашуле забравя този факт, че Владимир Поптомов е възпитаник на оная партия, която в съдбоносния Октомври възвести на земната планета изгрева на първата държава на социализма – комунизма. Владимир Поптомов е ученик на Ленин. С пушка и перо в нерадостния си живот той намира човешка радост в битката за правдата на Ленин. Владимир Поптомов е комунист и българин. Като комунист воюва със страстта на болшевик за свят на равни в това разкъсано човечество. Като българин воюва със съвестта на войник за свободата на своето разкъсано отечество. ВанЂа Чашуле забравя този факт, че Владимир Поптомов е воин на оная партия, която в съдбоносния Септември с решаващата помощ на Кремъл увенча с победа социалистическата революция в България. Владимир Поптомов е ученик и съратник на Димитров. С пушка и перо в

нерадостния си живот намира човешка радост в битката за правдата на Димитров. Владимир Поптомов е интернационалист и патриот. Като интернационалист воюва за пролетарския интернационализъм. Като патриот воюва за здравия национален патриотизъм. И когато истината загърми в гласа на Георги Димитров, в този глас гърми и гласът на Владимир Поптомов.

Чиста съвест лъха от портрета.

В портрета е ликът на Дориан Грей. А Дориан Грей търси своя лик извън портрета.

В портрета е взорът на Дориан Грей. А Дориан Грей търси своя взор извън портрета.

В портрета е слухът на Дориан Грей. А Дориан Грей търси своя слух извън портрета.

В портрета е гласът на Дориан Грей. А Дориан Грей търси своя глас извън портрета.

Портретът слуша, че Дориан Грей върви към пропаст. Портретът вижда, че Дориан Грей върви към пропаст. Портретът казва, че Дориан Грей не вярва на себе си.

А тя... бедната ВанЂа Чашуле, все още вярва, че портретът е виновен за човешкото падение на Дориан Грей... и продължава да внушава, че портретът е виновен, а не Дориан Грей.

Димитровският курс е бойно оръжие на партията. Както е чист и светъл вождът и учителят на партията, тъй е чист и светъл този Димитровски курс. Духът на този курс непрестанно владее в партията. Георги Димитров е честна личност. И на срещите в Блед тази честна личност показва величие на духа. Легендата от Лайпциг и на тази среща утвърждава мощна болшевишка воля за сплотяване на пътищата на Балканите под слънчевото знаме на марксизма-ленинизма. Като комунист с комунист, лице с лице, открито, честно, Димитров е пристъпвал към неразрешените въпроси и е решавал всичко в интерес на делото на комунизма.

Не хулим Бога, ако изговаряме по-често името на ВанЂа Чашуле. Мирува под брега водата. Не мирува антибългарската пропаганда. Мъгла отвсякъде приижда. Не се вижда нищо пред очите. Сякаш ледена тъмнина нощ владее. Името на Ванга Чашуле е ключ за влизане в страната на мъглите. Много се е ровила – личи. Усеща се дъхът на прах и плесен. Но повдигайки завесата на невъзвратни времена, повдига едновременно прегазени от времето заблуди. Книгата є в този смисъл някак си олеква. Постоянно се намира в еднопосочно движение. И въпреки разните усещания на ВанЂа Чашуле, че предлага на "читателот и изучувачот" тази книга с цел "самиот тој" да извежда заключенията, книгата є би била по-тежка, ако, да речем, по наше наблюдение бе включила изказването на Димитър Митрев. Касае се за статията на Димитър Митрев, озаглавена "Партизани", лирична поема в три дела от Венко Марковски". Тази статия е обнародвана в софийския вестник "Свобода" на 19 ноември 1944 г. Между другото Димитър Митрев съобщава на читателите: "Едно трябва да стане ясно: днес в Македония Венко Марковски е не само любим поет за революционната младеж, но едно знаме, борческо знаме в една смела борба." И по-нататък продължава: "Ето пред нас е последната му лирична поема "Партизани". Макар и писана с прекъсвания, започната в концлагера и завършена в легендарната Кожух планина, поемата представя пълнокръвен израз на организираната партизанска борба..." И след като заявява, че "наред с чутовни подвизи на смели народни синове и дъщери, наред с плътно възсъздадените всекидневни трудности и неволи в партизанския живот", Димитър Митрев подчертава: "В поемата "Партизани" прокънтяват стъпките на витязите от Сталинград, които идат навред по огазените от "гренадирите" на Райха земи в победен освободителен пристъп. Маршът на нашето велико време отеква ведно с бойната македонска песен. Но не само в това, че поемата е правдив отраз на една конкретна действителност, се крие нейната пълнокръвност, не оттук идва нейната първична, земна сила. Внушителното въздействие над четеца идва най-вече от прякото участие на поета в партизанската борба из Македония, и то в най-разгарните месеци. Един участник в борбата, през пряко виденото и непосредно изживяното, оживява чрез верен и искрено изявен художествен изказ геройските дела на падналите борци. И тук, в тая поема, Венко Марковски е написал прекрасни стихове за двама прекрасни млади македонци, зверски мъчените и геройски загиналите: Мирче Ацев и Страшо Пинджур:

Џелатот молкна; но двата сина:
– Македонио, шепотат в огин,

очи им гаснат, уста им зинат:
– Поробен народ, последно збогум...
Рикай и бучи Вардару кървав,
плачете ропски колиби мои,
спуштете глави планински вървои,
Мирче и Страшо паднаа в бойот.

И не само в тия стихове Венко Марковски бележи нови художествени достижения. И в други стихове от "Партизани" по сила на конкретно внушение на художествения образ, в постройка на метриката на стиха, по действеност и реалистичност на герои и израз авторът е отишъл значително напред."

И това е мнение. Преценка. И макар че авторът от почти еднакъв ъгъл разглежда същите неща, които са предмет на статията на Владимир Поптомов, все пак статията носи името на Димитър Митрев. Не вярваме, че на съпругата на Коле Чашуле е чуждо туй изказване на ранния Димитър Митрев. Изследвачът ВанЂа Чашуле добре общува с общия литературен български език. Неудобно е това изказване. Разбираме неудобството. Но какво от туй, че двама автори застъпват едно и също мнение по дадена творба? С това книгата "Од признава|е до негира|е" ще стане по-богато огледало. Вярно, за атака срещу славната Благоевско-Димитровска партия Владимир Поптомов е по-удобен от Димитър Митрев. По онова тревожно време Владимир Поптомов е признат партиен авторитет. Нищо от това, че Владимир Поптомов утвърждава творческия път на Венко Марковски. Единственото намерение на ВанЂа Чашуле е да показва обективно времена и намерения. Димитър Митрев е неудобен за привеждане на неопровержими аргументи срещу партията на Благоев и Димитров. Димитър Митрев няма нито политически, нито партиен капитал по онова тревожно време. Поради самия факт, че, от една страна, и той подобно на Владимир Поптомов утвърждава творческия път на Венко Марковски, а, от друга страна, е във Вардарска Македония, действително съпругата на Коле Чашуле е права, че не е отдала внимание на забравеното мнение на Димитър Митрев. Тогавашният повече буйстващ, а по-малко критик Димитър Митрев завършва статията си за Венко Марковски: "И сега пак той ще бъде най-ценният."

Кръвта на революционера Атанас Митрев не престава да тече и в жилите на неговия син Димитър Митрев. Незамлъкващ е гласът на тази кръв. Той постоянно в жилите отеква. Не един с внушения откъснат син е късал и продавал струните на този глас. Но нейде в някоя далечна люлка този глас отново ще подири да откупи продадените струни на бащиното слово. Дъщерите против своите майки се изправят. Синовете против своите татковци въстават. И синът Димитър Митрев е въстанал против баща си Атанас Митрев, къса и продава струните на люлчината песен, иска да изгони от кръвта си този глас на вековете. Но синът напразно изтезава своята нещастна горестна душа. Този глас е страшен. Мъртвите говорят с този глас.

Димитър Митрев твърде рано е разбрал цената и мощта на политическия миг. Доверието на властта непрестанно се заплаща с цената на скъпи лични жертви. Но Димитър Митрев иска да развива себе си като критик. Към Македония отправя жаден поглед. Македония е още девствено и неизпитано поле. А той е опитен и в тази област. Но български е този опит на Димитър Митрев. Щастлива мисъл като мълния прорязва тъмното съзнание на плахия критик. Надежда влиза в мислите му. Право на критик той желае. Правото без пътища умира. Нужно е доверие. Зелена улица е нужна. И критикът става прокурор. Нелека е, наистина, тази пътека. Критикът зрее с жетвата на прокурора. Дни след дни, нощи подир нощи – дните пълни с мълнии и бури, нощите – с видения и мъртви. Съвестта реве като звяр ранена. Честността от нея се дели. Суров е законът с прокурора. С прокурора по-суров законът става. А сънят... сънят в кошмари се превръща. Идват от гроба жертви и разпятия. Български пътеки пеят в окови. Кървава постеля ражда проклятия. Бродят в съня му призраци сурови. Клетникът отново чашата прегръща... Тежки са първите присъди. Сетне – съвестта замлъква. А кървав поглед изпод свити вежди българската кръв прогонва с камшик. Тъй човекът става по-мъдър. Тъй честта в нечест замръква. Тъй ледения прокурор в разделни времена израства в суров критик.

Сигнал, сигнал Димитър Митрев очаква, за да покаже своето духовно преустройство. И ето този сигнал от Белград идва: Венко Марковски говори, че се върши сърбизация. Нима е туй лъжа? Венко Марковски говори, че македонците са българи. Нима е туй лъжа? Венко Марковски говори, че и този език, на който пише и самият той, в Македония, е български. Нима е туй лъжа?

Сигнал за кампания срещу Венко Марковски. Но кой ще бъде този, който ще подхване пръв хорото? Маши е имало и винаги ще има. Нужен е критик, защото Венко Марковски е и поет. Разпитват се. Издирват имена. Критикът трябва да е критик, и наш. Но кой? Скопие предлага Димитър Митрев. Белград е съгласен. Една държава е. Разбира се. Една и волята ще бъде. Удобен случай за печелене на слава и доверие. Димитър Митрев почва своето съдбовно представление. Към най-високото се стреми. И ролята на охлюва от баснята "Орел и охлюв" на Стоян Михайловски с висока свяст играе.

Някога в софийския вестник "Свобода" Димитър Митрев пишеше: "Едно трябва да стане ясно, днес в Македония Венко Марковски е не само любим поет за революционната младеж, но едно знаме, борческо знаме в една смела борба."

Някога в софийския вестник "Свобода" Димитър Митрев пишеше: "Венко Марковски е написал прекрасни стихове за двама прекрасни млади македонци, зверски мъчените и геройски загиналите: Мирче Ацев и Страшо Пинджур."

А по-късно в Скопие в списание "Нов ден", брой 8, 9 и 10 от 1947 г., същият този Димитър Митрев за същите тези "прекрасни стихове" обвинява автора на "Партизани", че тези "двама прекрасни млади македонци, зверски мъчените и геройски загиналите: Мирче Ацев и Страшо Пинджур" е бил предал като "ловджийски трофеи" заради стиха: "мъртви на подот орлите лежат".

Охлювът от баснята "Орел и охлюв" на Стоян Михайловски е надминал даже и охлюва от сатирата "Философията на един охлюв" на сатирика-писател Иван Аржентински.

Не са чужди на историята на литературата именити хора на изкуството, които в течение на времето са имали различно поведение към едни и същи истини. Томас Елиът например по отношение на поезията на Джон Милтън в разстояние на две десетилетия е поддържал две коренно различни мнения: от абсолютно отричане до абсолютно утвърждаване. Върху поведението на Томас Елиът е влияело съзнанието на една изгряваща съдба. И когато Томас Елиът е дошъл до извода, че Джон Милтън е непреходна величина, то поетът съобщава този свой извод смело и открито. Особена черта на честните е смелостта. Йован Дучич, този княз на меренатa сръбска реч, е бил взискателен към своя стих. Познат е с постоянните редакции на своите песни. Например "Залазак Сунца" (Залезът на слънцето). Но този елегантен и разкошен символист е искал неговият съд, последната извършена от него творческа редакция, да бъде уважаван. Това е неприкосновено право на твореца. Към това свещено право даже и критици като Богдан Попович се придържат и почитат авторовия завет. Изхождайки от факта, че поетите в поезията постоянно изявяват себе си и тяхната последна реч понякога се слива със смъртта, от интерес ще бъде, ако, да речем, Димитър Митрев, вместо да издирва еволюциите на поетите, покаже какво е състоянието на националния елемент в кръвта му. Особено ще бъдем благодарни, ако чувствителният съдия разкрие причините, поради които е станала у него тази качествена боева промяна. Това той може да направи. Прокурорът вчера е помогнал на критика. Днес критикът трябва да помогне на прокурора. Той умее и критически анализ да направи, и обвинителен акт да състави. Един е този прокурор-критик. Не всеки притежава качествата на критика. Докато Димитър Митрев себе си от себе си отделя, моля читателят за момент да се откъсне от критика-прокурор и да потърси свежест с нас в един далечен спомен.

...Скопие. В безлюдна тишина изстиваше градът. Ръка невидима запалваше над Водно лунна свещ. Нощта разкриваше нерадостни врати. Течеше тъжно мълчаливо време... Късно бе. Сред стаята в ковчег мъртвешки – революционерът Атанас Митрев. Бяхме в този час сами с Димитър Митрев. Горест и мълчание държаха почетен, последен караул. Тежеше страшна самота. Мъртвецът с отворени очи лежеше. Бяха пълни с огън и тревога тези бащини отворени очи. Навсякъде по стаята се взираха и диреха очите на сина. Не смееше синът в очи баща си да

погледне на последната раздяла. Глуха песен пееше покоят. В тишината мълнии горяха. А очите постоянно диреха очите на сина си. Изведнъж покоят стана по-студен от челото на мъртвеца. Устата мъртва се отвори. Езикът проговори: “Сине мой, защо продаваш бащината кръв? Защо и мене с теб на кръст разпъваш? Сине мой, защо ругаеш българската пръст? Една земя сме и един народ.” В миг настръхна мъртвият покой. Отекнаха словата надалеч. Кънтеше грозно роден небосвод. Завет свещен редеше мъртва реч: “Не бъди изменник, сине мой!”

Разкъсваше душата ми съдбата на България. Оплаквах в оня тъжен час бащата и сина. Оплаквах страшната трагедия на всички нас.

Спомени. Заблуди. Истини.

И “Од признава|е до негира|е” е едно неопровержимо доказателство за това, как собствената заблуда се оправдава с чужди истини. ВанЂа Чашуле в ръкавици носи своето вълнение. Човека погубва това, от което се бои. ВанЂа Чашуле, както и нейният мъж Коле Чашуле са в положение на непрестанно самодоказване. Самодоказването се явява тогава, когато казването не се радва на доверие. Един пример. Когато русите казват, че са руси, не е нужно да доказват, че са руси, защото руската нация е непоклатим факт, защото руската история, руската литература, руският литературен език са световноизвестни и признати факти. Още един пример. Когато германците казват, че са германци, не е нужно да доказват, че са германци, защото германската нация е непоклатим факт; защото германската история, германската литература, германският литературен език са световноизвестни и признати факти. Още един пример. Когато французите казват, че са французи, не е нужно да доказват, че са французи, защото френската нация е непоклатим факт. Защото френската история, френската литература, френският литературен език са световноизвестни и признати факти. За потвърждение на нашата мисъл могат да се споменат много народи, които представляват определени нации. Тяхното съществуване науката не подхвърля на съмнение, защото тяхната история, тяхната литература, техният литературен език са световноизвестни и признати факти.

И само себе си признаващи се македонци, когато казват, че са македонци, са принудени да доказват, че са македонци, защото македонската нация не съществува, затова не е факт, защото македонската история, македонската литература, македонският език не съществуват, затова не са световноизвестни и признати факти. За науката Македония е географски термин, а македонците са българи. Безсмислена е дързостта на сами себе си признаващите се македонци от Македония. Още по-безсмислено е тяхното нахлуване в съкровищата на човешката история за дирене на македонски книги и македонски ръкописи. Оръжието е честта на бойното поле. Аргументите са упованието на убежденията. Истината е същината на науката. Заблудата прави заблудените да се лишават от разстоянието.

Има заблудени, които често вярват, че са това, което са. Тези вярващи бива и не бива да се осъждат. Силно питие е вярата. Убеждението бавно набира възраст. Ония, които в своето развитие набират ум, ще осъзнаят заблудата. Ония, които в своето развитие набират само време, не ще опознаят истината. Заблудени от този род са в поколението, родено в Македония след 1950 г. Но съдебният процес, неотдавна устроен там, и присъдата, произнесена за това, че подсъдимото лице е изявило, че е българка от Македония, че баща є и майка є са българи, показват, че процесът на националното осъзнаване сред младото поколение е взел широки размери.

Има заблудени, които се стараят да вярват, че са това, което са. Тези вярващи трябва и не трябва да се осъждат. Суровите условия във Вардарска бановина са отглеждали тяхното поведение. Като ледена стена е тежала великосръбската нощ. Беснеел е свиреп терор. Диктатурата на Караджорджевичите е отреждала националното съзнание на населението. И организацията “Черна ръка” (“Црна рука”) е създавала пътищата на “възвръщане” към сръбството. Но в тази кървава робия на сърбизация сред поколението, родено под сръбско владичество, започва процес на национално събуждане. “Южносърбианците” вдигат глава. Есента на 1934 г. в Скопие – бил за известно време някога столица на сръбския цар Стефан Душан Силни – са арестувани и подложени на мъчения в полицията “южносърбианците”. Арестуването на “южносърбианците” показва недвусмислено, че “южносърбианците” във

Вардарска бановина не са “аморфна маса”, а непоправими “бугараши”. Ако “южносърбианците” са със сръбско национално съзнание, то те нямат никакво основание национално да въстават срещу власт, която е с тяхна националност. Арестуваните “южносърбианци” не са арестувани като комунисти. Арестуваните “южносърбианци” не са изведени пред съд, макар че за това имаше достатъчен материал. След едномесечно сурово следствие всички са освободени с мотивировка, че липсвал сериозен материал за съдебен процес. Властта прави кардинална грешка, че допуска арестуването. Арестуването е слабост на властта. Поколението, родено между 1913 и 1919 г., из основи разлюля великосръбската теза, че българите във Вардарска бановина са “южносърбианци”. Но някои от това поколение миналото е задължило на вярност до смърт, да речем, към Николай Велимирович, Глигор Соколович или към някой гробар на българите в Македония. И затова гласът им е така висок. Страхът е с висок глас. Родината е пазва необятна. Вярата е майка търпелива. Родината ще разбере поведението на стараещите се да вярват, че са това, което са. Вярата ще прибере заблудените. Непрестанно раждане е майката родина. Непрестанно изграждане е вярата в човека. Без родината този свят е нерадостна робия. Без вярата този свят е безжизнена пустиня. На ония, които са изгубили родината, вярата ще им помогне да я намерят. На ония, които са изгубили вярата, родината ще им помогне да я намерят.

Към категорията заблудени, които са честни и вярват, че са това, което са, се приобщават ония, на които фашистите са отнели най-свидните рожби.

Понятна е скръбта на тези хора. Тази скръб е техният единствен смисъл в тяхното безцелно битие. Времето е билка. Времето лекува. Времето обаче не е билка с мощ, за да излекува тази скръб, защото в огъня на тази скръб се сипе постоянно масло за заблуди и вместо да заспи навеки люта рана, то в гръдта им изтерзана непрестанно скръб се буди.

Монета и храна е тази скръб. Монета – защото с нея живите купуват минало и храброст. Храна – защото с нея се хранят: и ония, които са честни и вярват, и ония, които се правят, че вярват, и ония, които са с вярност до смърт към един Николай Велимирович или към един Глигор Соколович, или към някой гробар на българите.

Несъвместимо е съжителството между скръбта на оскърбените и заблудата на ония, които са честни и вярват, че са това, което са. Скръбта на оскърбените е свързана изключително с войната и с фашизма. Скръбта е обща. Скръбта никнеше напред, където стъпваше фашизъм. Заблудата на ония, които са честни и вярват, че са това, което са, е свързана изключително с победата и свободата. Тази заблуда се поддържа не другаде, а във Вардарска Македония, защото радиусът на нейното движение е строго ограничен с географските възможности на македонската земя. Заблудените, които са честни и вярват, че са това, което са, неволно вършат светотатство спрямо паметта на ония, които са паднали в неравната битка с фашизма. На тях състоянието на заблуждение не им позволява да направят самостойно крачка към промяна на по-вярната представа за нещата. Откъснати от майката земя, покрити с книжен прах, съдбата тъжна на Сизифа безцелно продължават. В незнайна нощна самота гръдта им посещава страх. Срещата със светлината кръвта им вледенява. Трагедията на несретния Антей отеква в тях.

По-несъвместимо е съжителството между скръбта на оскърбените и преструваността на ония, които дават вид, че вярват, че са това, което са. Скръбта на оскърбените е свещена скръб. Гори с неугасима чистота на слънчевия огън. Тя е неуловима висота в пространството на времената. Тази скръб е жертвено присъствие в светилника на свободата. В преструваността на ония, които дават вид, че вярват, че са това, което са, има един твърде важен момент, а именно, че техният живот е свързан отчасти с войната и с фашизма и отчасти с победата и със свободата. Този момент често се забравя. Този момент не бива забрава да покрива. Хората са бременни с неверие и неспокойствие. Неверие – в това, което по изкуствен начин става, и неспокойствие – от това, което обкръжава гражданите на една държава.

В недрата обаче на тази просторност безспир се сражават жива действителност с людско съзнание. Действителност-съзнание и съзнание-действителност са сложна непрестанна съществуваща взаимност, която, съществувайки, постоянно се мени и менейки се, постоянно съществува. Действителността изменя съзнание людско. Съзнанието изменя действителност

жива. Действителността, освобождавайки се от веригите на людското съзнание, същевременно се освобождава от своите собствени вериги. Съзнанието, побеждавайки веригите на живата действителност, същевременно побеждава и своите собствени вериги. Конкретни неща изграждат процеса на изменението. Върху коренното изменение на страховата психология на хората, които дават вид, че вярват, че са това, което са, решително влияние оказват следните конкретни фактори: Първо, появата отляво и отдясно на различни специфични модели на социализма. Второ, здравата и ясна позиция на Българската комунистическа партия по въпроса за македонската нация, че тя не може да се създава на антибългарска основа. Трето, системната, упорита и открита сърбизация на всичко българско чрез непрестанна македонизация.

Тези фактори задължават с ново съдържание поведението на хората от категорията на ония, които дават вид, че вярват, че са това, което са. Тези фактори повдигат духа на хората и въоръжават търпението им с надежда. Тези фактори отнемат чашата на тъмните измами, откриват изоставените пътеки на родината и връщат неверните към вярата в Москва. Тези фактори карат хората да бъдат предпазливи, мълчаливи, действени.

Още по-несъвместимо е съжителството между скръбта на оскърбените и обвързаността на ония, които са с вярност до смърт към гробарите на българския род. Скръбта на оскърбените е детска девствена сълза, намерила единствено спасение в родителската съкрушена гръд. Скръбта на оскърбените е резултат на кървавата класова разплата на фашистите със съвестта и с правдата на собствения си народ, със съвестта на всички окупирани народи от страна на дивия и варварския фашизъм. “В коя страна фашизмът не е варварски и див?” – “Фашистите в България са варвари и диваци.” Като огромни, тежки чукове са думите в това запитване и в този отговор. След Лайпциг, в изгрева на хитлеризма Георги Димитров със страстна болшевишка логика разкри жестоката природа на фашизма и пред погледа на цялата планета прикова на срамен стълб фашисткия пречупен кръст.

Партията, която е родила тази слава на пролетариата, тази светлина на времената, тази Партия се обвинява, очерня, развенчава, клевети затуй, защото и в бури, и в слънце тази Партия е неделима от съдбата на съветската страна, защото тази Партия е подела непримирима битка свята в името на истината и воюва срещу двата уклона на ревизионизма, тъй както са воювали Благоев и Димитров срещу враговете на марксизма-ленинизма, защото с непоколебима вяра тази Партия носи на своите чисти знамена велика комунистическа правда и с мощен глас зове Балканите, народите и всичко честно на света на борба за мир и дружба, против всички поробители и подпалвачи на войната, против всички видове и облици на империализма, против хорската неправда на земята, затова се осквернява тази Партия.

Народът, който е отгледал тази правда на пролетариата, тази съвест на земята, този съвестен народ се обвинява, опетнява, унижава, клевети затуй, защото участта на този доблестен народ завинаги е свързана с Русия и съветската страна, защото някога и този смел народ с кръвта си е освобождавал села и градове от грозния ярем на хитлеризма, в неравни боеве навлизал, неведнъж гръдта му е пронизвал зъл език картечен, неведнъж е горял с люта жал, неведнъж скръбта си е укротявал с устрема на бойни редове, неведнъж е разнасял надалече българската слава, много дъщери и синове на този смел народ велик край Драва и Морава спят навеки непробуден сън, из кървави разпятия изгрявал, навред светлина раздавал и своя боен дял със светла чест е влял в разгрома на фашизма; затуй с фашизма се отъждествява от фалшификаторите този доблестен народ, защото той на тази горестна планета през кървавата буря на Септември 1923 пръв сред Балкана се хвана в бранна схватка с кафявата чума-фашизъм, дотогава още непозната на тоя свят. Този български народ ни гневните османи, ни свирепите еничари тъй не са клали, както са го клали българските яростни фашисти.

На никого нито в България, нито в света не пада на ум такава нечестива мисъл заради четниците прекрасният сръбски народ да се отъждествява с четниците и да се нарича четнишки народ или заради усташите прекрасният хърватски народ да се отъждествява с усташите и да се нарича усташки народ. Само тъмният език на антибългарската пропаганда разпространява невероятната клевета, че българите са фашисти и че българският народ е фашистки народ.

И вместо да се говори на народите на Югославия, че и българският народ е като тях народ, че и него фашистите са го клали, както и тях, и рожбите му са избивали – и в село Ваташа, и в Търновско, – те с всички средства разпространяват и внушават изумителната клевета, че българският народ е фашистки народ.

Уж на всеки гражданин в СФРЮ се признава правото на свободна изява на национална принадлежност, а се отрича същото право на национални духове като П. П. Негош, Райко Жинзифов и др.

Србин српском роду своме
ово дјелце посвеЌује,
ѣегово је ситно цв'јеЌе
по ливади правој Српства
и узрасло и побрато
и у в'јенац роду дато. [*15*]

Така Негош определя себе си като сърбин. На величествения Ловчен се подига на великия епик гранитен мавзолей. Мощите на поета в тази къща ще почиват. Но поставя се въпрос, като какъв в национален смисъл Негош ще почива на планинския възвишен връх на Черна Гора? Като черногорец ли – но Негош себе си като сърбин определя. Като сърбин ли – но така наречените черногорци като черногорец днес го определят.

Какви размери ще развие специфичното явление на изкуствено създаване на новите типични нации, не могат туй да кажат даже и тези, които отстояват тази норма за изкуствено създаване на нацията.

Едно е ясно. Засега България и българите са подложени на непрестанен огън. Всичко българско, родено в Македония, за тях е македонско.

Дори и Димитров е македонец.

А ето баба Парашкева, майката на Георги Димитров, какво реди на многолюдния митинг в прочутата Парижка зала "Ваграм" за своя син: "Скъпи французи, много ми е драго, че виждам толкова работници, събрани на едно място. У нас, в България, това отдавна е забранено. Радвам се също, че всички вие сте се събрали тук да защитите не само моя син, но и поруганата правда. Аз съм стара и колкото мога, ще дам за победата на нашето дело, на нашата правда... Моят син Георги Димитров не може да бъде подпалвач, той не може да бъде престъпник, защото аз и народът, на който той е служил през целия си живот, сме го учили да върши само добро..." [*16*]

По-нататък.

Дори и Никола Вапцаров е македонец, понеже родителите му са от Македония. А ето баба Елена, майката на Никола Вапцаров, какво пише до редакцията на вестник "Пиринско дело" за своя син: "Искам да споделя с читателите на вестника искреното си възмущение от някои писатели-журналисти на Скопие. Отдавна се вълнувах, но в името на добросъседските отношения мълчах.

Преди години във Варшава се прегърнахме с майката на Зоя и Шура Космодемянски и си дадохме обещание, че ще сме в първите редици в борбата за мир, за да няма други като нас, и затова мълчах, а сега ке извикам цел свет да ме чуе. Родината на Вапцаров е България, в която той работи и умря.

Когато излезе това глупаво известие, че са превели стиховете на Вапцаров на родния му език, в почуда бех. Нима има в историята такъв поет, който да е писал свои стихове на чужд език и после чуждите хора да му ги превеждат на родния му език.

Това пиша аз, майката на поета, с немощната си ръка.

Елена Вапцарова"

По-нататък.

Дори и Димо Хаджидимов е македонец, понеже родителите му са от Македония. За този велик син на българския народ и за брошурата му "Назад към автономията" съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" пишат: "Брошурата на Хаёи Димов не беше

само синтезиран осврт (очерк) на борбите на македонскиот народ против султанското поробителство и странските (чуждите) пропаганди и интервенции, ами и едно остро разобличува|е на сите скриени и отворени маневри и акции на великобугарскиот шовинизам." И на същата страница дават следния цитат от брошурата: "Да є се даде кредит на денешната бугарска политика тоа значи да се предаде македонскиот народ на полно самоодрекува|е (самоотричане). Но, тоа не може да биде, тоа не може да стане. Се работи за цел еден народ кој не може да се жртвува за една политика. **Затоа автономна идеја ја зафаќа цела Македонија, бидејќи е таква желбата на македонскиот народ."** [*17*]

Подчертаното от нас изречение не съществува. Брошурата на Димо Хаджидимов не познава такова изречение. То е измислено от съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" и е включено, както и при "Крушевскиот манифест", за да промени смисъла на текста и да покаже в друга светлина становището на Димо Хаджидимов по въпроса за националната принадлежност на македонците. В брошурата "Назад към автономията" позицията на Димо Хаджидимов, че македонците са българи, е категорична.

Ясна е за Димо Хаджидимов идеята за автономия на Македония. По въпроса за нейния произход той казва: "Тази идея е идея българска. Това няма защо да се крие и няма смисъл да се крие." "Защото автономната идея у българите доби по-широк полет успоредно със създаването на Вътрешната македонска революционна организация, която, българска по състав, се прояви като организация, доволно решителна и с внушителна боева мощ и сила на съпротивление." [*18*] "Никой македонски българин, се казва в брошурата, не мисли да отрича своята националност пред когото и да било и нито един от македонските българи не би желал да попречи на официалната българска политика в стремлението є да постигне българското национално обединение." [*19*] И на въпроса, "кой от кого дига ръка", Димо Хаджидимов отговаря: "Не. Македонските българи не вдигат ръка от България. Напротив – българската политика вдига ръка от тях, а те са българи и българи искат да си останат..." [*20*]

Светъл е образът на идеолога на серчаните. Кощунство е това, което вършат съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" с тази велика сянка на миналото. Страниците на литературата познават случаи на творческо сътрудничество. Немислим е театралният спектакъл без този взаимен контакт. Творението на драматурга е литература без ръката на режисьора. Концепцията на режисьора е въображение без разбирането на драматурга. Но това се върши с живи хора. Уникално явление създават съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", как живи и мъртви заедно творят. Мъртвите мълчат, а живите на мъртвите приписват онова, което мъртвите и като живи не са мислили да утвърждават.

По-нататък. Великани на движението, върхове на времето, огнища на свещено българско съзнание като Павел Шатев и Арсений Йовков не са пощадени от нечистите ръце на съчинителите. Към измисленото семейство от измислените македонци и те са приобщени. Бележит е Павел Шатев. Този българин от Кратово в април 1903 г., в изгрева на този век, запалва парахода "Гуадалкивир" сред тъмната султанска нощ. И днес безименен лежи на битолското гробище.

Свйта е тази люлка непокорна. Българската горест не крадете! Свйта е тази воля неуморна. Българската орис не грабете! Свйта е тази крепост величава. Българската слава не гасете!

За Арсений Йовков съчинителите пишат: "Силно воздејство врз емиграцијата и масите по Пиринска Македония укажа и печатот на Илинденската организација – нејзините весници и списанија. Под редакторството на вонредно талентираниот левичарски настроениот публицист Арсени Јовков, весникот "Илинден" израсна во борбена трибина (трибуна) што повикуваше кон (към) изградува|е на македонското революционерно единство." [*21*]

И в това, което казват съчинителите, има нещо може би от истината. Но не е това, което в обаяние на масите превръща този светъл дух. Арсений Йовков е един. Войник и воин, мисъл и език, камшик и чувство. Но македонец ли е с македонско национално съзнание Арсений Йовков? Или е туй едно желание на съчинителите? Безмилостни са хората, когато спорят. Всяко слово е слово, всяка реч е меч. Когато в спора чувствата говорят, хората се губят, но

когато в спора фактите настъпят, хората се виждат. Ръста на човека очертават миговете. На вниманието на читателя предлагаме един от тези мигове из бурната пътека на Арсений Йовков. Думата е за една съседска пропаганда. Ето извадката, която дава пълна свобода за изграждане на обективно мнение по отношение на националната принадлежност на Арсений Йовков.

“Вонредно талентираниот левичарски настроениот публицист Арсени Јовков” казва: “За истинската наука обаче, за истинската историческа правда фактите се нижат не така, както ги представят сърбите.

И ето:

1. Още с явяването на славянска писменост и славянска книжнина при св. Климент Охридски македонските славяни имат физиономия на българи. Не знам дали и тогава някоя българска екзархия или някоя комитска чета не е направила св. Климента българин, ала всички послешни жития на св. Климент и всички писания за него от охридските архиепископи го третират като български пастир на българско население.

2. Българският цар Самуил, родом бърсяк от Македония, съвсем не се нарече сръбски крал, а български, тогаз, когато сръбският крал Душан наистина се коронася в Скопие, ала след като доде тамо за завладяване. То е все едно, както щеше да се коронася цар Фердинанд в Цариград, ако неговата заръчана в 1912 година златна колесница беше наистина стигнала до Златния рог.

3. Самите гърци не нарекоха цар Василий “сърбоубиец”, а “българоубиец”. А 15-те хиляди ослепени войници бяха македонски славяни от Прилеп – Преспа и тях именно третира терминът “българоубиец”.

4. Охридската архиепископия дълго време просъществува едновременно със сръбската Печка патриаршия. Защо първата не стана съставна част на втората, ако населението в Македония бе еднакво с онова в Сърбия?

5. В Българското възраждане Македония взе такова деятелно участие, каквото сръбското Косово не е взело във възраждането на Сърбия. Преди да съществува Екзархията, македонските славяни свързват всичките свои духовни борби с ония на българите от Мизия и Тракия и избират за средище на тия борби Цариград, макар и да имаше тогава сръбска държава до вратите на Македония.

6. Македония дава в общобългарската книжнина видни поети като Братя Миладинови, Райко Жинзифов и Григор Пърличев, и то преди съществуването на Българската екзархия.

7. Из западномакедонските славяни излизат и първите борци за българската духовна независимост, като например Кирил Пейчинович и Партений Зографски, първият от Тетовско и игумен на Лешочкия манастир, дето почива и днес, вторият от Галичник, а български митрополит в Пирот, дето почива и днес. Странно, нали? От Македония... български владика... пък в Пирот. Защо българският дух от Македония е навлизал в сръбски периметри, а сръбски дух в Македония не виждаме никак?

8. Ако обичат сърбите, нека идат в скопската стара черква “Св. Спас”. Там под иконостаса на художествената дебърска резба ще прочетат надписа на резбаря: “Първи майстор Филипов от Гари и Макарий от Галичник, бугари дебрани от Маларека 1824 год.” Нека запомнят сърбите – 1824 г., т.е. преди 100 години!

9. Сърбинът Вук Караджич няколкото събрани от Македония песни нарича ги “Бугарски народне песме”. Босненският сърбин Стефан Веркович сам в 1860 г. издаде в Белград сборник “Песме македонски‘ бугара”.

10. Самите сърби днес не разбират македоно-българското наречие и карат местните жители да не “причат” по бугарски. Самият министър на вероизповеданията във Велес – Янич, в публично събрание казва: “Преждеговорившите оратори говориха по български, ала...” Македонското население именува “Скопие”, сърбите го именуват “Скоп‡е”; македонците произнасят “Битоля”, сърбите – “Бито‡”. Не бе ли същото, когато маджарите преименуваха хърватския Загреб на “Аграм”, а словенската Любляна на “Лайбах”.

11. В 1868 г. в Белград е отпечатана от сърбина Чеда Миятович цветна етнографска карта на Балканския полуостров, където населението в Македония е показано като българско. Картата е приложение на книгата “Путова|е по словенским зем‡ама Турске у Европи од г-це Меир

Макензи и Ърби”. Показани са в тая карта и турското население, и гръцкото, и албанското, ала от сръбско нито помен. Как тъй сръбската наука тогава, съществуваща в едно време, когато българска още нямаше, не намира в Македония сърби, а после се родиха те току-така изведнъж?

12. Международни договори и политически актове, които признават славянското население в Македония за българско, имаме:

а) Санстефанския договор от 1878 г.;

б) Сръбско-българския договор от 1912 г.;

в) Султанския ферман от 1870 г., с който се учредява Българска екзархия, дата, когато българска държава не съществува, а до самата Македония съществува “Српска Княгевина”. Прочее договорите ли създават народности, или народностите предизвикват договори?

13. Македония даде на българското племе и на българската държава учени, професори, писатели, поети, журналисти, държавни мъже, общественици, духовници – и всичко това в един брой, който не може дори да се изчисли. Политическа полза Македония наистина не е видяла от тях – полза има само общобългарската култура, ала колко творци на сръбска култура е дала Македония? Колко местни административни чиновници, колко местни учители, колко местни владици днес има сръбската държава в Македония, за да ни докаже, че наистина населението е нейно?

14. От 40 години ето македонското население емигрира: гръцкото – в Гърция, арумънското – в Румъния, турското – в Турция, албанското – в Албания, българското – в България. Днес в Гърция има около 100 000 емигранти гърци от българска и сръбска Македония, в Турция – 200 000 емигранти турци, а ще станат и половин милион, в Албания – около 60 000 македонски албанци, в България – 300 000 македонски българи, в Румъния – 50 000 арумъни. Е, добре, колко македонски емигранти от турско време Македония е пратила в Сърбия, колко македонци се заселват и днес в Белград, Ниш, Крагуевац, Ва‡ево, Шабац, когато всеки град на България, всяко село на България ежемесечно приема нови и нови македонски емигранти.

15. В Балканската война македонската емиграция образува македонско опълчение, в общата война – македонска дивизия – всичко това изключително от македонски редници, македонски подофицери, офицери и генерали. И не само македонците в България, но и ония в Америка додоха в България, та се зачислиха в тия части. Чети от същите предвождаха българската армия по Струма, сръбската по Вардара и гръцката към Бистрица. Когато обаче се свърши войната, тия четници намериха сръбските и гръцките затвори, т. е. постъпи се с тях, както се постъпва спрямо неедноплеменици.

16. Македонски славяни емигрираха в Южна Америка. Ако тук, в България, има нещо, което да ги заставя да се казват българи, защо те, които не са видели даже България и са “освободени” от Сърбия, се наричат и в Америка българи, образуват братства за освобождението на Македония и излагат на рискове даже своите интереси в Македония? Защо македонски студенти във Виена, Грац, Берлин, Прага, Женева, дето учат свободна наука, се наричат българи и образуват македонски дружества? Могат ли ни каза сърбите подобни примери в своя полза?

17. Френските военачалници на македонския фронт, дори генерал Сарай, публично в печата се изказаха за българския характер на населението. А един парижки професор от Сорбоната, г. Мазон, наскоро излезе с цял том македонски приказки и поверия – фолклорен български материал из Македония, чието население сам авторът определя недвусмислено за българско.

18. И най-сетне – нали на лъжата краката са къси – победителите от Париж и Ньой в своето желание да дадат Македония на Сърбия и Гърция не можаха да избегнат късоногието на лъжата, та сами признаха българщината в Македония. Към договора за мир в Ньой “хитрият” критянин Венизелос забрави, че пледирайки гръцките интереси, от лоялност не трябваше да вреди на сръбските. А той не само ги повреди, но в Ньой отрече с договор, че в Македония има сърби. Така той наложи на България една конвенция за размяна на населението: българите от Македония ще прибира България, гърците от България – Гърция. Как? Значи славяните от “сръбското” Гевгели надолу и прочее са българи? Значи оттатък Битоля, отвъд “сръбска”

Битоля в Леринско и Костурско са българи, а по-насам към България – в Прилеп, Велес и Щип – са сърби?

Това професорска теория ли е, политически шантаж ли е или фатално противоречие на двама крадци, които не са се дори споразумели как да лъжат? И ето сега леринските българи от Секулево, Неволяни и Върбени ще се пращат в България, а чистите "сърби" от Кърстофор, Бухово, които отстоят на 20 км от първите, както и ония от Царево село, Малешево, Кочани, ще стоят по местата си като сърби, защото такава била политическата теория на Ньой. В Южна Македония се грабят имоти в името на българофобията, а в сръбска Македония се дирят паметници от сръбски характер и ако се намери един сърбин с два до тях кумански паметници, три римски, четири илирийски, десет български – пак Македония се обявява от сръбската книжовна мисъл за сръбска.

В сръбската Скупщина се провикват: "Няма българи, няма македонци", а в камарата в Атина бившият министър-председател г. Кафандарис, отговаряйки на България, се провиква: "Българският елемент в Македония живее при добри условия и затова никакво оплакване досега в смесената комисия по изследването няма." [*22*]

Това е този съдник и трибун Арсений Йовков. Този диалог е предизвикан от безмилостната сръбска пропаганда. И Арсений Йовков отправя този страстен диалог към честта и съвестта на сръбската наука. Този диалог е воден с чест преди едно полустолетие.

Днес обаче антибългарската пропаганда във Вардарска Македония с всички разполагаеми средства е преминала и границите на безмилостната сръбска пропаганда. И в този смисъл диалогът на Арсений Йовков, предизвикан от безмилостната сръбска пропаганда, е отправен днес, подир едно полустолетие, към съвестта на световната наука.

По-нататък. Всички дейци на Българската комунистическа партия в Пиринския край съчинителите на така наречената "История на македонскиот народ" провъзгласяват за македонци. Всички партизански акции на българите от Пиринския край се отбелязват като македонски. Никола Парапунов се изтъква като македонски деец в редовете на БКП. За Горноджумайския партизански отряд "Никола Калъпчиев" се казва, че чрез своите акции в района на Рила планина влияел на повдигането на борческия дух и на българското население, т. е. че този отряд е македонски по своя народностен състав. Само въображението на безогледните фалшификатори на събитията е способно на такива тъмни и безскрупулни обобщения. А за Иван Козарев те, които обвиняват другите, че се боят да гледат истината в очи, изпускат съществено – националната принадлежност на орела на Пирина. Те пишат: "Првата партизанска група во Пиринска Македонија е формирана од Иван Козаров, роден во 1901 година во село Добриништа, Разлошко, учесник во Септемвриското востание, долгогодишен партиски активист и еден от видните организатори на ВМРО (об.). Пет дена по германскиот напад на Советскиот Сојуз, на 27 јуни 1941 година, Козаров влегува во борба со полицијата кај своето родно село, во која се (са) ранети некулку полицајци. **Борбата на Козаров е првата организирана вооружена акција не само во Бугарија, туку и на Балканот,** факт, што многу придонесе да се создаде кај пиринските Македонци нешто како легенда за овој **прв балкански партизанин."** [*23*]

Подчертали сме нарочно тези изводи, направени от съчинителите на така наречената "История на македонскиот народ". Това, което е понятно, да речем, за авторите на така наречената "История на македонскиот народ", непонятно е например за читателите – защо една такава светла личност като Иван Козарев е останала без национална принадлежност. Случайност ли отвежда помнението на съчинителите към забрава или изоставянето на този факт е предварително обсъдено. На мнение сме, че изоставянето на националната принадлежност на Иван Козарев е нарочно и с определена цел, за да се докаже, че ЮКП и този път е пред БКП. Навсякъде и с повод, и без повод съчинителите на така наречената "История на македонскиот народ" разпространяват твърдението, че "раководството на БКП зазеде становиште дека во Бугарија со оглед на фактот што не беше окупирана од Германија и што, обратно, се јавуваше како нејзин сојузник и со оглед на присоединува|ето и на други делови (части) од Македонија

кон бугарска територија, не постојат (существуваат) "класични" услови за вооружена партизанска борба и дека са достатни повремени диверзантски и саботажни акции." [*24*]

Но как така се случи, че из недрата на тази именно БКП седем дни преди излизането на првите партизани в Югославия и "пет дена по германскиот напад на Советскиот Сојуз, на 27 јуни 1941 г., Козаров влегува во борба..." [*25*]

Съчинителите щяха да избегнат тези неприятни мигове, ако бяха съобщили: **Първо**, че на 24 юни 1941 г. Политбюро на ЦК на БКП взе курс за организиране и разгръщане на въоръжена борба против хитлеристките нашественици и българските монархофашисти. Партията постави задача "С цената на всички възможни усилия и жертви... да се постигне провеждането на истинска национална, българска политика, насочена към освобождението на страната от германските насилници и техните български опашки." [*26*] **Второ,** че този "прв балкански партизанин" Иван Козарев е българин от с. Добринище, че това село Добринище е в Пиринска Македония, че тази Пиринска Македония е географска неразделна част на България, че тази България е на Балканите, че за това Иван Козарев наричат те "прв балкански партизанин", защото е **пръв.**

По-нататък. Генералът от запаса, академикът, дълго време стоящ начело на фалшификаторите македонисти и един от съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", твърди: "Од операциите за ослободува|е на Македонија може да се види дека германските единици во Македонија се нашле во прилично тежка положба (положение). Но благодарејќи на нивната бројна јачина (сила) (400 000 војници) и солидна опрема (въоръженост), од една страна, и на малата бројност и слабата опременост на единиците на НОВ и ПОЈ (Народноослободителната войска и партизанските отряди на Югославия) во Македонија, како и на неподготвеноста на бугарската армија за операции под специфични услови, од друга страна, тие успеваа организирано да се повлечат кон северните краишта на Југославија. Според изјавите на командантот на германската армиска група "Е" (маршал Лер), со борбите во Македонија повлекува|ето било задржано за 14 дена, а единиците имале осетни (чувствителни) загуби во луѓе и посебно (отделно) во материјал. Така 11-тата воздухопловна и 22-та гренадирска дивизија имале околу 10 % загуби во луѓе и 15 % во материјали. Се цени (преценява) дека армиската група "Е" при повлекува|ето низ Македонија, Косово и Јужна Србија имала загуби вкупно од 30 000 војници (убиени, ранети и заробени)." [*27*]

А ето какво твърди именно този командир на немско-фашистките войски в Гърция пред съда в Белград след войната: "Првоначалниот план за отстъпление беше ядрото на главните сили да се движи от Скопие през Куманово и Враня към Ниш. Опитът на немските сили да си пробият път в това направление бе осуетен от силните атаки на българските войски... Преди всичко боевете се водеха с българите. С боевете в Македония отстъплението беше забавено за 14 дни, което оказа влияние на самия план за отстъплението, както и на изхода на боевете за Северна Сърбия." [*28*]

Коментар. Бившият командант на Народноосвободителната войска и партизанските отряди на Югославия за Македония Михаило Апостолски довежда сам себе си в незавидна ситуация. Правейки анализ на една отминала стихия, този специфичен арбитър по военните въпроси се старае да отнеме на събитията съвестта. Наистина ли този офицер от Генералния щаб на някогашна кралска Югославия смята, че една от причините за организираното отстъпление на хитлеристките единици е "неподготвеноста на бугарската армия за операции под специфични условия"? Искрено ли е туй негово с нова дата смятане? Не прави ли с това подмятане на себе си? А може би на всички иска да покаже своето действително прераждане? Неискреното смятане е нагаждане. Той е воин. Като никой друг воините имат смелостта да гледат всичко в очи, дори и смъртта. А туй какво е? Този щипянин навсякъде разпространява, че се сражавал с "кървавите бугари", а тук излиза, че командантът действително не знае, че не партизаните, а "бугарската армија" е водила сраженията с хитлеристките единици. "А според изјавите на комендантот на германската армиска група "Е" (маршал Лер)" излиза, че "опитът на немските сили да си пробият път" "бе осуетен от силните атаки на българските войски. Преди всичко боевете се водеха с българите."

Особено явление. Победителят е победен от победения. Това, което като воин притежава командирът Льор, това именно като воин командантът Апостолски не съзнава, че не притежава.

Това, което командирът Льор е казал пред съда, е сведение за уважение. Това, което командантът Апостолски казва, е въображение и буди подозрение.

По-нататък. Апостолски извращава ролята на Българската народна армия. Никъде не споменава за решаващите бойни действия на над 250-хилядната българска армия и за нейния възвишен героизъм и свещените войнишки жертви в боевете против немския фашизъм за освобождение на Вардарска Македония и Южна Сърбия.

Вместо туй обаче командантът на Главния щаб на Македония изгражда следното заключение: "Во текот (течението) на борбите за ослободува|е на Струмица, Прилеп, Битола, Ресен и Охрид беше поседната (заета) и југословенско-гръчката граница, со што беа отсечени известни помали германски групи, кои паднаа како плен во рацете на западните сојузници. **Уште поважен беше, меутоа, политичкиот момент – што Македонија се ослободуваше со сопствени сили, при учеството, како изклучок и на ОФ бугарски единици, кое беше нужно не за Македонија туку за бугарскиот народ, по бугарската окупација, афирмира својата антифашистичка разположба (разположение, настроение) и со тоа да се создадат услови за започнува†е една конструктивна соработка меу него и југословенските народи, неопходна за одржува†е на мирот на Балканот."** [*29*]

Този текст на Апостолски подчертаваме нарочно, за да спрем за миг вниманието на читателя на този с изключителна важност аргумент за облика на хората в редакцията на така наречената "История на македонскиот народ".

След двадесет и пет години до такова заключение е стигнал командантът на Главния щаб на Народноосвободителната войска и партизанските отряди на Югославия за Македония.

Природата се обновява в четири годишни времена. Всяко време, когато е навреме, има красота и чар. И човешкият живот се обновява в тези променливи времена. Всяко време от човешкия живот има красота и чар. Грозно е например листопад в пролет. Не прилича. Есента се кичи с листи пожълтели. Есента е златна риза на природата. Грозно е например старост в детско време. Не прилича. Старостта се кичи с мъдрост отлежала. Старостта е мъдро вино на човешката пътека. Паметта е люлка на историята. Случва се обаче тази люлка да заглъхва. Хора сме. Вълнения и страсти носим. Затова, когато е тежко – плачем. Никой тази слабост не осъжда. Хората, когато им е тежко, плачат. Хора сме. Дълбока жажда за наука носим. Затова, когато сме в тъмница – търсим светлина. Хората, когато са в тъмница, търсят светлина. Когато някой като Апостолски се наеме да показва факти и събития – то никой за това не съди и не осъжда командира. Но когато някой като Апостолски се наеме да показва факти и събития – то никой за това не съди и не осъжда командира. Но когато някой като Апостолски в интерес на правдата убива правдата, то в интерес на правдата и мъртвите тогава го осъждат. Фактите говорят. Хора сме. Грешим. Паметта не всякога е свежа. Недостойно е, когато нещо, що е в интерес на правдата, нарочно да се забравя. Свободата е душата на земята. Апостолски може би действително не знае кой освобождава Македония. Объркаха се хората и времената. И нищо чудно, че и командантът е забравил този факт. Но ние ще събудим у бившия командир представата за този факт...

Един маршал от страниците на един голям съветски ежедневник преди четвърт век на 12.VIII.1945 г. съобщаваше за изгрева на Нова Югославия – за решенията на третото заседание на Антифашисткото вече за народно освобождение на Югославия, състояло се на 8 август 1945 г. Тогава хората обръщаха внимание на този глас. Гласът говореше с езика на великата сурова правда. Ехото на този глас отеква само още в ежедневника "Известия". Ето част от ехото на този глас:

"Кроме того – заявява Тито, – Советский Союз предоставил нашей армии большое количество различного рода вооружения, начиная от винтовок и кончая танками и самолетами, которыми мы смогли вооружить многие наши дивизии. **С помощью славной Красной Армии**

были быстро освобождены Белград и Сербия, а с помощью болгарской армии была освобождена Македония...” [*30*]

Този текст на Върховния командант на въоръжените сили на Югославия поднасяме нарочно подчертано на мъглявото внимание на команданта Апостолски, за да види по-добре и да разбере веднъж завинаги, че Българската армия е тази, която изиграва решаваща роля за освобождаването на Македония. Тито направи високо признание на приноса на Българската народна армия за освобождението на Югославия и на големия митинг с парад на войски от Първа българска армия, състоял се на 13 юли 1945 г. в Баница край Белград. Пред командири от трите съюзни армии, пред дипломатическото тяло и хиляди граждани първият ръководител на ЮКП и на югославската държава заяви: “На наша земя се смеси кръвта на българските борци, на нашите борци и на борците на Червената армия.” [*31*]

По-нататък. Пепелта е огледалото на огъня. Лъжата е присъствието на правдата. По пепелта се стига до огнището, в което огънят е живял. По лъжата се стига до светилището, где ликът на правдата светлеел. Временната летаргия е сън. Непрекъсната летаргия е смърт. Дано е временна летаргия сънят на съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ”. Те винаги спят, когато говорят за България. Всички имат своето участие в разгрома на фашизма, те най-много, разбира се. Всички – даже и фашистите, а по тяхното субективно желание една е горестна България, която няма никакво участие в разгрома на фашизма.

Фалшификаторите на историята разчитат, че паметта на хората е къса и пепелта на времето е непроницаема. Затова няма да мине много време и те ще се откажат от искрено казаните думи и ще заемат противоположни на тях становища. За 35 години македонисти, сърбомани и великосърби ще създадат многогласен хор от фалшификатори на историята. Маршали, генерали, академици, професори, доктори в един глас ще заявят, че тяхното освобождение е собствено тяхно дело, ще подценят ролята на Червената армия за освобождението на Югославия, ще сведат до ненужно присъствие приноса на Българската народна армия. За да бъдат по-убедителни, те ще раздуят ролята на България през Втората световна война, като припишат на нашия народ безобразията на фашизма и от расистки позиции ще заявят, че този народ “винаги е бил кръвожаден”. Такава е позицията на антибългаристите като М. Апостолски, Б. Митровски, Т. Ристовски, Д. Зографов, Л. Лапе, Сл. Нешович и много други.

Всички фалшификации по участието на България във войната срещу хитлеристка Германия са поднесени в кондензиран вид в голямата реч, произнесена от Тито при промоцията му на доктор на военноисторическата наука на 29 декември 1976 г. [*32*] И особено в огромното по обем интервю на генерала академик М. Апостолски пред журналисти от в. “Политика” (24 март – 24 април 1978 г.), отпечатано под заглавие “Великобугарске претензије од Сан Стефана до данас”. Без да се свени от академическото си звание и от паметта на поколенията с името “Апостолови”, генералът от запаса е събрал в интервюто си изумително грозни, недостойни, кални оценки за България, за нашия народ, за неговата армия и за Българската комунистическа партия. Фалшификаторът от висок ранг слиза до равнището на публицист от жълтия печат, когато приписва на нашия войник мародерства, насилия, безобразия. А този войник проливаше скъпата си кръв не само за братята си от Македония, но и за македонистите и за сърбоманите. [*33*]

Целите на това “интервю” се разкриват от поместените след приключването му “писма до редакцията” под заглавието “Свидетелите имат какво да кажат”. [*34*] Резултатът от интервюто е това, че той повдига най-низките страсти и инстинкти на шовинистичната и националистическа стихия в Югославия. От цялата страна, ако вярваме на вестника, десетки “пострадали от злочинствата на българските царски войници през Първата и Втората световна война” изказват възхищението си от генералското интервю и изнасят допълнителни данни за “злочинствата” на нашите войници през Отечествената война. Крадецът вика “дръжте крадеца!”, а фалшификаторът крещи “с фалшификации не се пише история”. [*35*]

Генералът академик ще достигне върха на омразата си към нашия народ, когато се провиква саморазобличително “Немам доказе, али тврдим” (Нямам доказателства, но твърдя). [*36*] Той гневно заклеймява нашия народ като роден плебей, слуга, кръвожадник. Наистина, заявява, че

“немам доказе, али тврдим”, но това не му пречи да утвърждава лъжите-обобщения за характера на нашия народ. Без да иска може би, антибългаристът изрича веруюто, девиза, моралния критерий на колегите си фалшификатори – “немам доказе, али тврдим!” Под този девиз може да се отиде твърде далече, като се пренебрегва историческата истина и историята се пише без оглед на историческите факти, събития и истини и не от позициите на марксизма-ленинизма, а през мътното огледало на субективния идеализъм.

Въпреки тежестта на годините и на академичното звание генералът от запаса на ЮНОА бърза да продължи ефекта от “разкриването на българските фалшификации” чрез едно по-солидно произведение. Това е книга под заглавие “Погледи врз југословенско-бугарските односи во Втората световна война”. [*37*] Но бумерангът се завръща. Призивът “С фалшификации не се пише история” пада с всичката си тежест върху автора на поредната недоброжелателност и фалшификация върху историята на българо-югославските отношения, както и върху съставителите на така наречената “Историја на македонскиот народ”.

Тридесет и пет години след победата над фашизма фалшификаторите не се умориха да убеждават своята и световната общественост, че на везните на безпристрастната Клио, музата на историята, греховете на българския народ тежали толкова много, че приносът му едва се забелязвал и затова може би не е предмет на признание.

Но съчинителите в същата секунда биха се отказали да бъдат съчинители, ако трябваше да казват истината. Те са и затова именно съчинители, защото съчиняват – “немам доказе, али тврдим!”

Достатъчен е обаче един исторически факт, за да рухне тяхната оценка за българския принос в борбата срещу фашизма. Така:

“14 август 1945 г.

Уважаеми господин Министър-председателю,

Съветското правителство ме упълномощи да Ви съобщя следното:

Поради това, че България от 9 септември 1944 г. активно участваше на страната на Обединените нации във войната против Германия и че българският народ със своята борба направи принос в делото за разгрома на Германия, а също така, съобразявайки се с това, че България лоялно изпълнява задълженията, възложени є от Съглашението за примирието, съветското правителство реши да възстанови дипломатическите отношения с България и предлага да се разменят посланици.

Бирюзов.” [*38*]

Това е текстът на писмото на заместник-председателя на Съюзната контролна комисия в България генерал-полковник С. С. Бирюзов до министър-председателя на България Кимон Георгиев. Това писмо изразява безапелационната оценка на един арбитър, на който може да се вярва, защото той изнесе на мощните си плещи най-големите кървави тежести на борбата срещу хитлерофашизма. Неглижирането на фалшификаторите не може да повлияе на точността и верността на неговата оценка.

Така стои въпросът за участието на България в разгрома на фашизма.

Част от текста на писмото на заместник-председателя на Съюзната контролна комисия в България поднасяме нарочно подчертано на “читателот и изучувачот”, за да види по-добре и да разбере веднъж завинаги, че и България активно е участвала и че българският народ е “направил принос в делото на разгрома на Германия”.

Силни са децата, ако родителите са слаби. Слаби са децата, ако родителите са силни. Силата на “буйните” деца на антибългарската пропаганда е в това, че слабият баща поддържа огъня на тяхната игра. Но това, което става, не освобождава слабия родител от вина и отговорност. Демагогията е господстващ фактор за създаване на постоянно напрежение. Комбинацията е присъстващ елемент в решаване на всички възлови въпроси. Антибългарската пропаганда е оръжие с опасно поведение. С всички средства действа и натиск върши. И тогава, когато тишина внушава – облик на двуличност изразява. Воювайки срещу всички видове национализъм, специфичен вид национализъм утвърждава. Воювайки срещу всички видове

намеси, специфичен вид намеса упражнява. Себе си към чуждото отправя. Общото пред личното забравя.

Моралният кодекс на людете, които съвестно строят социализъм – комунизъм, е изграждане на слънчева, безкласова, световна, братска общност начело със съветската страна.

Моралният кодекс на людете, които поддържат огъня в антибългарската пропаганда, е изграждане на светлите завети на марксизма-ленинизма и тласкане съдбата на Балканите към мракобесие и кръвнина, връщане историята на човечеството към превратности и тъмнина. Людете на антибългарската пропаганда смятат, че на всичко имат право. Безумието е белег на безсилие. В детската възраст е. Гори и хапе. Но когато го налегне жажда, жаждата си той ще утоли не другаде, а в кладенците чисти на онази своя светиня, която тъй безсъвестно ругае днес. Защото кръвта вода не става.

Българската национална принадлежност на мнозинството от населението във Вардарска Македония се подчертава и в "Большая советская энциклопедия" от 1931 г. В статията "Югославия" се казва: "Южната покрайнина на страната – Македония – е населена с българи... Сръбската буржоазна наука отрича или премълчава българската националност на населението, но широките маси достатъчно ясно съзнават своята принадлежност към българския народ."

Подобно мнение изразяват и френската "Grande Encyclopйdie", в която в статията "Македония" (т. 22, с. 865) се казва: "Македонските славяни се смятат за българи и говорят на български диалект", и "Encyclopedia Britanica" (1902, т. 30, с. 397), където се заявява, че мнозинството от славяните в Македония са българи.

От особена важност за етнографското положение на България е гледището на Бисмарк. Бисмарк не може да бъде заподозрян в някакви симпатии към България и българския народ. В деня на подписването на Санстефанския договор канцлерът Бисмарк произнася реч пред Имперския райхстаг, в която на първо място се спира на България, като подчертава: "...Етнографското положение на България, както аз го зная от автентичен източник и както е отразено в най-добрата карта, която ние познаваме, тази на Киперт, е такова, че националните граници слизат на запад почти без примес чак до Солун и отиват на изток с малък примес от турски елементи чак до Черното море; докато конференцията (в Цариград), както може да се види от нейните решения, бе определила за Източна България границата на националността малко на север и в замяна на това може би на запад бе присъединила към България малко повече от територията, населена изключително с българско население." [*39*]

По-късно германският държавник Бисмарк и британският държавник Бикънсфилд, вдъхновителите на Берлинския договор, признават, че в Берлин е била накърнена националната цялост на България. В "Британска енциклопедия" от 1911 г. се казва: "Берлинският договор със своето изкуствено разделяне на българската народност създаде трудния и заплетен "македонски въпрос"."

Българският характер на населението в Македония се признава официално и след Балканските войни от представителите и ръководните дейци на двете империалистически коалиции през Първата световна война – Антантата и Централните сили.

От особена важност е гледището на Уинстън Чърчил по въпроса за "безспорната" зона в Македония. У. Чърчил не може да бъде заподозрян в някакви симпатии към България и българския народ. В книгата си "Световната криза 1911–1918 г.", написана след войната, Уинстън Чърчил поставя въпроса, как е могло да се спечели България на страната на Съглашението, и казва: "...Това можеше да се направи само чрез териториални отстъпки, наложени на Гърция и Сърбия, съчетани с предоставянето на заеми и с надеждата за успех при Дарданелите. Постоянната опасност, в която Сърбия се намираше, и ограничените условия, при които съюзниците можеха да є окажат своята подкрепа, заставяха тази страна да отстъпи и ако е необходимо, да предаде **безспорната зона на българите** (подч. – авт.), на които тя принадлежеше по раса (етнически – б. а.), по история, по договор – и докогато тя беше взета от тях през Втората балканска война – чрез завладяване. Сърбия, дори когато се задъхваше докрая при първата австрийска атака срещу нея през 1914 г., счете за необходимо да държи значителни военни сили в българските райони на Македония, за да държи в покорство местното население.

Право и разум, изискванията за справедливост и най-настоятелните призиви за необходимост, всичко това съветваше сърбите да отстъпят най-малко безспорната зона... Ако съюзниците бяха в състояние да осигурят на България незабавното отстъпване на безспорната зона в Македония и пристанището на Кавала, изглеждаше много вероятно, че (българите – б. а.) щяха да склонят през месец юли да ни дойдат на помощ и да маршируват към Одрин." [*40*]

Но Първата световна война разкрива авантюристичната политика на българската монархия и недалновидността на българската продажническа буржоазия и приключва с нова национална катастрофа за България. С империалистическия Ньойски договор (27 ноември 1919 г.) [*41*] са потвърдени решенията на Букурещкия договор от 1913 г. и нещо повече – от България са откъснати и нови територии, а именно Западна Тракия и излазът на Бяло море, Западните покрайнини с Цариброд и Босилеград и Струмешки окръг от Пиринския край.

Има документи от Мирната конференция в Ньой, които говорят, че сръбската делегация начело с Никола Пашич докрая е настоявала за заграбването на територията с градовете Видин, Кула, Белоградчик, Драгоман и Перник, та границата да върви на юг по река Струма.

Несправедливостта на решаването на националния въпрос на Балканите и алчността на буржоазиите от съседните страни са една от причините за постоянното прекрояване на картата на България. Но ако политическият момент е налагал сурови санкции срещу поробените българи, то българският дух е намирал път и начин да покаже с чест и достойнство високото си национално съзнание. Сръбският социалистически вестник "Радничке новине" от 14 април 1914 г. съобщава, че в гр. Крагуевац на 10 с. м. "новобранците (събрани от Щип – б. а.) мълчаливо, с наведени очи отказваха да приемат клетвата. "Ние не желаем да се кълнем", заявиха те. Веднага цялата дружина като един човек отказа да положи редовната клетва. Междувременно нощта настъпи. Дали тези нещастни хора са останали живи след своята единодушна манифестация, това никой не може да каже." Шестнадесет години по-късно, през януари 1930 г., бе представен документ – петиция – в ОН от избраниците на българското население във Вардарска Македония: Григор Анастасов, дългогодишен народен представител в Скупщината в Белград, Димитър Шалев, адвокат и бивш помощник-кмет на Скопие, и Димитър Илиев, съдия. В петицията между другото се казва:

"Противно на съществуващите договори югославското правителство унищожи всички наши културни институти – национални, образователни и политически, – затваряйки 641 български училища с 37 000 ученици; прогони 1013 български учители, конфискува и превърна в сръбски черкви 761 български черкви, изпъди шестима владици, прогони и унищожи 833 български свещеници, унищожи всички български библиотеки и читалища, в които ние се учехме на майчиния си български език..." [*42*] В петицията до ОН се иска да се отворят българските училища, черкви и пр. Тази петиция получава подкрепа от английската специалистка по балканските проблеми мис Дърхам. В писмо до "Манчестер гардиан" тя потвърждава изнесените пред ОН факти и изтъква необходимостта от разследване на сръбската денационализаторска политика в Македония. В заключение Дърхам пише: "Гладстон повдигна половината Англия, когато турците опожариха и изклаха само селото Батак. Сега обаче това се отнася до цели околии [в Македония]." [*43*]

Петициите подхранваха у поробените българи надеждата, че съвестта на световната общественост ще вдигне глас на протест.

Но петициите не са път за окончателно и единствено правилно решение на националния въпрос. Тоя път минава през избиване на невинно население, през бесилки, през затвори, през интернирания. Този път е непосилно тежък и твърде малко обнадеждаващ.

Буржоазията здраво държеше камшика. Тя не се трогва от сълзи и молби. "Правилникът за обществена безопасност", подписан от крал Петър, продължава да изкоренява българското национално съзнание на славянското население в Македония.

Непримирими, с кървави концепции, антибългарските пропаганди измислят факти и аргументи в битката срещу България, срещу българите. България има една-единствена вина, че се нарича България. Българите имат една-единствена вина, че се наричат българи.

Българи-бежанци от Приморска Македония, настанени в ЧССР след 1948 г., днес са изложени на усилена антибългарска пропаганда от управляващите среди в Скопие и Белград.

Българи-бежанци от Приморска Македония, настанени в НР Полша след 1948 г., днес са изложени на усилена антибългарска пропаганда от емисарите на Скопие.

Българи-бежанци от Приморска Македония, настанени в НР Унгария след събитията от 1947–1948 г., днес са подложени на специална обработка на съзнанието им като "македонци" от специални "възпитатели" на Скопие.

Българската емиграция в Съединените щати и Канада днес е изложена на "македонската" пропаганда и на американизиране и отчуждаване от своя род чрез смесени бракове.

Българската емиграция (почти цялата от Македония), заселена в Австралия, е изложена на австрализиране и на скопска пропаганда. В Австралия особено активна в отчуждаването на българите от българщината и в привличането им към каузата на Скопие е македонската църква.

Политическият момент неведнъж е прекроявал картата на България и е излагал на безмилостно ограбване и опустошаване националното съзнание на българите. Раните като бездни зеят в душата на България. Зъбът на времето е оставил незаличими следи. Историята на България в продължение на векове, от Кирил и Методий и Климент Охридски до нашата съвременност, е била и е изложена на антибългарски пропаганди с ясно определена цел: чрез фалшификация да се ограби истината.

Прибягвайки към фалшификацията като към проверен метод, носителите на антибългарската пропаганда се стремят да убият истината за България.

Някога Балканската демократическа федеративна република като единствено решение на така наречения "македонски въпрос" се превръщаше в решаващ фактор в съдбата на Балканския полуостров и ставаше мобилизиращ лозунг, съгласуван с учението на марксизма-ленинизма по националния въпрос.

"Съзнателните работници в балканските страни – писа Владимир Илич Ленин в 1912 г. – първи издигнаха лозунга за последователно демократическо решение на националния въпрос на Балканите. Този лозунг е: Федеративна балканска република. Слабостта на демократическите класи в сегашните балкански държави (пролетариатът е малоброен, селяните са измъчени, раздробени, неграмотни) доведе до това, че икономически и политически необходимият съюз стана съюз на балканските монархии." [*44*]

Налага се да обърнем особено внимание върху становищата на БКП и ЮКП по националния въпрос, за да обясним някои заблуждения, които отдавна са изоставени, но които упорито се отстояват и превръщат в оръжие на разкола. Берлинският договор разпокъса България. "В силата на Берлинския договор – изтъква Димитър Благоев в "Работнически вестник" от 18 април 1909 г. – българската нация биде разпокъсана на части, от които главно две – Княжество България и Източна Румелия, днес Южна България – бяха освободени, но разделени една от друга със съвсем различни управления и права. От другите є части – една остана под Турция, другите влязоха в състава на Сърбия и Румъния. Това разпокъсване на нацията създаде въпроса за националното обединение." [*45*]

През 1948 г. Васил Коларов подчерта: "Санстефанският мир създаваше една голяма славянска държава на мястото на европейските турски владения. Ако беше съдено на тая държава да излезе непокътната от разгорелите се съперничества и дипломатически игри на Великите сили, то ходът на историята на Балканите щеше да бъде друг...

Но Санстефанският договор биде подложен на жестоки атаки от страна на английските и австрийските империалисти, които и го събориха при поддръжката на Бисмаркова Германия. Той биде заменен с фаталния Берлински договор – тоя източник на безкрайни злини, които оттогава насам се изсипаха върху главите на балканските народи." [*46*]

В списание "Ново време", кн. 6, юни 1905 г., в статията си "Около македонския въпрос", разобличавайки престъпната дейност на буржоазията, Димитър Благоев пише: "Днес Македония е арена на националистическата изтребителна борба на въоръжените гръцки, сръбски и български чети. И понеже в трите вилаета, които попадат под "реформената пропаганда", българският елемент в сравнение с всеки отделен елемент на другите нации е по-

голям и понеже тежненията на българския елемент към съединението им с освободените българи явно растат, затова гръцката и сръбската буржоазия пращат, при мълчаливо съгласие и насърчаване на Турция и на "близко заинтересуваните" на Балканския полуостров реформаторски сили, въоръжени чети за изтребването на българските чети и българското население в Македония. Това обстоятелство пък възбуди още повече националистическите страсти на българската буржоазия и за противодействие и изтребване гръцките и сръбските чети тя изпраща български чети, които без милост се самоизтребват." [*47*]

След Балканската война във в. "Работнически вестник" от 27 март 1913 г. Димитър Благоев отбелязва: "Днес вече е явно, че никой от народите на Балканския полуостров не може да постигне националното си обединение освен по пътя на федеративната република." [*48*]

А парламентарната група на партията в своята декларация против военните кредити от 15 декември 1915 г. заявява: "Социалната демокрация, признавайки правото на самоопределение и самоуправление на всички народи, се обявява най-решително против присъединяването на чужди земи и против подчинението на чужди народи. Застъпвайки се винаги за правата на поробените народи, тя протестира и против унищожението и поробването на сръбския народ. Обединението на българската нация тя намира само в пределите на една Балканска федеративна република, в която всички балкански области биха влезли като автономни членове и всички балкански народи биха си взаимно гарантирали своята национална и културна независимост." [*49*]

В резолюцията на Втората партийна конференция, състояла се през месец септември 1918 г., между другото се казва: "Специално за Балканите Българската социалдемократ. партия иска да се даде пълна свобода на населението в Добруджа, Македония и другите завладени земи, след като те бъдат изпразнени от окупационните войски, сами да определят съдбата си. Българската социалдемократ. партия заявява в пълно единодушие със съседните балкански социалдемократически партии, че близката задача на революционната борба на балканския пролетариат е събарянето на съществуващите династическо-буржоазни режими в балканските държави и създаването на Балканската федеративна демократична република." [*50*]

В материалите на Първия конгрес на Българската комунистическа партия (тесни социалисти), състоял се през май 1919 г., се подчертава: "Правото на самоопределение на българския народ, както и на всички разпокъсани, подчинени или полунезависими народи, може да бъде извоювано само чрез победоносната революция на трудещите се народни маси против буржоазията и империализма и че балканските народи ще се обединят национално и ще си обезпечат независимостта само в пределите на *Балканската социалистическа федеративна съветска република,* която ще включва в себе си и съветските републики на Македония, Добруджа и др." [*51*]

На 9 ноември 1919 г. в Народното събрание, взел дума за изказване по доклада на българската делегация на мирната конференция в Ньой, Димитър Благоев, след като разобличава престъпната и предателска политика на буржоазията, която продължава и в момента, когато "окървавена и изстрадала България водят на екзекуция", заявява в лицето на буржоазните представители в парламента:

"Сега забравяте туй обстоятелство, че вие не приехте мира, който предложи Съветска Русия, но това е за ваша сметка, вие ще отговаряте един ден. Но това, което ние трябва да напомним на българския народ, то е, че само с тържеството на болшевишка Русия може да дойде обединението на българското племе, както казвате, само от болшевизма, от болшевишката съветска република ще дойде мирът, който ще бъде без обезщетение и без анексии." [*52*]

В писмо до Васил Коларов от 18 март 1924 г. Георги Димитров обръща внимание върху опасността от плановете на кралска Югославия да завладее Петричко и Македония под гръцка власт. Той изтъква, че "сръбското правителство знае много добре, че владението на Македония не е възможно, ако тя остане разделена на три части, както досега. Владеейки голямата и централна част на Македония, Югославия се стреми да заграби и другите две части, които се намират в пределите на България и Гърция."

Витошката партийна конференция, разглеждайки обстановката на Балканския полуостров, отделя особено внимание на македонския въпрос. В резолюцията, публикувана във в. "Работнически вестник", между другото четем: "Б[ългарската] к[омунистическа] п[артия] трябва да помни, че националният, специално македонският въпрос, е един от главните въпроси на балканската и българската политика. Той е важен особено, защото съвпада отчасти със селския въпрос. Ето защо едновременно с издигане на най-радикалните икономически искания, които изразяват интересите на селската класа, К[омунистическата] п[артия] трябва по най-категоричен и енергичен начин да поддържа движението за национално освобождение на народите, които се борят за автономия и независимост. Тъй К[омунистическата] п[артия] ще привлече на своя страна селските маси в Македония, Тракия и Добруджа. К[омунистическата] п[артия] трябва да сключи тесен съюз с комунистите в Югославия за съгласуване отношенията им в подкрепа [на] националното движение за автономна и независима Македония. Също трябва да съгласува действията си и с К[омунистическата] п[артия] в Гърция и Румъния." [*53*]

Тук е мястото да отбележим, че становището по македонския въпрос през време на сектантския курс в партията е едностранчиво и неубедително. Нихилизъм е неговата основна особеност. Това опасно течение нанася обида на българското национално самочувствие и поражение в българската национална история. То улеснява буржоазията в кръстоносния поход срещу нас, като ни показва като отстъпници от българската нация и култура. Клоните на това болно явление бяха веднъж завинаги съсечени от учителя и вожда на Българската комунистическа партия Георги Димитров. С нестихваща мощ загърмя на Лайпцигския процес гласът му в защита на България: "Много преди времето – гърмеше този глас, – когато германският император Карл V казвал, че на немски той говори само с конете си, а германските дворяни и образовани хора пишели само на латински и се срамували от немския език, във "варварска" България апостолите Кирил и Методий бяха създали и разпространили древнобългарската писменост." [*54*]

Отново гласът на този исполин с нестихваща мощ загърмя от трибуната на Петия конгрес: "...За разрешението на македонския въпрос, който цели десетилетия е бил в центъра на съперничествата и войните на Балканите, се очертаваха два пътя.

Единият път беше: демократическата революция, която трябваше да доведе до освобождението на Македония от турско иго. По тоя път вървяха Вътрешната македонска революционна организация – Гоце Делчев, Сандански и други, – както и Македонският революционен социалдемократически съюз – Хаджидимов, Никола Карев и други. Тия македонски организации се ползваха с пълната поддръжка на нашата партия. Много членове на нашата партия бяха активни дейци в македонското революционно движение.

Вторият път беше – буржоазно-националистическият път, а именно освобождението на Македония от турско иго чрез война и нейното присъединение към една от балканските държави или разделянето є между тях. Нашата партия винаги е била решителен противник на войнствения буржоазен национализъм и се е борила най-енергично срещу плановете на балканските монархии и буржоазно-капиталистическите клики за заробване и разделяне на Македония.

На практика вторият път надделя и той доведе до двете Балкански войни (1912–1913), в резултат на които Македония биде освободена от турското иго, но в същото време тя биде разпокъсана между Сърбия, Гърция и България.

Пред лицето на засилващата се опасност от империалистическата агресия на Балканите балканските социалистически партии издигнаха лозунга за **Балканска демократическа федерация.** Обединени в една мощна федерация, балканските народи щяха по-добре да бранят своята свобода и независимост от завоевателните домогвания на империалистическите сили. А също така федерацията щеше да облекчи разрешението на всички неразрешими национални въпроси на Балканите, в това число и македонския. В рамките на Балканската демократическа федерация трябваше да се обедини и разпокъсаната на три части Македония в единна, равноправна македонска държава"...

“След споразумението в Блед, за да облекчи процеса на сближението и бъдещото обединение на македонските области от двете страни, нашата партия се съгласи да бъде въведен като задължителен предмет официалният македонски език във всички училища в Пиринския край и допусна като преподаватели голямо число македонски учители от Скопие, както и македонски книжари да разпространяват книжнина на македонски език. Това беше доказателство, че нашата партия се отнася с най-голяма симпатия към обединението на македонския народ.

Но нашата партия беше измамена в своята добра воля от белградските и скопските ръководители. Повечето от изпратените от Скопие учители и книжари, очевидно по директиви на своите югославски ръководители, се превърнаха в агенти на една великоюгославска и антибългарска шовинистическа пропаганда...” [55]

Това е велико признание. На такова признание са способни само хора с висока духовна нравственост. Човекът, който в името на интернационализма широко бе отворил вратите на България за учителите и книжарите от Югославска Македония, същият този човек в името на интернационализма прогони агентите от българската земя и ги разобличи така, както някога бе разобличил хищната природа на фашизма.

Владението на сектантската насока в партията нанесе сериозни поражения в съзнанието на работниците, селяните, интелигенцията. Даже великани от световно значение, като Иван Вазов, бяха отричани. Нихилистичното отношение към всичко родно девалвираше националния духовен капитал на България. В този нещастен период всички ценности губеха своята цена. Нихилизмът е тежка, заразяваща болест. Единственото оръжие за борба срещу тази изтощаваща болест е спасителното учение на Маркс и Ленин.

“Необходимо е – учи Тодор Живков – историята на България да се разглежда и оценява от марксистко-ленинска гледна точка. Творци на историята са народните маси. Историческите личности, които в различните периоди са стояли начело на народа и страната и са оставили своите имена в историята на България, са действали като изразители на обществените тежнения и тенденции.

Нужна е марксистка преценка за обективната роля на видните дейци на България. Нашите предшественици на тази земя, на това кръстовище са се борили самоотвержено за отстояване на българската държава и за спасяване на славянството от асимилация в продължение на векове при изключително тежки условия. Това е изисквало огромно напрежение на сили, големи жертви, защото България е била застрашавана и от модерната за онова време Византийска империя, и от франките, и от варварите, които постоянно са нахлували по нашите земи. Но ние не изтъкваме това.

Ние не говорим и за хан Аспарух – създателя на българската държава.

Ние не говорим за Крум Страшни, който спаси славянството от асимилация и всички славяни би следвало паметник да му издигнат.

Ние не говорим за цар Симеон и Златния век на българската култура, малко говорим за цар Самуил, за цар Калоян и цар Иван Асен II.

Ние малко говорим за богомилите, за Ивайло, за селските въстания и пр.

На нашата земя преди славяните са живеели траките, създатели на една от великите древни европейски култури. В нашите жили тече и тракийска кръв. Ние сме законни наследници и на тяхната история и култура, на тракийските паметници, с които е осеяна страната ни. Но и за това ние не говорим, нашата историческа и археологическа наука не изтъква, че ние, българите, сме наследници на тракийската култура.”

“Нашата история – продължава Тодор Живков, – нашето минало трябва да се разработват не само за себе си, не самоцелно, а в най-тясна връзка с настоящето и с оглед на правилното патриотично възпитание на нашия народ, на младежта. Откъсването на миналото от настоящето, всяко отклонение от марксистко-ленинските позиции при осветляване и осмисляне на историческите факти може да избие в национализъм.

Нужно е да се засили и постави по новому възпитанието на младежта в патриотичен дух, в дух на любов и уважение към *историята на народа,* към борбите *против чуждите*

поробители, към борбите на работническата класа, на народа *против капитализма и фашизма, за изграждане на социализма.*

Нашата младеж трябва да се възпитава:

в обич към *българската държава*, която 13 столетия устоя на всички превратности на историята, издържа на всички бури и изпитания;

в обич към *родната земя,* към нейните красоти, към родните села и градове;

в любов и уважение на *българския бит,* към *българския фолклор* (народните хора, песни и танци, народните носии и обичаи и прочие).

Да се сложи край на нихилистичното отношение към нашата история, на подценяването на героиката във възпитателната работа сред младежта.

Ние трябва да се гордеем с нашата история, с нашето минало, със славните ни революционни традиции.

Да се внедрява в младото поколение чувство на благоговение пред *нашето знаме,* да му бъде светиня и знамето на древните българи – *конската опашка*; и *зеленото хайдушко знаме,* под което нашият народ пет века се е борил за своето освобождение; и *трибагреникът,* под който народът ни след Освобождението при новите исторически условия се е борил за своето обединение; и *червеното знаме,* под което нашата работническа класа, трудещите се водиха борбата против експлоататорския капиталистически строй, червеното знаме, което днес олицетворява приемствеността на старите борби и е символ на новото, което изграждаме в страната – социализма и комунизма.

Необходимо е следователно марксистко-ленински да се преразгледа и преосмисли нашето историческо минало, правилно да се осветли ролята на видните исторически личности..."

"Комунистическата нация без история не може да се формира...

Патриотичното възпитание на нашата младеж изисква *и в бъдеще да не се занемарява нейното интернационално възпитание.* Патриотизмът и интернационализмът са двете неотделими части на оная сплав, която се нарича комунистическо възпитание. Това за нас, българските комунисти, е азбучна истина..." [*56*]

"Нашите възрожденци – борците за свободата и независимостта на България, опълченците на Шипка, със своята кръв и подвизи, със своята прозорливост за съдбините на родината ни завещаха да бъдем заедно с нашите руски братя. Тази нерушима дружба, братската дружба със Съветската страна, ни завеща и великият син и вожд на нашия народ, забележителният деец на международното комунистическо и работническо движение, мъдрият и верен другар, приятел и учител на младостта – Георги Димитров. Половин век вече Съветският съюз е несъкрушима крепост на мира и комунизма, пример, упование и опора за всички народи по света. Животворната дружба и сътрудничество със Съветския съюз, бойното братство с партията на Ленин, със съветския народ са наше велико завоевание, гаранция за успешното изпълнение на голямата национална задача – построяването на комунистическото общество в родината ни.

Да пазим, укрепваме и развиваме българо-съветската дружба – това е един от основните непоклатими завети, които ни оставиха поколенията на Димитър Благоев и Георги Димитров, завет, който ние ще завещаем на вас, за да го предадете и на бъдните поколения." [*57*]

Така говори Тодор Живков, достойният приемственик и дръзновеният продължител на делото на великия Георги Димитров. Така говори Тодор Живков, прозорливият партиен ръководител и смелият държавен глава на България. Приемствеността го задължава да бъде безпощаден към грешките, какъвто беше и Георги Димитров, защото неговата прозорливост идва от прозорливостта на благоевско-димитровската партия и защото той е воин на тази марксистко-ленинска партия.

Още от първите години след създаването си партията на тесните социалисти има подчертано положително отношение към Вътрешната македоно-одринска революционна организация като организация на угнетените трудови маси, страдащи от феодален и национален гнет. Тя последователно се бори против върховизма, който е агентура на Кобургската династия. Много членове и съмишленици на БРСДП като Никола Карев, Димо Хаджидимов, Кръстю Асенов,

Петко Напетов, Васил Главинов и други вземат най-активно участие в борбите в Македония и Одринско.

БРСДП не само съдейства на ВМОРО и я подпомага, но развива и усилена социалистическа пропаганда сред емиграцията от Македония и Одринско, както и сред трудещите се в тези области. Под нейно ръководство са образувани Македоно-Одринската социалистическа група (1903–1904), партийни и синдикални организации в Солун, Битоля, Скопие, Велес, Ксанти и други.

Изобщо началото на социалистическото движение в Македония и Одринско и цялото негово развитие до края на Първата световна война са свързани с името на партията на тесните социалисти и с нейния ръководител Димитър Благоев.

Като държи сметка за големите противоречия между империалистите и буржоазните правителства на Балканите, БРСДП ратува и работи за сближаване и обединяване на балканските народи във федеративна република. Тя смята, че при тогавашните условия само чрез федерация ще се постигне демократично разрешение на националния въпрос, ще се даде истински отпор на буржоазния национализъм, най-пълно и най-правилно ще се постигне национално обединяване на балканските народи. Партията води неотстъпна борба против великобългарския, великосръбския и великогръцкия шовинизъм, срещу превръщането на Македония в ябълка на раздора между балканските държави.

Тръгнала по пътя на своята болшевизация, БКП (т.с.) издига лозунга за Балканска социалистическа федеративна република, в рамките на която да се реши и македонският въпрос. В същото време тя изтъква, че в Македония живее предимно българско население, и разобличава асимилаторската политика на сръбската и гръцката буржоазия. Нужно е обаче да се отбележи, че работейки в сложна обстановка, БКП (т.с.) допуска и някои неправилни постановки по националния въпрос, в това число и по македонския въпрос. Така например тя правилно се бори против шовинизма на българската буржоазия, но в противоположност на нея тя издига лозунга за самоопределение на населението в територии с преобладаващо българско население, което се намира под чуждо господство. Този лозунг е неправилен, защото става дума за самоопределение именно на хора, които в мнозинството си и исторически, и етнически, и езиково са чисти българи. А през левосектантския период партията издига погрешни политически лозунги – за тракийска нация, за македонска нация и за добруджанска нация. Тези лозунги нямат нищо общо с историческите факти, с действителността, с марксистко-ленинското учение по националния въпрос. Тези неленински, по същество нихилистични лозунги по националния въпрос своевременно са отхвърлени от мнозинството партийни членове и от народните маси.

Партията преодолява слабостите в своята позиция по македонския въпрос едва след XVI пленум на ЦК, след Петия си конгрес в 1948 г. и главно след Априлския пленум на ЦК на БКП в 1956 г.

Славяните в Македония са българи и представляват неразделна част от българската народност. Македония е географско понятие. В Македония никога не е имало отделна македонска народност. Името "македонец", както и "мизиец", "тракиец" и "добруджанец", е географска отлика. Както няма мизийска, тракийска, добруджанска или шопска нация, така няма и македонска нация. Конюнктурни политически съображения изкуствено налагат измислената формация "македонска" нация. Както няма мизийски, тракийски, добруджански, шопски въпрос, така няма и македонски въпрос.

Позицията на ЮКП по така наречения "македонски въпрос" също така е претърпяла определена еволюция. Още на своя учредителен конгрес на 20–23 април 1919 г. в Белград ЮКП се среща лице с лице с него. Кралството на сърбите, хърватите и словенците (Кра‡евина Срба, Хрвата и Словенаца – по-късно Кралство Югославия) се намира постоянно под напрежение от едностранчивото разрешение на националния въпрос. Срещу хегемонистическата политика на сръбската буржоазия се надига съпротивата на онеправданите националисти. Националният въпрос придобива остра форма. Докато хървати, словенци, албанци, унгарци, немци и т. н. се ползват с някакво що-годе право в неравноправното си

положение, то българите от Македония и Западните покрайнини са напълно обезправени. Многобройните български училища, църкви и културни институти са затворени, а българският език и българското национално чувство стават повод за жестоки и безогледни преследвания, арести, изтезания, терор.

Вместо да издигне лозунг за правото на нациите за самоопределение до отцепление, ЮКП застава на антиленинска позиция по националния въпрос, а именно, че Югославия е еднонационална държава, създадена не чрез революционната борба на масите, а в резултат на Първата световна война. Югославските комунисти се застъпват за запазване на държавното единство и в програмните документи поставят искания за защита на националните малцинства, на техните права и политическа еднаквост. Те настояват да се даде най-широко самоуправление на областите и окръзите. [*58*]

На Вуковарския конгрес на ЮКП (20–25 юни 1920 г.) тези разбирания са още по-силно подчертани с цялата им яснота. В документите на конгреса четем: "ЮКП ще остане и занапред в защита на идеята за националното единство и равноправност на всички националности. Тя ще вложи всичките си сили, за да попречи на унищожаването на политическите и гражданските права на чуждите националности, които са съставна част от югославската държава." [*59*]

Тази позиция на ЮКП е фактически позицията на великосръбската буржоазия, че Югославия е еднонационална държава, че югославяните са единен народ.

На Третата конференция през декември 1923 г. левицата в ЮКП успява да наложи резолюция по националния въпрос с правилни постановки за многонационалния характер на Югославия, за потискането на хървати, словени, черногорци от великосръбската нация, за правото на нациите на самоопределение до отделяне. [*60*] Но след конференцията десните сили надделяват и антимарксистката, съглашателска с буржоазната идеология постановка на Вуковарския конгрес става предмет и на "научна" разработка. С тази задача се заема секретарят на партията Сима Маркович. Той написва цяла брошура под заглавие "Националният въпрос в светлината на марксизма". [*61*]

Под предлог че прилага марксистко-ленинското учение, авторът не приема концепцията на Ленин за правото на нациите за самоопределение и за отделяне. Дълбоките корени на антимарксистките постулати на Маркович личат от факта, че по-малко от година преди излизането на неговата брошура от печат, през юли 1924 г., ИК на Коминтерна изпраща на ЮКП специална резолюция по националния въпрос в Югославия. Там от ясни марксистко-ленински позиции е изтъкнато, че Югославия е многонационална държава, в която сръбската буржоазия води политика на национално потискане и на денационализация по отношение на другите националности. Резолюцията обръща внимание на ЮКП, че националният въпрос не е конституционен, че сърбите, хърватите и словенците не са "един триединен народ", ИККИ призовава ЮКП да води борба против великосръбската политика, за излизане на Хърватско, Словения и Македония от състава на Югославия и за оформянето им като независими републики. Въпреки ясните указания на ИККИ секретарят на ЮКП Сима Маркович пише: "Хърватите и словенците търсят право за самоопределение в рамките на днешната държава, която всички признават. По този начин националният въпрос в Югославия засега се поставя като конституционен."

Ревизионистът Сима Маркович упорито свежда решаването на националния въпрос в Югославия до вътрешно уреждане на държавата, до конституционен въпрос. Той застъпва становището, че на отделните националности трябва да се гарантира автономия, защото това се налагало от факта, че нямало област в Югославия, която да има ярко изразен национален облик, всички области имали смесено население. Като изразител на становището на ЮКП той счита, че Македония също има пъстър народностен състав, като дава преднина на сърбите. Но през 1933 г. той е все още далече от мисълта да отрече, че в Македония покрай сърбите живеят и българи. "В Македония – отбелязва Сима Маркович в брошурата си "Националният въпрос в светлината на марксизма" – живеят покрай сърбите още и българи, турци, албанци, куцовласи и гърци." Той изрежда всички балкански националности в Македония и нигде не говори за македонци като отделна националност, като отделна нация или народност.

Ревизионистичните по същество схващания на Сима Маркович са подложени на жестока критика в Изпълнителния комитет на Коминтерна като немарксистки и противоречащи на ленинските принципи по националния въпрос. [*62*]

И така, националният въпрос в Югославия според Сима Маркович се свежда до конституционен въпрос, до въпрос на реформи и се разглежда изолирано, а не в неразделна връзка с въпроса за победата на революцията, като част на общия въпрос на революцията. У него липсва думата революция. И като се позовава на Сталин, той и тогава показва своето упорство и неразбиране на националния въпрос. Той не е наясно, че в поставянето на националния въпрос от марксизма-ленинизма в историята на руското революционно движение е имало два стадия: дооктомврийски и октомврийски, че в дооктомврийския стадий на националния въпрос се е гледало като на част от общия въпрос за пролетарската революция, като на част от въпроса за диктатурата на пролетариата в съюз със селячеството. И в двата стадия – и в дооктомврийския, и в октомврийския – националният въпрос не е смятан за конституционен или като въпрос на реформа, а строго като въпрос на революцията. На правото на самоопределение и на отделяне от многонационалната държава се е гледало не като на необходимо задължение, а като на една възможност. [*63*]

На Третия конгрес, състоял се през юни 1926 г. във Виена, под въздействие на критиката на ИК на Коминтерна ЮКП заявява, че приема марксистко-ленинските позиции по националния въпрос. Становището на ЮКП по националния въпрос се основава върху основния ленински принцип за правото на нациите за самоопределение до отделяне. Конгресът изработва и платформа за дейността на партията по националния въпрос. [*64*]

Значително внимание на така наречения "македонски въпрос" отделя Четвъртият конгрес на ЮКП, състоял се в 1928 г. Неговите решения имат доста общо с решенията на Втората нелегална конференция на БКП, състояла се 9 месеца преди конгреса на ЮКП. Югославската комунистическа партия на Четвъртия конгрес остро осъжда шовинизма на великосръбската буржоазия. В резолюцията, приета на конгреса, се казва: "...В борбата против нейния режим на национално потисничество в първите редици трябва да стои нашата Партия в самата Сърбия, където е базата на хегемонистичния режим, като признава **открито правото на отделяне и на въоръжено въстание против националното потисничество**..." [*65*] Наред с това в резолюцията се заявява: "В "югославската" част на **Македония,** която през последните войни великосръбската буржоазия подели с Гърция и България, великосръбската буржоазия провежда денационализаторска политика, по-малко чрез колонизация на сръбски колонисти, а повече чрез асимилация, т. е. чрез посърбяване на македонския народ. Сърбизирането на Македония се провежда както чрез извънредно положение, терор, грабеж, икономически натиск, така и с признаването на правото на съществуване изключително на сръбската култура, език и пр. Посърбяването на Македония служи като стратегическа основа за хегемонията на великосръбската буржоазия на Балкана и за разширяване на националната основа на великосръбската буржоазия в провеждането на нейната хегемонистическа политика против другите народи на Югославия." [*66*]

ЮКП остро осъжда поведението на буржозията в Македония, обвинявайки я в капитулантство пред великосръбския шовинизъм: "...В Македония буржоазията не само че не противодейства на денационализаторската политика на великосръбската буржоазия, но и става неин проводник. Тези същите буржоазни слоеве, които в миналото бяха апостоли за велика България, помагат на посърбяването на Македония и техните "национални" стремежи не отиват по-далече от искането за автономна Македония в границите на Югославия." [*67*]

Горният въпрос се третира малко по-различно в резолюцията на Втората редовна нелегална конференция на БКП, състояла се между 8 декември 1927 г. и 15 януари 1928 г. "Същите буржоазни слоеве – се казва в резолюцията, – които в миналото бяха апостоли за велика България, сега є обръщат гръб, отказват се от прежната си българска ориентация, обявяват се за сърби и дават сигнал за посърбяването на Македония." И по-нататък: "Изходящата от нейната (от средната буржоазия – б. а.) среда интелигенция – студенти, юристи, лекари, учители и пр., – която някогаш издигаше българското знаме, вече го запраща и нейните "национални"

аспирации вече не отиват по-далеч от искането за една административна автономия на Македония в пределите на Югославия, която би запазила един периметър за приложение на нейните сили (македонски училища, македонски съдилища, македонски служби и пр.).” [*68*]

Четвъртият конгрес на ЮКП е характерен и с това, че ЮКП вече не говори за разнообразие на националностите в Македония, нито за наличието на българи там, а само за македонци. Югославските комунисти искат за така наречените “македонци”, които само за една нощ от българи са станали отделна национална категория, право на самоопределение, без да се заангажират с някакво национално съзнание. Българската комунистическа партия от своя страна обаче настоява за право на самоопределение не само на така наречените “македонци”, но и на “добруджанците” и на “тракийците”. Настъпва един нихилистичен период, през който се отрича българската националност на българите в Македония.

Четвъртата конференция на ЮКП от декември 1934 г., в която не участват комунисти от Македония, вече напълно стои на позициите на великосръбския “македонизъм”. Тя третира славяните в Македония като отделна “македонска нация” и се обявява решително против присъединяването на Вардарска Македония към България. В резолюцията се казва: “Национално-фашистките групи на [Анте] Павелич в Хърватско и на [Иван] Михайлов в Македония служат на италианския, германския и българския фашизъм и имат намерение да предадат хърватския народ от робството на великосръбската буржоазия и на нейния крал в робство на италианските, унгарските и германските фашисти и на Хабсбургите, а македонския народ на българската буржоазия и на нейната монархия.” [*69*]

Под претекст че разпадането на Югославия ще бъде от полза за фашисткия терор, югославските комунисти напускат Лениновите принципи за правото на нациите на самоопределение и отделяне и фактически по този въпрос застават на позициите на великосръбския шовинизъм. Разликата е в това, че се ратува за “работническо-селска власт”, но в “Сърбия, Хърватско, Словения, Македония, Косово, Черна Гора, Босна и Войводина”, т. е. в рамките на интегрална кралска Югославия. [*70*]

През 1937 г., когато начело на ЮКП идва Тито, политиката за запазване интегритета на Югославия отново се оправдава с политическите съображения и преди всичко с опасността от агресията на фашистките държави. През 1968 г. вестник “Нова Македония” обнародва един документ за Тито. Документът е от Петата конференция на ЮКП (октомври 1940 г.) и в него той се спира на така наречения “македонски въпрос”. Без да обосновава становището си с исторически и етнографски съображения или да обяснява причините, които са повлияли да се стигне до една диаметрално противоположна линия в отношението на ЮКП по така наречения “македонски въпрос”, Тито заявява: “Извън всякакво съмнение е, че македонците са една отделна нация на Балканите (нито гърци, нито българи, нито сърби), което признава дори и великият сръбски етнограф и географ Йован Цвиич.” [*71*]

Смятаме, че не е прилично да се слагат в устата на мъртвите думи или определения, до които те нито са стигнали в своето съзнание, нито пък са ги произнасяли. Вярно е, че Цвиич направи всичко възможно да обоснове сръбската агресия в Македония. Не е вярно обаче, че “великият сръбски етнограф и географ Цвиич” е признавал нещо от подобен характер. Измислицата е поражение на доказателството. Онова, “което признава дори великият сръбски етнограф и географ Цвиич”, е, че македонското население е “аморфна маса” и няма национално съзнание и че това безлично население ще се присъедини към оная нация, към която бъде включено териториално. Именно схващане от този род става основа за дележа на Македония.

За определяне становището на ЮКП както по тъй наречения “македонски въпрос”, така и по въпроса за федерацията, изразяваме надежда, че следващите примери ще хвърлят необходимата светлина и ще помогнат на обективния читател без влияние да формира собственото си мнение.

На 1 декември 1944 г. секретарят на ЦК на БКП Трайчо Костов получава писмо от Георги Димитров, който е в Москва, с указание да се създаде “Съюз между нова България и нова Югославия, съюз военен, икономически и политически, като начало и основа за обединението на двете страна в една федеративна държава на южните славяни”.

В писмо на Георги Димитров до Трайчо Костов от 13 януари 1945 г., след като се съобщава, че в Москва е пристигнала югославска делегация и предстои обсъждане със съветските ръководители на проект за договор между Народна република България и Федеративна народна република Югославия, се дават указания на ЦК на БКП: "Новият проект на нашите югославски другари, така както е представен, не може да бъде приет. Основното е, че той съдържа тенденцията България да бъде погълната от Югославия. Югославските другари изпускат из предвид, че въпросът не е да се включи чисто и просто България в Югославската федерация (на правата, които имат Сърбия или Хърватско), а да се създаде от днешна Федеративна Югославия и България двустранна съюзна (федерална) държава на равноправни начала. Тая основна идея бе положена в нашия проект и от нея ние не можем и не трябва да се отказваме."

На Десетия пленум на ЦК на БКП, състоял се на 9 и 10 август 1946 г., Евтим Георгиев заявява от името на делегатите от Пиринския край: "Ние... сме си поставили за задача да внедрим македонско съзнание сред населението."

На съвещанието на ЦК на БКП на 21 април 1948 г. секретарят на околийския комитет на партията в Петрич заявява: "Провеждането на декларацията на Десетия пленум среща много трудности... След декларацията на Десетия пленум аз и другите другари станахме македонци. Когато провеждахме декларацията пред партийния актив, ние им говорим, че са македонци, а нашите другари казват, че и македонците от Вардарска Македония са българи... При преброяването ние извършихме натиск. Областният комитет ни определи да има в нашата околия 60–70 процента македонци. Ние позасилихме работата и получихме 90 процента македонци."

Областният началник от Министерството на вътрешните работи Никола Рачев казва пред съвещанието: "...Насаждането на македонско национално съзнание става чрез принуда... При преброяването на населението в Пиринския край нашите хора са карали насила населението да се пишат, че са македонци."

На същото съвещание Владимир Поптомов изнася: "Трети момент, който беше погрешен при провеждането на нашата политика в Пиринския край – това е отсъствието на доброволност в нашата работа... Насилствено не се създава никъде нация."

А по-късно на Пленума на ЦК на БКП от 11 и 12 март 1963 г. Кръстю Тричков заявява: "Да се постави въпросът за откъсването на Благоевградски окръг от България и за присъединяването му към Югославия значи да се отива против желанието и против интересите на населението от Пиринския край и Народна република България. Това значи да се отива против волята на хората, отново да вършим насилие над тях, каквото вършехме след 9 септември."

След тези примери ще задържим вниманието на читателите върху две становища на ЮКП по така наречения "македонски въпрос".

Първото становище на ЮКП по така наречения "македонски въпрос". На Третата партийна конференция на ЮКП, състояла се през януари 1924 г., в Резолюцията по македонския и тракийския въпрос, точка 2, се казва: "Македонското население е водило през дълги години упорита борба за своето национално освобождение. Омразата и раздорът помежду отделните македонски народности, които са подхранвани от буржоазиите на съседните държави, често стигали до изтребителни войни, бяха отслабили борбата против общия противник, турския султан и бейовете, обаче не можаха да унищожат у македонските славяни съзнанието, че само една-единствена автономна Македония може да осигури на всички свои народности право на свобода." [*72*]

В точка 5 на същата резолюция се казва: "Македонското и тракийското население без разлика на народност е изложено навсякъде на непоносим натиск. Буржоазията на балканските страни не познава никакъв друг метод за решаването на македонския и тракийския проблем освен **поробването, терора, преследването на масите и денационализирането.** Това бяха методите на българските националисти, когато бяха господари на Македония и Тракия. По същия път вървят сръбската и гръцката буржоазия. Сръбската буржоазия провежда в

Македония най-остър терористичен режим, унищожава или принуждава към изселване съзнателната част на българското, турското и албанското население, а на негово място докарва преселници от други области на Югославия, тя угнетява всички несръбски народности, закрива техните черкви и училища, забранява печата им и преследва техния език. На всеки акт на възмущение и протест на доведеното до отчаяние население сръбските власти отговарят с кървави репресии. Същото става в Македония, която е под гръцка власт, и в Тракия. Турското правителство насилствено е разгонило българското и гръцкото население от Източна Тракия, а българските националисти ограбиха мохамеданските българи (помаци), насилваха ги да приемат християнството и ги накараха да емигрират. С особена ярост гръцкото правителство сега изгонва българското и турското население от Тракия и Македония, за да засели в техните къщи бежанци от Мала Азия.

Пролетарските партии на Балканите смятат за свой дълг да се застъпят с най-голяма енергия за политическите, националните и културните права и за свободата на поробените народи на Македония и Тракия.” [*73*]

Становището на ЮКП по така наречения “македонски въпрос” е неясно.

Ако от “отделните македонски народности” една народност са “македонски славяни”, тогава точка 2 изключва точка 5 от резолюцията, в която се определя славянската народност в Македония под сръбска власт и в Македония под гръцка власт като българска.

Ако македонската народност в Македония, която е под сръбска и гръцка власт, е българска, тогава точка 5 изключва точка 2 от резолюцията, в която се определя българската народност в Македония под сръбска власт и в Македония под гръцка власт като “македонски славяни”.

Впрочем в становището на ЮКП не е ясно кои са и какви са тези “македонски славяни”, които се споменават в точка 2 от резолюцията. Ако са българи, тогава защо ЮКП ги прекръщава в “македонски славяни”? Тъй като ЮКП изобщо не е наясно по националния въпрос, то тази неясност се прехвърля и по така наречения “македонски въпрос”.

Второто становище на ЮКП по така наречения “македонски въпрос”. В точка 13 от обяснителните бележки на редакцията към Резолюцията по македонския и тракийския въпрос са казва, че в тази резолюция “ЮКП за първи път теоретически е пристъпила към поставянето на въпроса за Македония и за първи път е признала съществуването на македонския национален въпрос. Това без съмнение е голям напредък, обаче в споменатата резолюция има редица грешки, така че от цялата резолюция не се вижда ясно съществуването на македонската нация.” [*74*]

И това обяснение е неясно.

В Резолюцията по македонския и тракийския въпрос от 14 януари 1924 г. в точка 2 се говори за **“една-единствена и автономна** Македония”. Идеята за създаване на една автономна Македония не е нова. Тя е идея и на двете крила на Македонската революционна организация. Нещо повече. В устава на Македоно-Одринската революционна организация тя е прокламирана с пределна яснота. Но за носителите на идеята за създаване на една автономна Македония терминът “Македония” е географски и славянското население в Македония, което е едно от отделните народности, е българско, а не македонско.

Обяснението, че ЮКП за първи път е пристъпила към поставянето на въпроса за Македония, е неясно. Всъщност две обяснения се преплитат. Едното е, че ЮКП е *първа,* “която за първи път теоретически е пристъпила към поставянето на въпроса за Македония”; другото е, че именно ЮКП е, която “за първи път теоретически е пристъпила към поставянето на въпроса за Македония”.

Обяснението, че ЮКП “за първи път е признала македонския национален въпрос”, е ясно в този смисъл, че според неясното определение в точка 2 от резолюцията славянското население, което е една от отделните македонски народности, е македонско, а не българско, сиреч, че македонското население е национално отделен народ, а не неразделна част от българския народ. Твърде показателна е тази корекция в становището на ЮКП. В обяснението обаче липсва теоретическо обоснование, как е станало всичко това. Така че становището на ЮКП в точка 5 на резолюцията е оборено от самата ЮКП и че за Комунистическата партия на

Югославия в Македония под сръбска и гръцка власт вече няма българи. Поставя се въпросът, как е възможно една компартия под влияние на политическия момент, и то в XX век, да си позволява да изменя съзнанието за формата на една нация. Та нали марксизмът-ленинизмът учи, че нациите са национални по форма. Политическият момент може да бъде решаващ фактор за изменение не на формата, а на съдържанието.

А що се касае до авторитета, на който се позовава ЮКП, и за стойността на етнографическите понятия на тоя "велик сръбски етнограф и географ Йован Цвиич", в доклада на Карнегиевата анкета се казва: "...етнографските понятия на господин Цвиич се променят от развитието на сръбските политически претенции."

С такава лекота ЮКП би могла да се позове и на сръбския историк Стоян Новакович, родоначалника на "македонизма", и на сбирката народни песни от "права Сърбия" на Милош Милоевич, и на археологическите открития на сръбския археолог Никола Вулич, и на върховния арбитър по въпросите на лингвистиката Ал. Белич, на Ст. М. Протич, и на редица други прави великосърби, за които дори в Сливен преобладаващото население било "сръбско". Не го е направила вероятно от боязън да не бъде обвинена като компартия, че нейните етнографски, географски, археологически и лингвистични разбирания по нищо не се различават от етнографските, географските, археологическите и лингвистичните разбирания на най-реакционното и шовинистично крило на сръбската наука и че позовавайки се само на "великия сръбски етнограф и географ Йован Цвиич", ЮКП вероятно смята, че Йован Цвиич най-авторитетно, най-последователно, най-научно, най-неотстъпчиво и в същото време най-точно обобщава становището на самата ЮКП по македонския въпрос, сиреч, че македонското население не е нито гръцко, нито българско, нито сръбско, а е македонско.

Йован Цвиич е адут в играта. Фактът, че преди войната и други са използвали тази карта, не отнема важността на диалога. Напротив, обстановката, в която разговорът се развива, става сериозна, а речта, в научен смисъл, тежи като метал. Йован Цвиич е това. А този мъж не е случаен посетител на науката. Обаче неговото поведение е повече поведение на политик, отколкото поведение на учен. Този белградски професор неведнъж се е подигравал с търпението на етнографията. Великосръбската национална пропаганда притежава един воюващ триъгълник: историка Стоян Новакович, етнографа Йован Цвиич, езиковеда Александър Белич. Всеки ъгъл в този триъгълник има цел. Стоян Новакович сее семето на македонизма, Александър Белич размътва изворите на езика, Йован Цвиич откъсва области от България. Зло под камък трае, зло под камък спи, но в тях змия играе и злина кипи. Упорит е този триъгълник. Всеки действа по своему. И тримата са три могъщи карти. Но ние храним мнение, че Йован Цвиич е един. Тази карта е силна в борбата. И не слиза от ръката. На висока чест е този сръбски географ, особено когато битката е против българите и България. А тази битка постоянно е в разгара. Ту бурлива, ту е мълчалива, ту едни, ту други масло в огъня наливат.

Има една песен от Йован Йованович-Змай под заглавие "Светли гробови". В тази песен великият сръбски поет от епохата на романтизма пее за свещените и светли идеали на човека. По възвишен начин съвестният син на Сърбия отправя своя мъдър текст към бедните потомства. Учи ги да продължават светлото, народното, великото.

Но тази песен от мнозина е останала нечута. Между тях е и Йован Цвиич, защото други идеали са в ума на сръбския професор, защото този мъж внедрява други идеали в сръбската наука, защото собственият идеал на географа постоянно се сменява. Но какви идеи проповядва и застъпва Йован Цвиич? Професорът по география от Белградския университет Йован Цвиич проповядва и застъпва следните идеи:

1. Македония е толкова много географски изолирана от България и Тракия, че не бива да образува с България едно цяло. Вардарската долина е продължение на Моравската и е насилие срещу природата да се пречи на Сърбия, която владее Моравската долина, да слезе на Вардара и оттам на Солунския залив.

2. Македонските славяни, макар открай време и сега да се наричат сами българи, не били никаква народност. Те са лишени от всякакво национално съзнание и представляват от себе си една още национално "неоформена" или "флотантна" маса.

3. Самото пък име “българин” (бугарин) не трябвало да се взема в етническия му смисъл, защото това име в Македония уж датирало от ново време, и то в съвсем друго значение: “бугарин” значело “прост човек, ратай, чифчия”.

4. Македонците ще се асимилират от държавата, към която бъдат присъединени – българската или сръбската.

Туй проповядва и застъпва сръбският професор Йован Цвиич. Познава честната научна мисъл “овог великог српског етнографа и географа”. Тя към него има свои собствени съмнения. Будят учудване позоваването на ЮКП на Йован Цвиич и епитетът, с който го нарича.

Право е на всеки да се позовава на тоя или оня авторитет. Правото обаче е и задължение, и заангажираност, и определение за тоя, който се позовава. Той задължава и заангажира себе си в определена насока. Тъй като авторитетът, на който се позовават, затова именно е авторитет, защото е определен. ЮКП, позовавайки се на Йован Цвиич, иска или не иска, задължава, ангажира, т. е. определя себе си. Опасно е да се забравят задълженията на правото.

Докато *националното* в становището на БКП по националния въпрос и по-специално по така наречения “македонски въпрос” отстъпва пред *интернационалното,* то *интернационалното* в становището на ЮКП по националния въпрос и по-специално по така наречения “македонски въпрос” отстъпва пред *националното.*

ЮКП не е имала едно и също становище и не се е отнасяла по един и същ начин към въпроса за така наречената “македонска нация”. Отначало тя признава, че славянското население в Македония е българско, след това преминава с мълчание през този необорим факт, за да подчертае накрая антибългарската линия. През всичкото време ЮКП е търсила начин да оправдае включването на Македония в югославската държава и да запази приоритета си над тази област. Българската комунистическа партия и Народна република България обаче не могат да премълчат факта, че в СР Македония, която е една от републиките в пределите на СФРЮ, се разпалват национализъм и великодържавен шовинизъм с цел да се противопостави населението в СР Македония на българския народ. Грубото изопачаване на историческите факти и клеветите срещу българския народ и Българската комунистическа партия продължават. Стига се дотам, че българският народ, чиято самоотвержена борба против фашистката диктатура е добре известна, се отъждествява в редица писания, намерили особен простор в СР Македония, с българския фашизъм и с фашистките мракобесници и палачи в България.

Не можем да не изкажем своята тревога и загриженост от изявленията на най-отговорни югославски партийни и държавни ръководители, че в СФРЮ нямало вече малцинства, а имало само “етнически групи” и че малцинствата са извън пределите на югославската държавна общност.

Населението от Благоевградски окръг винаги е било част от българската народност, от българската нация. Всякакви изявления за някаква културна автономия или за присъединяване на този български край към Социалистическа република Македония, респективно към СФР Югославия, са напълно безпочвени.

Българската комунистическа партия изправи допуснатата грешка населението в Благоевградски окръг насилствено да се регистрира като “македонско” съгласно решенията на Десетия пленум на Централния комитет, взети през 1946 г. с намерение уж да се облекчи предстоящото тогава създаване на федерация на южните славяни. По-късно на това население е дадена пълна свобода по най-демократичен начин самъ да определи своята национална принадлежност. При преброяването през 1965 г. само около половин процент от населението в Благоевградски окръг се изявява като “македонско”. В същото време на нито един българин в СР Македония не е давано правото да изяви своята българска национална принадлежност. Нима за българите от Македония са затворени вратите и на тези “етнически групи”? А може би българите от Македония не са предвидени под графата “етнически групи”?

Ако промяната в становището на ЮКП по националния и не само по националния въпрос може да се оправдава с понятието опасност, защо тогава позоваването на Йован Цвиич да не може да се оправдава с научната марксистко-ленинска последователност?

Всеки търси това, което няма. И съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" търсят това, което нямат. Търсят свидетели за "самобитноста на македонската нација". Те са по-скромни при позоваването си на научни светила. Те са филиалът и държат поведение пред централата. Тяхната спасителка-звезда в тази непроходима тъмнина е Кръсте П. Мисирков. Бащата на така наречената македонска нация. [*75*] Той е и алфа, и омега за тях. В епитетите си към него те са разточително щедри. Изобщо към мъртвите те са щедри, но в своето увлечение допускат присъствието на една съвсем мъничка грешка, а именно, че като се позовават на Кръсте П. Мисирков, те забравят, че този "македонски Вук Караджич" е най-силен, когато воюва срещу тях, и най-слаб, когато е с тях. Впрочем да преминем към фактите.

Появата на Кръсте П. Мисирков се обяснява така: "Наскоро по востанието (Илинденското – б. а.), а именно при самиот крај на 1903 година, во Софија излегува от печат студијата на Крсте П. Мисирков – "За македонцките работи". Поголемиот дел од неа го представуват рефератите што тој претходно, починувајки од септември истата година, ги прочитал пред македонското студенство во Петроград, организирано во Македонското национално научно-литературно другарство "Свети Климент". Тие се три, и тоа: "Што напраифме и шчо требит да праиме за однапред?" "Имат ли се нужда от македонцки национални научно-литературни другарства?" и "Националнијот сепаратизм: земјйшчето, на које се имат развијено и ќе се развијат за однапред".

Кон овие реферати се додадени уште две статии: "Состауала, состауат и можит ли Македонија да состауат от себе одде‡на етнографцка и политична единица?" и "Неколку зборои за македонцкијот литературен јазик".

Оваа студија е најважното дело на Крсте П. Мисирков, со кое тој се нареди меЂу најистакнатите македонски национално-културни преродбеници (възрожденци). Како што се гледа и од самите наслови, таа им е посветена на основните праша|а на македонскиот национален развиток, на нивното теоретско разработува|е и практично решава|е. Тоа се првенствено праша|ата на македонската историја и култура и на македонскиот литературен јазик, кои во текот на предилинденскиот организационен период на револуционерното движе|е кога вниманието и силите беа концентрирани на вооруженият отпор, беа оставени на заден план.

Појавата на оваа студија претставува значаен настан (събитие) во национално-културната историја на македонскиот народ, прво затоа што во неа најдоа темелна и обоснована разработка основните праша|а на македонскиот национален развиток и што дојдоа до полн израз и конечна оформеност погледите за македонската националност и за македонскиот литературен јазик, и, второ, затоа што се тие погледи изнесени токму на онаков македонски јазик за каков се застапуваше нејзиниот автор и кој ќе стане подоцна национален литературен јазик на македонскиот народ.

"Оформуја|ето на македонците в одде‡на словенцка народност – пишува Мисирков во својата статија – јет најобичен историјцки процес подобен на процесот на образуја|ето на бугарцкиот и србцко-хрватцкијот народ од некогашните јужни словени." На големиот дел од книгата "За македонцките работи" му е посветен на теоретското разработува|е токму на тој процес, во кој и самиот Мисирков, со оваа своја студија, одбележи еден нов чекор (крачка) напред.

Поради погледите што ги изнесува Мисирков во неа како поради јазикот на кој е таа напишана, во Бугарија се повеле разни акции против издава|ето и растура|ето на книгата и против нејзиниот автор. Бидејки и едното и другото било противно на великобугарските интереси, книгата била веднаш по отпечатува|ето и на разни начини повлечена од продажба скоро во целокупниот тираж. При тоа един сосем мал број примероци од неа ја избегнале таа судбина, за да останат, распърснати наваму-натаму, како документ од историско значе|е за македонскиот народ." [*76*]

Обясненията, които дават съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", фактически означават обвинение срещу самите съчинители, повдигнато от самите тях,

за нещата около Кръсте П. Мисирков. Първо, щом като говорят за великобългарските интереси, те са били длъжни да кажат и за Стоян Новакович, вдъхновител на великосръбската пропаганда в Македония, и че Кръсте П. Мисирков се е срещал със Стоян Новакович, бащата на "македонизма", че Стоян Новакович поставя Крста ПетковиЌ (Кръсте П. Мисирков) на разположение на Бранислав Нушич, консул в Прищина, че консулът Бранислав Нушич снабдява Крста ПетковиЌ (Кръсте П. Мисирков) със 180 златни динара за пътни разноски и срещу бъдещата му учителска заплата, че от излязлата книга "За македонцките работи" 50 броя били откупени от застъпничествата на Сърбия в София, като стойността им 75 динара била броена от самия Кръсте П. Мисирков, че авторът на "За македонцките работи" веднага заминава за Белград, там споделя мисли със Стоян Новакович, разговаря и със Света Симич, дипломат, шеф на политико-просветното отделение за пропаганда в Македония при Министерството на външните работи, пълномощен министър на Сърбия в София. Поне да са загатнали за срещите на "македонския Вук Караджич" с великосръбската съвест на историята историка Стоян Новакович. Съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" не виждат, че обиждат самите себе си, защото срещите на Кръсте П. Мисирков със Стоян Новакович са изиграли фатална роля в първия период от живота на Кръсте П. Мисирков. Второ, съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", след като заявяват в предговора си, че книгата "За македонцките работи" не е история, и отбелязват, че в "За македонцките работи" са включени и разгледани ключови въпроси от историческите интереси на "научната функционалност на историјата", трябвало би да съобщят, че Кръсте П. Мисирков във втория период от живота си и сам по своя собствена съвест напълно се е отказал от идеята за македонската нация. Ако те са направили това от незнание, то следва, че съчинителите, съчинили така наречената "Историја на македонскиот народ", в този пункт са незнаещи хора. Ако пък са го направили с определен умисъл за премълчаване на истината, защото не е в тяхна полза, това говори, че съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" са нечестни хора. И трето, предричайки, че македонският език на Кръсте П. Мисирков, такъв, за какъвто той се е застъпвал, ще стане по-късно национален литературен език на македонския народ, длъжни са били да съобщят, че през втория период от живота си, през 1924 г. Кръсте П. Мисирков ясно, категорично е заявил, че "ний досега сме се казвали българи, тъй се казваме и днес и такива искаме да се казваме и в бъдеще" и че сам Кръсте П. Мисирков е подчертал, че ще бъдем "със свое историческо минало, със своя литературен език, общ с българския". [*77*]

И ето отново извода: Ако това категорично становище на Кръсте П. Мисирков по въпроса за македонския литературен език не се съобщава поради незнание, това показва, че за съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" цялостната идейна физиономия на Кръсте П. Мисирков е непозната. Ако обаче това становище на Кръсте П. Мисирков е изоставено от страх, тъй като то ще развенчае собствената им илюзия за някакъв национален македонски литературен език, това пък показва, че съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", позовавайки се на Кръсте П. Мисирков от 1903 г., се страхуват да се позоват на Кръсте П. Мисирков от 1924 г. Вместо да бъдат горди, че първи откриват този преломен момент у Кръсте П. Мисирков, и да съобщят, че заблудата на Кръсте П. Мисирков от 1903 г. е победена от истината Кръсте П. Мисирков през 1924 г., те са тръгнали из непознатите пространства на историята уж да освобождават истината от заблуди, а тук, в собствената си къща, треперят от ужас, страхуват се да се срещнат очи с очи с истината Кръсте П. Мисирков и да я назоват с точното є име.

Що се касае пък до предричането на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ", че Мисирковият език ще стане по-късно национален литературен език, то събужда две основни възражения. **Първото възражение** – че този език, на който съчинителите са съчинили така наречената "Историја на македонскиот народ", след като езикът на Кръсте П. Мисирков е станал национален литературен език, не е Мисирковият език, защото още от първия ден на оформяването на национален литературен език наследниците на Белич са се погрижили да стане той отрицание на Мисирковия език. И **второ възражение** – че този език, на който съчинителите са съчинили така наречената "Историја на македонскиот народ", от

момента, когато е напуснал Мисирковия въпреки усилията да се представи като национален македонски литературен език, наследниците на Цвиич, Новакович и Белич са се погрижили да го превърнат в отрицание на всичко национално, македонско, литературно. Този нещастен национален македонски литературен език, притиснат до такава степен от сръбски думи и сръбски синтактически конструкции, даже и в тая така наречена "Историја на македонскиот народ" трябва да бъде щастлив, ако в някой може би не така далечен ден, пак по силата на устава, наследниците на Белич съобщят, че в него поради качествени изменения задължително и за първи път се установява функцията и на падежната форма. Нима не може да узрее в тяхното съзнание едно подобно решение? Те *всичко могат* и навсякъде са *първи.* Защо и *тук* да не бъдат първи. Те са строго принципни хора. Те убиват принципите в името на принципи. За да внушат на бъдещите поколения заблудата Кръсте П. Мисирков, те с мълчание погребват истината Кръсте П. Мисирков. Но полуистината в историята е неистина, а неистината, получена чрез алхимията на фалшификацията, е продукт на съзнателно фалшифициране на историческите факти.

Случаят налага да спрем вниманието на читателя върху колебанията в еволюцията на Кръсте П. Мисирков. Този българин не е така "велик" като Цвиич, нито е така "осведомен" като Белич. За науката той не е авторитет. Неустойчив, противоречив, непоследователен, объркан, блуждаещ, импровизиран политик, пристрастен, необективен, гонен от неизцерима амбиция да е оригинален, язвителен и уязвим, стихиен, неуравновесен, съчетание на феноменални крайности, непокорен, човек с нарушени стойности, вярващ, заблуден, необуздан, мечтател, жертва на вражески внушения, изразител на чужди попълзновения, преди всичко и над всичко този "македонски Вук Караджич" Кръсте П. Мисирков е българин, патриот и всичко, което върши, върши го с една-единствена цел: да облекчи положението на българите в Македония. Македония да престане да бъде ябълка на раздора на Балканите.

През 1911 г. по повод на едно твърдение на проф. д-р А. Иширков, че "Македония, средната част на Балканския полуостров, е област, където се докосват всички балкански народи, там най-много се преплита тяхната история, смесват се техните населения и затова се явява ябълка на раздора между тях", Кръсте П. Мисирков отговаря така: "Македония в настоящо време не представлява по-голямо етническо разнообразие, отколкото България до освобождението є от турското владичество. Също така не е напълно точно твърдението, че Македония е област, "където се докосват всички балкански народи" и че там "повече отвсякъде се преплита тяхната история и се смесват техните населения" и че затова тя служи "за ябълка на раздора". И по-нататък, обосновавайки своето становище, Кръсте П. Мисирков продължава: "В Македония също не е имало място за преплитане на историята на балканските народи. За Македония, както въобще за по-голямата част от Балканския полуостров до турското му завоюване, е имало борба най-вече между гърците и българите, между Византия и българските царе." И защитавайки истината и интересите на България, Кръсте П. Мисирков определено ясно и категорично, твърдо защитава: "Македония е ябълка на раздора не вследствие смесването в нея на народите на Балканския полуостров, но изключително по политически причини от неотдавнашно произхождение." [*78*]

На 13 май 1913 г., в навечерието на Междусъюзническата война 1913 г., Кръсте П. Мисирков изпраща от Кишинев писмо в Петербург до Ст. Бобчев, дипломатическия представител на България при двора на Руския император, арбитър по сръбско-българския съюзен договор от 1912 г. Между другото Кръсте П. Мисирков пише: "Въпросът е, ще може ли българската дипломация да осигури плодовете на победата на българското оръжие? Вий сте на един пост, от който много зависи. Петербург трябва да накара сърбите да изпълнят сръбско-българския договор. Ако пък Русия това не го направи, поне трябва да обезпечи свободата на действие на България и да гарантира на България в случай на победа над сърбите да премине към България "нейтралната" зона с Куманово, Скопйе, Тетово и Дебър."

"Г[осподин] Бобчев. България извърши голям грях пред българското национално дело, като се съгласи да признае тая територия за "нейтрална". Тя е чисто българска." "...населението на Скопйе и на Скопско е чисто българско..."

“Защо отстъпихте на сърбите Скопйе? Не можете ли поне да получите от руската дипломация обещание “нейтралната” зона да премине към България, ако Сърбия се откаже да изпълни договора и работата да дойде до сръбско-българска война? Докажете на руснаците, че те могат да очакват повече от България, Тракия и Македония обединени, отколкото от изкуствения сръбско-български съюз при коварство на сърбите. Вий много можете. И от Вас много очаква българският национален идеал.”

“Аз писах на А. И. Гучков за македонските работи. Като го видите, поздравете го от мен и му кажете, че ний, македонските българи, искаме да вярваме, че Русия няма да бъде несправедлива спрямо нас.” [*79*]

Не се минава една седмица и Кръсте П. Мисирков, пленникът на Стоян Новакович, е отново увлечен от македонизма. В сп. “Македонский голос” с псевдоним К. Пельский публикува статия “Македонский и болгарский идеалы”, в която пише: “Време е да се потвърди пред цял свят, че в Македония живее македонски народ, нито сръбски, нито български, нито гръцки, че този народ има своя история, свои национални достойнства, свои крупни исторически заслуги в културната история на славянството.” [*80*]

Но още не са изтекли два пълни месеца и Кръсте П. Мисирков, отрекъл се от македонизма, е отново пламенен защитник на българското си име.

На 9 октомври 1914 г. българският генерален консул в Одеса Димитър Влахов телеграфически съобщава до Министерството на външните работи в София: “На 15 октомври в Москва се свиква публично събрание на славянските комитети. Дружеството “Братство” реши да делегира свои членове адвоката Калев и гимназиалния учител *Мисирков* да защитават на събранието каузата на б ъ л г а р с к и я н а р о д .”

Възпрепятстван да присъства на това събрание, Кръсте П. Мисирков изпраща до председателя на Московския славянски комитет и кмет на Москва Николай Иванович Гучков писмо, в което отговаря на сръбските обвинения срещу България: “Сърбите твърдят, че ние не сме славяни като тях. Нека бъде така, макар че сръбските твърдения са голословни. Ния няма да доказваме, че у тях има също такъв процент аварска и маджарска кръв, какъвто у нас българска или у русите – скандинавска и финска; но ние не можем да не подчертаем, че земите, населени с българската народност, се явяват в старо време огнище на славянското просвещение; оттук в течение на много векове са черпили духовна храна и сръбската, и руската народност. Българският народ има огромни културно-исторически заслуги пред славянството.”

Аргументирайки силното си негодуване срещу Сърбия заради съюза є с Гърция и Румъния, вследствие на който два милиона славяни българи са поробени от славяните сърби и техните неславянски съюзници гърците, Кръсте П. Мисирков пише: “Да! Много пакости са извършили сърбите на славянска България, Македония и Добруджа. Но с това не са се задоволили. Те чувствали, че тяхното Каиново дело ще бъде разкрито, че пролятата и проливаната невинна кръв за свободата на б ъ л г а р и т е в М а к е д о н и я може да повика на съд пред славянската обществена съвест сръбско-гръцкото покушение върху свободата на третината от българския народ, на българите от Македония, и сърбите с всички средства се стараят да очернят България и нейния неутралитет и да покрият името си с нови несъществуващи бойни лаври, за да не се обърне срещу тях безпристрастната славянска съвест със заслужения укор.”

“Без оглед на всички хитрости, без оглед на всичките им старания да помрачат здравия смисъл на руското общество, ние българи и македонци сме уверени, че те не ще постигнат своята низка цел. Ние считаме, че руските просветени люде не може да не знаят, че всички македонци, учащи се в Русия до края на 80-те години от миналото столетие и п о - к ъ с н о , с а и д в а л и и с а с и о т и в а л и о т Р у с и я с б ъ л г а р с к о н а ц и о н а л н о с ъ з н а н и е ; ч е б ъ л г а р с к и я т н а р о д е п о н е с ъ л ц я л а т а т е ж е с т н а б о р б а т а с г ъ р ц и т е з а с л а в я н с к о б о г о -

служение и с турците за полити-ческа свобода, а сърбите са се явили в Македония само за борба с българите, явили са се като съюзници на гърците и румънците за ново поробване на Македония и Добруджа."

"Много съжалявам, че не мога лично да бъда тълкувател пред Московския славянски комитет на ония чувства на вяра в тържеството на руската славянска съвест, в делото за възстановяване потъпканата свобода на българското население на Македония и Добруджа въпреки лъжливите вести, разпространявани за България и за българите..." [*81*]

След непълни два месеца Кръсте П. Мисирков се появява с втора статия – "Борьба за автономию". Статията е пак с псевдоним "К. Пельский". Ето извадката за автономия: "Автономията на Македония ще бъде най-доброто разрешение на македонския въпрос както за самите македонци, така и за Сърбия, и за Гърция, и за България, и за европейския мир."

А ето и извадка за Илинденското въстание, което "...е било вдигнато от "Вътрешната македонска организация" въпреки предупрежденията на Българската екзархия и недоволството на тогавашното правителство на България. Руското правителство чрез консулите си в Македония също така е предупреждавало македонците, обаче съветите и предварванията не могли да спрат стихийния порив и народ и неговите водачи вдигнали знамето за въстание, което прослави патриотизма и героизма на македонците и доведе до Мюрцщегските реформи, а след тях и до Ревалското свиждане." [*82*]

На 8 март 1919 г. в навечерието на предстоящите преговори за мир в Ньой и във връзка с аспирациите на Сърбия върху Македония Кръсте П. Мисирков публикува статия във в. "Мир" под заглавие "Сърбите и Душановата империя", която започва с думите: "Защо сърбите искат Македония? Какво сръбско има в тая чисто българска страна, която си остава такава от VI век и до ден днешен въпреки всички превратности на историческата є съдба." [*83*]

В статията си "Противоядие", публикувана във в. "Пирин", бр. 15 от 20 януари 1924 г., извинявайки се пред читателите, че твърде често спира вниманието им върху сърбите и техните "планове и дела в Македония", Кръсте П. Мисирков казва: "Това е напълно естествено и необходимо, защото сърбите заграбиха и погребаха най-голям дял от нашата хубава родина, и второ, защото те са най-вероломните и жестоките от всички наследници на турската власт в Македония. Сърбите не само искат да колонизират Македония със сърби от другите земи на Югославия, но искат още да убият в нас нашето съзнание и да ни натрапят да забравим всички наши заслужили дейци от нашето далечно и близко минало и да ги заместим със сърби: св. св. Кирил и Методий, св. св. Климент и Наум със "свети" Сава; Гоце Делчев и Даме Груев с Карагеорги и с Добрица Маткович.

И за да постигнат своята цел, сърбите си позволяват всичко, което никога турците не са си позволявали: те ни отнеха нашите черкви и училища, те организираха сръбски чети за тероризиране на македонското население, те ни отнеха правото да се наричаме българи, дори македонци, те ни натрапват свои училища със своя наука, също толкова фалшива и йезуитска, колкото е била фалшива и йезуитска личността, учението и дейността на "свети" Сава..."

"За да постигнат своята цел, да заседнат в Македония по възможност завинаги, сърбите, освен дето ни забраняват да се наричаме българи или македонци, казват ни, че нашето национално съзнание било затъмнено от турското робство и през последното ний сме забравили, че сме сърби и по погрешка почнали сме да се наричаме българи. Питаме сърбите защо босненците, херцеговинците, сърбите от Сърбия, които всички също са били под турско робство, не са сбъркали националното си име и не са почнали да се наричат българи и защо обратно – българите в България не са станали сърби, щом това тъй лесно е могло да стане." [*84*]

В статията си "Народността на македонците" Кръсте П. Мисирков пише: "Началото на XIX в. завари в Македония гръцко духовенство и българското национално съзнание между посъбудените македонци, които ръка за ръка с българите от България и Тракия поведоха борбата

за национална просвета и национална църква. Това духовно и национално единство на мизийци, македонци и тракийци предшества и последва създаването на Българската екзархия и освобождението на България.

Но ето че се раздават викове на самите македонци: ние сме българи, повече българи от самите българи в България... Вий сте могли да победите България, да є наложите каквито си щете договори, но с това не се изменя нашето убеждение, нашето съзнание, че ний не сме сърби, че ний досега сме се казвали българи, тъй се казваме днес и така искаме да се казваме и в бъдеще...

Ний ще бъдем повече македонци, отколкото българи, но македонци със свое различно от вашето сръбско национално самосъзнание, със свое историческо минало, със свой литературен език, общ с българския, със свое македоно-българско национално училище, със своя национална църква...

Наричаме ли се ний българи или македонци, ний винаги се съзнаваме като отделна, единна, съвършено отлична от сърбите и с българско съзнание народност." [*85*]

Така говори "македонският Вук Караджич" Кръсте П. Мисирков, патронът на съвременните скопски "езиковеди".

Длъжен съм в името на правдата тук, на това място, да осведомя читателите върху моето становище, което в течение на няколко десетилетия е търпяло изменения по отношение на така наречените "македонски въпрос", "македонска нация" и "македонски език".

През 1938 г. отпечатах три произведения: две стихосбирки – "Майчин език. Народни бигори" и "Огинот" – на скопско-велешко наречие, и сонетния венец "Съдбата на поета Данте Алигиери" на общобългарски литературен език в литературния лист "Южна литература", посветен на 100-годишнината от рождението на Райко Жинзифов. Стихосбирката "Народни бигори" излезе с предговор от проф. Ст. Младенов. В предговора именитият български езиковед пише: "По време на петвековното робство под гръцка духовна и турска политическа власт македонските българи наложиха своя роден език на тържицата, а и сега, след голямата война, езиковата коравина на македонския българин си остава неизменна.

И ето сега, за наближаващия край на второто десетилетие от сключването на мира в Ньой, българското откраи време Скопие ни дава един поет, който пише еднакво свободно и на своя роден южно-скопско-велешки говор, и на общобългарския литературен език."

И по-нататък: "Народни бигори" – пише проф. Ст. Младенов – са изпени на хубав български език. Отделни провинциализми, които не биха били разбрани от някои читатели, са пояснени от автора под черта и действат още по-силно върху въображението, като правят по-ярка местната багра (т. нар. френ. couleur locale).

Ненапразно авторът е нарекъл песните си "Народни бигори"; горчилките (бигор е горчив камък, па и горчилка, горчило) са наистина всенародни. В тях влизат не само лични любовни мъки, но и общонародна скръб за поробена родина. В буйна пролет листя са окапали, дървя са оголели, цялата гора е погрозняла. Защо така?

Лися жалат сестри покосени,
дървя жалат бракя поробени,
гора жали майки потемнели...

В това, че г. Марковски, който е роден в Македония под сръбска власт и се е учил в сръбско училище, пише така хубаво български, няма всъщност нищо чудно, защото народът в Македония си говори български и пее своите български песни." [*86*]

Стихосбирката "Народни бигори" бе наложена на българската общественост от Тодор Павлов. На страниците на вестник "Заря" големият критик и философ съобщаваше за събитието от огромно историческо значение. Пламнаха люти спорове. Език или диалект е диалектът на "Народни бигори"?

През 1939 г. излезе обстойният очерк на Тодор Павлов "Поезията на Венко Марковски" с приложение на мнения от най-изтъкнати критици, поети и писатели в България. [*87*]

Стихосбирката “Народни бигори” беше радушно посрещната от прогресивната интелигенция в Югославия. А някои от стихотворенията намериха място и в прогресивните списания в Белград.

В това време попаднах в две среди, от които едната бе под влияние на теорията, че българите от Македония не са българи, а са македонци. В тази среда бяха хора от лявото крило на македонското революционно движение. Другата пък търсеше доказателства някак научно да оправдае становището на Коминтерна, че в България съществуват македонска, тракийска, добруджанска и шопска народност и че са назрели всички условия за тяхното обособяване в отделни нации. В тази среда имаше хора с партиен авторитет.

Становището на ЮКП от 1924 г. по македонския въпрос именно, че в Македония под сръбска власт живеят българи, и становището от 1940 г., с което ЮКП напуска становището от 1924 г. и твърди, че македонците на Балканите са отделна нация, че не са нито гърци, нито българи, нито сърби, по това време за мене бяха неизвестни. Чувал бях, че Кръсте П. Мисирков в “За македонцките работи” аргументирано бил осветлявал въпроса за македонската нация. Тръгнах да диря тази книга. Намерих един екземпляр от нея. Прочетох я. Фактът, че в нея липсваха научни доказателства, не ме смущаваше. Съжденията на “импровизирания политик”, както по-късно Кръсте П. Мисирков определяше себе си, бяха за мене меродавни и авторитетни. Книгата “За македонцките работи” предадох на Коле Неделковски, който от своя страна се беше нает да я изпрати в Македония. Обаче така се стекоха обстоятелствата, че не той, а аз я занесох в Скопие. Писанията на Кръсте П. Мисирков от втория период от живота му и защитата му на българската нация, че македонците не са никаква отделна нация, по онова време за мене бяха също така неизвестни. Нещо повече. И да бях се срещал с това ново, диаметрално противоположно становище на Кръсте П. Мисирков, аз не бях подготвен да го възприема, защото заблудата, че българите в Македония не са българи, а са македонци, беше сторила вече своето. Национален парадокс, но факт. Експеримента, как от българин се прави македонец, изпитах върху собственото си съзнание. От Скопие дойдох българин, в София станах македонец. В концлагера Еникьой, дето прекарах от 1941 до 1943 г., освободен вече от заблудата, че някога съм бил българин, аз, новоизлюпеният македонец, всеотдайно помагах на пристигащите заблудени българи от Македония да напускат българското си съзнание и да стават македонци. Заедно с Тодор Павлов обсъждахме бъдещата македонска азбука. От концлагера изпратих по нелегален път написаната на литературен български език стихосбирка “Орлицата” с предговор от Тодор Павлов, както и “Робии”, “Климе” и “На исток” – на скопско-велешко наречие. Заблудата, че създаваме “македонска” нация, продължихме да преживяваме и като партизани от 1943 до 1945 г.

Кървавата хитлеристка чума беше прегазена. Великата Червена армия спаси цивилизацията на планетата. Тя извърши историческа мисия в най-съдбовния момент от човешкия летопис. Тя освободи и народите на Югославия. Настана доба на мирен строителен живот. Федерацията на балканските народи отново се превърна в постижимост. Македонизмът облече държавна дреха. Започнаха преследвания, арести, изтезания на невинни хора. Във Велес и Куманово изчезваха българи без съд. А тогава аз бях народен представител в Скупщината на ФНРЮ, бях член на Президиума на НР Македония. Вратите на Македония с устав бяха широко отворени за навлизане на сърбизма. Бързаше се да се създаде и македонска азбука. Просръбските елементи подготвяха почвата. Президиумът на Народното събрание в Македония, съставен от членове, между които бяха Методи Андонов-Ченто, Павел Шатев, Панко Брашнаров и други, образува комисия, която да представи в окончателен вид македонската азбука. В тая комисия влизах и аз. Дотук заблудата, че не съм българин, а македонец и че славянската част от населението в Македония не е българско, а е македонско, имаше разорителна мощ над мене. Но само дотук. На заседанията на комисията аз се срещнах лице с лице с истината. Две тенденции, ясни, категорични, непримирими, воюваха. Битка се водеше около ер-голяма (**ъ**). Едната тенденция, застъпвана от хора със съмнително минало и неспециалисти, воюваше за сръбската азбука, като се изхвърли буквата ер-голям (**ъ**), а за съчетанията **кь, гь, дз** се измислят три съвсем нови букви. Тази тенденция се застъпваше от по-голямата част от комисията. Другата тенденция,

застъпвана от хора литератори – учени и лингвисти, но с непоколебимо българско съзнание, воюваше за въвеждане на буквите **ер-голям** (**ъ**) и **ер-малък** (**ь**) и отхвърли измислянето на двете нови букви, доказвайки, че **ер-малъкът** е способен да изпълнява тяхната функция, а за **дз** да се създаде буква, подобна на латинското S. Тази тенденция застъпвах и аз. След дълги остри спорове се взе компромисно решение. Въведе се **ер-голямът** (**ъ**). Отпадна **ер-малъкът** (**ь**). Измислиха се две съвсем нови букви. А за **дз** се прие буква, подобна на латинското S. Въвеждането на **ер-голяма** (**ъ**) беше победа. Но тази победа за мене същевременно беше първото поражение на моята заблуда. Македонската азбука с **ер-голям** (**ъ**) бе отхвърлена в ЦК на ЮКП от Александър Белич и Милован Джилас. Това поражение за мене вече означаваше победа. Съмна в душата ми. Пробуди се в мене българското национално съзнание.

Още бяха свежи гробовете на съветските воини, паднали за свободата на Югославия. Мощта на съветското оръжие се носеше надалеч по света. Обаянието на Съветския съюз не познаваше човешки измерения и в сърцата на югославските народи. А вече отговорни партийни и държавни фактори мълком, упорито събличаха славата на съветското оръжие. Сееха подозрение към морала на Червената армия. Възмущаваха се от присъствието на красноармейските гробове сред центъра на Белград. Говореха с езика на боговете. Ругаеха партии и ръководства. Изтъкваха, че бъдещето е определило на ЮКП най-решаващата роля в историята на човечеството, че без ЮКП решенията на световните проблеми ще бъдат невъзможни, че ЮКП ще преобрази физиономията на Балканите, че ЮКП ще издигне марксисткото учение на по-висока степен; че ЮКП вече внася нова светлина по националния въпрос.

Мъка и гняв изпълваха гърдите ми. Моята вяра в ЮКП се разлюля. Слушах и не вярвах на собствените си уши. Слушах, че името България значело фашизъм и окупатори, че Българската народна армия не е взела никакво участие при освобождението на Югославия; че Българската народна армия не е освобождавала села и градове в Македония; че не може и дума да става за някаква заслуга на НР България в разгрома на фашизма.

За всичко това изпратих писмо до Георги Димитров, в което между другото писах: "Вземете мерки. Насажда се омраза срещу Съветския съюз. Българите във Вардарска Македония са изложени на безмилостна сърбизация."

Емисари на Скопие бяха плъзнали из Пиринския край. Хората в Македония се чувстваха измамени, посрамени. Съзнанието им беше ограбено. С наведени чела ходеха. С погледи говореха. С неизвестност вкъщи влизаха, с неизвестност от къщи излизаха. Без вина всеки българин беше в списъка на обвинените само защото беше българин. Опасно бе в Македония, в люлката на България, да бъдеш българин, да кажеш, че си българин. Духът на Душан Силни суверенно владееше там. Всичко, което пречеше на сърбизацията, беше премахнато и отстранено с един замах. Със закон се наказваше обичта към СССР и към България. Мнозина заради тази обич не се завърнаха от островите. През 1956 г. отнеха и моята свобода. Осъдиха ме. Изпратиха ме на петгодишен принудителен каторжен труд на един от тия острови...

Просторът измежду 1948 и 1956 г. беше изпълнен с жестокост, беззаконие и неизвестност. Съвестта изгаряше в окови, без присъди. Движението се изправи пред страшно изпитание. Мъка и съмнение нощуваха в разбитите сърца. Пълзеше кърваво и тъмно време. Настъпи решителният час за окончателна пресметка и с Венко Марковски. Два момента оправдаваха значението на една такава неразумна стъпка: единият – че Венко Марковски е реална пречка за свободно сърбизиране на българската реч и на българите в Македония. Другият – че Венко Марковски е известен комунист-поет и вярата му в Съветската страна е несломима. Българинът и комунистът като неразделно цяло едновременно създаваха опасност. И в туй лежи причината, за да осъдят Венко Марковски, и то по време, когато настъпваше нормализацията на отношенията със Съветския съюз и с Народна република България. Не заради поемата "Съвремени парадокси" бе осъден Венко Марковски, и то в един преломен момент в идейния живот на Югославия, а заради факта, че Венко Марковски е българин и комунист-поет. Затова през февруари 1956 г. в Скопие, на градското Кале, на клада като по време на Инквизицията горяха произведенията на Венко Марковски. Но тука не е място да говорим за това. Ще бъде

всичко туй предмет на бъдещ разказ. В този разказ ще разкажем за трагедията на една велика епопея, ще покажем физиономията на един морал. Реалността е достатъчно силна, щото няма нужда от присъствието на въображения и търсенето на измислици. Авторът на този бъдещ разказ върху автентичен фундамент ще осветлява тежките съдби на обезличените хора. Разказът ще расне върху жива сила. Авторът бе също с присъда. Той не е само жив свидетел... И самият той бе подлаган на невиждано човешко унижение. И той бе впрегнат в чер хомот на грозна колесница. И той бе нула между хилядите нули... И той навъсен с поглед мрачен влачи участ на бездомно куче. Най-страшната тъмнична къща на света в този остров. Нощем лунна свещ събужда мъртви в морската могила. Остър камък наблюдава мъки и неволи. Стръмен път познава величави дири босоноги. Под касели и търгачи живи хора в сенки се превръщат. Тишината като рожба плаче. Небесата – ледени покрови, тегнат върху плещи голи.

Специфичен съд обаче е оформил тежката присъда. Съд осъжда Венка Марковски, а изпраща вместо него да лежи в затвора Вениамин Миланов Тошев. Контрареволюцията в Унгария глава надига. С оръжие в ръка един поет въстава. Ледената сянка на смъртта над него се надвесва. Съвестта на Югославия издига глас на гняв. В гласа на тази съвест е и авторът на "Мостът на Дрина" – Иво Андрич, мой приятел, който някога е посещавал в Скопие и моя дом. Но Иво Андрич се вълнува за Унгария. Не знае този великан на словото, че в Югославия, в неговата собствена страна, лежат в затвора също хора на изкуството. Не знае този великан... А на 23 октомври 1956 г. вестник "Политика" отправя своето протестно възмущение към редакцията на сараевската енциклопедия "Свезнадар" затова, защото пише, че "Венко Марковски је највећи песник Македоније" (Венко Марковски е най-големият поет в Македония), и туй по време, когато Венко Марковски е в затвора. Но вестник "Политика" греши, когато съобщава, че Венко Марковски е в затвора, защото и при излизането от затвора Венко Марковски излиза като Вениамин Миланов Тошев. Наистина явление. В документа с дата от 7 януари 1961 г., издаден от органите на властта, стои, че "Бивши осуЏеник Вениамин Миланов Тошев", а не Венко Марковски е бил в затвора. В документа не стои, че Вениамин Миланов Тошев и Венко Марковски са едно и също лице. Какво се получава? Вместо осъдения Венко Марковски да лежи в затвора, лежи неосъденият Вениамин Миланов Тошев. И вместо осъдения Венко Марковски да получи документ на име Венко Марковски, че е бил в затвора, неосъденият Вениамин Миланов Тошев получава документ на име Вениамин Миланов Тошев, че е излежал присъдата. И тук градителите на специфичния път в социализма са постъпили специфично и типично, а именно искат да покажат на света, че в югославските затвори няма хора на изкуството.

Но държавните и партийните ръководители познават Венко Марковски, а не Вениамин Миланов Тошев. Венко Марковски, а не Вениамин Миланов Тошев е известен в Македония. Венко Марковски, а не Вениамин Миланов Тошев е известен в Югославия. Югославия не притежава документ на Вениамин Миланов Тошев, идентичен с Венко Марковски.

Венко Марковски, а не Вениамин Миланов Тошев е бил член на Главния щаб на Македония. Венко Марковски, а не Вениамин Миланов Тошев е бил член на АВНОЮ. Венко Марковски, а не Вениамин Миланов Тошев е бил народен представител на Народната скупщина на ФНРЮ. Венко Марковски, а не Вениамин Миланов Тошев е бил член на Президиума на АСНОМ и народен пратеник на Народното събрание на Македония. В. "Нова Македония" съобщи за съденето на Венко Марковски, а не на Вениамин Миланов Тошев.

Българийо, за теб душата ми копнее
и моите мисли всеки миг летят към теб.
Българийо, във тебе и нощта светлее,
а тука и денят потъва в черен креп.

Това бе моята последна дума пред съда.

Така от македонец в България отново станах българин в Македония.

Ако някой някога ми беше казал, че ние, комунистите, ще създадем за себе си такова време, никога не бих повярвал. Но ето, то е вече неоспорима действителност. Нито историческата истина се почита, нито науката се уважава. Докато едни слагат в устата на Йован Цвиич думи, които никога не е изричал, то ухото на съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" е успяло да долови един исторически шепот от 1895 г. между княз Фердинанд и Владан Джорджевич в Цариград. Не съобщавайки на какъв език е разговарял "бугарскиот кнез Фердинанд", съчинителите пишат: "Во Македонија – продолжил Фердинанд – главната маса на населението не се ни Бугари, ни Срби, туку Словени и христијани. Словени кои говорат еднакво далечен или еднакво близок и на српскиот и на бугарскиот јазик, но јазик кој е посебен (отделен) дијалект, ако не и посебен јазик." [*88*]

Наблюдава се явление, което по изкуствен начин претворява географското понятие в етническа изява. Това явление е рожба на внушения. То засега не предвещава бури и превратности. Но странните покани на зловещи гости могат да превърнат мирните Балкани в бурен огън... Грозно минало притиска този полуостров. Още кости се белеят по баири и полета. Още плачат люти рани над огнища и постели. Още в близки пепелища пъшкат дири опустели. Още горестни забрадки дирят изход от несрета. Светла билка трябва да отгледа жертвената пепел. Трябва да покрий забрава минало немило. Вярна обич трябва да сломи омразите свирепи. Трябва воля и единно боево кормило. Време търси този тежък път. Без времето просторът не ражда билката желана. Времето народите градят. А билката на комунизма ще излекува и Балканите. Но днес сме свидетели, че един и същ народ е принуден да обособява себе си в една измислена народност, заставен е да погазва своята свещена българска съдба и с яростни омрази е поведен на изтребителна борба срещу себе си. В одежди сръбски заблестяват македонските села и градове. Свободно размножават своето владение отровните научни растения на Новакович и Белич. Зла мъгла и полудели ветрове разколебават духовната скала на България. Уплашени очи и глухи стонове оплакват в мрака българския жребий. "Флотантната маса" на Цвиич се превъзпитава за съдбовни сръбски исторически дела.

Напускайки суровата трибуна на събитията, старата великосръбска буржоазия оставя на потомците си великосръбската идея за внедряване на цяла Македония в пределите на Югославия. Ако ръководството на СЮК стоеше върху ленинска позиция по националния въпрос, то жизненият сън на Йован Цвиич щеше да остане на Балкана като непонятен сън. Използвайки победата като върховно право, в новия настанал политически момент ръководството на СЮК се опитва да превърне македонския въпрос от общобалкански в югославски въпрос.

Ние сме надежда и търпение велико. Българската орис в бури е люляна. С чест у нас е поведението на езика. Българският род е огън и стомана. Вместо да вървят с него по славната ленинска пътека и заедно да бъдем твърдина на този Полуостров, те непрестанно подкопават вярата в човека и канят на трапеза кървави и вероломни гости...

О, нечастивий, накъде си тръгнал с тая колесница? Тук люлките зората пазят, тук могилите на слънце пеят, тук бурите криле набират... Ослепените войници на Самуила от Беласица са викали на помощ Нея – България. И тя е тук, безсънна майка-мъченица... Под туй небе тук с Нея бдят на миналото знамената вдъхновени... О, нечастивий, срещу себе си надигаш своите ръце окървавени...

Странни неща. Чудна логика.

СЮК, вместо да се обърне към Ленин по националния въпрос, обръща се към Цвиич. Съчинителите, вместо да се обърнат към Ст. Младенов, към Вук Караджич или към А. М. Селишчев по въпроса за езика – обръщат се към немеца, "бугарскиот кнез Фердинанд".

Комунисти, които напускат ленинската позиция по националния въпрос, изневеряват на марксизма-ленинизма.

Съчинители, които предлагат собственото си болно въображение за история, са извън всякакви научни категории. Фалшификаторите на историята в така наречената "Историја на македонскиот народ" са тъкмо такива съчинители.

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА*

Народ, който не изгражда
собствена литература,
ражда залеза на собствената нация

Езикът е съзнание на потребността. Езикът е премяна на представите. Езикът е мост между мисли и понятия. Езикът е син на труда, баща на цивилизацията. Езикът е инструмент, чрез който людете изявяват себе си. Велика мощ е този инструмент; той е и бойна тръба, и нежна лира. Чрез езика на човека природата е намерила своя дух и своята изява. Без него вековете вечно биха мълчали, а еволюцията във времето и пространството би била непонятна. В този чутовен инструмент се преплитат най-различни влияния от най-различен характер. Той познава дъха на географското пространство, въздействието на политическото внушение, силата на търговските общувания, превратностите на историята, жестокостта на завоевателите, ролята на икономическите фактори. Без него народите са неми, нациите са мъртви. Струните на този инструмент са диалектите. Съвършенството му – литературният език. Защото литературният език е изкуствен организъм – както дъбът без чернозема изсъхва, така и литературният език без диалектите загива. Почвата е стан на растенията, диалектите са ръце на литературния език. Без почва няма растения. Без диалекти няма литературен език. Чрез диалектите една земя осъзнава своето разделение. Чрез литературния език един народ опознава своето обединение. Една от изявите на нацията е литературният език. Чрез тази изява националното се стреми към най-възвишеното интернационално духовно богатство.

Неравни са еволюциите на литературните езици. И еволюцията на българския език е неравна. Във времето на VI до XIV век на нашата ера се извършва постепенно обособяване на отделните славянски езици чрез тяхното отдалечаване от праславянския език. От VI век

започва да се образува и българският народностен език върху фундамента на племенните наречия на славяно-българското население. Най-ранните прояви на разграничение между зараждащите се славянски езици носят фонетичен характер.

В диалектите на славянобългарските племена от това време праславянските звукови съчетания *tj dj тй (mj)* и *дй (dj)* са се изговаряли като *шт* и *жд,* например *Св€шта* от праславянското *св€тја* и *междa* от праславянското *медја.* Тия звукови съчетания се променят по различен, специфичен начин при отделните славянски езици и с това стават важен разделителен белег между тях. Ранна различителна особеност на диалектите на славянобългарските племена, която ги обособява сред диалектите на другите славянски племена, е и типичната за праславянския език гласна **€** с наименование **ят** (ятова гласна). В езика на славянобългарските племена тя се произнася като **ја**, а в диалектите им и като широко **е** (˜), твърде характерно за българския език. Сравни например *хляб* или диалектно *хлеб, леп* (**е**-то е широко) с праславянското *хл€бъ.* Всички изследвачи на архаичната славянска топонимия в Гърция и Албания начело с авторитетните слависти А. М. Селишчев и М. Фасмер [*1*] изтъкват, че тя е остатък от славянското население, което е говорело български. Езиковите белези, характерни за говора на проникналото в Гърция и Албания славянобългарско население, са били типични и за езика на славянобългарското население. Съчетанията *шт* и *жд*, якавото произношение на € (*хляб, място, грях)* са типични за огромната част и от съвременните български говори. Известни ограничения в по-късната история на българския език те са получили в западните български езикови територии, в които влизат и териториите на днешна Западна и Централна Македония.

Съдбата на славянските племена през втората половина на VII век завинаги се свързва с друг един народ. Това са първобългарите. [*2*] Те принадлежат към тюркската етническа и езикова група и заедно с други тюркски племена през II век от новата ера идват от Централна Азия в Източна Европа и заемат територията между Каспийско и Черно море. Към края на VI век първобългарите образуват голямо племенно обединение, което византийските автори наричат Велика България. Тя обхваща областта на север от река Кубан, Азовско и Черно море. Начело на тези обединени племена е стоял хан Кубрат. След неговата смърт племенният съюз бил нападнат от хазарите и се разпаднал.

Докато Аспарух потеглил със своята дружина към територията северно от долното течение на р. Дунав, Кубер се насочил към Панония. [*3*] Използвайки недоволството на многото аварски пленници, които произхождали от византийските територии и желаели да се завърнат по родните си места, Кубер със своите първобългари се опълчил срещу аварския хаган, разбил го в няколко сражения и като застанал начело на това население, преминал Дунав и се заселил в областта на славянското племе драговити – в Битолското поле. След това Кубер направил опит да превзете Солун, но не успял.

По-голямата част от славянските племена на юг от Дунав през VII–IX век били включени в границите на българската държава, която станала притегателен център за тях. Като претопяват най-напред завареното тракийско население, а след това и двете първобългарски дружини (Аспаруховата и Куберовата), славяните стават основната етническа маса на българската народност. Славяните от трите географски области – Мизия, Тракия и Македония, са изконна основа на тази народност.

Зората на българската и изобщо на славянската литература е свързана с епохалния културен подвиг на солунските братя Кирил и Методий. Езикът на преводите, направени от Кирил и Методий, е най-ранна фаза в развоя на българския език и представлява първият стадий на българския литературен език. Той притежава най-важните фонетични и морфологични особености: 1. Присъствие на носови гласни @ (*о*^{н}) и # (*е*^{н}). 2. Гласни **ъ** и **ь** със своя самостоятелна звукова стойност. 3. Широк изговор на **€** 4. Гласна **ы.** 5. Гласеж на праславянски *tj* и *dj* като *шт* и *жд.* В строежа на старобългарския език главни особености са падежите, формата инфинитив с нейния вариант супин инфинитив, синтетичните форми за изразяване на степените за сравнение на прилагателните, наличието на минало несвършено, минало

свършено и просто бъдеще в глаголната система и др. Най-важната особеност на Кирило-Методиевия език са съчетанията *шт* и *жд*, които се явяват в паметниците на мястото на първичните праславянски съчетания *tj* и *dj*. Тази особеност е характерна само за българския език. Всички останали славянски езици имат други застъпници на тези праславянски съгласови съчетания. На старите праславянски форми *свєtja, медја* в старобългарските паметници съответстват форми *свєшта, межда* за разлика от сърбохърватското *свеќа, меЏа,* от руското *свеча, межа,* от полското *swieca, miedza,* от чешкото *sviče, meže.*

Съгласовите съчетания *шт* и *жд* за праславянски *tj* и *dj* са стара общобългарска черта. Сведенията на старите паметници, на старите местни названия, а така също и за съвременните говори показват, че днешните **к‘** и **г‘** вместо *шт* и *жд*, например *свек‘а, гарг‘анин* вместо *свешта, гражданин*, в някои западни български говори, особено в говорите на средната и северната част на Вардарска Македония, а така също и в някои тракийски говори, са късно явление. Показателен е фактът, че думи със стари *шт* и *жд* и нови **к‘** и **г‘** се употребяват успоредно в много от българските говори, например *свек‘а* наред със *свештник, свештар, вег‘а, прег‘а* наред с *вежда, прежда, гак‘и,* но *Кривогаштани, полнок‘но* и *ношт, фаштат, мок‘*, но *мошне*. Срещу това богатство в днешните западни български говори старите паметници независимо от говорната област, от която произхождат, съдържат само форми с *шт* и *жд*. Твърде важен в това отношение е един сравнително късен паметник – Българо-гръцкият речник, писан в Костурско през XVI век. Ръкописът, издаден в последно време от A. Vaillant и C. Giannelli, се пази във Ватиканската библиотека. [*4*] Паметникът съдържа само форми с *шт* и *жд: кашта, рожда.*

Друга важна особеност на българската основа на Кирило-Методиевия език е изговорът на **є,** който се среща в думи като *хлєб, млєко, вєра, мєра, цвєт, свєт* и пр. За гласежа на **є** като **ja** или като широко **е (˜)** съдим по това, че в глаголицата, азбуката, създадена от Кирил, съществува една обща буква за **є** и †.

Славистиката разполага със сигурни данни, че през IX–XI век широкият изговор на **є** е бил разпространен по цялата българска територия, включваща областите Мизия, Тракия и Македония.

Трета отличителна черта на Кирило-Методиевия език е особеният носов изговор на гласните @ и #. Предполага се, че по произношение тези гласни са били близки до френското *o* в *bon* и до френското *e* в *bien.* Това е една типична българска особеност от IX–XI век. Че тази особеност в миналото е била общобългарска, съдим по архаичната славянска топонимия в Гърция [*5*], по някои стари фонетични черти на славянските заемки, проникнали в румънски и албански език, по езика на тъй наречените Чергедски молитви, отразяващи говори на стари преселници от Свищовско в XVI век. Следи от стария носов изговор намираме също така във форми като *зъмби, грънди, мънка, пънт, рънка, дъмп* и др. в днешни южномакедонски говори (Солунско, Костурско, Корчанско), в говорите на преселници от Западното Беломорие и др. Отделни случаи като *ч‘онсто* (стб. чѫсто) се срещат и в днешни родопски говори.

Въз основа на изброените важни езикови особености славистите установяват родствена връзка на Кирило-Методиевия език с българската езикова територия. [*6*] Старобългарските фонетични черти с течение на времето са били подложени на промени, обаче изброените типични български старинни черти упорито се съхраняват в южните говори – Родопите, Южна Тракия и Южна Македония. Широкият гласеж на **є**, заместниците *шт* и *жд* на стари съчетания *tj* и *dj*, следите от **ы** (следите от падежни форми). Също така следите от старинен гласеж на @ и **ъ**(*зъб, сън)*, еднаквият гласеж на **є** и † (хл‘аб или хлеб), редукцията на гласните **а, о, е,** прегласът на **а** след меки съгласни в **е** (*чаша – чеши)* и др. сближават южномакедонските говори с тракийските и родопските. По своето географско разположение солунските говори са едни от тези, които по диалектния си тип спадат към югоизточнобългарските. Именно говорите на селата Сухо и Висока, Солунско, се определят от В. Н. Шчепкин като говори, разкриващи

родствени черти с източнобългарското наречие и повече сходства със старославянския език, отколкото всички останали съвременни македонски наречия.

Въз основа на гласежа на старата ятова гласна българските говори се делят на западни и източни или на две диалектни групи – *екавска* и *якавска.* В северната част на езиковата територия границата върви по р. Вит, а в южната – по Места. Старинен гласеж, широко ˜ **(Є),** се открива в някои говори по ятовата граница в Родопите и в някои други източни и южни говори. Общо взето, на изток от ятовата граница старобългарската гласна **Є** се изговаря под ударение и пред твърда гласна като **‘а** (*мл‘ако, (х)л‘ап*), а на запад – като **е** (*млеко, (х)леп)*. Първите сигурни случаи на екавизъм по паметниците не са по-ранни от XIII век. Диалектите в границите на днешната македонска област са отчасти в екавската, отчасти в якавската област. Българо-гръцкият речник, писан през XVI век в Костурско, е отразил стария широк ятов гласеж в думи като кол†но, нев†ста, мл†ко. Якавизмът е една характерна стара българска езикова черта, запазена днес неравномерно в различните говорни области.

Периодът XII–XIV век е от изключителна важност за развитието на българския език. През този период се преобразява коренно граматическият строеж на българския език, в значителна степен се изменя звуковата му система. Отношенията на среднобългарски и старобългарски (старославянски) са отношения между два последователни етапа от историческия развой на един и същ език, както утвърждават признатите лингвисти В. Облак, Н. ван Вейк, В. Н. Шчепкин и др. В старобългарските и при най-ранните заченки на среднобългарските и ранните новобългарски езикови промени македонските говори вървят в пълна хармония с развойните тенденции на останалите български говори. Основните изменения, които претърпява граматическият строеж на българския език, обединяват всички говори на българската езикова територия и в своята съвкупност очертават българския език като отделен член в общото семейство на славянските езици. Тези основни изменения са:

Първо. Разколебаване на старата падежна система, което в новобългарския език довежда до загубване на падежите. Старото родително и дателно отношение започва да се изразява не от падежни форми, а чрез предлога *на.* Следи от старите падежни форми се откриват в някои старинни говори – в Родопите и в Корчанско.

Второ. Развой на членната форма. Характерна черта на всички български говори е така нареченият определителен член – *мъж-ът, жена-та, дете-то* и др. Тази специфична българска особеност се е развила през среднобългарския период. Този общ знаменател обединява всички български говори, като ги разграничава от останалите славянски езици. Във всички сереройточни и в част от западните и югоизточните говорни области в член са се превърнали само местоимения с корен **-т.** В някои говори съществува тройно членна форма, където членуването става с прибавки на местоименните корени *т-, с-, н-* или *т-, в-, н-,* едни от които означават по-близки, а други по-далечни предмети. В Родопите са известни членувани форми като *жената, женаса, женана,* а в Трънско, Брезнишко и някои средномакедонски говори – *жената, женава, женана.*

Трето. Замяна на старата инфинитивна форма с *да*-конструкция – (искам) *да ида* срещу старобългарското (хот@)ити. Разпадането на инфинитива става по еднакъв начин във всички български говори.

Четвърто. Запазване на простите глаголни форми за минало време (минало свършено и минало несвършено) във всички български говори в Тракия, Мизия и Македония.

Пето. Изместване на синтетичните форми на степените за сравнение на прилагателните от аналитичните форми – съчетания на *по* и *най* с позитивни прилагателни форми (*по-мил, най-мил, по-зъл, най-зъл)* и др.

Шесто. Създаване на аналитична конструкция за бъдеще време с частица *ще (ше, че, ке, кя, жъ* и др.) и определена глаголна форма (*ще ида, че ида, ке ида, кя ида, жъ ида* и подобни).

Седмо. Създаване на сложна глаголна система. Докато загубването на падежите води до опростяване на именната система, глаголите не само запазват старото разнообразие от темпорални форми, но създават и нови, например така наречените преизказни форми. Това е

една характерна особеност на българския език. Останалите славянски езици се характеризират с по-сложна именна, а по-проста глаголна система.

Осмо. Удвояване на прякото допълнение, например *виде го детето, го виде детето*.

Тези основни изменения и промените, довели до бройната форма на *а-*, остатък от старото двойствено число, до обобщението на окончание *-ове (-ови)*, до създаването на *а*-спрежение (глаголи от типа *гледам, давам)*, до изчезването на сегашните действителни причастия и на част от миналите причастия, до образуването на притежателни местоимения за 3 л. ед. и мн. ч. от старата родителна форма на личните и показателните местоимения *него-в, тех-ен, них-ен, нив-ни* и др., разкриват единството в развоя на българските говори в Мизия, Тракия и Македония. Тези изменения не само дават облика на строежа на съвременния български език като цяло. Те са характерните езикови белези, които обединяват всички български говори и ги отделят в една самостоятелна група сред останалите славянски езици.

Българският характер на диалектите в Македония през Средновековието е бил подчертаван по различни поводи. Византийски и западноевропейски хронисти, историци и пътешественици като Теофилакт Охридски (към XI–XII век), Роберт Реймски (XI век), Лоренцо Бернардо (XVI век) и други са определяли с точност народностната и езиковата принадлежност на населението. За тях славяните в Македония са българи. В по-ново време от по-голямо значение за определяне на народностната принадлежност на населението и на говорите от тази географска област са проучванията на най-добрите представители на славистичната наука в чужбина. Трябва да изтъкнем, че първите образци от българската реч и първата новобългарска граматика, с които българският език бе открит на света и за науката, са на разложки говор. През 1822 г. във Виена видният сръбски учен Вук Караджич издаде "Додатак к Санктпетербургским сравните‡ним рјечницима свију језика и нарјечија с особитим огледом Бугарског језика", в който помести 273 думи, кратка граматика, 27 народни песни и две глави от Евангелието. За тях Караджич отбелязва: "Ове бугарске ријечи мени је писао и казивао прави бугарин из Разлога." Вук Ст. Караджич определя като български и кичевския диалект на Х. Йоаким Кърчовски, на който е написана книгата "Различна проучителна наставления сочиненная йеромонахом Йоакимом Хаджи" (Будим, 1819). [*7*] За Караджич български са не само говорите в Източна и Северна, но и в Централна Македония. Той намира за особено чист българския език в Четириезичния гръцко-влашко-българско-албански речник на Хаджи Даниил, в който се откриват думи и фрази от битолския и прилепския говор. [*8*] Речникът на Х. Даниил, цитиран от Вук Караджич, е изключително явление в новата история на българския език, защото показва, че през XVIII век говорите в Прилепско и Битолско са наречени български.

С българските говори в Македония се занимава и авторът на известния сборник "Народне песме македонски бугара" сръбският изследовател Ст. Веркович. [*9*] Големият хърватски славист, професорът от Виенския университет В. Ягич, в писмо от 31 декември 1903 г. съобщава на проф. Л. Милетич във връзка с подготвянето на първата част от "Славянска енциклопедия", че дели българските диалекти на три групи: "восточноболгарские нарЄчія или говоры, западноболгарские нарЄчія или говоры и македонскія нарЄчія или говоры". [*10*] В писмо от 16 януари 1904 г. Ягич пише: "Аз вече, мисля, достатъчно съм определил положението на македонските говори с това, че съм ги поставил под заглавието "български език" ("ya sam, mislim, već tim dovoljno označio položaj makedonskih govora, što sam ih smestio pod glavu "Bugarski jezik"). [*11*]

По инициатива на В. Ягич неговият бележит ученик В. Облак остава в Македония да изследва българските диалекти в Солунско. [*12*]

Великани на езиковедската наука като П. Й. Шафарик, Л. Нидерле, Л. Гайтлер, В. Вондрак, Я. Гебауер недвусмислено се изказват за българския характер на езика на населението в Македония. Авторитетният познавач на историята на етнографията и на Балканския полуостров проф. К. Иречек отбелязва, че западнобългарското наречие се говори между София и Охрид. [*13*] Големият френски славист проф. А. Мазон премества тази граница пъ на запад, като включва в българските говори диалектите и на селата Бобощица и Дреновяне, намиращи

се днес на албанска територия. [*14*] Изчерпателни са отговорите на руските лингвисти на въпросите на българските говори в Македония. Бележитият славист В. И. Григорович посочва, че западните говори обхващат "цяла Македония до Доспатските планини и на север от тях включват част от Крайдунавска България до самия Видин", а източните – "на изток от Доспат и на север и юг от Балкана". Подобно е отношението и на други именити руски езиковеди като професорите А. А. Шахматов, Ф. Ф. Фортунатов, В. Н. Шчепкин, П. А. Лавров и А. М. Селишчев. Забележителна е оценката на Селишчев за ролята на Македония в културната история на българския народ. Той казва: "Македония е люлката на старата и новата българска писменост. Македония е люлката на Българското възраждане. Оттука са излезли ранните будители на българския народ." [*15*] И оценката на българските книжовници от Македония е в пълно съгласие с оценката на представителите на славистиката. Тя говори най-добре, че още преди създаването на българските училища в Македония е било особено развито чувството за националност. Ето как се обръща К. Миладинов, един от съставителите на прочутия сборник "Български народни песни", към Йосип Юрай Щросмайер: "Предъ неколку години Бѫлгарски-

ве пѣсни собрани, още много време ке стое~ха закопани в неизвѣстность, ако не бѣше високо-то

Ваше участіе. Ваша Пресвѣтлость глобоко почувствува, че народно-то образованіе ~ най-големо-то рѫчателство за благоденствіето одъ народ-отъ; и нищо прѣдъ него не щадеещемъ, щедро 'секога и 'секаде помогна въ полезни издаваня и училишни потребности. При 'сите тіе благородни стремленія Ваша Превозвишеность благоизволи да обѫрни вниманіе на най-южни-

те славяни б ѫ л г а р и и да покажит великодушно-то Є участіе в издаван~-то на това общеполезно сокровище; и на конецъ, окрилатена одъ народно-то доброжелателство, захвати най-плодородна-та идеа и основа Югославянска-та Академія, той драгоцененъ венецъ на толку големи Ваши благодеяния." [*16*] Предговорът към сборника "Български народни песни" започва така: [*17*] "'Си-ве почти пѣсни сѣ слушани одъ жени; седма-та одъ нихъ часть сѣ собрани одъ восточни-те и други-те одъ западни-те стѫрни, имено: одъ Панагюрище, Софія, Струмнишко, Кукушко, Воденско, Костурско, Велешко, Дебарско, Прилепско, Охридско, Струшко и Битолско. Най-новике пѣсни сѣ собрани одъ Струга, Прилеп, Кукуш и Панагюрище.

Богатство-то одъ пѣсни-те ~ неисцѫрпано. В Струга сѫде една девойка ни каза до сто и педесетъ прекрасни пѣсни, одъ кои повеке юначки. Така и 'си-те почти прилепски една стара жена ги каза. Препишвеещемъ толку пѣсни, мислитъ човѣкъ, че сѣ исцѫрпи 'се-то богатство; но кога поминвитъ во друга махала, тамо нахожатъ много други пѣсни, како одъ новъ изворъ. Затова требитъ да чекаме още много други да сѣ прикладатъ на овіе пѣсни, ако любопитенъ човѣкъ издирвитъ това. Най-повике пѣсни сѣ слушали в Струга одъ Депа Кавайова, въ Прилепъ одъ Гюргя Коте'а, въ Панагюрище одъ Хаджи Марія Х. Томова. Одъ 'си-те най-голема благодарность за това общеполезно собираніе заслужили со искрено-то им усердіе г[осподин] В. Чолаков [*18*], кой снабди насъ со 'си-те почти пѣсни одъ восточни-те стѫрни; и г[осподин] Р. Жинзифов [*19*], кой най-повике ни помогна со пѣсни и обичаи одъ западни-те стѫрни..." След като се съобщава, че "огромност-та одъ книга-ва не позволи да сѣ печататъ б[олгарските] слова, и пѣсни-те со ноти" и след като се изнасят съображенията, че "Правопис употребихме по възможност-та най-лесенъ и най-сходенъ со произношеніе-то одъ слова-та", вниманието на читателя се спира върху членната форма и с ясно съзнание за езиковото единство на говорите от всички области на предосвобожденска България се изтъква: "Членъ одъ мѫжки-от родъ се употребвитъ ѫ**тъ, атъ, о, отъ.** Сѣ употребват: 1) ѫ**тъ** – покрай Дунавски-те мѣста до Тѫрновско; 2) **атъ** – покрай Балкански-те северни стѫрни; 3) **а** – на обете стѫрни одъ Балкан-отъ, особено во Тракія; 4) **о** – одъ Серско, доходвеещемъ до Кукушко, по дѫлжината одъ Родопи до Самоковско (Софийско) и сѣ извѫртвитъ до северни-те стѫрни одъ Македония; 5) **отъ** – на 'си-те други западни стѫрни, како Охридско, Прилепско, Битолско. Множ[ествено] число одъ мъжки-отъ и женски-отъ родъ **те** (во 'си-те западни стѫрни, а **тѣ (т~)** или **ти** (во восточни-те)." [*20*]

Българските книжовници от Македония са с определено и високо национално съзнание. Кирил Пейчинович недвусмислено посочва в заглавието на едно свое съчинение, че скопският и тетовският говор са български. Партений Зографски по това време дели българския език на два диалекта: “Нашиот язик, како што е познато, се делит на две главни наречия, от който едното се говорит в Болгария и Тракия, а пък другото во Македония.” Едва ли някой от българските книжовници от Македония достига до истински теоретически обобщения, имащи съвременно значение, както Райко Жинзифов, когато твърди: “Мие за български язик броиме той язик, кой ся говорит по цела Македония, Тракия и България, между говорите на кой има малу много разлика, но мие, както и секой българин не къcоглед, не можиме да речеме, що словото рў`ка или вљда е македонско или тракийско, а рўкЎ, водЎ е българско, защото нема македонци, нема тракийци като отделни народи, а има само славяне-българе, които живеят по речените места, имената на кои може би имаят си право в землеописанието, а не в народността; накъсо да речиме, има един целен народ български и един язик български, който, как и секой, кой му драго, другий язик, ся делит на наречия... Още е далеко това време, кога сите българе ще пишат еднакво, без най-малка разлика. Що ще дойдит такво време, верваме, и твърдо верваме, но кога не ся знаит...” [*21*]

Върху широка обществена основа се изгражда филологическото възпитание на нашите възрожденци. Те имат историческа мисия не само да създадат нашия книжовен, т. е. национален език, но и да покажат неговата мощ и богатство, за да го противопоставят на гръцкия език. От плеядата бележити ревнители на Българското възраждане Йордан Хаджиконстантинов-Джинот се извисява между значимите представители на славистичната наука в България. Със страшна паисиевска сила звучат страстните слова на Джинот: “Всекой, кой дерзае да осуждава наше Болгарство, той е образъ Мамусовъ, кой заповедува ми человеци, очи да имаме на груди и нос отзади...” “...Чадо Болгарское! Ти ме питаш кой е славянский язикъ? Изобретиха го св. Кирил и Методий, Болгаре – солуняне.” “Днеска съ големо благодарение можемъ всички славяне да го наименуваме староболгарский. Колкото и да го русизираха славянския езикъ руси-те, толко почувствуваха староболгаризма.” “...И ако ме пита нЄкой, школски человЄкъ ли си или Болгаринъ? Азъ полноотвЄтам: Болгаринъ самъ. Че не е честно на мое-то Славяно-болгарство да творамъ зло и лукавство, прави Болгарин не лажи, не завидуе, не денгубуе, на лицемЄрствуе, не блудуе, за печена кокошва вЄра-та не размЄнуе. Болгарин е произведанъ отъ Богъ... Болий, Болшій, вишшій, величайшій! ПоистинЄ нЄма по величество от Болгаринъ, Болгаринъ чрЄзмЄрно ради, оре, сЄе, торгуе, воинствуе... Ради това азъ самъ Болгаринъ и мое-то благородно Болгарство не мя допуща да не быдамъ добръ... Болгарин е любитель всякое добро, Болгарин е срамота да се отрицува от сво-ятъ родъ и языкъ”... [*22*]

“Македония – люлката на старата и новата българска писменост”, както я определя Селишчев, неведнъж е била изложена на духовна асимилация. Тъмни и кървави мисли е хранила буржоазната наука на съседите към българското съзнание в Македония. Твърденията на великосърбина Ал. Белич, които непрестанно се изменят в зависимост от завоюването на нова македонска територия, необоснованите и противоречащи на езиковата действителност изводи на шовиниста Ст. М. Протич, че езикът на македонците е ни повече, ни по-малко “диалект на сръбския език”, както и идеята, че славяните в Македония са сръбски старощокавци, смесени с българи, предизвикват законна остра реакция у хората на науката.

Успоредно обаче с тезата за преходния характер на македонските говори, създадена от сръбските филолози, в Югославия и по-специално в СР Македония след 1949 г., се прокарва упорито идеята за независимия характер на македонските диалекти от българските. Единственото основание на такова построение е, че 1/3 от територията, върху която се говорят тия диалекти, политически вече е свързана с друга държава, а не с България. Но езиковото развитие има свои собствени закони и закономерности и не се определя от политическите условия и желания.

Българският език, както и всеки друг език, е социално явление, което колкото и да се отразяват в него различни политически фактори, не може да се подложи на коренни изменения,

способни да премахнат качеството му, да го лишат от характерните му особености, така че да го превърнат в друг език.

Този език познава яростта на робските тъмници, мъките на страшните голготи, ужаса на огнените клади. Този език България твърдо е отстоявала. Посрещан от ками, изпращан от бесилки, раснел в неспокойност, възмъжавал в буря, този език в борба с мълниите се захващал и на внуци светлината завещавал.

И ето днес към български огнища, где мирен хляб създават родните ръце, вървят безспир еничарски пълчища и носят смъртна мъст и пъклено сърце. С хули и псувни покриват древната чест и слава, без жал от корени изтръгват благородния български език, историята погазват, паметниците разрушават и участта ограбват на един народ светец и мъченик. С всички средства оправдават грозната си цел. Но огън с маша се хваща. Истината е реалност. Светлината не се оковава със заблуди. Заблудите наказват съзнанието.

Необикновена материя е езикът. Развитието му не се прекъсва с нови граматики. Коварната ръка на политическия момент е била жестока към България. Варварски закони са изменяли облика на откъснатите български земи. Сянката на завоевателя е онемявала улиците. Езикът на чуждата нация е внедрявал непозната писменост и култура. Текли са тежки времена. Нито за миг новият господар не е забравял, че тази земя, която по силата на политическия момент е станала негова собственост, не е негова земя. И че този народ, по волята на обстоятелствата насилен да говори чуждия език, не е негов народ. Битката между поробителя и поробения се е водила с най-различни средства и под най-различни форми. Поробителят в тази битка е преследвал една-единствена цел: асимилация, за да се убие българското национално съзнание у поробения народ. Поробителят в тази битка е записвал победи и поражения и е проявявал несигурност и жестокост. Несигурността е раждала жестокост, а жестокостта – несигурност. Силата на поробителя обаче е расла със слабостта на поробения. Целта на поробителя е оставала неизменна. Поробителят с течение на времето се е менил, но целта е оставала една и съща. И когато например сръбският поробител вече разбира, че македонските българи трудно се поддават на сърбизиране, той предава тази своя роля на верните носители и продължители на македонизма, които с по-люта свирепост от самия него забиват нож в гърба на своя собствен български народ.

И така кървавото сърбизиране хитро прераства в безкръвно македонизиране на българите, а Македония – от българска географска област се превръща в понятие на македонска национална общност даже и с "език", напълно "отделен" от българския. Но в действителност съществува ли такъв литературен език? И ако съществува, то тогава върху каква говорна основа е изтъкан?

Този въпрос заслужава сериозно внимание. Мнозина са търсили верните пътища към истината по този въпрос. Тревожни мигове е раждала оскъдната светлина. Пълни са с вълнения страниците, посветени на този въпрос. Набраният опит заслужава да бъде правилно разбран. И заблудите трябва да се уважават. Те са едни от мостовете, по които минава опитът. Не бива тяхното присъствие предварително да се отрича. Всяко предварително отричане е сила на безсилния. Немалко авторитетни учени са отронвали съществени слова по този въпрос. Едно от най-чувствителните поприща е езикът. Сражението на това поле се води с по-особено оръжие. Оръжието са аргументи. Аргументите са търпение. Сребърните буйни гриви на планинските потоци укротява в равнината речното корито. Изворът свещен на непокорните единни говорни простори утвърждава своята мощ в книжовния език. В необятно морско огледало се оглеждат бързоструйните потоци, слезли от горите. В корени съдбовни на език книжовен трайно избуява изворът велик на единни говорни простори.

Всичко живо към нещо се стреми. Разумно е към определеност да се стремиш. Човешко е да се стремиш към яснота. Научно е да бъдеш ясен. Яснотата е определение. Не можеш да искаш яснота от улицата, ако нямаш яснота в собствения си дом. Яснотата е и ръст на нравствена способност. Круме Кепески – бащата на първата граматика на македонския "език" – е изпуснал нещастно възможността да бъде щастливо съчетание на двете възможности. Като човек неяснотата му попречила да бъде учен, като учен неистината му попречила да бъде яснота. И затова е останал само стремеж. Граматиката му има значение не защото е значима, а защото е

първа. И в смисъл на печатане на граматики Круме Кепески е учител на Блаже Конески. По обем на граматическо производство ученикът е превъзмогнал учителя си. Но това не стига на ученика да отнеме заслугата на учителя си. Не без заслуги е и ученикът. Ще се задържим по-подробно върху гледището на Блаже Конески по въпроса за така наречения македонски литературен език. В своята "Граматика на македонскиот език", като говори за "македонското јазично праша|е (въпрос) во 19 век", определя, че "Крчовски пишуваше на североисточно македонско наречје (кај него црти од кратовскиот говор се примешуваат со некои и от говорната област јужно от Кратово). За неговиот јазик далеку не може да се каже дека е чисто "народен", че "Многу е почист јазикот на Пејчиновиќ, кој ги носи сите белези на народното зборува|е. Основата му е тетовскиот говор, иако се јавуваат, особено во првата книга на Пејчиновиќ "Огледало" и некои црти од централните говори", и че "...низ 19 век праша|ето на нашиот литературен јазик тесно се поврзуваше со учество на разбудените слоеви од нашиот народ". Блаже Конески пише: "Сосем природно дека заедно со тоа мораше (непременно трябваше) да се поставува како назреано праша|ето за еден единствен литературен јазик кај нас, со установен облик, кој ќе ги замести одделните народни говори во училишната практика и во писмеността. Ова праша|е најде тогаш за прв пат израз и во писмени искажува|а од страна на некои наши преродбенци (възрожденци).

Се изразија главно две гледишта што им одговараат и на две тече|а во средината на нашето граѓанство во 60-те години от минатиот век. Първото гледиште, формулирано од Партенија Зографски, се състоеше во тоа дека треба еден заеднички литературен јазик да се употребува во Бугарија и Македонија, а тој јазик да биде, како што го наречуваа тогаш – "среден", т.е. изграден по тој начин што да се земат поеднакво предвид и македонските и бугарските јазични особености – "да не му е никому криво" – како што се изразуваше Партениј Зографски... и гледиштето дека треба да се изгради посебен (отделен) македонски литературен јазик, одделен од бугарскиот. Несомнено дека во ова становиште треба да гледаме најважно завојува|е на нашето национално буде|е во 60-те и 70-те години на минатиот век. Тоа е становиштето на "македонистите", како што тогаш се наречуваа поборниците за македонската национална кауза. Македонскиот народ е одделен словенски народ и како таков то треба да има свој посебен литературен јазик, тоа беше програмот, формулиран од македонистите. Тој најде израз во книгите на Ѓорѓи Пулески ("Речник од три језика", 1875, "Македонска песнарка", 1879)." И след като отбелязва опита на Пулевски да направи македонска граматика и че Пулевски не е бил "стручно (специално) подготвен да одговори на таква задача" [*23*], Блаже Конески съобщава: "Интересно е сега, на дадениот фон, да видиме каков беше јазикот во творбите на нашите писатели откај половината на 19 век. Тоа време на општествено раздвижува|е во Македонија се карактеризира и со појавата на литература со граѓанска содржина, вместо поранешната религиозно-поучна книжнина. Главни претставници на нашата литература од тоа време са поетите Константин Миладинов, Рајко Жинзифов и Григор Прличев. Јазикот на нивните поетски творби го носи белегот на бара|е (търсене) и на сета (цяла) неустановеност што го карактеризираше времето, но во него се исто (също) така изразени оние стреме|а, за кои стануваше збор погоре. Песните на Миладинов се, на пример, пишувани на чист народен јазик од струшкиот крај, со сосем мали туѓи (чужди) примеси. Миладинов тргаше од јазикот на народната поезија, и во тој поглед со право треба во него да гледаме прв претходник на создателите на современата наша поезија. Жинзифов, напротив, се ръководеше од гледиштето за создава|е на "среден" бугарско-македонски јазик, што на практика се сведуваше до вештачко (изкуствено) комбинира|е на македонските и бугарските јазични црти. Жинзифов докрај му остана верен на ова становиште. Се разбира, дека неговата поезија од тоа многу губеше во природноста и убавината, зашто нејзиниот јазик претставуваше до голема степен вештачка конструкција. Прличев пак отиде уште подалеку од Жинзифова, бидејќи излегуваше од граматиката на старословенскиот јазик како од онаа основа врз која треба да се изгради новиот литературен јазик. За да застане на вакво гледиште, нему му влијаеше несомнено примерот од развитокот на новогрчкиот литературен јазик, во образува|ето на кој важно место им се даде на елементите од старогрчкиот јазик. Прличев беше опфатен и

од мислата дека треба да се создаде еден општословенски јазик. Тој сметаше дека го беше избрал правилниот пат кон (към) остварува|ето (осъществяването) на таа цел." [*24*]

След като осведомява, че групата около списанието "Лоза" е била под атака от официалните български вестници като група на "македонски сепаратисти", че гледището на "лозарите" по отношение на литературния език се опира на становището на Партений Зографски за участието на македонските говори в общия български език, че "лозарите" искат този литературен език да бъде "понятен и на тие на Вардар" и затова в езика на "Лоза" оправдават нахлуването на македонизми като членната форма *-от: животот, ближниот* и пр.; редица македонски думи като *сакам, поплак, дзид, мошне, сосем, исто, овој, ова, сите* и т. н., Блаже Конески спира погледа на читателя върху едно настроение на Кръсте П. Мисирков и казва: "Интересно е и што соопштува Крсте Мисирков за настроението на оние македонски интелектуалци што го чинеа кругот на "Лоза", а кое настроение, се разбира, не можеше во сé ни да најде печатен израз: "По нивна иницијатива првен се образува во зафатоко на деветдесетите години едно национално сепаратистично движејн'е со цел'а да се оддел'ат интересите на македонците от бугарците со возведуајн'е на едно от македонцките наречија на степен на литературен јазик за сите македонци. Орган на тоа сепаратистко движејн'е на македонците во Бугарија беше журналот "Лоза". Но тоа дуовно движејн'е не се ареса на бугарцкото стамболовцко праител'ство, које забрани да се издаат "Лоза" и зафати да гонит македонците сепаратисти (За македонцките работи, 1 изд, с. 71)." [*25*] Книгата "За македонцките работи" на К. П. Мисирков е "национален", научен и културен пътеводител на Блаже Конески. "Погледите" (възгледите) на К. П. Мисирков са "погледи" и на Блаже Конески. За отстояване на позициите си Блаже Конески черпи сили из настроенията на К. П. Мисирков. "Време јет – пише Мисирков – да отфрлиме од очите наши мрежите што ни є кладоа националните и верцки пропаганди во Македонија... Моите возгледи... не сет нешчо ново и безосновно, а сет чекор (крачка) напред во досегашното развијајн'е на нашето национално самосознајн'е и да сет за тоа сосем природни и основателни... "Идеите за полно отцепуајн'е на нашијот народ од друзите балканции народи, не сет протиоречје на досегашното работејн'е на нашиот народ за слободија, а само продолжејн'е на негоото досегашно работејн'е, на почва еволуцијна (VI)... Создајн'ето литературен јазик јет духовна потребност кај нас, со каја мислит да се клаит крај на злоупотребите на пропагандите со нашите интереси... Македонцката интелигенција сегокаш, кога јет надвор (вън, извън) од својте официјални работи, требит да зборат меѓу себе си на централното македонско наречје (Велешко-Прилепцко-Битолцко-Охридцко), кое ке требит да се воведит во сите религиозни и национални пропаганди и турцките сколији (училища), како задолжителен предмет. Тоа наречје имат да бидит литературен јазик на македонците... [*26*] ...ако македонецот од северна Македонија подаит рака на својот брат од јужна Македонија и македонецот од источна Македонија подаит рака на тој од западна, подадените раци ке се прекрстат около Прилеп–Битол'а." [*27*]

Като говори за "Развитокот на македонскиот литературен јазик по Првата светска война", Блаже Конески отбелязва: "Националното осветува|е на македонските маси стана фактор што мораше (трябваше) да се земе предвид во политичкиот развиток на Балканот. Се почувствува пред сé потребата за едно јасно формулирано становиште спрема него од страна на меѓународното работничко движе|е. Во резултат на тоа дојде познатото решение на Коминтерната од април 1934 г. по македонското праша|е (въпрос). Во него се констатира фактот, дека македонската нација постои (съществува), независно од тоа што буржоазијата на земјите кои ја делеа Македонија му ги одречува националните особености на македонскиот народ. Во тоа решение меѓу другото, се истакнува и "правото на македонските маси да се служат со мајчиниот јазик во сите државни и општествени установи", да се употребува тој во училиштата и да се издаваат на него книги. Овој акт е необично показателен за наложува|ето на нашето народно-ослободително движе|е, веќе со наполно изјаснет национален програм, во меѓународни релации." По-нататък Блаже Конески продължава: "Праша|ето за нашиот литературен јазик се поставуваше меѓутоа сé поопределено со тоа што почнаа да се јавуваат книжевни творби пишувани на македонски јазик, и покрај сите гоне|а од страна на

властодршците. Така во бивша Југославија беа прикажани неколку драми на македонски јазик: “Ленче Кумановче” (1928) и “Чорбаёи Теодос” (1936) од Васил Ильоски; “Печалбари” (1935) од А. Панов; “Парите се отепвачка” (1938) од Ристо Крле. По списанија и весници отвреме навреме се јавуваа песни и прозни состави што сведочеа за соживува|ето на литературната работа на македонски јазик. Од особена важност за развитокот на нашиот литературен јазик беше појавата на првите поетски збирки во нашата современа литература: “Народни бигори” (1938), “Огинот” (1938) и др. от Венко Марковски; “Бели мугри” (1939) од Коста Рацин; “М‘скавици” (1940), “Пеш по светот” (1941) от Коле Неделковски. Тие книге изиграа важна улога (роля) во процесот на оформува|ето на македонскиот литературен јазик. Народот, жеден за своја книга, ги пречека со разбран интерес. Тие побудија, меЂу другото, живо дискутира|е за конечниот облик на нашиот литературен јазик, расправа|е за тоа дали една или друга говорна особеност да влезе во неговиот состав; а со тоа што беа сите пишувани на централното наречје (велешки говор), и што се опираа на јазичното богатство во нашата народна поезија, тие веке даваа доволно единствена основа за нашиот литературен јазик. Се разбира, дека се уште остануваше тая основа конечно да се восприеме, да се изјаснат ред подробности, и да се установи единствена ортографија... Кај нашите поети пред војната можеа да се забележат и некои моменти на еволуира|е на нивните погледи за литературниот јазик. Така, по некои ракописи останати од Рацин се гледа дека тој првобитно им давал повеке место на западномакедонските форми (на пр. 3 л. мн. сег. време – *косит, плачит*), додека во “Бели мугри” се опира на својот роден велешки говор. Тоа значеше и извесно отклонува|е од оној стремеж, изразен така јарко кај Мисирков, во литературниот јазик да се сложат што повеке такви црти кои ќе го делат од соседните словенски јазици.” [*28*]

Поведението на Блаже Конески в областта на лингвистиката напомня поведение на дете в куклен магазин, което злоупотребява с чувствата на своите родители. Исканията на Блаже Конески и на детето си приличат. Детето упорито иска куклите да бъдат живи и големи като него. Не стане ли това, горко тогаз на тези негови родители. Детето упорито иска. Живи и големи като него не са кукли, а деца. Но детето упорито иска, и толкоз. И Блаже Конески е упорит и иска българските говори да станат македонски, тъй както той за тях мисли и говори. Не стане ли това, тежкљ тогаз на тези българи от Вардарска Македония. Блаже Конески е упорит и иска. Жилавите македонски говори са говори от западния клон на българския език. Тяхната особеност не се изменя с това, че някой иска те да бъдат не това, което са, а туй, което те не могат никога да бъдат. Но Блаже Конески е упорит и иска, и толкоз.

Блаже Конески изкуствено поддържа сериозен вид на убеден човек, че изпълнява функцията на учен. Начинът, по който оправдава правото на нови облици в езика, утвърждава нашето съмнение в това, че и самият Блаже Конески не вярва, че това, което прави, е наистина наука. Държането му към установените понятия из областта на езикознанието е свидетел на това състояние. Човек с амбиции, че вече определя облика на нов език, такъв човек не позволява да бъде обвинен от мъжете на науката, че не познава това, което съобщава. Но умът не е в брадата, а в главата. Зъбите са ключ на мъдрите езици. Всичко става. В хората стихии обитават. Бялата премяна не подхожда на лъжата. Човешката душа е восък и стомана. Мрачен поглед носи съвестта нечиста. Без ответ изсъхват жадните въпроси, когато се облича в клевета душата. Над родината надвисва нощ тъмнична, когато се обрича на неправда светлината. Родината е чувство на съзнателен народ. Туй чувство към родината историята ражда. Народът е съзнание национално за родината. Това съзнание национално времето изгражда. Хората общуват чрез понятия с нещата. Понятията са аксиоми. Този факт от хората се изоставя. Изоставянето на този факт към грешки хората отправя. Нещата и явленията в понятията непрестанно продължават собствения си живот. И никой сериозен учен на света не се захваща да разобличава или да преутвърждава утвърдената изява на понятията. Изключение от тази общност на човешката наука представляват специфичните надменни управлячи на вселената и упоритите търсачи на самобитността на “македонската нация”. Стойността е развенчана чак и на понятия от категорията *говор* и *език* и връзката, която непрестанно между тях настава. Буди

интерес какво именно разбира Блаже Конески под вече всеизвестните понятия *език* и *говор* и какво разбиране предлага на вниманието на читателя в замяна на това.

Блаже Конески в граматиката си съобщава: “Крчовски пишуваше на североисточно македонско наречје (кај него црти од кратовскиот говор се примешуват со некои и од говорната област јужно од Кратово). За неговиот јазик далеку не може да се каже дека е чисто народен.” Пак там: “Многу е почист јазикот на Пејчиновиќ, кој ги носи сите белези на народното зборува|е. Основата му е тетовскиот говор, иако се јавуваат, особено во првата книга на Пејчиновиќ “Огледало”, и некои црти од централните говори. Важно е да се отбележи дека кај Пејчиновиќ имаме лично обоен стил, една темпераментна проповед, што се изделува од обичната клишираност на црковно-поучителното разкажува|е.” [*29*]

Неопределеност определя поведението на Блаже Конески и излага твърденията му на съмнение. Настроения и произволност се преплитат и оспорват правото на точност. Ако твърдението на Блаже Конески, че “Крчовски пишуваше на североисточно македонско наречје” представлява точност, то определението в изречението, че “за неговиот јазик далеку не може да се каже дека е чисто народен”, представлява опровержение именно на това твърдение, с което Блаже Конески иска да увери читателя, че “Крчовски пишуваше на североисточно наречје”. Една от двете възможности: или “Крчовски пишуваше на североисточно наречје” и “неговиот јазик” не е език, а е североизточно наречие. Или “неговиот јазик” – за който “далеку не може да се каже дека е чисто народен”, е език, а североизточното наречие, на който “Крчовски пишуваше”, не е наречие. Едно от двете твърдения е точно, но в никакъв случай не могат едновременно и двете да бъдат точни. Отсъства определеност и в понятието “јазик”. Какво именно Блаже Конески разбира под “неговиот јазик”? Ако Блаже Конески разбира език на писателя, в случая езика на Кърчовски, то Блаже Конески е нямал основание да не съобщи това на читателите, тъй както вече е сторил в случая с Пейчиновича, като отбелязва, че “кај Пејчиновиќ имало лично обоен стил, една темпераментна проповед”. Значи изключена е възможността, че Блаже Конески под понятието “јазик” тук разбира езика на писателя. Ако Блаже Конески не знаеше, че съществува на света явлението писане, надяваме се, че би могъл някак да бъде извинен, макар че незнанието не е извинение. Но присъствието на Блаже Конески навсякъде се забелязва. То се чувства и в граматиката, и в превода; не липсват даже и белези, че се изявява и в поезията, и в прозата. Значи изключена е и тази възможност, че Блаже Конески не знае явлението писане. Твърдението на Блаже Конески, че “кај Пејчиновиќ имаме лично обоен стил, една темпераментна проповед”, определено ясно показва, че Блаже Конески е добре осведомен по въпроса за езика и стила на писателя. Не поражда никакво основание за възражение съобщението на Блаже Конески, че един писател като Пейчинович има “обоен стил, една темпераментна проповед”. Прав е в това Блаже Конески. Писателят веднъж е писател. И той е и със собствен стил, и със собствен език. Но това, което Блаже Конески съобщава за Кирил Пейчинович, то е лична собственост на писателя и човека. Кирил Пейчинович, който като писател има свой собствен “обоен стил” и като човек има свой собствен език. Човекът е стил. Стилът е човек. Езикът е между човека и стила. Личността е изграден език. Писателят е утвърден език. Ботев има език. Вазов има език. Негош има език. Цанкар има език. Кърлежа има език. Андрич има език. Писателят, изграждайки себе си като личност, изгражда и свой собствен език. Поетът, създавайки себе си като личност, създава и свой собствен език. Този език с всичко онова, което личността носи, представлява цялостна човешка творческа изява. И в този именно смисъл се твърди, че колкото писатели-личности съществуват, толкова и собствени езици има. Но този език, езикът на писателите-личности, не е някакъв прокуден и без цел витаещ дух на някаква пустинна ничия земя, а е могъща земна действена вода в съдбата на националния език. Езикът на Ботев и Вазов е език на българската нация. Езикът на Негош и Андрич е език на сръбската нация. Езикът на Цанкар е език на словенската нация. Езикът на Кърлежа е език на хърватската нация.

Хубаво е, че Блаже Конески разглежда явления като наречие и език. Не е хубаво, че Блаже Конески с умисъл осветлява тяхната взаимна функция. По този начин Блаже Конески неволно подкопава своята научна стойност, като дава основание и право на хората да мислят, че е вече

неспособен и затуй не различава що е наречие и що е език. Не вярваме, че Блаже Конески празнува своята научна неспособност. Но това, което той върши, кара хората да подхвърлят на съмнение словата му и към всичко написано от Блаже Конески да бъдат винаги внимателни, недоверчиви, предпазливи. Слабост показва Блаже Конески, като оставя своите собствени твърдения да нямат яснота. Но тази слабост не е случайна.

Ако становището на Блаже Конески по лингвистика е ясно заради отсъствие на яснота, то становището на Блаже Конески по пропагандата е неясно заради присъствие на яснота. Това двояко състояние е непрестанна постоянност в участта на Блаже Конески.

Блаже Конески е несигурен в своите лингвистични определения. Несигурността на лингвиста Блаже Конески идва от непоследователността на пропагандиста Блаже Конески. А че той е и граматик, и злостен пропагандист, личи от неговата "Граматика на македонскиот литературен јазик", от неговата "Историја на македонскиот јазик" и от другите му публикации, които са смесица от граматика, лингвистика и от недостойна антибългарска пропаганда. Блаже Конески е непоследователен в своите лингвистични определения. Непоследователността на лингвиста Блаже Конески идва от несигурността на пропагандиста Блаже Конески.

Доказателство. Блаже Конески твърди, че песните на Миладинов са "пишувани на чист народен јазик од струшкиот крај", че "Миладинов тргаше од јазикот на народната поезија" и че "во тој поглед со право треба во него да гледаме прв претходник на создателите на современата наша поезија".

Въпрос. Прилага ли лингвистът Блаже Конески навсякъде това мерило на науката?

Антидоказателство. Блаже Конески твърди, че "поетските сбирки на Венко Марковски, Коста Рацин и Коле Неделковски "побудија меѓу другото живо дискутира|е за конечниот (крајния) облик на нашиот литературен јазик, расправа|е за тоа дали една или друга говорна особеност да влезе во неговиот состав; а со тоа што беа сите пишувани на централното наречје (велешки говор – б. а.) и што се опираа на јазичното богатство на нашата народна поезија, тие веке даваа доволно единствена основа за нашиот литературен јазик".

Антивъпрос. Може би централното наречие (велешки говор) не е дораснало за вниманието на езикоопределителя, та затова не се удостоява с една такава чест да бъде и то признато за "чист народен јазик од велешкиот крај".

Размишление. Непризнаването не лишава даденото състояние от съществуване. Блаже Конески себе си със себе си доказва и себе си със себе си оспорва. Може би лингвистът Блаже Конески играе измама? Ако лингвистът Блаже Конески се опитва да измами своето научно наблюдение с твърдението си, че песните на Миладинов са именно затова "пишувани на чист народен јазик от струшкиот крај", защото "Миладинов тргаше од јазикот на народната поезија", то лингвистът Блаже Конески по правилата на същата игра ще трябва да твърди, че поетическите сбирки на Венко Марковски, Коста Рацин и Коле Неделковски са именно затова "пишувани не на централното наречје (велешкиот говор), а на чист народен јазик од вешектиот крај", защото "се опираа на јазичното богатство во нашата народна поезија".

Въпрос. Нима говорите от западния клон на българския език престават да съществуват с новото им преопределение, новото им наименование?

Отговор. Тази игра показва, че говорите съществуват. Нещо, което не съществува, не може да се преопределя и преименува.

Въпрос. С какво са заслужили говорите от западния клон на българския език, та непременно трябва да бъдат поставяни в неравноправно положение в западнобългарската писмена норма? И какви съображения са влияели при формирането на различно мнение за едно и също явление на езикознанието и литературата?

Отговор. Политическият момент е този фактор, който определя поведението на окупатора към окупирания. С помощта на този фактор поробителят принуждава националното убеждение на поробеното население да се движи в строгите предели на обстоятелството. Езикът на поробеното население е подложен на невъзможен натиск. Окован в безмилостни вериги, поруган от варварски закони, без право на свободна изява, езикът се възвръща към къщата народна. Тихо в нощ дълбока под безмълвни небосклони шепом шепне с глас тъжовен, свидна

песен горест рони. В майчиния свят език се ражда бурята на яростна омраза и слънцето на несломима обич. В тая родна пазва благородна се сплотяват в мъст жестока всички роби. Майчиният чист език изгражда първата представа за света. И с този смел език отечеството се защитава. Из този търпелив език извира с мощен дух на нацията верният език.

Сравнение. Кой ще сломи на вятъра крилете? На мълниите бързи кой ще угаси жаравата? С историята спорят вековете. Надеждите се борят с тишината на забравата. Пътищата умират без хора. Хората умират без пътища. Пътищата и хората са говорите и езикът. Говорите възпитават пътища и език. В езика блика изворът на говори. Буренът обсебва пътищата, когато стъпките по тях престават да вървят. Езикът всеки миг погребва себе си, когато говорите в него спират да текат.

Политическият момент е този хищник, който, изтощавайки народа, ускорява погребението на националния му език. Балканът е богат с такива грозни гледки. От нявгашния кръшен български език като свидетели на страшна минала покруса са останали само тъжни и откъснати слова в течението на Морава. Ще сполети ли такава участ и говорите от западния клон на българския език? Политическият момент е тук. Еничарите са налице. Остава още да се съгласува времето. Търсачите на самобитността на македонската нация показват състояние на неспокойствие. Беше време, когато времето работеше за тях. Тогава бяха спокойни. Спокойствието е сила. Сега е време, когато времето не работи за тях. Сега са неспокойни. Неспокойствието е слабост. Сега те бързат. Бързането греши. Бързането е дете на грешката. Бързането непрестанно предложения предлага.

Предложение. Блаже Конески предлага: "Миладинов тргаше од јазикот на народната поезија, и во тој поглед со право треба во него да гледаме прв предходник на создателите на современата наша поезија."

Блаже Конески е член на редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ". Блаже Конески предлага...

Антипредложение. Съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" предлагат: "Посебно (отделно) е важна улогата (ролята) на Кочо Рацин во формира|ето на современиот македонски литературен јазик. Во својата поезија тој ги прерасна рамките на родниот говор" и по-нататък: "Кочо Рацин е основоположник на современата македонска литература."

Допълнение към предложението. Блаже Конески е член на редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ". Той може да предложи и у Миладинова трябва "да гледаме не прв предходник" на создателите на современата наша поезија, а основоположник на современата "македонска" литература и това по две причини. Първата причина, защото Миладинов е поет, първият поет от Македония. Втората причина, защото Миладинов е оставил блестящи поетически документи на западнобългарския стружки говор. Непонятен е страхът на Блаже Конески. Уж учен, а спекулира с науката. Науката не е спекулация. Спекулацията не е наука. Може би страхът на Блаже Конески идва от дълбокото българско национално съзнание на Миладинов? Тогава за този страх действително няма билка.

Допълнение към антипредложението. Съчинителите, както и Блаже Конески, са членове на редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ". В стремежа си да бъдат първи, които съобщават на света, че македонският литературен език е факт, съчинителите са допуснали три основни грешки и по този начин са изложили на колебание и авторитета на Блаже Конески. *Първата грешка.* Тази грешка произлиза от тяхното неразбиране по отношение на форма и съдържание. Те казват, че Кочо Рацин "во својата поезија ги прерасна рамките на родниот говор". "Својата" е съдържание на формата и говор. "Својата" по мнението на съчинителите значи е извършила нещо изключително важно и затова Кочо Рацин "ги прерасна рамките на родниот говор". Формата говор със самия факт, че *својата* е извършила нещо изключително, идва да убеди читателя, че Кочо Рацин "ги прерасна рамките на родниот говор". Наистина по всички въпроси със специфични разбирания даже и за формата и съдържанието. В светлината на нещата съчинителите изобщо не дават отговор, какъв е бил този "роден говор" до момента, когато "ги прерасна рамките", и какъв е станал този роден

говор от момента, когато “ги прерасна рамките”. Съчинителите дължат на науката и литературата и от този род точен отговор. Кочо Рацин с това, което е направил “во својата поезија”, с нищо не е допринесъл “родниот говор” да стане нещо повече от това, което е бил. С “Тъкачите” Хауптман надрасна рамките на силезийския говор, но с това силезийският говор не стана нещо повече от това, което е бил. С “Пижо и Пендо” Елин Пелин надрасна рамките на шопския говор, но с това шопският говор не стана нещо повече от това, което е бил. Потвърждение на нашето схващане са и Мирослав Кърлежа, и Иван Ковачич, и всички, които са писали на един от говорите на своя собствен народ.

За книжовните критици от национален или от световен мащаб регионалната художествена продукция всякога е представлявала естествена поява. Най-строгите арбитри на литературата са проявявали поведение на почит към тази творческа изява. Местната багра те са виждали като богатство на език с ново звучене на писатели. Никой не е стигал обаче до извода, че поради съдържанието формата е надрасвала своята регионална рамка. На един говор може да се придава само различно идейно съдържание. Но от факта, че съдържанието е с различен характер, изключена е възможността, че и говорът може да стане различен. Твърдението, че Кочо Рацин “во својата поезија ги прерасна рамките на родниот говор”, показва, че съчинителите се намират в състояние на сериозна духовна криза и научна беда. “Бели мугри” на Кочо Рацин са изпети на чист западнобългарски велешки говор. Това е истината. И тази истина съчинителите на така наречената “Историја на македонскиот народ” подхвърлят на фалшификация. Мъртвите не проверяват, ни опровергават. Мъртвите заставят живите делата им да уважават.

Втора грешка. Поетът Кочо Рацин е оставил една-единствена стихосбирка – “Бели мугри”. Колебанията, които Кочо Рацин е имал във връзка с говорните особености в западнобългарските говори, са изоставени в тази стихосбирка. Първото издание на “Бели мугри” от 1939 г. в смисъл на говорна определеност представлява един завършен акт. След смъртта си Кочо Рацин нищо не е публикувал. Подчертавам – след смъртта, защото съчинителите принуждават и мъртвите да дописват нови мисли в своите собствени съчинения, както е случаят с Димо Хаджидимов, с Крушевскиот манифест и др. Не буди никакво учудване свободата, която сами на себе си съчинителите си позволяват. Постъпките им са освободени от всякаква отговорност. Законът пада пред малолетните. Произволността е задължителен фактор в техните тълкувания. Те твърдят: “Рациновите песни претставуваат нова фаза во развојот на македонската поезија.”

Несъстоятелно е това тяхно твърдение. Имаме впечатление, че думите “нова фаза” съчинителите употребяват повече за да подсилят блясъка на изречението, отколкото да подкрепят точността на твърдението. Нова фаза може да се появи само при едно условие: ако съществува стара фаза. Без старото е немислимо новото. В твърдението им отсъства определена яснота. Коя е тази стара фаза, която Рациновите песни са превъзмогнали? Кои са тези духовни неща, които определят състоянието стара фаза? Безименните творци отпадат. Тогава? Надгробният епитаф на Кирил Пейчинович ли? Песните на Миладинов ли? На Григор Пърличев ли? На Райко Жинзифов ли? Кои са тези светила? Освен Миладинов, този “пръв петходник на создателите на современата наша поезија”, едва ли някой друг от тези имена е достоен за тази чест. Недостатък е на съчинителите, че своите съдбовни обобщения лишават от прецизност. Понятен, но неприятен лапсус е допуснат. Този лапсус може би се е получил от някои висши специфични съображения... Този лапсус може би през пръстите им се е промъкнал. Може би. Опасно е, когато правдата в науката замръкне. Недоглеждането отмъщава. Без съмнение е, че голяма част от истината се намира у тези български писатели от Македония. По-точно. Времето от Миладинов до Рацин е онази рамка, в която обитава тази стара фаза. Но един съзнателно забравен факт обвързва необвързаните ръце на съчинителите, а именно, че преди стихосбирката “Бели мугри” са излезли други стихосбирки. Редакцията, като най-компетентно тяло, в така наречената “Историја на македонскиот народ” твърди: “Кочо Рацин е основоположник на современата македонска литература.”

Блаже Конески като член на същата редакция в своята "Граматика" твърди: "Од особена важност за развитокот на нашиот литературен јазик беше појавата на првите поетски збирки во нашата современа литература: "Народни бигори" (1938), "Огинот" (1938) и др. од Венко Марковски; "Бели мугри" (1939) од Коста Рацин; "М'скавици" (1940) и "Пеш по светот" (1941) от Коле Неделковски."

Наистина двубой. Но на какво? Двубоят на мнения е същината на живата наука. Двубоят на мнения е класова поръка на борбата. Двубоят на мнения е тласък към напредък и сполука. Двубоят на мнения укрепва изгрева на свободата. Двубой, но на какво? И в чие име той се води? Дали в името на правдата и светлината? Или в името на кривдата и тъмнината? Двубоят на честни мнения е гибел за лъжата. Какъв е този техен яростен двубой? Една игра, но не обикновена, а специфична, на еничари игра в научната арена.

В така наречената "История на македонскиот народ" редакцията проявява непочтеност по две линии:

Първата линия. Редакцията категорично твърди това, в което абсолютно не вярва. Сериозен материал за едно такова основание предлагат мненията на някои от тези хора на тази редакция, мнения, съобщавани в едно или друго време в недалечното минало. Опровержение на тези мнения няма. Мненията могат да бъдат поддържани или изоставяни в зависимост от това, в каква степен е застъпена истината в тях. Има мнения обаче, които се изоставят не защото е разколебана истината в тях, а защото това го изисква политическата обстановка. Влиянието на политическия момент не може да се отрече. Мнения, които са съобщени ясно, гласно, задължават авторите им по същия начин ясно, гласно да съобщят за настаналата промяна. Неми хора гласно не говорят. Не всяко изоставяне движи мисълта напред. Всяка ерес се прогонва, но всяко прогонство не е ерес. Специфичността ограничава свободата на действие. Специфичността е неумолима към всичко неспецифично. В държава, где всичко е специфично, всяка проява, която не е специфична, е осъдена на клада и забрава. Всичко, което обитава върху специфична почва, е задължено да създава специфичен облик. Родителите искат децата им да бъдат също като тях. Децата искат родителите им да бъдат също като тях. В това няма нищо чудно. В тази специфична държава два вида публикации се създават: едни за външна, а други за вътрешна употреба. И в това няма нищо чудно. Марксизмът не е догма. Вихърът на времето е с ледени криле. Всичко живо ще накара да потъне в сън. Уклоните се стремят на бъдните потомства да завещаят своите собствени модели на типични, специфични "изми". Въздухът на уклоните е опасен и отровен. В него избуяват черните жита на национализма. И редакцията на така наречената "История на македонскиот народ" диша този въздух. Този въздух е отнел на редакцията способността на разсъждението и от редакция, която всичко знае, я превръща в редакция, която не знае какво знае, че Кочо Рацин е един от основоположниците на регионалната литература, а не единственият и че "раЂа|ето на современата македонска литература" не е "поврзано со Рациновото име и со неговата стихосбирка "Бели мугри". Допустимо е например редакцията да не знае, че съществува граматиката на Блаже Конески, не е допустимо обаче редакцията да не знае, че съществува Блаже Конески. А кой знае, всичко е възможно. Хората живеят в бързи времена. Не могат да се догонят. Граматикът Блаже Конески в своята граматика с математическа точност и с календарна последователност определя "појавата на првите поетски збирки во нашата современа литература: "Народни бигори" (1938), "Огинот" (1938) и др. од Венко Марковски, "Бели мугри" (1939) од Кочо Рацин, "М'скавици" (1940) и "Пеш по светот" (1941) од Коле Неделковски."

Определението на граматика Блаже Конески оспорва научната сериозност на редакцията и оборва най-силния аргумент на търсачите на "самобитността на македонската нация". По твърдението на Блаже Конески излиза, че не само стихосбирката "Народни бигори", а и стихосбирката "Огинот" от Венко Марковски са с по-стара дата на рождение от стихосбирката "Бели мугри" от Кочо Рацин. Следователно Кочо Рацин от основоположник става един от основоположниците и че "раЂа|ето на современата македонска литература" не може да бъде "поврзано со Рациновото име и со неговата стихосбирка "Бели мугри", след като стихосбирката "Бели мугри" е закъсняла с "раЂа|ето". Разбираме, че тази съпоставка, която правим, е

неприятна за един такъв състав, какъвто е съставът на редакцията. Сърденето е сподвижник на играта. Сърдят се децата. Дълбоко сме убедени, че членовете на редакцията, тъй като всички до един са хора на науката, ще намерят именно в името на правдата и истината в себе си морални сили да посрещнат с благодарност тази наша съпоставка. Не е наша вина, че позицията на членовете на редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ" по въпроса за най-съществено, каквото е "раЂа|ето", е с непостоянна стойност. Свои сме. Не бива. Открита къща улицата разнася. Непочтеността е чужд хляб насущний и човешка тежка болест. С този хляб живеят чужди политически трапези и уста с език подмолен. С този хляб науката умира и изгасва чистотата на човека. Тази болест клетата монета размножава. Тази болест трови хода на възхода и задържа хорската пътека. С тази болест честността човешка се сражава. Питаем разумна надежда, че ще изостане обвинението на членовете на редакцията срещу нас за тези наши бележки.

Втората линия. Капиталът на Кочо Рацин е стихосбирката "Бели мугри". Всичко, което се прибавя към този капитал, е ценно. И белетристичният текст на Кочо Рацин е значителен, обаче не е с онова значение, с което е неговата мерена реч. Поетът Кочо Рацин стои по-високо от прозаика Кочо Рацин. Кочо Рацин не е оставил белетристична творба на велешки или на друг западнобългарски говор на българския език. Кочо Рацин се проявява под различни псевдоними. Един от тях е Невен Пейко. Трябва да подчертаем, че под мерена реч на западнобългарски са били тези псевдоними. До нас е стигнал значителен фрагмент от широко замислена белетристична творба "Афион". Сръбският наслов на тази изчезнала творба е "Опиум". Преводът с право постави редица въпроси, колебания, предположения. Най-важният факт беше изоставен, а именно литературата като факт. Литературата е общност от явления, облечени в литературна форма. Литературата не се базира на предположения. Критиката предполага. Литературата предлага. Литературата е национална по форма. Формата е инструмент, който съобщава съдържанието. Този инструмент може да бъде или майчина реч, или народен говор, или национален език. Съдържанието е идейност, идеология, класова изява – неща, които са в непрестанна промяна, които се осъществяват в дадена определена езикова форма. Люлката на съдържанието е формата. Формата, в която се отлива всяка художествена изява, е пределно твърда и не разрешава никакви мисловни произволия. И формата на Рациновата изява в себе си пределно ясно съчетава тази зависимост, тази неизменна строгост. Непочтеността на редакцията идва от непочитане на литературното наследство от миналото. На редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ" е известен фактът, че Райко Жинзифов е написал "Прошетба". В редакцията са хората, които са съобщили на световната културна общественост, че първият разказ в така наречената македонска литература бил разказът "Прошетба" на Райко Жинзифов. Но на редакцията е неудобен този пламенен поет от епохата на Българското възраждане не защото поезията на този велешанин "многу губеше во природноста и убавината, зашто нејзиниот јазик преставуваше до голема степен вештачка (изкуствена) конструкција", а защото този поет е с определено българско национално съзнание. На редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ" е известен фактът, че Григор Пърличев е написал "Автобиография". В редакцията са хората, които с яростния глас на мълноносния Юпитер гърмяха по света, че Пърличевата "Автобиография" принадлежи на така наречената македонска литература. Но на редакцията е неудобен този велик творец от епохата на Българското възраждане не защото Григор Пърличев "излегуваше от граматиката на старословенскиот јазик како од онаа основа врз која треба да се изгради новиот литературен јазик" и че "опфатен и од мислата дека треба да се создаде еден општословенски јазик", а защото този "втори Омир" е с определено българско национално съзнание. На редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ" е известен фактът, че Ангелко Кръстич, една от най-крупните книжовни фигури на "класическия юг", е написал роман из живота на "южносърбианците". Романът "Траян" е собственост на сръбската литература. Формата, с която романистът Кръстич съобщава съдържанието на романа, е литературният сръбски език. Правят се опити от страна на писатели и критици Ангелко Кръстич да се привлече към аргументите на "самобитноста на македонската нация". Политическият момент в значителна

мяра и степен е разколебал националното съзнание у хора от категорията на Ангелко Кръстич. С колебания е пълен техният изминал път. Битието им обличало навеки чужд език. Но духът на родната земя надничал през ума и с майчина заветна обич връщал цялото им същество към бащината къща. Народът може всеки грях да разбере. Народът всеки грях може да оправдае. Народът е олтар. Народът е море. Народът вред е на историята стожер. Народът вижда, чува, знае. Земята е безмилостна арена. Времето е съдник на борбата. В битката ожесточена пада оня, който вярата загуби. Няма ничия земя. Упорита битка яровита нито спира, нито сила губи. На това планетно поприще воюва светлина с тъма. Хората с хора се разбират. Обижданият не обижда. Възпитаният не ругае. Мъдрата неволя с блага реч общува.

Нерадостен е фактът, че една редакция, която се стреми не със свой език да защитава своята собствена литература и смисъла, научен в утвърдените понятия, превръща в ненаучен смисъл и в необвързващи понятия и внушава своите собствени измислици като вече изградена върху факти съществуваща действителност.

Блаже Конески е по-спокоен, по-достоен, като воин на науката се старае винаги да бъде мъдър. В трудовете си желае да сияе с израз верен и отмерен. Но онова, което съобщава в своята "Граматика", и онова, което утвърждава като член на редакцията на така наречената "Историја на македонскиот народ", нарушава тази тъкан на единство и надежда на дълбок и сериозен размисъл, че у този автор е настъпила духовна умереност. Името на науката е свещено име и то задължава всички хора на истината да се притичват навреме на помощ на ония, които глас надигат именно в името на науката. Блаже Конески е един от тези хора. Обаче той е уморен. Върви все на едно и също място. Силите го напускат. Трябва да му се помогне, да му се подаде ръка. Той не вижда. Въображението му не разпознава предметите. Мрежи са паднали на очите му. Разколебан е този авторитет. Трябва да се отстранят причините, които поддържат това печално състояние. Трябва да се направи всичко, за да се спаси за бъдещето този дръзновен фенер на истината. Много факти говорят, че тежка умореност обитава в съзнанието на Блаже Конески. Тази умореност вероятно е дошла като последствие на непосилна и всестранна заангажираност. Блаже Конески разбира, че бързата река на времето не спира, в невъзврат лети и всичко неустановено носи и предава на забрава. Въоръжен с духа на Македон, с измисления всемогъщ баща на македонския народ и македонската земя, Блаже Конески е решил да позабави бързата река на времето и с волята на специфична обстановка да застави съвестта на честното научно настояще да признае за конкретна и реална формация измисленото. С миражи е богата тази битка непозната. От бурите на тази битка лъганият внук е уморен. Съмнения създават правдата и светлината. Духът на нацията към достойно бъдеще е устремен. Дълги са неравните дни на истината. Дълги са безсънните нощи на истината. Правдата е съдница на хорски изпитни. Правдата е съвест и голгота с глас най-мощен. Без свободата хората са оковани, без истината хората са слаби, малки, неми; със свободата хората са великани, с истината хората са силни и големи. Блаже Конески е уморен, защото истина с лъжа обединява. Блаже Конески е уморен, защото светлина с тъма опровергава.

Възниква въпросът – коя категория хора представлява Блаже Конески? Политзатворниците са съзнателен протест на класова изява. Това са хора, които са заключени в затвора. Някои от тях с години прекарват в тъмнични килии и могат да не знаят кога е ден, кога е нощ, кога е утро, кога е вечер и могат да не знаят времена и дати, градове и хора. Блаже Конески не е от тази категория хора. Знамето и вярата му липсват. Блаже Конески ръката е размахал и смята, че размахва знаме. Махането не е знаме. Знамето е вяра. Блаже Конески лъжата е разпалил и смята, че разпалва вяра. Паленето не е вяра. Вярата е знаме. Партизаните са ярък бунт на класова изява. Това са хора с люта мъст в гърдите, с тъмен плам в очите. Грабнали хайдушка пушка, те се сражават на живот и смърт и в кървава разплата с дивия фашизъм определят своето присъствие на честни синове и дъщери на своя окован народ, на своята погазена земя. Слънцето е тяхното знаме. Правдата е тяхната вяра. Ден след ден, нощ след нощ, безчетни дни, безчетни нощи воювали за щастие и свобода. Сънят им – неспокойно яве, явето – неспокоен сън. Сънували постели и легла, а в тръне спали; сънували трапези и храна, а гладни мрели. Загивали с отворени очи и с поглед устремен към бъдещето. Знамето чисто предавали на чисти

ръце, вярата чиста оставяли на чисти сърца. Блаже Конески не е от тази категория хора. Внушения злосторни са отнели знамето и вярата от Блаже Конески, защото ръцете му отдавна са се превърнали в ледени ръце, които знамето опозоряват, защото сърцето му отдавна се е превърнало в ледено сърце, което вярата опозорява. Зовът на знамето и на вярата е непонятен за нечистите ръце и нечистото сърце.

Има хора, към които твърдият закон е позволявал беззаконие. Островите на Адриатическото море познават тези хора мъченици. От ранен изгрев до късен залез под трагачи (тарги) и касели (касетки), пълни с тежък камък, пълни с морски пясък, като свещ са капали коравите мъже на истината. Изтощени, изнурени, но с високо чисто знаме, гладни, жадни, голи, боси, но с дълбока чиста вяра. Стъпките им вятърът поемал, за духа им Велебит разказвал, как лют хищник всичко им отнемал и запалвал пъкъл в мъжка пазва. Между тези хора-мъченици най-сурова участ са узнали осъдените на каторга вечна немите ятаци. Тяхната една-единствена политическа вина е била в това, че когато в двора им са влезнали внезапно кучета и хора, кучетата са залаяли, а хората открили в миг висок съзнателен процент на вражеска подривна дейност. Сетне: обиск, арест, разпити, процес и накрая присъда – вечна каторга. Така по яростния лай на верни кучета са падали безмилостни присъди. И когато в затвора отново тези политзатворници са били подхвърляни на следствие, оказвало се, че политическото съзнание на хората с най-страшните присъди се намирало в най-низшия идеен стадий и не допускало проникване на тенденции към развитие на политическата свяст. Речникът на тези хора е показвал неподвижно състояние. Тези хора не са знаели дори кой е председател на Републиката. Тези хора са могли да кажат само, че някакъв внезапен лай на кучета ги откарал по гащи на политически процес. Политзатворниците са заравяни в негасена и жива вар. Те за грабежи и убийства в хлад тъмничен не отиват. Политзатворниците са разпъвани по целия планетен шар, но те са знаме на простора, тези хора не загиват. Горели са на огън непокорните табани. Камшици са отваряли по гърбовете рани. Земята е засята с правдата на мъченици. Знамето разпятия бранят. Борбата е богата с чисти воини-войници. Вярата страдания хранят. Блаже Конески не е и от тази категория хора, към които твърдият закон е бил безмилостно суров. Пристъпите на политзатвора са недостъпни за нечистите ръце. Знамето на Кремъл направлява всичко светло на борбата. Пристъпите на политзатвора са недостъпни за нечистото сърце. Вярата в Москва обединява всичко честно на земята.

Физическата умора е звънец за сън. Живото човешко тяло отпочива в сън. Сънят е извор на криле. Организмът се освобождава от физическата умора в мирен сън. Духовната умора е звънец за сън. Духът е уморен. Духът жадува мирна равнина. Но тази мирна равнина духът где ще намери? Сънят е бурна висина. Сънят е сенки и химери. Духът е изтощен. Под гнет духовен страда. От изнемога пада и не разпознава нищо. Погледът му е сломен. Духът е от съмнения разнищен. Духът на Блаже Конески живее в нереален свят и затова нещата и представите не различава.

Не сме подготвени да допуснем вероятността, че Блаже Конески е бил всякога духовно уморен. Чувствителността на Блаже Конески предлага тази вероятност. Чувствителността уморява, но не е умора, не е осъдителен порок, а ценна проява на висока човешка благодарност. И тази особеност не бива да се взема като специфична и единствена особеност на Блаже Конески. Чувствителността е като виното. Силната чувствителност опива нервната система и лишава разума от равновесие. Силното вино разума опива и лишава чувството от хладнокръвие. В сигурния текст на Блаже Конески присъства несигурност. Обърнете внимание. Той казва: “Од особена важност... беше појавата на првите поетски збирки...” Как е възможно граматик от рода на Блаже Конески да пусне в текста си една такава непрецизност? Вярва ли изтъненият граматик в това, което казва? Ако вярва, то тогава той е задължен да бъде в изреченията си прецизен. Думата “првите” в изречението “првите поетски збирки” трябва да се изостави като излишна и не на място дума. Тази дума подсилва мъглявостта и в тъй немалко мъглявите изречения на граматика Блаже Конески. Всеки автор има право на първа сбирка. Но този факт, че всеки автор има право на първа сбирка, не дава право на граматиците от рода на Блаже Конески да считат, че всяка първа сбирка на всеки автор може да се определя като *първа*

в историческия смисъл на думата. Едно е първа поетическа сбирка в развитието на един поет. Друго е първа поетическа сбирка в съвременната литература на един народ. Първата поетическа сбирка на един поет по всяко време се явява. Този род явления познава всяка творческа изява. Първата поетическа сбирка е прозорец на изгряваща съдба. Ще бъде ли прозорецът прозорец на великата човешка правда и ще бъде ли до сетния си дъх войник на мирното човечество или, затворен в себе си, прозорецът ще плаче и нарежда, ще убива хорската надежда и с гнева на разгневен Юпитер ще говори за безсмислието на света и за всичко, що се отиграва в дълбините на твореца, личният прозорец вместо себе си да обвини, ще обвинява своето отечество. С туй първата сбирка не изгубва правото да бъде първата поетическа сбирка на един поет. Блаже Конески не вижда тази истина, защото духовната умора е забулила с тъма очите му. Първата поетическа сбирка в съвременната литература на един народ е твърд, устойчив факт. И този факт не може с нищо на света да бъде изменен. Този факт, сражавайки се, отстоява, отстоявайки, се сражава. Времето и хората са безпомощни в битката с този факт. Първата поетическа сбирка на един поет сегиз-тогиз ще бъде победена, защото тя е първа. Първата на други отваря път, защото идват други подир нея. Първата сама не може да остане. Неравен е светът. Развитието е навред арена. В развитието пътища различни зреят. Борбата е с промени постоянна. Но първата сбирка е непобедима, защото е първа. Художественият елемент е определящ фактор за разгръщане на надарена личност. Но този елемент е и критерий за присъствие на мислене ритмично и метафорно. Самият елемент дълбоко в себе си развива сили на възможност към развитие. И с извисяването на творческото авторово слово първата поетическа сбирка може само да отстъпи мястото, което е държала до появата на новата поетическа сбирка, но не и да стане някога забрава. Първата поетическа сбирка в съвременната литература на един народ е защитена от преходността. Тя не се интересува от езика на естети, съдници, критици, тълкуватели. Тя е непрестанна минала реалност. Тя е непрестанна бъдеща значимост. Тя е неизменно настояще. Нейният създател може друга по-значима книга да напише. Но тази по-значима книга е в развитието на твореца вече втора, а не първа книга. *Първата веднъж се пише* и един е почеркът є. И така, от "првите поетски збирки" една е първа и един от авторите на "првите поетски збирки" е автор на тази първа поетическа сбирка. Блаже Конески не вижда тази истина, защото духовната умора е забулила с тъма очите му. Още една податка. Широка е осведомеността на граматика Блаже Конески по всичко онова, което представлява интерес за страниците на историята. Не можем обаче да се откъснем от впечатлението, че как тъй и в светлината на какво изтъкнатият граматик не е употребил един и същ аршин в измерването на нещата. Не можем да си обясним коя е тази сила, която е пресилила чувствителния гъдулар фалшиво да предава верните мелодии на истината. Науката не позволява никаква игра. Тя уважава хората, които точно съобщават. Нека бъдем извинени за дръзката си мисъл, но академик Блаже Конески се подиграва със значението на науката. Той запознава жадния читател с всичко онова, което по негова преценка е запазило гласа на стъпките на вековете. Тук са книги, тук са места. Тук всичко е изследвано, посочено, отмерено. И как и кога например "Четиријазичникот" на Даниила е излязъл и как изданието благодарение на Уилям Мартин-Лик е станало известно. И как и кога Павел Божигробски е направил и преводи от Евангелието на воденски говор. И как и кога Езерски е казал какво е нужно да се направи, за да продължават по отношение на езика "стъпките на одамнешната зафатена света работа од покојните наши соотечественици Жинзифов, Миладиновци, отец Партениј". И кога и къде е излязла "Слогница речовска" на Георги Пулевски и т. н., и т. н.

За всичко акуратният граматик с точност посочва изворите. Само едно не посочва – мястото, където са излезли "Народни бигори" и "Огинот". А упорито настоява ревностният граматик да убеди съзнанието на читателя, че "од особена важност... беше појавата на првите поетски збирки..." Уж "од особена важност", а първите от "првите поетски збирки" пустият му изследвач не може да посочи къде са излезли. Docta ignorantia, учено невежество. Практиката в огъня от факти проверява всички хипотези на теорията. Лъжливите овчарчета са чужди на практиката. Деца са ония, които мислят, че практиката е дете. Всеки факт, посочен като истина,

по собственото мнение на Блаже Конески събужда подозрение. *И още една податка.* Блаже Конески твърди, че "в бивша Југославија... беше појавата на првите поетски збирки". Този факт показва, че духовната умора у Блаже Конески върви към крайния предел. Допускаме възможността, че мнозина осъдени на смърт политзатворници не са знаели кога е ден и кога е нощ. Допускаме възможността, че мнозина от партизаните не са знаели кога е яве, кога е сън. Допускаме възможността, че мнозина от хората ятаци не са знаели кой е председателят на Републиката. Допускаме, допускаме безчет възможни и невъзможни възможности... Но една възможност не можем да допуснем, че граматикът Блаже Конески не знае къде именно се намира София. Може би той иска да забрави, че в живота му е съществувала София. Но той е граматик. Какви са тези опасения, които оковават буйните криле на този вечно в напрежение войник? А може би детето на града герой, на този славен български град Прилеп, града на Крали Марко, действително не знае как се казва днеска столицата на България. Ако е тази причината, то молим за извинение. Наистина, през вековете столицата на България е носила различни имена: Триядица, Сердика, Средец... Смятаме, че граматикът не ще използва тази станала промяна с името на столицата на България да обвини България и българските комунисти в неразбиране от гледището на марксизма-ленинизма на националния въпрос. Но всичко е възможно. Изненадата не е оправдание. Граматикът Блаже Конески би трябвало по всяко време и на яве, и на сън, без колебание, с уверен глас точно и ясно да казва, че България е също така държава, както и Югославия, че тази държава, както и Югославия, се намира на Балканите, че тази държава е република, както и държавата Югославия, че България е народна република, а Югославия е социалистическа федеративна република, че Народна република България не е в пределите на Социалистическа федеративна Югославия, че Социалистическа федеративна Югославия не е в пределите на Народна република България, че столицата на България не е Белград, а София и че столицата на Югославия не е София, а Белград. Разбираме, че граматикът в дирене на форми, изрази, закони може да греши. Граматикът е човек. Човекът е реч. Речта греши. Езикът е силен, когато замълчи, а слаб, когато проговори. Люде сме. С дълбока почит сме към честното човешко дирене. В диренето се намира истината. Разбираме, че граматикът в ровене на сенки, руини може да забрави, че живее между живи, а не между мъртви. Забравянето е отдих и простор. То е сподвижник на ума. Без него е без мощ човекът. Със забравяне умира помненето. С помненето се ражда и забравянето. Граматикът е закон. Законът е закрилник и гробар. Човекът е забравяне и помнене. Човекът е силен, когато злото помнене забравя, а слаб, когато доброто забравяне изоставя. Люде сме. С дълбока почит сме към честното човешко ровене. Из ровенето по забравяне и помнене се образува тъканта на истината. По всичко изглежда, че в съзнливото съзнание на Блаже Конески е станала съществена промяна. Имаме дълбоко основание да вярваме, че тази станала промяна е свързана със София, със следването му по време на монархо-фашизма в столицата на България. И вероятно в някоя безмълвна хитлеристка нощ, когато черният пречупен кръст превръщаше славяните в тор на нацистката надменна раса, студентът Блаже Конески, проверен от властта на кървави убийци, препоръчан от палачите на комунизма като българин, записан в университета с истинското си име Благой Конев, е седял над книги и мълвял със сенките на миналото... Нестихващ вятър е захващал тихата му кръв и конницата на дедите го понасяла към славата на отшумели времена... Из древността пристигал Аспарух на боен кон. Из древността на боен кон и Кубер идел нейде отдалеч. Отеквало пространство под спокоен небосклон. Из Мизия и Македония прабългарска ехтяла реч...

Хората са колеблива, променлива сплав. Веднъж са восък, а веднъж стомана. Хората във времето живеят и във времето умират. Има хора, които силата на политическата обстановка принуждава в чужда дреха и под чуждо име да се появяват. Но Блаже Конески не с принуждение на някаква такава сила, а по собствено научно убеждение е изоставил Благой Конев. И затова от уважение към Блаже Конески ще бъдем с почит и респект към всичко онова, което носи името на Блаже Конески. Псевдонимите са също имена, които служат за прикриване на истинското име. Това обаче не привлича нашия интерес. То е работа на историци, изследвачи, архивисти. В случая за нас е важно да установим материалната истина у Блаже

Конески и да помогнем на съзнанието му да се освободи от призрачната атмосфера, която непрестанно влива в неговите жили пъклена омраза срещу тази на дедите му свещена българска земя. Кървавата сянка на войводата Соколович влязла в твърдата душа на плодния роднина. Тя и мъртва учи своя племенник как с реч и меч да брани пред света една измислена родина. Но племенникът е изгубил своята измислена пътека и в миналото е заминал, тласнат от внушения неверни, навсякъде следи издирвал на родината от памтивека, но само вътре в себе си родината измислена намерил. Синове и дъщери не могат майката родина да измислят, ни с фантазии безумни да чертаят нейните простори. Времето и хората не могат нивга облика-родина да измислят. Обликът-родина съществува и с езика на кръвта говори. Онзи, който мисли, че родината си е загубил, себе си измамва и заблуда в другите души насажда. Тази обич не престава ни когато друга си залюбил. Майката родина в тебе продължава себе си да ражда. Има хора, които спят с отворени очи, но племенникът Блаже Конески и със затворени очи не може да заспи. Има хора, които спят и без очи. Но племенникът Блаже Конески и при очи не може да заспи. И за да не стои до късна нощ замислен над разгатнати загадки и разрешени задачи и за да не стига до задънени мисловни улици, доставяме това сведение на неговия безотраден за наука жаден ум: “Народни бигори”, първата от “първите поетски збирки”, е излязла през 1938 г. в София, в бивша България, а не в никой град “во бивша Југославија”. Изпитваме голямо неудобство, че посочваме неточността в твърденията на един такъв авторитет, какъвто е граматикът Блаже Конески. Но ако Блаже Конески бе запознат с това издание, той щеше да отбегне тази неприятност и щеше да използва даже твърде важен аргумент в неравната си битка за признание на така наречения македонски литературен език. Какво да правим, когато граматикът Блаже Конески не знае онова, което трябва като факт да знае, а знае тъкмо онова, което нито трябва, нито важно е да знае. Самият Венко Марковски против себе си предлага аргумент за яростна атака, а Блаже Конески уж защитава целостта на нацията, а оръжието му не познава зрелостта на информацията. Венко Марковски като аргумент съобщава, че “Народни бигори” са написани на майчин език. Този аргумент е на корицата на “Народни бигори”, първата поетическа сбирка на Венко Марковски. Опасно е ученото невежество.То внася смут и колебание в представите на хората и изравнява, да речем, поведението на Конески към фактите с поведението на ястреба към птиците. В тази аналогия има много нещо вярно. Разликата обаче е в това, че ястребът улавя птицата, когато почувства, че е гладен. Конески по всяко време правдата удавя и към фактите е безпощаден.

Граматикът Блаже Конески определя, че “първите поетски збирки беа сите пишувани на централното наречје (велешки говор)”, а авторът на първата от “първите поетски збирки” определя, че “Народни бигори” е “пишувана” на майчин език. Явно е, че между разбиранията на граматика Блаже Конески и разбиранията на автора на първата от “първите поетски збирки” присъства съществена разлика. За да изключим възможността за произволни тълкувания, ще се спрем върху едно изказване на Блаже Конески. След като се позовава на решението на Коминтерна от април 1934 г. по македонския въпрос и след като занимава вниманието на читателя, че в това решение “се констатира фактот дека македонската нација постои (съществува)”, Блаже Конески установява: “В това решение меЂу другото, се истакнува и правото на македонските маси да се служат со майчиниот јазик во сите државни и општествени установки.” В борбата си, която води срещу всички, които не признават македонския език и македонската нация, понесен от течението на една реалност нереална, Блаже Конески показва пълно неразбиране по три съществени неща: *Първо.* Ако “в познатото решение на Коминтерната”, както съобщава Блаже Конески, “се констатира фактот дека македонската нација постои”, то форумът на Коминтерна, щом като “констатира фактот дека македонската нација постои”, невъзможно е да не въоръжи с научна аргументация тази своя изключителна съдбовна стъпка. Нацията е явление от съдбоносно историческо значение в живота на един народ. Народ и нация с решения на форуми не се създават. А опитите да се формират с решения са исторически грешки и неправди.

Второ. Фактът, че форумът на Коминтерна употребява *македонски маси* вместо “македонци”, показва, че двигателят за разрешаване на този възел е от класово-идеен, а не от

национален характер. Самият термин *маси* в съчетанието *македонски маси* е пределно ясно, словесно оръжие на класовата битка. В този обобщаващ термин "македонски маси" влизат масите, които населяват територията на Македония. Тези македонски маси в смисъл на територия са хомогенни затова, защото тяхната земя е Македония, и форумът на Коминтерна ги определя точно като "македонски" тъкмо затова, защото Македония е географски термин. Тези македонски маси по признаците на национална принадлежност и класова определеност са хетерогенни затова и защото не принадлежат на една-единствена нация. И форумът на Коминтерна ги определя *точно като маси* тъкмо затова, защото представляват маси на непримирими класи. Основната славянска маса в тези "македонски маси" образуват българите. В живота неравната борба на класите решават масите. От степента на тяхното съзнание се определя жътвата на класата. В живота целият народ решава държавната съдба на нацията. От степента на неговата свяст се определя жътвата на нацията. Нацията не е абстракция, съставена от призрачни видения. Нацията е действителен народ с определена територия, с установен език, със своя собствена история, със своя собствена литература и общ духовен живот. Що пъ гъстее мракът, то пъ светлее зракът. Истината определят честност и сражение. Що пъ минават дните, то фалшът по-открит е. Суетата е постеля на нечестност и падения.

Трето. Ако "националното освестува|е на македонските маси стана фактор", както известява Блаже Конески, и ако в "познатото решение на Коминтерната од април 1934 г." се "констатира фактот дека македонската нација постои", то форумът на Коминтерна би определил в национален смисъл и езика, който е развил "националното освестува|е на македонските маси". Фактът, че в "познатото решение на Коминтерната од април 1934 г." не се съобщава за поява на "националното освестува|е на македонските маси", показва, че в онези дни, когато форумът е взел "познатото решение", обществено явление от този род не съществува. И затова "националното освестува|е на македонските маси" не е отбелязано в "познатото решение на Коминтерната од април 1934 г.". И фактът, че в "познатото решение на Коминтерната од април 1934 г." не е изяснен в национален смисъл и езикът, който е развил "националното освестува|е на македонските маси", показва, че в онези дни, когато форумът е взел "познатото решение", стремеж дори от този род не съществува. И затова езикът, който е развил "националното освестува|е на македонските маси", не е изяснен в "познатото решение на Коминтерната од април 1934 г." "Националното освестува|е" е исторически процес, то носи своя логика. Неговото съществуване изисква от науката коректно поведение. Острият двубой се отиграва в облика на нацията. С правилната насока на "националното освестува|е" една създаваща се нация отбягва в своя брод опасните подмолни сцили и харидби. С неправилната насока на "националното освестува|е" една създаваща се нация се среща в своя брод с опасните подмолни сцили и харидби. Решаващ фактор в облика на нацията е конкретността, която изпълва този облик. В облика на нацията се осъществява интернационализмът. Пролетарският интернационализъм утвърждава в облика на нацията свобода и обич. Между решението на Коминтерна и тълкуването на Блаже Конески съществува различие на принципна основа. Като говори за "познатото решение на Коминтерната од април 1934 г.", Блаже Конески съобщава една особена податка: "Во тоа решение меѓу другото, се истакнува и "правото на македонските маси да се служат со мајчиниот јазик во сите државни и општествени установи, да се употребува во училиштата и да се издаваат на него книги"."

Полезни неща са допълненията. Те са съветници и спътници на мисълта. Без допълненията хората са недоизказани. Допълненията продължават хорската пътека. Същината на човека в допълнения се изявява. И Блаже Конески, допълвайки "познатото решение на Коминтерната од април 1934 г.", продължава и допълва себе си в известен смисъл. Допълнението му "да се употребява тој (майчиният език – б. а.) во училиштата и да се издаваат на него книги" е полезно от гледище на прецизността затова, защото утвърждава състояние на пълно неразбиране на онова, което допълнителят допълва. "Правото на македонските маси да се служат со мајчиниот јазик во сите државни и општествени установи" е желание, а не реалност. За да стане правото реалност, трябва да съзрее нужната възможност. Без нужната възможност всяко право е несбъднато, потенциално желание. Властта е тази несломима мощ, която ще

осъществи преминаването на желанието във възможност и на възможността – в реалност. "Познатото решение на Коминтерната" за "правото на македонските маси да се служат со мајчиниот јазик во сите државни и општествени установи" е с дата "од април 1934 г.". Масите, които образуват понятието *македонски маси,* бяха налице, мајчиниот – *говоримият български език* на тези македонски маси, беше също налице. Училищата, в които тези македонски маси пращаха децата си да учат, бяха също налице. И все пак съществуваше една невидима силна ръка, която забраняваше "во сите државни и општествени установи да се употребува тој (мајчиниот език) во училиштата и да се издаваат на него книги". За форума на Коминтерна тази невидима силна ръка бе видение и всички маси на света я определяха с една всемощна дума – власт. И затова в "познатото решение на Коминтерната" се говори именно за "*правото* на македонските маси" и затова в "познатото решение на Коминтерната" се изтъква, че трябва "македонските маси да се служат со мајчиниот јазик". За Блаже Конески обаче тази видима ръка е непозната невидима ръка и затова не знае как се казва тази видима силна ръка. И затова, какво да прави, и той иска "да се употребува тој (мајчиниот език) во училиштата и да се издаваат на него книги". А как ще стане туй? За Блаже Конески властта не е предмет на граматическо изследване и затова не спира върху нея погледите на читателя. Когато масите освободени станат власт, тогава правото им "да се служат со мајчиниот јазик во сите државни и општествени установи" става право на една земя: един народ да пише и да говори на един национален общ език. Най-висш стадий в летописа на един определен народ е обликът на нацията. Най-нисш стадий в летописа на един установен език е майчиният говорим език. Ако форумът на Коминтерна от идейни съображения изтъква "правото на македонските маси да се служат со мајчиниот јазик", то как е възможно граматикът Блаже Конески като учен да настоява "да се употребува тој (мајчиниот език) во училиштата и да се издаваат книги на него". Детето най-напред се среща с майчиния говорим език. Това е първият език, който детето чува. По силата на тези размишления един въпрос задържа нашето изследване. Какво разбира граматикът Блаже Конески под "мајчин јазик"? Понеже граматикът Блаже Конески издирва говорните области, в които "е застапен изговорот – *рака, мака, пат"*, с цел да внесем яснота и ние ще се позовем на този важен "изговор". Голямата старобългарска носовка (ѫ) се е съхранила в някои от "майчините езици" в големия западнобългарски клон на българския език, а в някои е претърпяла изменение. Не е това, което буди нашите дълбоки интереси. Вълнува ни едно, например: в Скопие, край Каменния мост на десния старинен бряг на Вардар, в една от жилищните кули обитават хора с разнозвучни майчини езици. На първия етаж са, да речем, от Галичник, където голямата старобългарска носовка (ѫ) е преминала в **о**: *рока, мока, пот.* На втория етаж са, да речем, от Охрид, Струга, Ресен, Гевгели, където голямата старобългарска носовка (ѫ) е преминала в **ъ**: *ръка, мъка, път.* На третия етаж са, да речем, от Тетово, Долни Полог, където голямата старобългарска носовка (ѫ) е преминала в **у**: *рука, мука, пут.* На четвъртия етаж са, да речем, от Тиквешията, където акцентът не се съобразява с акцента на централните западнобългарски говори. На петия етаж са, да речем, от село Дъмбени, Костурско, където голямата старобългарска носовка (ѫ) е запазила старинния си гласеж: *ронка, монка, понт.* "Интересно" е, да се изразим с езика на граматика Блаже Конески, как ще се води разговорът между тези "майчини езици" и как ще изглежда по допълнението на Блаже Конески "да се употребува тој (мајчиниот език) во училиштата и да се издаваат на него книги"? Не вярваме, че граматикът Блаже Конески е вярвал в своето съдбовно писане, когато е допълвал "познатото решение на Коминтерната од 1934 г.". А кой знае, може би духовната умора още оттогава е започнала да съобщава с тревожни сигнали за отпадналостта на този "младич"? Може би. Но, както и да е. Още нещо. От изключително значение е да узнаем на каква основа граматикът Блаже Конески изгражда своята позиция във връзка с така наречения литературен македонски език и има ли позиция въобще по този тъй важен въпрос?

Изворите на Блаже Конески са преди всичко книжовната група около списанието "Лоза" и Кръсте П. Мисирков.

Теза. Блаже Конески съобщава: "Групата околу списанието "Лоза" (издавано во Софија 1892–1894), која во официјалните бугарски весници беше атакувана како група на "македонски

сепаратисти", даваше да се разбере дека македонската интелигенција не е склона да го прими бугарскиот литературен јазик таков каков е."

Повод за размисъл. Блаже Конески отбягва да съобщи каква е по националност "македонската интелигенција", която не е склонна "да го прими бугарскиот литературен јазик таков каков е"?

Кръсте П. Мисирков съобщава: "По нивна иницијатива првен се образува во зафатоко на деветдесетите години едно национално сепаратистично движејн'е со цел'а да се отддел'ат интересите на македонците од бугарцките со возведуајн'е на едно од македонцките наречија на степен на литературен јазик за сите македонци. Орган на тоа сепаратистко движејн'е на македонците во Бугарија беше журналот "Лоза"."

Защо ученикът Блаже Конески, когато вече съобщава за групата, атакувана като "македонски сепаратисти", не се вслушва в разсъжденията на учителя си Кръсте П. Мисирков? С ясен глас учителят отделя македонците от българите. Може би неверие питае ученикът Блаже Конески към аргумента на учителя си Кръсте П. Мисирков? Може би причината е по-дълбока? Грозни са нещата, щом изгубят яснотата. Може би не е прав ученикът? Може би учителят греши? А може би двамата неистина говорят? Какво е мнението на "лозарите", на групата, която съчиняваше журналот "Лоза"?

Антитеза. "Въпросът е за народността на македонците – заявява сп. "Лоза", – които в последно време станаха предмет на ожесточена борба между българите и сърбите.

Само едно сравнение на ония етнографически черти, които характеризират *македонците* (разбираме "македонските българи"), с оние, що характеризират свободните българи, подреждането им до оние начала за народността, които изредихме по-горе, доста е, да ни покаже и да убеди секиго, че народността на македонците не може да бъде друга освен "българска". А тъждеството на тие черти и отдавна е констатирано и утвърдено от безкористната наука: само заслепените и непріятелите на българското бъдеще могат да не виждат всестранното единство, което напълно владее между населението от Дрина до Черно море и от Дунава до Бяло море." [*30*]

Сръбски аргументи към антитезата. "Сръбският професор от Великата школа Милованович – пише сп. "Лоза" – съобщава: "...ние днес си мислиме, че ще можем да осигурим интересите си в Македония, ако можем само да докажем, че езикот на македонското наречие е по-близо до сръбски, отколкото до български или, че тоі даже образува наречие от сръбски език. Но време е веке да се простим с това заблуждение. Ако ние индиферентно и със скръстени ръце стоим и гледаме само как от ден на ден между Македония и България закрепват все повече и повече културните, моралните и материалните връзки; как младите македонци под ръководството на български учители навикват да се гордеят с великите дела на българската история и да мислят за обновление на българската слава и сила, Македония ще си влезе в съставот на българската народност и държава, па ако ще би всички наши филолози с одобрението на целия учен свят биха доказали, че в Битоліа и Серес, на бреговете на Струма и Драгора се говори по-чисто сръбски език, отколко в Белград и Сараево, на бреговете на Дрина и Морава." *[31*]

Диалог с фактите. Блаже Конески познава цялото течение на списанието "Лоза". Съобщението му за мястото, где е издавано това списание, и времето за неговото траене като книжовен факт, говори с абсолютна точност за това. За нас, за нашето изследване обаче от особена значимост са сведенията, взети от това списание и по-конкретно от този брой, чиято важност преминава границите на литературни документи и получава трайни измерения от исторически характер с двете изключителни статии. Едната: "Няколко думи по въпроса за народността", и другата: "Едно кратко обяснение".

Мъртвите са безпощадни. С твърд език говорят. Диалогът с мъртвите е страшен, носи огън и тревога. Бои се и трепери Блаже Конески от този диалог. С гласа на фактите приказва истината. Фактите са мъртви. Мъртвите са факти. Мъртвите "лозари" съобщават, че са българи, че тяхното съзнание е българско, че тяхната родина е България.

Блаже Конески не чува този глас. Слухът му с призрачни видения общува. Със страшен глас говори правдата. Но Блаже Конески не иска този глас и затова потиска фактите и истината в тях. Листопадът е съблякъл есенните клони, а той не вижда листи по земята. Честните "лозари" себе си наричат "македонски българи", а Блаже Конески ги причислява към "македонски сепаратисти".

Мъртвите "лозари" съобщават: "Нашето убеждение е, че македонските наречия никогаш нема да представіават почва за образување отделен, самостоятелен литературен език от владеіущия днес "източнобългарски", и то главно по тези две причини, че:

1. За да могат да образуват македонските наречия особен литер[атурен] език от българскиа, треба да притежават, от една страна, голема близост помежду си, от друга – да имат някакви специални отличия от днешния литературен бъл[гарски] език. Нито едното, нито другото имаме: между многото македонски говори съществуват такива разлики, щото едва ли са по-малки от тие разлики, които стоят изобщо измежду македонските и източнобългарските говори. Тук ще забележим мимоходом, че често употребіаваното название "македонско наречіе", под което почти разбират езика на сичките македонци, е съвсем неверно, защото в деіствителност такова нещо не съществува. Езикот на Братя Миладинови, Жинзифов и някои други не е македонски – в широк смисъл на думата, но охридско-прилепски говор, па и то не може да се каже, защото Братія Миладинови и Жинзифов взимат за основа литер[атурно] източно-бъл[гарско] наречие.

2. Български[ят] литературен език в последните неколко десетолетия си е извоіувал такъво влиіание в езикот на македонците, щото нищо не ще бъде в сила да го отпъди, тоі е фанал вече іаки кореніе, които нищо не може да изкорени. Разбира се, че народните говори упорствуват тук, но този отпор е слаб, така щото литературниа бъл[гарски] език лесно се промъква. Ще кажем още, че голема част от разпространението си в Македония бъл[гарския] литер[атурен] език дължи именно на онова различие измежду македонските говори – литературния език се іавіава като един вид примирител измежду враждуващи страни.

И така единството на *българскиа литер[атурен] език* естествено е осигурено. Но по нашето мнение само едното единство на *книга* не е достатъчно. Желанието е, щото, ако не съвсем да съвпада литературното единство с народното в сичките му краища по отношение към езика, да не се отличава поне много от него, с други думи, литературниот език да бъде колкото се може и по-народен в наі-широкото значение на думата, сир[еч] колкото литературният език е поніатен по брегoвете на Марица, толко да е поніатен и на тие на Вардар.

Ние знаем, че *научното* единство на българския език от сичките му краища е вече установено и признато от науката." [*32*]

Мъртвите са постоянни. Тяхното развитие е спряно. Пътищата им са оковани с непреходност. На мъртвите са чужди конюнктурни съображения. Мъртвите изказват себе си свободно. Техните слова и мнения не подлежат на изменения.

Синтеза. Граматикът Блаже Конески казва: "Иако недоволно решително, лозарите изразуваат во списанието сепак едно гледиште што во битното (съществено) се опира на Партениевото становиште за учество (участието) на македонските говори во општиот јазик." Важно е, разбира се, това, което казва граматикът Блаже Конески, защото и Партений Зографски неуморно е ратувал за участието на македонските говори в общия литературен български език. Граматикът Блаже Конески казва: "Тие ("лозарите" – б. а.) бараат тој литературен јазик да им биде "понјатен и на тие на Вардар" (Лоза", 1892, с. 94). Затова во јазикот на "Лоза" се форсираат македонизми (на пример членската форма на *-от*: животот, ближниот и сл., ред македонски зборови како: сакам, поплак, дзид, мошне, сосем, исто, овој, ова, сите и т. н.)." [*33*] Важно е, разбира се, това, което казва граматикът Блаже Конески, защото и Константин Миладинов, и Райко Жинзифов, и Григор Пърличев, и Йордан Хаджиконстантинов-Джинот, и Кърчовски, и Пейчинович, и всички български книжовници от Македония, създавайки произведения на говори на своя край, едновременно са създавали и живата основа на единствен общ литературен български език. Всичко това е важно, разбира се. Но най-важното е защо граматикът Блаже Конески не казва, че и Партений Зографски, и

“лозарите” са македонски българи и затова и гледището на “лозарите” “во битното се опира на Партениевото становиште за учество на македонските говори во општиот јазик”, защото са възход на този български народ, защото са крила на тази българска земя. Като метал тежи един епичен стих у Негоша. Стихът започва: “ВиЦи врага.” Този стих, възвишен в превода на Блаже Конески, пак някак тъй със същ глагол започва: “Види Ђаол (дявол)...” Наистина гьаол. Турски дявол под прилепски шайкач (войнишката шапка на кралска Югославия). Вместо да признае тази историческа заслуга на духовните светилници на българския род и да поеме с гордост тяхното свещено знаме, вместо да бъде изпълнен с чистота и доблест, че достойно продължава делото на смелите “лозари”, граматикът се е захванал да приказва врели-некипели, че “во јазикот на “Лоза” се форсираат македонизми (на пример членската форма на *-от*: животот, ближниот и сл., ред македонски зборови како: сакам, поплак, дзид, мошне, сосем, исто, овој, ова, сите и т. н...”

От неверен ъгъл и в погрешна светлина показва Блаже Конески “лозарите”. Не вижда граматикът, че обижда тези доблестни мъже, когато използва чистите им намерения за нечиста своя цел. Недостойно е в игра нечестна мъртвите да се въвеждат. С непоколебима яснота “лозарите” предлагат да “се даде място в по-голям или по-малък размер в книжовния ни език на сички български наречия, без да се отнема правото на първенство на владеещото наречие”, и смятат, че “по такъв начин и по-скоро ще се изгладат и оние малки неравности, които се забелязват по повърхността на целокупния български език, и литературният език ще се обогати премного.”

Не вижда граматикът, че обиждайки “лозарите”, излага себе си. Ние изпитваме неприятно чувство заради самия него, че допуска винаги към себе си присъствие на подозрение. Уж винаги научен, сериозен, с отношение към фактите, към правдата, а всъщност винаги с несериозно поведение. Разбираме, че тази нееднаквост идва от духовната умора, която скрито изтощава силите на Блаже Конески. И този път към Блаже Конески ще бъдем светлина и свежест. Лингвистиката обяснява “измите”, настанали в различните езици. Лингвистиката уважава “измите” в развитието на човешкото общуване. За нея те съществуват като упорити факти, към които няма пристъп разорително съмнение. Познава своята нервна диря “изми” от рода на: гърцизми, турцизми, русизми, сърбизми, българизми, германизми и пр., но с “изми” от рода на македонизми, вярвайте, лингвистиката за пръв път се запознава. Нима това, което прави граматикът Блаже Конески, не е един дълбок анализ? Нима това не е един научен епохален пробив в областта на езикознанието? Наистина, на всичко са способни тези сами себе си назоваващи се македонци. За куриоз обаче бихме запитали самия Блаже Конески как тази “членска форма на *-от:* животот, ближниот и сл.”, която “во јазикот на “Лоза” “се форсира” за “македонизъм”, се употребява например в Прилепско и Прилеп? Това, че погледи отправяме към Блаже Конески за отговор, а не към някой друг, го правим с цел да отбегнем колебанията в отговорите и в съдовете. Три обаче твърде важни обстоятелства отправят нашето внимание към Блаже Конески за отговор на нашето запитване: **първо** – защото е от Прилепско; **второ** – защото е специалист; **трето** – защото той “форсира”, че “во јазикот на “Лоза” се форсираат македонизми (на пример членската форма на *-от:* животот, ближниот и сл., ред македонски зборови како: сакам, поплак, дзид, мошне, сосем, исто, овој, ова, сите и т. н.).

Граматикът Блаже Конески застъпва гледището, че един от централните македонски говори е прилепският говор. Учудване събужда един факт – че граматик Блаже Конески не е разбрал, че в Прилепско и в Прилеп “членската форма на *-от:* животот, ближниот и сл., “която “лозарите” “форсираат” като “македонизми”, е корава и единна “членска” форма от единствения български език и че не се поддава по желания и настроения на граматици от рода на Блаже Конески. Докато “лозарите” “форсираат” тази “членска” форма, за да стане още по-могъщ, по-звучен, по-разкошен общият литературен български език, то граматикът Блаже Конески използва тази тяхна съвестна черта, за да докаже, че вече и “македонизми” съществуват. Има “младичи” (младежи), които са от Прилепско, но те не са специалисти. Има специалисти, но за съжаление пък тези “младичи” не са от Прилепско. За щастие у Блаже Конески и двете тези условия са съчетани. Особена черта на прилепския говор е, че в

“членската форма на *-от:* животот, ближниот и сл.” съгласната **-т** изчезва. Пример: “во живото на ближнијо има радос и жал.” Този пример, изказан с един от централните македонски говори, показва неделимата гранитна цялост на литературния български език по отношение на членната форма. Този пример на литературен български език гласи: “В живота на ближния има радост и жал.” Този пример в западната норма на писмения български, т. е. на така наречения македонски литературен език, гласи: “Во животот на ближниот има радос и жал.” Към този начин на изказване на мисли и чувства българското население от Прилепско и Прилеп няма отношение. Така стои въпросът с един от “македонизмите”, проявени в “членската форма на *-от*”. Ако Блаже Конески не се обличаше с въображения и видения не обсебваха сънищата му и не се хранеше с лъжи, той щеше да посочи думите “сакам”, “сите”, “дзид” и др. като типични български думи, които се употребяват в Македония, в Западна Мизия и в Тракия, а не като едни от многото “македонизми”.

Езици, които са създавали мощна собствена култура и са обличали собствената нация в духовна красота; езици, които са държали в подчинение народи и безмилостно са убивали душата с робска нищета; езици, които са вървели равно с граници държавни и са блестели в гордата ни летопис с епична висота, *такива езици* имат дълга власт над другите езици и са способни да утвърждават своята правота в чужда форма.

Умният на чуждата беда израства и говори с мълчание. Безумният за всички е вреда опасна и мълчи с говорене.

Спор между мъртвия К. П. Мисирков и живия Блаже Конески

Мъртвият К. П. Мисирков предлага: “Прилепцко-Битолцкото наречје за литературен јазик, као једнакво далеко и от србцкиот и бугарцкијот јазици, и централно во Македонија.”

Живият Блаже Конески, позовавайки се на мъртвия К. П. Мисирков, уточнява: “За централните говори като за основа на литературниот јазик прв почна да зборува К. Мисирков во книгата “За македонцките работи” (1903). Како го определуваше тој? Од некој места во книгата на Мисирков се гледа дека т. нар. “централно македонцко наречје” за него е наречјето Велешко-Прилепцко-Битолцко-Охридцко” (I издание, с. 20–21 и 138). Меѓутоа, баш на местото каде што станува збор за карактеристичните црти на централното наречје, охридскиот говор не се споменува во неговиот состав, ами се поставува знак на еднаквост меѓу централното и “Велешко-Прилепцко-Битолцкото”, па дури, само малце подолу, “Велешко-Прилепцкото македонското наречје” (с. 109). Од ова се гледа дека една сосем прецизна определба (определение) за поимот (понятие) “централно македонско наречје” кај (у, при) Мисирков не е дадена.” [*34*]

К. П. Мисирков предлага “Прилепцко-Битолцкото наречје за литературен јазик”. Блаже Конески подлага на съмнение понятието на К. П. Мисирков за “централно македонско наречје”. Ученикът и учителят не могат да намерят общ език. Ученикът май че обвинява скрито своя стар учител, че държи едно такова колебливо поведение към “централното македонско наречје”. Защо се сърди ученикът Блаже Конески, когато този елемент на колебливост мълчаливо се окриля от самия него. Сърденето на ученика може би идва от това, че старият учител е избрал “Прилепцко-Битолцкото наречје”, където в “членската форма на *-от:* животот, ближниот и сл.” съгласната *-т* изчезва. Ако е това, то “младичо” от Прилепско ще чака дълго и едва ли внуци ще дочакат българското население от “Прилепцко и Битолцко” да изостави “Прилепцко-Битолцкото наречје”. Яка е душата на народа. Българската мъка е велика. В участта є бурни ери бродят. Твърди думи бликат из езика. Ще минават месеци, години. Ще изчезват търпеливи дири. Люто време времето ще сее. Из честта на брулени светини, из мъстта на хулени кумири правдата отново ще изгрее.

Централните говори са легнали в основата на така наречения литературен македонски език. Две съществени подробности узнаваме от самия Блаже Конески по отношение на важността и ролята на “Карактерот на акцентот во литературниот јазик”. Първо, че “Акцентот на нашиот литературен јазик, а тоа е и западно-македонскиот акцент” и, второ, че “е третосложниот акцент еден од главните белези што го одликуваат нашиот литературен јазик, меѓу другите јужнословенски литературни јазици. Тој е оној жив дах што му дава на нашето зборува|е

посебно (отделно) звуче|е. Затоа е единствено правилно, ако држиме до посебноста на нашиот јазик, да се стремиме западномакедонскиот акцентен систем да се изрази што поцелосно во литературниот јазик, и од него да има само до толку отстапува|е, до колку тие можат да се оправдаат со некои појави специфични за литературниот јазик.” [*35*]

Страх и колебание владеят мисълта на граматика при определяне характера на акцента в така наречения литературен македонски език. Страх, защото този строг акцент е чужд на източномакедонските говори; и колебание, защото велешкият говор, като говор из семейството на централните говори, е с по-свободен нрав и не се покорява на законите на тази твърда езикова форма.

Колебливостта на К. П. Мисирков разиграва волята на Блаже Конески и поставя граматика в неловки положения.

Духът на граматика Блаже Конески в две точки е разколебан. И двете са съществени и важни точки. Първата е свързана с въпроса за “характерот на акцентот в литературниот јазик”. “Третосложниот акцент”, пише Блаже Конески, “се зема во литературниот јазик во својот чист западномакедонски вид, додека во велешкиот говор имаме од него извесни отступува|а, како во акцентира|ето: не́-ми-рече место не-мє́-рече, или дљнеси-го место доне́си-го. Втората е свързана с въпроса “Испушта|е на членот”. “Испушта|ето на членот, пише Конески, е една стилска особеност на поетската наспрема прозна реч, бидејќи во поезијата тоа може да стане и на места каде што инаку во разговорниот јазик би биле немислимо.” И отбелязва: “Пример на такво испушта|е имаме и во позната песен на К. Рацин “Ленка”:

Откако Ленка остави
кошула тенка, ленена
недоткаена на разбој
.....
Зошто ми, зошто остана
кошула недоткаена,
кошула беше даровна.

Додека во првите три стиха имаме нечленувана форма *кошула* што би била сосем на место и во прозен состав, бидејќи предметот допрва (тепрва) се привлекува до нашето знае|е, во последните три стиха имаме испушта|е на членот само како поетски начин на искажува|е, додека во прозен текст, како и во обичниот говор, тоа не ке беше можно.” [*36*] За похвала е, че граматикът се стреми с различни примери да обясни “характерот на акцентот во литературниот јазик”. За похвала е, че граматикът е отключил своята научна участ за типични случки на “испушта|е на членот”. За похвала е... Обаче тук една стена жестока като боен меч изправя нови горести пред нас и спира нашите ръце да бъдат топли и готови за обятия. Това е разпокъсаното майчино сърце, което себе си затваря в клетви и проклятия. Това е майчината неизплакана сълза, която ден и нощ, наяве и насън, със стон сподавен пали мъка на душата.

“Интересно ќе биде – пише Блаже Конески – да се запознаеме поодблизу со тоа каков е во овој поглед односот на самите централни говори наспрема литературниот јазик. Интересно е – продължава Блаже Конески – покрај другото и заради тоа да се види јасно дека литературниот јазик не совпаЂа со ниеден од нив наполно.” Интересно е, наистина. За нас обаче е интересно, че граматикът Блаже Конески държи читателя в заблуда и умишлено отбягва да покаже с примери, конкретно, разликата в “характерот на акцентот” между централните говори и източните македонски говори. Не всичко обяснява граматикът Блаже Конески. Това е негово свещено право. Той е съдията. В съдията са правата. Прави чест на граматика, че отделя думи за “негокашното вокално **-л**: полно, жолто и сл.”, че “велешкиот изговор се разликува од литературниот: П‘лно, ж‘лто, ж‘то”. Все пак непонятни са за нас тук аргументите, които оковават мисълта на този “младич” и изправят мнението му пред нерешителност. И тук е нужна братска помощ. Към пропаст води този път, по който ходи. Подава му се ръка. Нужна е добра, разумна воля. Той има думата. Един език сме.

Теза. К. П. Мисирков предлага: “Создаваін‘ето литературен іазик іет духовна потребност каі нас, со коіа се мислит да се клаит краі на злоупотребите на пропагандите со нашите интереси...” На друго място казва: “Македонцката интелигенциіа секогаш, кога іет надвор (извън) от своіте официални работи, требит да зборуат мег‘у себе на централното македонцко наречіе (Велешко-Прилепцко-Битолцко-Охридцко), коіе ке требит да се воведит во сите религиозни и национални пропаганди и турцките сколиіи (училища), како задолжителен предмет. Тоа наречіе имат да бидит литературен іазик на македонците.” [*37*]

Антитеза. Блаже Конески твърди: “дека е сосем погрешно да се мисли оти нашиот литературен јазик со сите свои гласовни и граматични одлики може да се поклопи (покрие) со еден определен народен говор. Таков говор нема, па и следствено сосем неправилно да се рече оти литературниот јазик е прилепски или велешки или каков и да е друг.” Той пише: “Постои (съществува) еден излез во тоа да се откажеме од секакво понататошно делене, и да речеме дека таа основа ја чинат името тие а-говори. И тоа ќе биде точно, исто како що би било точно, во малце поширока смисла, да речеме дека неа ја чини западномакедонското наречје.” [*38*]

Първо колебание в антитезата. Борбата с фактите е тежка. Силата на фактите е истината. Фактите са колебания и битки. Слабостта на истината са желанията. Слабостта на Блаже Конески са, между другото, и формата **во**, и “третосложниот акцент”. Тази слабост идва от заблудата на Блаже Конески, че писмената норма, чрез която българите в Македония по принуждение се изявяват и с формата **во**, и с “третосложният акцент”, се отдалечава от литературния български език и се превръща в някаква национална македонска самостоятелна форма на отделна писмена изява. Блаже Конески за формата **во** пише: “Пред формите од личните заменки (местоимения) се употребява само **во**: во мене, во нас, во тебе, во вас, во него, во неа, во нив. Исто така и пред повратната заменка (възвратно местоимение): во себе.”

Обяснение към първото колебание в антитезата. В литературния български език формата **во** покрай **в** и **във** е намерила художествена стряха в трайните творения на Пенчо Славейков, Кирил Христов и др. Не е неволя, ако граматикът Блаже Конески наистина не знае дали формата **во** притежават другите славянски езици, но неволя е наистина, че граматикът Блаже Конески, завършил Софийския университет, не знае, че в литературния български език формата **во** отдавна е изявена в мерената реч. По силата на туй, което дири, Блаже Конески е задължен да знае, че и формата **со** покрай **с** и **със** е форма на богато езиково звучене на националния български език.

Второ колебание в антитезата. Девствените люлки на мъжествения български език са източните и западните говори, установени в науката като два рождени неразделни братя. Богата с мъка и разлъка е съдбата на тези разделени братя. Всеки с тях се разпорежда. Всеки с тях показва правото на собственост и принадлежност. С тях и граматикът Блаже Конески, разпореждайки се, обяснява отстъпленията: “Кај сите наши поети ќе најдеме такви отстапува|а. Тоа се должи преди сé на фактот што некои од нив потекнуват (произхождат, произтичат) од краишта каде што место **в, во** се употребува предлогот **у**, па затоа и немаат вроден усет за употребата на двете разновидности. Но исто така тоа се прави и поради потребите на стихот (случај што се јавува и во народната поезија). Треба секако да се настојува во што помала мерка да се прават вакви отстапува|а.” [*39*]

Обяснение към второто колебание в антитезата. Езикът е магична изворна вода. Диханието на езика хранят облици и думи. Народът в тях изказва себе си по определен начин. Изгреви изгряват, залези залязват, пада забрава и мълчание. От векове езикът извисява люде и земи. Промяната оставя мъдрост. Говорите са мостове и реки. От поколение на поколение родината предава себе си на бъдните потомства. Заблуждение е да се оправдават заблужденията с отстъпления. Облици и думи времето създава. Времето се съхранява в устрем и други. В люлките на времето се раждат и умират смените на времето в простора. Свещен е дълг на живите да пазят от забрава светлите завети и следи на мъртвите. Езикът е свещен завет и съвестна следа на утвърден народ.

Трето колебание в антитезата. Светът е понякога легло, в което собственият страх се мъчи да намери оправдание за своята заблуда. Силата на този вид съвет познава граматикът Блаже

Конески. И ето как съветва: "...не бидува нашата поезија премногу да се отклонува от веќе установената литературна норма, та да се стигне дотаму да се разколебаат сите мерила за правилното акцентира|е во поезијата, а отаде (оттам) да се поколеба и еден от главните белези на нашиот литературен јазик." [*40*]

Обяснение към третото колебание в антитезата. Един от централните македонски говори е велешкият говор. Той е с историческа заслуга към българския език. На него са написани "првите поетски збирки" с регионален характер от по-ново време. Този факт не може да се отминава. Велешкият говор има свое поведение към форми и акценти и не се поддава на внушения. Особено е упорит към формата *во*. Отговорът на въпроса за "Характерот на акцентот" не е въпрос на западните говори в Македония. Неслучайно граматикът Блаже Конески отбягва източните говори в Македония, защото те са живи фактори и вековни свидетели, които непрестанно определят българския дух и потекло на всички говори в Македония.

Синтеза. Блаже Конески, воювайки за заблудата в "погледите (възгледите) на К. П. Мисирков", утвърждава брошурата "За македонцките работи", излезена по Илинденското востание во 1903 година". [*41*]

К. П. Мисирков, воювайки за истината, развенчава собствената си заблуда от 1903 г. и на 18 април 1907 г. в своята "Предговорна бележка" съобщава: "Читателите на тая статия ще бъдат вероятно изненадани от грамадното противоречие, което ще срещнат в нея, в сравнение с онова, което те прочетоха или могат да прочетат в брошурата ми "*За македонските работи*". За отгатването на това противоречие достатъчно е да се припомни, че аз там изстъпих като импровизиран политик. Тая "политика" трябваше нейтрализирането на македонските интереси за балканските държави и доказването етническата и историческата индивидуалност на македонците. Но тъй като и в тая "политика" можеха да съглеждат "маниер" на българското правителство, то по адрес на последното бяха пуснати немалко излишни резкости. Тези излишни "доказателства", че мислите ми не са никакъв маниер на българското правителство, ами на един импровизиран "политик" по македонския въпрос, както и всичкото съдържание на брошурата дотолкова далеч стоеха от безпристрастната наука, щото аз счетох за крайно неудобно да се срещна, през двумесечното живеене в София, с какъвто и да е от софийските филолози и историци. С това, разбира се, аз нанесох силен удар на научните си интереси и занятия." [*42*]

Обяснение към синтезата. Непочтен е ученикът Блаже Конески, защото само в отшумяло време очертава ръста на учителя си К. П. Мисирков. Непочтен е граматикът Блаже Конески, защото само от една страна показва К. П. Мисирков. Непочтен е Блаже Конески, защото не осведомява съвременниците, че К. П. Мисирков се е отрекъл от брошурата "За македонцките работи". Науката е пълна с истини, родени в колебания. За науката последното изказване на хората на истината е от изключително значение. Едни са мъртвите, които на превъзпитание не подлежат.

Мъртвият учител К. П. Мисирков се обръща към живия ученик Блаже Конески със страшен глас: "...ето че се раздават викове на самите македонци: ние сме българи, повече българи от самите българи в България... Вий сте могли да победите България, да є наложите каквито си щете договори, но с това не се изменя нашето убеждение, нашето съзнание, че ний не сме сърби, че ний досега сме се казвали българи, тъй се казваме днес и така искаме да се казваме и в бъдеще.

Искате ли отстъпки от нас? Искате ли да сме по-малко българи от самите българи? – Да ви отстъпим? Отказваме се да бъдем тъй безразлични към националните си интереси като други. Ние не можем и не трябва да подражаваме мизийците във всичко, защото мизийската логика, техните начини на действие довеждат до сръбско-български договори и спогодби за Македония, довеждат до договори като Сръбско-българския в 1912 г., като Ньойския. Ние ще бъдем повече македонци, отколкото българи, но македонци със свое отлично от вашето сръбско-национално самосъзнание, със свое историческо минало, със своя литературен език, общ с българския, със свое македоно-българско национално училище, със своя национална

църква, в които националното и религиозното чувство на македонеца да не бъде оскърбявано от лика и духа на сръбските светци като Свети Сава.

Сърбите много добре познават и сега, както и по-преди, значението на въпроса за народността и народностното чувство на македонците, ето защо чрез асимилация на македонците искат час по-скоро да се избавят от него.

Но всичко е напусто.

Наричаме ли се ний българи или македонци, и ний винаги ще се съзнаваме като отделна, единна, съвършено отлична от сърбите и с българско съзнание народност, която ще знае да наложи волята си в борбата за човешки права на македонеца." [*43*]

Везните на живота са единствени, които измерват стойността на теорията. Миналото е помнене на времето. Миналото не помни произведения на книжовен македонски език. Духовното наследство на книжовниците от Македония е определена манифестация на западнобългарска традиция.

С непреходна почит е научната съвест към това българско съкровище. Това завоевание е непобедимо. То съществува. Съществуването е факт, а не възможност. По силата на фактите съществуването не може да се отрече. По силата на възможността съществуването не може да се отрича. Пясъкът е сила на слабостта и изход на безизходността. Пясъкът е изражение на заблудата. Към пясъка прибягват камилските птици и хората. Камилските птици, за да се разминат с опасността, хората, за да не покажат слабостта. Блаже Конески е несигурен въпреки сигурността на извадките из "За македонцките работи". Извадките са увлечения на ранния Мисирков. Несигурността на Блаже Конески идва от факта, че Блаже Конески не предлага факти, а повтаря предложения. Срещата с културното минало на Македония за Блаже Конески е изпълнена с тежки неприятни часове. Миналото не е виновно, че не може с щедро сърце да предложи на упорития търсач онова, с което не разполага. Недоволен от миналото, Блаже Конески се обръща за помощ към бъдещето. Но бъдещето е също така състояние, както и миналото. Бъдещето е въображение на времето. То става факт, когато стане минало. Настоящето ражда минало. Настоящето е съвест на времето. Явленията са храна на фактите. Настоящето е мъртво без миналото и фактите са постоянен преход от живото бъдеще към мъртвото минало. Измежду земята и небето отколе се сражават разум и чувство. Оръжие на разума са фактите. Оръжие на чувството са желанията. Обликът на фактите е неизменно положение. Обликът на желанията е непрестанно изменение. Желанията са разумни, когато са в приятелство с фактите. Чувството е безумно, когато е в неприятелство с разума. В името на желанията фактите са убивани, а неистината за истина е провъзгласявана.

...Тъмни вихри са ломили клоните на българския дъб. Ветрове са носили отбрулени листа. Зловеща пустота и черна чума са лежали по баири и по друми. Търпеливи робски дири влечели безмилостен хомот. Дъбът снага изправял под свещена родна синева и завещавал воля и коравина на бъдните потомства. Като воин е воювал с вековете. Като воин се е сражавал българският дъб.

Чужди сили са морили жилавия български език. Чужденец сеел черна чума. Родни думи плакали в кавали. Песен пели кървави окови. Нощ тежала глуха и свирепа. Над огнища е валяла пепел. Василевси и султани, и съседи неразбрани вливали отрова жива в жилите на българския силен дъб. Убивали с омраза дива шепота на българската кръшна реч. Но шепотът в сърцето е ковал заветен меч и клоните под небосклона са шумели правда надалеч...

Говорен в течение на дванадесет столетия, българският език запазва своята същина и през последните 25 години, макар че народностното му име понякога е заменяно с областното. И затова превръщането на регионалното географско име Македония в политическо чрез създаването на нова република в Югославия не може да промени характера на езика. След образуването на Югославска Македония в отделна административно-политическа единица българските говори в този край не престават да бъдат български по своите особености, те не придобиват друг фонетичен, морфологичен или синтактичен строеж. Жителите на областта не заговорват на нов диалект, а продължават да общуват помежду си на родния. В основата на

създадената регионална писменост след 1945 г. лягат особеностите на същите западнобългарски диалекти, които се говорят и дотогава.

Говорите на Македония от източнобългарски тип съзнателно не се взимат под внимание при изграждането на регионална норма. По такъв начин новият писмен вариант на българския език придобива предимно западнобългарски характер.

За да изпъкне по-ярко същността на този вариант, тук ще се спрем на двете основни диалектни групи в Македония – източна и западна, които представляват естествено продължение на двата типа говори от българската територия.

Намирайки се на крайния български югозапад, географската област Македония естествено събира в себе си сноповете на езиковите изоглоси от две посоки – от Югоизточна и Югозападна България. Пресичането на тези изоглоси в определени райони придава на местните говори особен характер, който се изразява в това, че в едни отношения те се оказват източнобългарски, а в други – западнобългарски. Източнобългарските особености са по-характерни за източната и югоизточната част от територията на Македония и твърде рядко се появяват и в западните є краища. Източнобългарските черти в областта носят предимно рупски (родопски и тракийски) характер, тъй като говорите в Югоизточна Македония представляват естествено продължение на рупските диалекти в Родопите и Тракия. В отделни случаи източнобългарските изоглоси опасват най-южната част на Македония, след което завиват на северозапад така, че стават типични и за някои най-западни диалекти (Охридско, Дебърско и др.).

Западнобългарските черти се срещат в повечето случаи в Западна Македония, тъй като така наречените централни говори в тази област са свързани с централните диалекти в Станкедимитровско, Кюстендилско, Самоковско, Софийско, Ботевградко, Врачанско и др. Понякога западнобългарските изоглоси се простират и на територията на Източна Македония.

Кръстосването на източнобългарските и западнобългарските изоглоси става на различни места в тази област, но е по-типично за района, който се намира между реките Черна и Вардар, а също така и за Корчанско, Костурско, Леринско и Кайларско. [*44*]

Най-ярката обаче диалектна особеност на българския език, въз основа на която цялата говорна територия се разделя на две големи части, е двойното произношение на старобългарския **ят** (**Є** – е-двойно) под ударение и пред твърда сричка. Едни български говори го произнасят като ‘а (*я*): *цвят, свят, мляко, вяра, хляб, зрял, видях,* а други като ˜ : *цвет, свет, млеко, вера, хлеб, зрел, видех.*

По този основен белег българските говори се делят на източни и западни. Границата между двете половини на езиковото землище тръгва от устието на река Вит, минава през Плевенско, западно от Ловеч, западно от Тетевен, Пирдоп, Панагюрище, стига източно от Ихтиман, върви западно от Пазарджик, пресича Разлога, минава западно от Гоце Делчев (Неврокоп), спуска се източно от Петрич, върви западно от Демирхисар, продължава източно от Кукуш и стига до Солун, до селата недалече от този град: Сухо, Зарово, Негован, Градобор. В пределa на влиянието на якането са Серско, Драмско, Гоцеделчевско, източната половина на Солунско до река Места, т. е. цяла Източна Македония.

Старобългарският **ят** (**Є** – е-двойното) е същевременно и разединител, и обединител. Разединител, защото в единствено число на думите с **Є** се произнася като *я* и по този начин разединява източните от западните говори; обединител, защото в множествено число на същите думи се произнася като *к* и по този начин обединява източните със западните говори. Историческа неправда е нанесена върху българския език с напускане функциите на **Є** (е-двойно).

От изключително значение е ролята на голямата старобългарска носовка ѫ. Наред със старобългарския **ят** (**Є** – е-двойно) тя е най-устойчив мост между старобългарската и новобългарската азбука. По произношението на тази носовка българските говори се групират в ѫ-говори, *а*-говори, *о*-говори, *е*-говори, *у*-говори. Еволюцията на тази типична особеност на старобългарския език, от една страна, обогатява източните и западните говори на българския език със звуково разнообразие и, от друга страна, с преминаване в **у** или **о** голямата

старобългарска носовка става същевременно отличителен и решаващ фактор в изграждането на отделни славянски писмени норми. Както старобългарският **ят** (**Ѥ** – е-двойно) преминава в сръбския език в *е* и в хърватския в *и, је* и *и* (например: *свет, свијет, свит; човек, човијек, човик; леп, лијеп, лип*), така в руския, сръбския, хърватския език и голямата старобългарска носовка е преминала в **у**, а в словенски език в **о** (например *зѹб* в *зуб* и в *зоб*, *пѫть* в *путь*, в *пут* и в *пот*; *рѹка* в *рука* и в *рока*; *мѹж* в *мужчин*, в *муж*, в *може* и пр.). По своето значение стойността на голямата старобългарска носовка (ѹ) не е еднаква с ер-голям (**ъ**). Със замяната на ѹ с **ъ** е нанесена втора историческа неправда върху българския език.

Голямата старобългарска носовка ѹ е единствената ориентация за произхода на обединяващите белези в славянските езици. Тъй като тя е възход и простор за българския език, ще си позволим свободата по-подробно да се спрем върху групите, които според произношението на тази носовка определят всички български говори. Някога голямата старобългарска носовка се произнасяла носово като *О*^{н} (*желонд – желѹд*) или като *О*^{м} (*зомб – зѹб, домб – дѹб*). Сега ѹ-говорите произнасят голямата носовка ѹ като **ъ** (*ръка, мъж, път*). Такова произношение владее в литературния ни език. Така се произнася голямата старобългарска носовка в западните говори: Гостиварско, Дебърско, Стружко, Охридско, Преспанско, Леринско, Костурско, Гевгелийско, Дойранско, Воденско, Кукушко, Солунско, Серско, Демирхисарско, Гоцеделчевско и пр. до Места. Така се произнася голямата старобългарска носовка и във Видинско, Ломско, Никополско, Панагюрско, Търновско, Русенско, Старозагорско, Ямболско, Казанлъшко, Чирпанско, Ловешко, Плевенско, Пловдивско, Странджанско, Тракия, Котленско и пр.

А-говорите произнасят голямата старобългарска носовка ѹ като *а* (*рака, маж, пат, заб*). Такова произношение владее и в източнобългарските, и в западнобългарските говори. Така се произнася тя и в Ботевградско, Врачанско, Ихтиманско, Софийско, Самоковско, Кюстендилско, Станкедимитровско, Пирдопско, Копривщица, Клисура и в една част от родопските говори. Така се произнася и във Велешко, Прилепско, Кичевско, Поречията, Битолско, Тиквешко, Щипско, Кочанско, Радовишко, Струмишко, Пияченко, Благоевградско, Петричко, Разложко.

О-говорите произнасят голямата старобългарска носовка ѹ като **о** (*рока, може, пот, зоб*). Така се произнася в Родопите (Смолянско, Чепинско), а в Македония – в Галичко-Реканска, в с. Смилево (Битолско), Папрадище и Ореше (Велешко).

Е-говорите произнасят голямата старобългарска носовка ѹ като **е** (*река, меж, пет, зеб*). Такова явление се забелязва само в тетевенския говор и в еркечкия говор (Поморийско и Варненско).

У-говорите произнасят голямата старобългарска носовка ѹ като **у** (*рука, муж, пут, зуб*). Така се произнася в Трънско, Брезнишко, Босилеградко, Белоградчишко, в Кумановско, Скопско, Скопска Черна гора, отчасти в Тетовско, Крива Паланка, Кратовско и др.

За историята на българския език твърде важна е функцията и на старите ерови гласни (**ѣ, ъ**), които са имали отделно звучене в старобългарския език. Тяхното отделно звучене отчасти се е запазило в днешните ни говори, а отчасти и *ер-голям(ъ)*, и *ер-малък(ь)* са се уеднаквили или са се прегласили в друга гласна: *а, о* или *е*.

Ер-голям остава непроменен – **ъ = ъ**: *сън, гръб, кръв, лъже, зълва, лъжица*. Ер-малък се е уеднаквил с ер-голям – **ь = ъ**: като произнасяните някога *дьнь, пьсь* сега са станали *дън>ден* и *пъс>пес*. Подобен преход имаме и в думите: *съга, старъц, лъсно, тънък, пън, овън* и пр.

Двете стари ерови гласни (**ъ, ь**) звучат като **ъ** в преходните говори: Трънско, Брезнишко, Белоградчишко, Босилеградско, Кумановско, Скопска Черна гора, Кривопаланско, Кратовско, в Родопите, в областта Рупчос (с. Хвойна, Наречен, Бачково и пр.).

Там, където еровата гласна е преминала в **а**, думите стават: *сан, оган, танак, песак, петак, момак* и пр. С такова звучене са тези думи в Ботевградско, Ихтиманско, Врачанско, Източнософийско, Самоковско, Пирдопско, Разложко, отчасти в Прилепско, Битолско, Велешко (*лани, магла, лажица* и др.).

Там, където еровата гласна е преминала в **о**, думите стават: *сон, огон, ложа, могла, ложица, танок, песок, петок, момок* и пр. С такова звучене са думите в Родопите, Станкедимитровско, Кюстендилско, Пиянечко, Благоевградско, Петричко (не навсякъде), както и в Прилепско, Кичевско, Галичко-Реканско, Велешко, Битолско, Охридско, Тетовско, Радовишко, Щипско, Гевгелийско, Воденско, Костурско и пр., не във всички случаи (в Прилеп: *дожд, сон*, но *магла*).

Съчетанията на старата ерова гласна със съгласните *р* и *л* (*лъ/ъл, ръ/ър*) между съгласни придават особен колорит на българския език. Така например: *мълчание – млъкни, гълтам – глътна, сълзи – слъзлив, жълт – жлътна се, скръб – скърби, гръб – гърбав, пръв – първи*. Този закон на преместването (метатезата) на **ъ** владее в литературния ни език и в повечето източнобългарски говори, предимно в централните балкански говори, върху които се основава. Той не се спазва при говорите в Панагюрско, Банско (особено за *ър*), Велешко, Щипско, Галичко-Реканско, Гостиварско, Дебърско, Леринско, Костурско, Воденско, Кайлярско, Солунско, Кумановско (не повсеместно), а в единични случаи в Скопско и Тетовско (*дълго, слънце*) и в Тетовско (*слъзе, длъг*).

Случва се изпадане на буквата *л* от съчетанието **ъл – лъ** (*вък, жъто, пъно, дъго, съза, въна, бъа/бълха, бълва, болва/, мъзе*), което е твърде характерно за българските говори в Разложко, Благоевградско, Малашевско, Кочанско, Тиквешко, Марийово, Петричко, Кюстендилско, както и преминаването на старовата ерова гласна ъ в *о* пред съгласните *л* и *р* (*волк, жолто, полно, долго, солза, волна, болва, молзи*), което е твърде отличителна черта за българските говори в Родопите (Смолянско, Чепинско), а в Македония съчетанието *ол* се среща в Прилепско, Битолско, Кичевско, Демир Хисар, Поречията, Крушевско, Тетовско (с *оу – воулк*), Преспа, Охридско, в съчетанието *ор* само у торбешите в Скопско (*ворба, воржа, скорша, доржи*). Преминаването на цялото съчетание на старата ерова гласна (**ъ**) със съгласната **л** (ъл) в *у* (*вук, жуто, дуго, пуно*) се среща и живее в говорите в Ихтиманско, Самоковско (смесено с ъл), Станкедимитровско, Кюстендилско, Каменишко, Трънско, Брезнишко, Скопско, Крива Паланка, Кумановско. Обаче при тия говори е нарушено единството, защото наред с *вук, музе, пун* съществуват и *съза, гътам, кънем се, жът, сънце, дълбок*, а в Кумановско се чува и *кълне, прокълне, глътка*.

Ударението е една от красотите на звучността на българския литературен език. То е динамично и само в отделни говори е постоянно. Непостоянното ударение не се покорява на никакъв закон. В течение на времето то си е извоювало право и свобода да пада на всяка поред сричка. В това ударение растат крилете на поезията и шумят неизчерпаемите извори, които водят разнообразието на метриката към шеметни звучни висоти. В Македония такова ударение е особеност на говорите в Кумановско, Скопска Черна гора, Кратовско, Радовишко, Щипско, Кочанско, Струмишко, Паланечко, Св. Николско, Пиянечко, Малешевията, Благоевградско, Разложко, Гевгелийско, Воденско, Кукушко, Дойранско, Серско, Гоцеделчевско и пр.

С ударение от края на втората сричка (*Софи́я, бугбрски, воденєца, голйми, гулем, врбта, учйно, дйте*) се отличават говорите в Костурско, Леринско, Кайларско, Тиквешко и въпреки че при членуването тези говори отстъпват от правилото му, то прави впечатление на литературно.

С ударение от края на третата сричка (*водйница, Суфия, бэгарски, гулема, Брегблница, Осугово*) са известни българските говори само в Западна Македония между реките Вардар и Черна, в Скопско (без Скопска Черна гора), Велешко, Тетовско, Битолско, Кичевско, Прилепско (без Марийово), Ресенско, Охридско, Стружко, Реканско.

Двете тенденции към стабилизиране на ударението върху определена некрайна сричка и към преместването му върху по-предни (*вуда – водб, жйна – женб*) създават различни типове акцентологични системи в българските говори на Тракия и Македония. "В Европа – съобщава Н. С. Трубецкой в своя класически труд "Основи на фонологията" – постоянното ударение на предпоследната с р и ч к а е представено в полски (с изключение на кашубските диалекти), в граничещите с тях диалекти на чешки и словашки и в източните диалекти на долнолужишки, същото "пенултимно" ударение господства в някои български диалекти в Македония и Албания." Към това Н. С. Трубецкой отбелязва, че "са възможни и по-сложни

случаи, като например постоянното ударение на третата сричка открая на някои български говори в Македония.” [*45*]

Подобно на източнобългарските особености, западнобългарските черти на територията на Македония също са представени от непрекъснати изоглоси, които здраво свързват Югозападна България с Македония.

Западнобългарските диалектни черти са особено типични за цялата писменост във Вардарска Македония след 1945 г. И всички опити, които се правят в последните тридесет и пет години за създаване на македонска норма със своя специфика, се базират върху говорни особености, които характеризират западнобългарските говори, намиращи се в държавните ни граници и една по-малка част извън тях.

Македонската норма няма своя специфика, чрез която да се противопоставя на българския език като цяло, защото се базира върху чертите на един дял от голямото западнобългарско наречие, в което различията от говор до говор са минимални и несъществени.

Налага се за миг да спрем върху онези черти, които обикновено се сочат от сръбските филолози (Ал. Белич, Ст. М. Протич и др.), а в ново време и от югославските като собствено македонски, т. е. по които така наречениият македонски език се отличавал от българския и дори се сближавал със сръбския език (Ст. М. Протич). [*46*] Най-характерна езикова особеност, и то още от края на X век, според тях “е тъй наречената замяна на еровете в затворена сричка: ъ в *о* (*сънъ* в *сон*), ь в *е* (*дьнь* в *ден*). Тази черта и днес е характеристичен белег на македонската езикова общност”.

Но този преход на старата българска ерова гласна ъ в *о* характеризира една огромна област в Западна и отчасти в Източна България, която по територия е равна на територията на самата СР Македония. Това явление се открива в Кюстендилско (*бочва, сон, дош*), в Радомирско (*воно, вонка*), в Леринско (*золва, такоф*), в Станкедимитровско (*бочва, сон*), в Софийско и Елинпелинско (*петок, песок*), в Ботевградско (*возглаве, возвира*), в Ихтиманско (*воседна, вов водата*), в Самоковско (*на вонка, золва*), в Пазарджишко (*вонка*), в Пирдопско (*воздишам, восправено*), в Смолянско (*какоф, вакоф*), в Гюмюрджинско, Дедеагачко, Димотишко (*соберъ*).

На второ място обикновено се сочи изговорът на старобългарската носовка ѫ като *а*, който характеризира западните македонски говори: “Бидејќи т. нар. централни говори – пише Бл. Конески, – се влеваат неразделно во ова наречје, от тоа произлегува дека всушност и народната основа на нашиот литературен јазик е поширока и дека таа се поклопува (покрива) со западномакедонското наречје, кое претставува најголема наша говорна целост... Оваа ширина на основата на литературниот јазик е... еден битен (важен) услов (условие) за неговото полесно восприема|е и шире|е.

Но исто така е важно да покажем кои од говорите во составот на тоа наречје му се со извесни црти поблиски до литературниот јазик. Така приоѓаме веке поблиску до уточнува|ето на поимот (понятието) на централните македонски говори. Бидејќи во нашиот литературен јазик е застапен изговорот *рака, мака, пат* и т.н., тогаш меѓу западномакедонските говори му се поблиску оние, што го знаат тој изговор. Ако се обидеме (опитаме) да я оцртаме територијата на која се распространети западномакедонските а-говори, ќе добиеме ваква слика (такава картина): на север тие допираат до самоти Скопје (таков е говорот во скопската Каршијака), одејќи спрема југ го опфаќаат Велешкото, Прилепското, Поречијата, Кичевското, Дебарца, охридските села, Демир Хисарското и Битолското. Тие говори значи го опфаќаат поголемиот дел от Западна Македонија.” [*47*]

Очилата на Блаже Конески са еднопосочни и показват нещата не такива, каквито са. Те са правени в оптичната лаборатория на Александър-Беличевата “славистика”. Политическата целеустременост за тях е основен критерий. Те са лишени от научна последователност. Ако Бл. Конески уважаваше себе си и истината, то тълкуването на изговора на голямата старобългарска носовка ѫ щеше да бъде по-просторно, а не така тясно. Бл. Конески е длъжен да знае, когато вече се е захванал да обяснява ролята на голямата старобългарска носовка ѫ, че централните *а*-говори в България и Македония представляват неразкъсваема езикова цялост, която се дели единствено от една граница – политическата, и че изговорът “*рака, мака, пат*” в

западномакедонските говори във Велешко, Прилепско, Поречията, Кичевско, Дебарца, охридските села, Демирхисарско, Битолско е естествено продължение на големия западнобългарски диалект със същия рефлекс, който се открива в значителни области на Северозападна и Югозападна и по-малки райони от Източна България: Ботевградско, Врачанско, Ихтиманско, Софийско, Пернишко, Самоковско, Кюстендилско, Радомирско, Станкедимитровско, Пирдопско, Копривщенско, Клисурско и някои села в Родопите. С "уточнува|ето на поимот на централните македонски говори" Бл. Конески подобно на своя учител Ал. Белич подготвя политическа почва за предявяване на искане за присъединяване към СР Македония на всички онези територии, където "е застъпен изговорот *рака, мака, пат*", и затова премълчава присъствието на голямата старобългарска носовка ѫ в говорите на Югоизточна и Западна Македония: в Драмско, Серско, Гоцеделчевско, Солунско, Кукушко, Дойранско, Гевгелийско, Костурско, Леринско, Преспанско, Охридско, Стружко, Дебърско, Гостиварско, където ѫ се произнася като **ў** (*дўб, мўж, гўска*). Произнасянето на голямата старобългарска носовка ѫ като *у* (*рука, зуб*) в Кумановско, Скопско, Скопска Черна гора, отчасти в Тетовско, Крива Паланка, Кратовско, което е еднакво в Трънско, Брезнишко, Босилеградско, Царибродско, Белоградчишко, и произнасянето на голямата старобългарска носовка ѫ като *о* (*рока, зоб*) в Родопите (Смолянско, Чепинско), което е еднакво в Галичко-Реканско, в село Смилево (Битолско), Папрадище и Ореше (Велешко), дават пълна свобода на действие на хора от рода на Бл. Конески да покажат своето високо политическо съзнание, като предявят определени политически претенции към всички онези територии, където голямата старобългарска носовка ѫ е преминала в *у* и в *о*, като например в руския, в сръбския, в хърватския, в словенския и в други езици.

Не се съмняваме, че една такава възможност е налице. Щом като в тритомната "Историја на македонскиот народ" и Александър Македонски е открит като македонец в смисъл на съвременна национална принадлежност, защо пък и народите, които живеят извън територията на СР Македония, да не бъдат в едно второ допълнително издание на историческата "Историја на македонскиот народ" приобщени към семейството "македонци".

И още нещо. Като твърде характерна, типична и същевременно отличителна особеност, която отделя македонския език от българския, се сочи и тройната членна форма. По мнението на търсачите на доказателства за утвърждаване на самостоятелността както на македонския език, така и на македонската нация, тройната членна форма е такова доказателство. Българският литературен език на днешния етап на своето развитие действително познава един вид показателна членна форма. Обаче съществуват български говори, в които се срещат още два вида показателна членна форма. Двойната показателна членна форма е рядка пестеливост в изразните възможности и жалко, че още не е намерила своята стойност в литературния ни език. С тази форма се означават близки или далечни предмети. Ако предметите са близки, употребява се формата *-ъв (ов), -ва, -во: синъв (синов), майкава, детево*. Старобългарското показателно местоимение *-ов, -ова, -ово* е развило тази членна форма. Ако предметите са далечни, тогава се употребява показателната членна форма *-ън (он), -на, -но: синън (синон), майкана, детено*. Двойната показателна форма присъства в говорите: в Трънско, в Кумановско, Скопско, Велешко, Прилепско, Охридско, Тетовско, Галичко-Реканско, Крушовско, Кичевско, Поречията. Тройната членна форма е известна на родопските говори: в смолянския, хвойненския и широколъшкия говор, където показателната форма *-ъв (ов), -ва, -во* се замества от *-ъс (ос), -со (се) – мажъс, мажос, женаса, детесо, женисе*. Старобългарското показателно местоимение *съ, си, се* е развило тази членна форма. Всички останали говори показват само членната форма *ът, та, то*. Двойната показателна членна форма е непозната в Щипско, Малешията, Струмишко, Гевгелийско, Воденско, Костурско, Леринско, Разложко, Петричко, Пиянешко, Благоевградско, Солунско, Серско и др.

Говорите в географската област Македония в една или друга форма притежават всички диалектни явления, които се намират на територията на България. Общо взето, и те като тях се делят на две наречия (източно и западно), които представляват продължение на двете основни наречия на българския език.

Новата писмена норма, която упорито се разпространява из СР Македония, пределно ясно говори, че в основата на създаващата се книжнина лежи западнобългарски диалект и че тази норма е с подчертан регионален характер. Към тази писмена норма няма отношение населението на останалите две трети от областта. В Благоевградско, Петричко, Разложко, Гоцеделчевско винаги се е употребявал само книжовният български език, а интелигенцията в Солунско, Костурско, Леринско, Воденско, Кукушко и Серско до закриването на българските училища от гръцките власти е познавала само българския книжовен език. Нещо повече. С българската книжовна норма е свързана и по-голямата част от сегашната интелигенция на онзи дял на Македония, който беше присъединен към Сърбия през 1913 г., тъй като училищата още през османското робство в цялата област винаги са били изключително български. [*48*]

Щом в диалектно отношение разликата между отделните говори както на запад, така и на изток е минимална, то тогава какво представлява създаващата се върху западнобългарски диалект втора писмена норма? Отговор на въпроса намираме у самия Блаже Конески в цитираната вече негова граматика. Той пише: "...имаме ред белези, што ја одликуваат јазично словенската писменост во Македонија во тој период како една особена варијанта наспрема (спрямо) писмеността на соседните балкански словенски земи." [*49*]

Този отговор, макар и даден за друго време, е особено характерен за разбиране на цялата регионална литература.

Във връзка с това отново си спомняме забележителните думи на големия хърватски славист В. Ягич, казани през 1908 г.: "Направеният в ново време опит да се постави един македонски диалект за книжовен език на страната трябваше, дори и да е мислен за добро, да бъде р е ш и т е л н о о т х в ъ р л е н к а т о и з л и ш н о р а з ц е п в а н е н а д у х о в н и с и л и. Каквато съдба и да бъде отредена на многоизпиталата земя в най-близко бъдеще, тя сега още е свързана чрез черква и училище с България..." [*50*]

По въпроса за езика на славянското население в Македония от двояк интерес е да чуем и становището на съчинителите на така наречената "История на македонскиот народ", в чиято редакция между другите "професори" се намират и "академици" от рода на Михаило Апостолски, Блаже Конески и Димитър Митрев. *Първо*, защото мнението на отделен автор по въпроса за дадена материя не е вече отделно, лично мнение, въпреки че отделен автор го формира, подписва се под него и го съобщава, а е мнение на цялата редакция. И, *второ*, защото учреждение от ранг на Институт за национална история не се занимава с обявяване на литературно-художествени произведения, а с утвърждаване на историческата истина и по този начин става разпространител на официалното становище. Съчинителите пишат: [*51*] "Заедно со борбите против Цариградката патријаршија се воделе и борби за отстранува|е на грчкиот јазик и грчките учебници од градските училища во Македонија, а малобројната интелигенција го поставила и праша|ето за воведува|е на мајчиниот јазик во учебниците. Тргајќи од принципот дека наставата најдобро се совладува кога се предава на мајчиниот јазик на децата, малкуте македонски интелектуалци поставиле во 60-тите години на XIX век отворено бара|е (искане) да се воведе македонскиот народен јазик во наставата и во литературата и преку тоа манифестирале уште еден елемент на својот одделен македонски индивидуалитет. Оваа појава сретнала силен отпор кај поброjната интелигенција во Бугарија, а особено кај нејзината колонја во Цариград, која остро є се спротивила на намерата да се создаде друг литературен јазик за Македонците од оној за Бугарија, бидејќи во истакнува|ето на одделниот македонски јазик ги согледала стремежите на македонскиот народ за самостоен развиток. Носителите на овие стремежи бугарската буржоазија ги нарекла македонисти, а самите тие се нарекувале просто Македонци, тврдејќи дека и по етничко потекло и по јазикот се нешто сосем подруго од Бугарите. Најголем дел од нив се истакнале во пишува|ето на учебници за училиштата.

Уште во 1848 година банскиот учител Никола Филипов изразил во едно свое писмо до бугарскјот филолог Најден Геров негодува|е против воведува|ето на источното наречје на бугарскиот јазик во литературата и во учебниците.

Едно от првите места меѓу писателите на учебници држел митрополитот на Дојран Партенија Зографски, родом от Галичник. Тој се заземал за воведува|е на македонскиот говор от галичкиот крај во литературата, а во краен случај допуштал и компромисно решение. Зографски напишал и отпечатил два учебника во Цариград: "Кратка свештена историја" (1857 г.) и "Начално учение за децата" (1859 г.) [*52*], но не успеал да ја издаде намислената македонска граматика."

Другаде съчинителите пишат: [*53*] "Најплоден од сите писатели на македонски учебници бил Кузман Шапкарев од Охрид. Од 1868 до 1874 Шапкарев отпечатил 8 учебници на македонски јазик, меѓу кои са најважни овие: "Првоначални познанија за малечки детци" (1868), "Кратко землеописание" (1868), "Мајчин јазик" (1874) и др."

На друго място съчинителите продължават: [*54*] "Покрај училиштата, како расадници на просветата во Македонија во 60-тите години почнале да се отвараат и првите читалишта. Во нив обично на просветените посетители читале весници на глас пред собири, а другите што слушале, по чита|ето, ги коментирале вестите. Читалиштата обично работеле во недела или во други празнични денови. Од редовната членарина (членски внос) и од подароците тие се снабдувале со весници, списанија и со книги. Весниците биле печатени главно на бугарски или турски јазик во Цариград. Во нив имало дописки и од македонските градови. Особено широк публицитет имале весниците "Македонија" и "Зорница", и двата печатени во Цариград, како и официјалниот орган на Солунскиот вилает "Селаник", кој од крајот на 1868 година почнал да излегува на четири јазика: турски, грчки, еврејски и бугарски."

И по-нататък: [*55*] "Од средината на XIX век се забележува и нова квалитетна појава во македонската литература. Дотогаш, така да се каже, исклучително од црковен карактер, од Кримската војна натаму се гледа како таа почнала да ги разбива тесните рамки и да добива не само нова граѓанска содружина, туку и нови изразни средства и форми. Пред сѝ се забележува дека од неа биле уште повеќе отстранети црковно-словенските јазични елементи во полза на македонските народни зборови, благодарејќи на разбудениот интерес кај самите македонски интелектуалци и напредни занаетчии да ги собираат народните умотворби и обичаи. Ако до средината на XIX век собира|ето и објавува|ето на извесен број македонски народни песни го извршиле словенските културни работници надвор (извън) од Македонија (Вук Караёиќ, Виктор Григорович и Станко Враз), од средината на тој век почнале да се занимаваат со собира|е и со објавува|е македонските просветители Јордан Хаёи Константинов-№инот од Велес, Партенија Зографски од Галичник, браќата Димитар и Константин Миладиновци од Струга, Јанаки Стрезов и Кузман Шапкарев од Охрид, Марко Цепенков од Прилеп, Ст. Верковиќ, Јован Гологанов од Трлис и др. Воопшто засиленото собира|е и објавува|е на народни умотворби во првите две децении од втората половина на XIX век в еден од исходните изрази на народното буде|е.

Материјално помогнат од хрватскиот бискуп Јосип Јурај Штросмаер, Константин Миладинов (Струга 1830 – Цариград 1862), еден от првите поети на Македонија, објавил во Загреб во 1861 веќе од порано собран материјал (најмногу од неговиот брат Димитар) еден голем зборник од македонски песни, гатанки и обичаи, меѓу кои околу 77 бугарски народни песни. Објавува|ето на овој зборник – продължават съчинителите [*56*] – на браќата Миладиновци, кој содражи преку 660 народни песни, гатанки и друго, спагало меѓу крупните настани во македонската и во словенската литература од втората половина на XIX век, бидејќи дотогаш непознатото богатство од народни македонски умотворби излегло на видело и ги потикнало кон понатамошно собира|е самите македонци, а кај странците (чужденците) уште го зголемило интересот спрема Македонија и нејзината култура. Во зборникот требало да влезат уште и 11 нотирани ороводни песни и еден речник од 2000 зборови, но поради преголемата велуминозност на зборникот отпаднале.

Уште како студент во Москва, Константин Миладинов, познавајќи ги и следејќи ги црковните борби и пропагандната работа на католичките агитатори, отпечатил еден напис за Охридската архиепископија, потоа превел от руски на македонски јазик и отпечатил во Москва во 1858 година еден дел от книгата на Јован Флеров, чија содржина била против унијата.

Опирајки се на македонската народна песна, Константин Миладинов објавил 15 уметнички (художествени) песни. Со него почнува и вистинската уметничка поезија кај Македонците.

Константиновиот современик и другар на студиите во Москва Рајко Жинзифов (Велес 1838 – Москва 1877) од Велес, пишувал песни и поеми. Тој го напишал и првиот расказ на македонски јазик. Посебно (отделно) се истакнал во своите публицистични статии на руски јазик како борец против турските насилби и фанариотски злоупотреби, заложувајќи се за идејата на културна и политичка соработка со сите словенски народи и сметајќи го тоа како гаранција за нивното национално ослободува|е од турското ропство.

Од помало значе|е биле поетските обиди (опити) на браќата Константин и Андреја Петкович од велешкото Башино Село. МеЂутоа, Константин бил првиот преведувач от словенечки и од чешки на македонски јазик и автор на прв научен труд од македонската славистика. И двајцата како руски воспитаници, останале на руска дипломатска служба и во Русија умреле.

Додека Константин Миладинов, Рајко Жинзифов и браќата Петкович живееле надвор от Македонија, во сама Македонија работеле и пишувале под много тешки услови Јордан Хаёи Константинов-№инот и Григор Прличев.

Јордан Хаёи Константинов-№инот (Велес околу 1820 – Велес 1882) е познат по својата разновидна работа: прво како цврст борец против претставниците на Цариградската патријаршија во сите места каде што учителствувал во Македонија, потоа како собирач на народни песни, ракописи и старини, па како стихотворец, писател на афоризми, на учебници, и на првите драмски обиди. Соработувајки со Друштвото на српската словесност на кнежество Србија – продължават съчинителите [57] – и вршејки по негова молба први хидрометеоролошки мере|а во Македонија, Јордан Хаёи Константинов-№инот станал и еден од првите кои почнале да се занимават со еден вид научна работа. Клеветен многу заради својте бујни истапи против митрополити, бил затворен и интерниран во Мала Азија во 1860 година. Умрел во крајна мизерија во Велес.

Григор Прличев (Охрид 1830 – Охрид 1893) по почетокот како грчки воспитаник и елински поклоник, пишувал на грчки јазик и учествувал на еден грчки конкурс во Атина, каде што студирал и ја добил првата награда по 1860 година за поемата “О Арматолос” (Сердарот). На грчки јазик ја напишал и поемата “Скендер бег”, за која имале високи мисле|ја (мнения) видните грчки книжевни историчари Рангабе и Сандерс. Кога, поради трагичната смрт на браќата Миладиновци во Цариград, кај него настапил прелом, тој не само што престанал да пишува на грчки јазик, туку станал и пламенен борец против грцизмот во Македонија. Опфатен од идејата за единствена словенска култура и за единствен општословенски јазик, Прличев почнал да пишува со еден мешан јазик составен од елементи на македонскиот, црковнословенскиот и бугарскиот јазик. На овој јазик превел некое делови од Хомеровата Илијада и од својата наградена песна во Атина. Тој пишувал и песни. Неговата Автобиографија е објавена по неговата смрт. Во своите прозни состави (съчинения) и проповеди што се запазени во ракопис тој му останал верен на народниот збор од Охрид и покажал високи стилски одлики во пишува|ето.

Општо земено, во сите книжевни работи од ова време, така да се каже нашле одраз борбите на нашето граЂанство против злоупотребите на фанариотските митрополити и на турските зулумџии, потоа сите напори во правец (посока) на создава|ето единствен македонски литературен јазик и на неговата примена (приложение) во учебниците.”

По-нататък съчинителите пишат: [*58*] “Кон крајот на третата и особено во текот на четвртата деценја на XX век силно оживува во Македонија литературата на народен јазик. Тоа највидно се остварува (осъществява) во поезијата и во драмската литература. Во сосема кусо временско растојание, од 1938 до 1941 година, се појавија повеќе стихозбирки на македонски јазик: првата збирка песни на македонски јазик во Југославија – “Бели мугри” на Кочо Рацин, како и стихозбирките на Венко Марковски и на Коле Неделковски. Уште порано, а и во овие години се изведувани, а некои од нив се и печатени, драмите и комедиите на Васил Ильоски (Василије ИлиЌ – б. а.), Антон Панов (Антоније ПановиЌ, – б. а.) и Ристо Крле (Риста КрлевиЌ – б. а.).”

И след няколко страници по-нататък съчинителите продължават: [*59*] “Посебно е важна улогата (приносът) на Кочо Рацин во формира|ето на современиот македонски литературен јазик. Во својата поезија тој ги прерасна рамките на родниот говор и се потпре врз најправилните и најживотворни интенции на преходниците, придонесувајќи со својата практика тие поуверливо (по-убедително) да се реализират.

Рациновите песни претставуваат нова фаза во развојот на македонската поезија. Раѓа|ето на современата македонска литература е нераздвојно поврзано со Рациновото име и со неговата стихозбирка “Бели мугри”. Кочо Рацин е основоположник на современата македонска литература и најистакнат продолжувач на светлите традиции на македонските писатели од XIX и почетокот на XX век. К о л е Н е д е л к о в с к и (1912–1941) остави бележита трага (следа, диря) во македонската литература меѓу двете војни со своите две стихозбирки “М‘скавици” (мълнии, светкавици) (1940) и “Пеш по светот” (1941).

Роден е во велешко село Војница. Бил бојаёиски работник. Со литература се занимавал особено активно по 1937 година, кога влегол во македонскиот литературен кружок во Софија, каде што живеел од 1933 година па до неговата херојска смрт, на 2 септември 1941 година. Загинал како диверзант – учесник во движе|ето на отпорот против фашизмот.

И Коле Неделковски е поет на народните болки и неволји, кои претставуваат доминантен лајтмотив, заедно со песните за личната трагична судбина на изгнаник, на обете негови стихозбирки.”

Другаде съчинителите пишат: [*60*] “Во овој период објавува песни на македонски јазик и В е н к о М а р к о в с к и (1915). Во нив тој обработува национални и социјални мотиви. И песните на В. Марковски се под големо влијание на нашата народна поезија. Во текот од 1938–1941 година печатени са следните негови стихозбирки: “Народни бигори”, “Огинот”, “Лулкина песна”, “Лу|а” (Буря). Познати са поемите на В. Марковски од ова време: “Гоце”, “Илинден”, “Чудна е Македонија”, “Бие дванаесет”.”

Все там съчинителите пишат: [*61*] “Од вонредно значе|е за развитокот на македонската национана култура во Бугарија беше појавата на литературни дела, пишувани на македонски јазик и со македонска борбена тематика. Таа литературна продукција го забележа својот почеток уште во драмата на Никола Киров-Мајски, посветена на Крушевската република, а објавена 1921 година и напишана на крушевски говор. Со поетските збирки на Венко Марковски и на Коле Неделковски, објавени помеѓу 1936 и 1941 година, а подоцна (по-късно) и со збирката “Македонска китка” от Волче Наумчески, објавена во 1941 година, се истекнуваа специфичните одлики на македонскиот народен јазик и се откриваше можноста за создава|е на свој јазик на уметничка (художествена) литература.”

И на друго място: [*62*] “Долгогодишното ропство на македонскиот народ го оневозможуваше нормалното развива|е на националната култура. Новите поробители, бугарските и италијанските окупатори, ја продолжија политиката на пораншните поробители и тие, заведувајки бугарски, односно италијански училишта, го негираа македонскиот јазик, ја негираано едновремено и ја присвојуваа културата на македонскиот народ. Така во XX век, при конечното ослободува|е, македонскиот народ немаше ни своја азбука ни своја граматика, според тоа немаше ни свои училишта, ниту развиен литературен јазик.”

А малко по-нататък: [*63*] “Главниот Штаб преку верскиот референт развиваше голема активност меѓу свештениците и религиозната средина во народот. Верскиот референт беше агитатор во масите. Пропагирајки ги целите на Народноослободителната борба, тој укажуваше на тоа дека не ги негира верските чувства. Едновремено со ова, верскиот референт се заземаше и за ползува|ето на македонскиот јазик во црквите наместо бугарскиот, италијанскиот или српскијот.”

Една страница по-нататък съчинителите продължават: [*64*] “Првото заседание на АСНОМ (Антифашистко събрание за народно освобождение на Македония), во својот програс (възвание) објавен по завршува|ето на заседанието, говорејки за одлуките (решенията) што ги донесе самото заседание, посебно (отделно) ја истакна одлуката дека македонскиот јазик се воведува како служебен јазик.

От донесува|ето на одлуката за воведува|е на македонскиот јазик како службен јазик, па до донесува|ето односно изработката на азбуката и првата граматика на македонскиот јазик требаше да измине доста време. Тежината на оваа задача ја согледа и Иницијативниот одбор за свикува|е на АСНОМ, поради што по рефератот поднесен на Првото заседание на АСНОМ, под наслов "Народно-демократската власт во Македонија", каде што се зборува за проблемот на просветата на македонскиот народ, се подвлекува и тежината по решава|ето на тој проблем, се набројуваат и задачите што треба да се решат за да можат да се организираат подготовките за спроведува|ето на просветата. Во врска со решава|ето на проблемот за просветата на македонскиот народ врз база на една веќе организирана државна заедница (општност), во рефератот се истакнува дека "проблемот на просветата е самиот по себе тежка задача. Изработка на основни учебници за нашите школи во кои ќе се учи на македонски јазик, за курсевите за неписмените и др. поставува еден претходен проблем за изработка на една граматика, речник и др., за да може на македонски јазик да се пишува и да се учи и за да стане тој официјален јазик на нашата администрација. Затова назначува|ето на една одговорна комисија за уточнува|е на нашиот јазик е една неопходност."

Поставя се въпросът, що е истина и в каква степен е застъпена тя в тези пасажи, писани от съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ"? Вместо да се впускаме в ненужни разсъждения, ще се обърнем към авторите, на които те се позовават. Съчинителите твърдят, че "едно од првите места меЂу писателите на учебници држел митрополитот на Дојран Партенија Зографски, родум од Галичник. Тој се заземал за воведува|е на македонскиот говор од Галичкиот крај во литературата, а во краен случај допуштал и компромисно решение." Обаче съчинителите, отбягвайки да постъпят по законите на историята и точно да определят името на литературата, в която Партений "се завземал за воведува|е на македонскиот говор од Галичкиот крај", правят лоша услуга на истината и излагат своя авторитетен съд на неприличие. Партений Зографски е българин с ясно национално съзнание и когато "се заземал за воведува|ето на македонскиот говор от Галичкиот крај во литературата", той правил това, тъй като смятал, че македонското наречие е "по пълнозвучно и по плавно и по стройно". Известно е, че Партений Зографски дели българския език на две наречия: едното от които се говори в Македония, а другото в Северна България и Тракия. Той воюва за участие в литературата на наречието, което се говори в Македония, и не в някоя абстрактна литература, а конкретно в българската. Ще повторим това, което той пише през 1858 г. в статията си "Мисли за българскіи-отъ ¤зикъ": "Македонското наречЂе не толко не требЄтъ и не можеть да бидетъ исключенно от общЂи-отъ писменнЂй ¤зикъ, по добро тоа бЄше, ако оно с¤ прЂимаше за главна негова основа; по та¤ причина что оно е по пълнозв8++чно, по плавно и по стройно, и в много отношенЂ¤ по пълно и по богато. Представители на тоа наречЂе се югозападни-те страни на МакедонЂ¤." [*65*]

Говорите и границите на Македония по своята граматична система са неделими от говорите в Мизия и Тракия. Те заедно образуват разграничения български езиков тип сред останалите славянски езици. В своята дълговековна летопис македонските говори и говорите в Мизия и Тракия са подложени на абсолютно еднакви промени, т. е. имат една история, едно общо развитие с всички останали български говори. Македонските говори никога не са се развивали като обособена диалектна цялост сред останалите български говори. Те се наричат, наричали са се и продължават да се наричат "македонски" с оглед на географския показател, а не с оглед на някакъв лингвистичен показател. Понятието "македонски" е само географско, а не лингвистично. Известно е, че цялата българска езикова територия се дели на две половини в зависимост от развитието на старобългарския **ят (Є)**: едната (източната) е *якавска,* където (**Є**) с малки изключения се произнася като *'а (я) (хляб, мляко, място*) и като *(б□л*); другата (западната) е *екавска*, където (**Є**) се произнася като *е (хлеб, млеко, место, бел*). Македонските говори са от двата типа.

Съчинителите твърдят, че "Најплоден од сите писатели на македонски учебници бил Кузман Шапкарев, од Охрид. От 1868 до 1874 година Шапкарев отпечатил 8 учебници на македонски јазик". Обаче съчинителите, понесени от вълните на страстите, променят без всякаква задръжка

националната принадлежност и на този отдавнашен покойник, който не може да се защити. Те потулват от читателите си това, че Кузман Шапкарев, този "најплоден од сите писатели на македонски учебници", е съобщил в предговора към книгата си "Сборник от Български народни умотворения": "Българските названия на градовете, селата, планините, реките и разните други местности изложих не со цел да кажа, че во Македония само тези са всите български имена на местностите є, а останалите са другоязични, не, а напомних токо само от цеото им число, колкото могъл съм да срещна при първ поглед, за да се изразя тъй, и то, за да дам повод на други по-специалисти, да се позанимаят по сериозно со този важен въпрос, защото, подробното изложение на всичките географически названия на местностите, които [названия] заключават в себе си важен от археологическа и историческа точна интерес, во тая простодушна и чисто българска почти страна изисквало би по-специално и нарочното занимание со нея, та да би могло да се узнае от малко, малко поне тази толко важна, а съвсем и отвсякъде пренебрегната част на отечеството ни, както по-пространничко мисля да поговоря другаде. По целата почти Македония, освен среднеюжна една малка част, географическите названия са току-речи изключително български и редко, твърде редко се среща местност со некое чуждо, не българско име. Само во последнята частичка, между Солунско, има села, макар и от българи населявани, обаче носят днес турски имена." [*66*] Интересни са размислите на този "најплоден од сите псатели на македонски учебници" особено върху езика. Ето какво казва в същия предговор Кузман Шапкарев: "При изложението на язичните ни бележки върху нашето Македоно-българско наречие дойде ми на ум мисълта за някои не доброжелатели на народа ни, които, со съвсем нечиста и не благородна цел, бладат (бълнуват) си и прогласяват наляво и надясно, че наший български язик бил уж умрял, изчезнал и изгубен и че ние, българите, силом и напраздно сме се мъчеле да възкръснем умрелия, и да осъществим неосъществимото, тъй като на него не могло нищо важно да се напише; когато напротив аз мисля съвсем инак, т. е. че наший язик не само е жив и съществующ во устата на народа со всите си подробности и свойства на един пълен и богат язик, но по-жив и даже и по-богат от много други днешни, възхвалявани за богатството си язици." [*67*]

Когато пък съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" се сблъскват с очебийните факти, то тяхното фалшификаторско поведение към истината става неприлично. Те твърдят, че "Покрај училиштата како расадници на просветата во Македонија в 60-тите години, почнале да се отвараат и првите читалишта", където "на просветените посетители читале весници на глас пред собири", и че "Весниците биле печатени главно на бугарски или турски јазик во Цариград", и че "Особен широк публицитет имале весниците "Македонија" и "Зорница" и двата печатени во Цариград, како и официјалниот орган на Солунскиот вилает "Селаник", кој от крајот на 1868 година почнал да излегува на четири јазика: турски, грчки, еврејски и бугарски". Тяхната информация обаче е преднамерено непълна. Те избягват да анализират едно твърде важно съобщение. Вестниците, които "биле печатени главно на бугарски", дали са превеждани или тези, които "по чита|ето ги коментирале вестите", не са се нуждаели от превод, защото вестниците, които слушали и коментирали, "биле печатени на бугарски". Тогава какво става с потта на съчинителите, тъй изобилно проливана, за да докажат, че "те са отделна национална самобитност", с отделен македонски език, "който е еднакво отдалечен както от българския, така и от сръбския, а може би е по-близък до сръбския, отколкото до българския". Но ето тези, които "по чита|ето ги коментирале вестите", даже и не напускали събиранията в знак на протест, че "најпросветените посетители" им четат вестници, печатени "на бугарски". Какво невъзпитание и каква дързост от страна на един народ – да си позволи смелостта да разбира собствения си език! Бедните съчинители! Поне да са измислили още един случай на проява на високо македонско национално съзнание. Така съчинението им "Историја на македонскиот народ" става по-неубедително. Иначе то би било по-богато с още един белег към утвърждаване на самобитността на македонската нация. Но те са устойчиви и се стараят да обяснят противоречията с тяхна закономерност. Те твърдят: "Ако до средината на XIX век собира|ето и објавува|ето на известен број македонски народни песни го извършиле словенските културни работници надвор од Македонија (Вук Караёиќ, Виктор Григорович и

Станко Враз) од средината на тој век почнале да се занимаваат со собира|е и со објавува|е македонските просветители Јордан Хаёи Константинов-№инот од Велес, Партенија Зографски од Галичник, Браќата Димитар и Константин Миладинови од Струга, Јанаки Стрезов и Кузман Шапкарев од Охрид, Марко Цепенков от Прилеп, Ст. Верковиќ, Јован Гологанов од Трлис и др."

В своята "Песнарица" Вук Ст. Караджич през 1815 г. бе обнародвал една песен от Разлог под наслов "Песма бугарска":

Не рани рано на вода
доз белолико.
Не клопай ведри ковани
на тия бистри кладенци и пр.

По-късно, през 1822 г., Вук Ст. Караджич публикува своя "Додатак к Санктпетербургским сравните‡ним рјечницима свију језика и нарјечија с особитим огледима Бугарског језика". [*68*] Великият сръбски етнограф показва образци от български език, български песни и бележки по българска граматика. Този пръв научен принос за новобългарския език Вук Ст. Караджич е изградил върху македонския разложки говор.

Стефан Веркович, сърбин от Босна, който е причислен вероятно по някакви висши съображения към "македонските просветители", издава през 1860 г. книгата си "Народне песме македонски бугара". [*69*] В предговора си към тази бележита книга "македонският просветител" пише: "Я самъ ове песме назвао бугарскима а не словенскима, због тога, еръ данасъ кадъ би когодъ македонскогъ Славенина запитао: што си ти? съ места бы му одговорио: я самь Болгаринъ, а свой езыкъ зову болгарскимъ..." [*70*] Парадокс! Сръбският учен, фолклористът Стефан Веркович, по официални задължения агент на сръбския шовинизъм, с пълен глас съобщава на историята, че македонските славяни са българи (и защитава това становище през целия си живот), а съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" го причисляват към "македонските просветители"! Наистина какъв парадокс (или може би какво фалшификаторско заслепление)!

Най-видните български фолклористи братята Димитър и Константин Миладинови от Струга оставят на българската литература през Възраждането своя най-значителен труд, сборника "Български народни песни", издаден в Загреб през 1861 г. Българският характер на този документ от огромно историческо значение е определен както от песните, така и от самия предговор. За научната мисъл, за лингвистиката, за фолклористиката тази изключителна книга на именитите стружанци отдавна е станала неизчерпаем автентичен извор на българския бит и живот. Две мощни фигури, две неугасими звезди пламтят на културния гребен на възрожденска България – Димитър – български обществено-културен деец, и Константин – възторжен български поет; те завещават на бъдните потомства своята нравствена чистота и своето високо национално съзнание. Ветровете на времената не ще заглушат силните слова на Димитър Миладинов: "Най-харното, най-хубавото, най-честното ни остана – кръвта цела, българска, блага..." "Аз отивам на вярна смърт, но народът български, за когото съм ратувал и за кого ще умра, няма да умре заедно с мене. Той ще остане и подир мене и един ден ще възкръсне величествен. Тогава той ще оцени и моята кръв." [*71*]

В разгара на борбата с фанариотите като свещена клетва звучи изповедта на българите от Македония в стиховете на Константин Миладинов:

Немой, гърко, додевай ми!
Пак ти рекоф, пак ти велям:
разбери се – не се гърча!
Ако сакаш, българи се!... [72]

Антифанариотската борба обаче бележи своя зенит в творчеството на Райко Жинзифов. Този дръзновен велешанин е същевременно и най-висока изява на българското национално съзнание в Македония:

О, гърци, гърци, чуйте нас,
чуйте наш народен глас.
Македония, чудна страна,
нема да бидит гърчка она!
Шума и гора и планина,
самий камен на тая страна,
птица и риба във Вардар река,
живо и мъртво на свои крака
ке станат и ке дадат ответ
на цела Европа, на цел свет:
"Я българка сум, българин сум я,
българе живеят в тая страна." [73]

В стихотворението си "Гуслар в собор" поетът Райко Жинзифов определено утвърждава българското име. Ето как македонската девойка пее:

Я сум млада бугарка,
име ми ет Милкана.
Я сум чиста славянка,
в Бугария родена,
от бугарски род
и бугарски плод.
Майка ми ет бугарка,
керка на чист бугарин,
имам кума бугарка,
вуйко ми е бугарин
от бугарски род
и бугарски плод.
Любам я бугарина,
юнака я милувам...
На мой род ке придадам
неколку си синчиня...
от бугарски род,
от бугарски плод... [74]

Съдбата на България навсякъде присъства. С тъга на сърце поетът отправя горестни слова:

Камо ми славна
славянска дружина?
Камо ми древна
столица Преслава? [75]

Съдбата на България е и негова неразделна съдба. В "Питала е България" и поетът пита заедно с България:

Я кажете, сино небо,
сино небо, сино море,
кой ме кладе во вериги,
во вериги, в тежки мъки? [76]

Основната тема в художествените произведения на Райко Жинзифов са България и страданията на българския народ. В поемата си “Кървава кошуля” той казва:

В българска ми клета земля
има малко градче,
то е легнало в поляна,
име нему Прилеп... [77]

Многостранна и твърде интересна е и биографията на Йордан Хаджи Константинов-Джинот. [*78*] В продължение на 40 години той е учител и се ползва с име на един от най-добрите учители в Македония. Той е новатор в училището. Навред подчертава необходимостта да се отварят български училища. Българската национална изява на този смел велешанин никой от неговите изследвачи не е подхвърлял на съмнение. Йордан Хаджи Константинов-Джинот е отминаван от вниманието на литературните историци. Обаче като книжовник с някои отличителни особености Джинот е допълнение към физиономията на една литературна епоха, защото Джинот не е пасивен просветител. Съдбата на поробения народ влияе върху бъдещото направление на този бурен дух. За известен период Джинот става един от водителите на българското национално пробуждане в Македония. Във всички важни области както в славистиката, така и в етнографията и географията, както в стихосложението, така и в драматичните диалогични сценки Джинот е оставил значителни следи. Всяко негово слово е точно определено и точно насочено. Когато описва македонските градове, той се стреми да бъде в характеристиката си изчерпателен, та да удари по антинародните тенденции и да придвижи развитието напред. Ето как са характеризирани някои от македонските градове:

“Скопіе (Ускуп) град великъ и старъ и чудесенъ... [Скопяните] са стари Болгаре, но како се вселили [между тяхъ] десет кущи Албаногегогреци, променили нрави и гостолюбія болгарскій...

В е л е с. Чудноватъ градъ отъ 8000 Б о л г а р е славянепеоны... неучени излишно, горделиви, мечтателны, непостоянны, лажливи... Въвъ Велес съществува единъ епископ болгарин, кой преко обичай се гнуси отъ науката и до гуша ся гнуси отъ учени человеци.

П р и л е п красенъ градъ, древньі болгарскіи... Прилепските болгари направиха едно велико и красиво училище, но така си стои пусто защо славяните искатъ славянски учитель, а цинцарите се опинятъ и искатъ гречески учител...

Щ и п ъ г р а д ъ б о л г а р с к і и . . . б о л г а р с к і й служатъ в црковъ...

Т и к в е ш а н ы ... сосъ много богати села, вси Болгаре. ” [*79*]

Най-сполучливото литературно произведение на Джинот е сценката “Минерва и девет музи и Остримеч разговарят ради изгубена България”. [*80*] Две основни идеи са намерили художествено-литературна пълнота. Едната – идеята на просвещението, и другата – пробуждането на нацията. На сцената се явява самата България. Авторът очертава нейната територия: Тракия тучная, Подунавието болгарское с Татария, Романия, Македония и Албанское – до Черното море и Дунай река, до Средиземното и Адриатическото море. България е “най-добрата земя”, “Нашла се е между зли нрави и други опаки обходи во сухо место”.

“Ако поставим българския възрожденец – казва академик Емил Георгиев – във фокуса на обобщението, ще видим, че в неговия живот и дейност се събират в здрав възел най-важни линии на възрожденското ни развитие. Патриотичното въодушевление, което разпалва пръв Паисий Хилендарски и което е така нужно при формирането на българската нация през епохата, пламти с действително паисиевска жизненост в Джинотовия възрожденски образ. Заветът на Петър Берон, Васил Априлов и Неофит Рилски за изграждане на здраво българско училище намира верен осъществител в учителя и строителя на българското училище в

Македония. Джинот е твърд и неустрашим воин в оная борба, която изтъква като свой безстрашен водач Неофит Бозвели – черковно-националната. В сътрудника на "Цариградски вестник" има свой разпален радетел борбата на нашите възрожденци за български книжовен език и правопис, тъй необходими при създаването на българския национален живот. Древната култура и литература на българския народ, оплодила културата и литературата на няколко други народи, привлича вниманието на Джинот, тъй както привлича вниманието на Раковски в стремежа му да обнови живота в нашата страна; Джинот се нарежда между предните представители на българската славистика. Класицизмът, макар и да не оставя значителни авторски имена и произведения в българската литература, има прояви и преди и след "българския Тредяковски". Закономерна поява на Българското просвещение, той оставя следите си в стихотворните произведения на Димитър Попски, Сичан Николов, Йордан Хаджи Константинов-Джинот, Григор Пърличев и др. Най-сетне началният етап в развитието на българската драматургия – етапът на училищните диалози – извежда Джинот до основоположника на българската драма Добри Войников, който започва своята дейност на драмописец с училищни диалози.

При очертаното положение – заключава академик Емил Георгиев своя обстоен очерк за Йордан Хаджи Константинов-Джинот – несъмнено е, че историкът на Българското възраждане и българският литературен историк не могат да оставят делото на Йордан Хаджи Константинов-Джинот без внимание." [*81*]

Григор Пърличев е най-талантливата поетична изява от Македония през време на Българското възраждане. В съдбата на този корифей е съчетано най-възвишеното на българската нация. Чрез Григор Пърличев възрожденска България измерва духовен ръст с най-големите епични светила на гръцката култура. Блестящите поеми "О Арматолос" и "Скендербег" стигат до безсмъртието на един поетичен живот. На изящен гръцки език гордият българин от Охрид оспорва лаврите на великия Омир. Григор Пърличев се нарежда между най-значителните представители на борческия романтизъм, а поемата му "О Арматолос", за която е наречен "втори Омир", принадлежи на непреходните духовни измерения, каквито са "Горски венец" на черногореца Петър Негош и "Смъртта на Смаил-ага Ченгич" от хърватския поет Иван Мажуранич. Но ако българинът е лишен от възможността непосредствено да почувства силата на това величествено творение поради езиковата бариера, то "Автобиографията" на този велик български автор отдавна е станала гордост на българската нация и изповед на българския народ. Със своята "Автобиография" Григор Пърличев е съвест на съвремието. "Нека знаят... – изповядва в своята "Автобиография" Григор Пърличев, – че не пиша от собствена своя гордост, но за възвишение на народната." [*82*]

"Дотолкова ние, българе[те], сме били ругани и презрени от всите народности, чтото време е да се опомним. Като чете човек народните ни песни, дето всяка хубавица се нарича гъркиня, неволно ще заключим, че клетото самопрезрение е знак на българщината. Време е да се покажем хора между хората. Българското трудолюбие рядко се намира в другите народи; то ни е облагородило; то е било, е и ще бъде наше спасение... Какво преимущество могат да имат пред нас другите народности? Като слушал съм всеобщите над българщината ругания, целий живот съм прекарал с мисълта, че не струвам ничто. Тази съща мисъл ме отстранявала от най-високите кръгове на обществото, без които никой не бива знаменит гражданин, нито спасител. Верно е, че горделивий никога не прокопсува, но верно е такодже, че и който презира себе си, е самоубийца. Първият грех, разбира се, е по-опасен; но ние българе[те] треба да се пазим повече от втория: треба да се уповаваме на силите си, на трудовете си." [*83*] За Григор Пърличев България и българският език са въздух и слънце за човешко съществуване. Когато го затварят и каймакаминът се обръща към него със следните думи: "Остави български език и сега те освобождавам", смелият охридчанин отвръща: "По-добре смърт." [*84*] Паметно ще остане словото му от 8 март 1870 г., произнесено в Охрид по случай основаването на Българската екзархия.

"В разстояние на 108 години – казва Григор Пърличев – бехме потънали в църна тъмнина... Бехме загубили и език, и народност... Бехме поругани и посмеяни от вси народи... Когато

цариградският патрик Самуил със страшна измама урна (събори) Охридската архиепископия и я претопи и по вся България прати гръцки владици... тогава българският народ се облече в черно... от тога насам, 108 години, работихме повече за гърци. Со пот български се вадеха (поливаха) гръцки училища, гръцки болници, гръцки книгохранителници и фенерски разкош. А българинът беше оголен и осъден само да работит и вси народи се смееха со нас..." [*85*]

С висок патриотизъм е този българин от Охрид. Неговото българско чувство нито за миг не отслабва, навсякъде присъства. Това се изявява и в стихотворна форма като "Докога, братя мили българи" или като "Чуйте, чеда македонци", в които с гняв призовава българския народ да гони фанариотите:

Ой, болгарски ти мой народ,
що не гониш лош фанариот!

Това чувство прелива в гордост, както в "Мечта на един старец", когато говори за своето увенчаване с лавров венец на латинския конкурс. "В гръцката столица – пише Григор Пърличев – се прослави българското име." "Мечта на един старец" е свещен завет към младите поколения да изграждат по-честита българска родина. "Докле България е още бедна – обръща се към него с призив Григор Пърличев, – трудете се. Ваший труд... какъвто и да е, тя ще го приеме с благодарение... докле възпоминанието на робството є е още живо, трябва да се появат добрите є синове. В идущия век България ще стане по-честита..." [*86*]

Това са личните изповеди на най-представителните български възрожденци от Македония. Кощунство се върши с тяхната памет, когато посмъртно се изопачава националното им съзнание. Човешкият морал изисква да се отнасяме с уважение към мъртвите, защото те са беззащитни. Недостойно е да им се приписват думи, които те никога не са произнасяли. Никой не може да ограби тяхната чест, никой не може да ги застави да мълчат. Защото техният език е истината. Той е остър като меч и свещен като клетва. Защото техните дела и образи на велики българи завинаги са влезли в благодарната народна памет.

Със същия подход съчинителите твърдят, че "кон крајот на третата и особено во текот на четвртата деценија на XX век силно оживува во Македонија литературата на народен јазик. Тоа највидно се остварува (осъществява) во поезијата и во драмската литература. Во сосем кусо временско растојание, од 1938 до 1941 година, се појавија повеке стихозбирки на македонски јазик: првата збирка песни на македонски јазик во Југославија – "Бели мугри" на Кочо Рацин како и стихозбирките на Венко Марковски и на Коле Неделковски. Уште порано, а и во овие години, се изведувани, а некои од нив се и печатени, драмите и комедиите на Васил И‡оски, Антон Панов и Ристо Крле." [*87*]

Далеч съм от мисълта да правим капитал от факта например, че Васил И‡оски, Антон Панов и Ристо Крле по време, когато се изявяват като драматични автори, на премиерните афиши не фигурират като Васил И‡оски, Антон Панов, Ристо Крле, а като Василије ИлиЌ, Антоније ПановиЌ, Риста КрлевиЌ. Съчинителите би трябвало да се съобразяват с тази показателна метаморфоза на споменатите автори и да я отбележат като значителен белег по пътя към признаването на самобитността на македонската нация. Иначе, така както са постъпили, има опасност бъдещият литературен историк да ги обвини в невежество. А това не е хубаво за една редакция, в която обитава съвестта на такива еминентни професори и академици, каквито са Апостолски, Зографски, Катарджиев, Конески, Лапе, Митрев и др. Съчинителите, изглежда, изпитват особено удоволствие да допускат "пропуски". Ако за някои хора пропуските означават слабост, то за съчинителите пропуските означават сила. Те са наистина най-силни в царството на пропуските. Ако пропуските са резултат на умореност, те трябва да бъдат извинени. Човешко е хората да се уморяват. Пропуските обаче, допуснати в горепосочените пасажи, са резултат на по-далечна прицелна точка. Съчинителите твърдят, че "1938 до 1941 г. се појавија повеке стихозбирки на македонски јазик: првата збирка песни на македонски јазик во Југославија – "Бели мугри" на Кочо Рацин, както и стихозбирките на Венко Марковски и на

Коле Неделковски". Другаде пак същите съчинители твърдят [*88*], че "со поетските збирки на Венко Марковски и на Коле Неделковски, објавени помеѓу 1936 и 1941 година и т. н., се истакнуваа специфичните одлики на македонскиот народен јазик и се откриваше можноста за создава|е на овој јазик на уметничка (художествена) литература".

Във фалшификаторската си наглост съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" сами себе си поставят в неудобно положение. Твърденията им, че "поетските збирки на Венко Марковски и на Коле Неделковски са објавени помеѓу 1936 и 1941 година...", са плод на тяхната разюздана фантазия. На Венко Марковски не е известно, че е публикувал поетическа сбирка в 1936 г. Също така на Венко Марковски не е известно и Коле Неделковски да е публикувал такава сбирка в 1936 г. Вероятно съчинителите са извършили това нарушение в стремежа си да докажат старостта на македонската нация. Първата сбирка песни на Венко Марковски излезе през 1938 г. в София под наслов "Народни бигори". Първата сбирка песни на Коле Неделковски се отпечата през 1940 г. също в София под наслов "Мъскавици". Съчинителите постъпват с фактите като децата с огъня. Ако на тях им е нужно да покажат старостта на македонската нация, то те не се стесняват да променят даже реда на годините в календара. Ако им е нужно пък да докажат датата на раждането на съвременната македонска литература, то те не се стесняват да поставят тази дата между 1936 и 1941 г. Съчинителите знаят, че поетическата сбирка песни "Бели мугри" на Кочо Рацин е издадена през 1939 г. в Югославия, но този факт те не съобщават, защото той ще отнеме от ръцете им най-главния аргумент при определяне на датата на раждането на съвременната македонска литература, а именно, че не "Бели мугри", "објавени" в Югославия, а "Народни бигори", "објавени" в България, са датата на раждането на съвременната македонска литература. Съчинителите знаят, че след публикуването на "Бели мугри" авторът им беше заподозрян в тъмни отношения с бана на Вардарска бановина, а "Бели мугри" бе забранена от страна на Комунистическата партия на Югославия. Може би съчинителите на така наречената "Историја на македонскиот народ" някога по-подробно ще разкажат на читателите при какви обстоятелства е убит "основоположникот на современата македонска литература" Кочо Рацин и как е можал като мъртъв да каже: "Ке победиме." С мистерия е обвита гибелта на Кочо Рацин. Но времето рано или късно ще разбули тази мистерия и ще посочи с пръст извършителите на кървавата трагедия.

Съчинителите твърдят: "...Новите поробители, бугарските и италијанските окупатори ја продолжија политиката на поранешните поробители и тие, заведувајќи бугарски, односно италијански во училиштата, го негираа македонскиот јазик..." "Така во XX век, при конечното ослободува|е, македонскиот народ немаше ни своја азбука, ни своја граматика, според тоа немаше ни свои училишта, нито развиен литературен јазик." [*89*]

И това твърдение е в противоречие с истината. Първо. "Новите поробители, бугарските... окупатори" не могат да бъдат окупатори на своята собствена земя; второ, окупатори могат да бъдат например сърбите, "поранешните поробители", чието име за съчинителите е табу. Те се боят да го назоват, макар Македония никога да не е била географска област на Сърбия.

Фашизмът върши зулуми, но българският народ не бива да се отъждествява с фашизма.

По-нататък съчинителите твърдят, че "...верскиот референт се завземаше и за ползва|ето на македонскиот јазик во црквите наместо бугарскиот, италијанскиот или српскиот јазик". [*90*]

И това твърдение е противоречиво с истината. Първо, до 6 април 1941 г. в църквите се употребяваше официалният език на кралска Югославия – езикът на сръбската нация, т. е. сръбският, защото Македония беше под петата на сръбското владичество и свещениците в православните църкви бяха предимно сърби; имаше руси и тук-там по някой от местното население. Но без изключение и богослужението, и проповедите се извършваха на официален сръбски език. Второ, след 6 април 1941 г. под куполите на православната църква в градовете и селата на Македония отекваше българската родна реч. И богослужението, и проповедите се извършваха на езика на източнобългарите и на западнобългарите. Свещениците бяха предимно от Източна и Западна България. Трето, в разгара на народоосвободителната борба, особено към

края на войната, българските свещеници, като поп Шакьо, поп Вельо, обличаха партизанската дреха и ставаха партизани.

След като съобщават решението "за воведува|е на македонскиот како служебен јазик", съчинителите същевременно правят признание. Те пишат, че "Проблемот на просветата е самиот по себе тешка задача. Изработката на основни учебници за нашите школи, во кои ќе се учи на македонски јазик, за курсевите за неписмените и др. поставува еден претходен проблем за изработка на една граматика, речник и др., за да може на македонски јазик да се пишува и да се учи и за да стане тој официален јазик на нашата администрација. Затоа, назначува|ето на една одговорна комисија за уточнува|е на нашиот јазик е една необходимост." [*91*]

Страшен обвинител е времето. Думата на този върховен съдия е последна – и съчинителите я чуха. Пред съвестта на времето всяка съвест се изповядва. И съчинителите също се изповядаха пред нея.

Всички български писатели и общественици от XIX век и преди това независимо дали са от Мизия, Тракия или Македония с рядка последователност се наричат българи, а езика си назовават български. Всички чужденци – езиковеди, слависти, етнографи, пътешественици, включително и сръбски и други – просръбски настроени, без изключение наричат населението на Македония българи, а езика му – български. Когато великият кормчия на комунизма В. И. Ленин сочи пътя за освобождение на Македония от турско иго, той смята, че то би дошло чрез въстание на "българските, сръбските и турските селяни", но не споменава за "македонци". [*92*]

До Освобождението и през първите десетилетия след Освобождението нашият литературен език е бил в непрекъснат своеобразен и специфичен процес на оформяване, като в своята езикова дейност писателите са черпили от два главни извора – от родния диалект и от черковнославянския и руския език. В този сложен процес, особено в неговия начален стадий, изключителна роля в оформянето на езика на българските книжовни дейци играят техните родни говори. Със светлото майчино мляко навлизала в девствената детска душа гордата родна реч. Мълком, упорито диалектите поставят основата, върху която се изгражда българският литературен език в тясна зависимост от степента на развитие на литературния и обществено-историческия живот в една или друга част на България. Така в езика и в езиковите изразни средства на първите български възрожденски писатели – Паисий Хилендарски, Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Неофит Рилски, Христаки Павлович-Дупничанин и др. – отекват особеностите на западните диалекти. В основата на езика на Паисиевата "История славяноболгарская" покрай твърде многото черковнославянизми е залегнал новобългарският народен език главно от района на родния град на Паисий – Банско. В книгите на Йоаким Кърчовски въпреки неизбежните черковнославянски елементи преобладават черти от говорите в района на Крива Паланка, Кратово, Кочани, Щип и други градове, наречени от Кърчовски "градове Болгарски". В съчиненията на Кирил Пейчинович е отразена по-западната диалектна основа, а именно говорите от Скопско и Тетовско. Съчиненията на съгражданина на великия Паисий Хилендарски – Неофит Хилендарски – Неофит Рилски, автор на първата "Болгарска граматика", също така носят дъха на западните говори. Диалектни черти от Западна България – Дупнишко и Самоковско, намираме и в езика на Христаки Павлович и Константин Фотинов. Докато в същото време съчиненията на Софроний Врачански, Неофит Бозвели, Петър Берон и други книжовници от Източна България носят дъха на източните български говори.

По силата на определени исторически фактори, оказали влияние върху икономическото и културното развитие на централните балкански области, в българския литературен език постепенно започва да надделява основата на източните български говори. Неоценима е ролята в тази насока на книжовници и писатели като В. Априлов, Ил. Блъсков, В. Друмев, Д. Войников, Г. Раковски, Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев, Ив. Вазов. Но дори непосредствено до Освобождението в творчеството на писателите и книжовниците от различните български области продължава да се проявява влиянието на различни диалекти – търновски, шуменски, копривщенски, велешки, охридски и др. Установяването на по-цялостно единство в книжовно-езиковата практика идва по-късно, когато търновският говор взема в определена мяра и степен надмощие над другите български говори. Трябва да се изтъкне обаче,

че литературният език не се изгражда изцяло на основата на търновския и на централните балкански говори, а включва в себе си много черти и от други български говори, между които и западни. Особености на западнобългарските говори са например: ясният изговор на широките гласни **а, е, о** (*воденицата*, а не *вудиницътъ*), липсата на смекчаване на съгласните пред предните гласни **е** и **и** (*телето,* а не *т'ил'ету*), *а*-изговор (*овчари, чаши*, а не *уфчари, чеши*), деепричастието е с окончание *-йки* (I спрежение – *чете-йки*, II спрежение – *ходе-йки* и III спрежение – *вика-йки* и *стреля-йки*, присъщо на някои говори в Западна България и в Македония).

Непосредствено до Освобождението и след него в езика на българските писатели и книжовници от различните говорни области се чувства по-силно или по-слабо влиянието на родния говор. Това се отнася в еднаква степен за всички български книжовни дейци независимо дали са от Западна или от Източна България. Йордан Хаджи Константинов-Джинот и Константин Миладинов употребяват думи и форми, присъщи на родните им говори (велешки – стружки), например *бидам, откако, облечувам, бракя, да видам, греит*; частицата **ке** (*ке излезит*), предлози **со** и **во**; в творбите на Григор Пърличев откриваме черти от охридския говор (*велям, овде, ручаме, нозе*); Ил. Блъсков и В. Друмев употребяват думи и форми, присъщи на шуменския говор (*къту, задади, уфчери, дюкяне, калът, вечерът, то дете, в нея градина, Петровът син*); П. Р. Славейков си служи с форми *вази (вас), вий, таквиз, толкоз, млого, дървя, той ще пропей* – характерни за търновския говор; Л. Каравелов изгражда своята литературна мяра върху родния копривщенски говор (*чета, седат, българе, пищове, народът, каза мами, карах Дончу, мене ма, тие*). В началото на своята литературна дейност дори и Христо Ботев под силното влияние на родния си калоферски говор употребява форми като *идим, гурите (горите), нашити, откопайм, разкрийм, боляст, меня*.

Посочените характерни особености в езика на нашата възрожденска книжнина, които днес звучат като диалектизми, са естествено и закономерно явление за тогавашната епоха на неустановен и ненормиран още литературен език.

Дълъг път на търсене, на колебания, на лутаници се извива пред духовния взор на създателите на българската писмена норма. В процеса на изграждането на българския литературен език обаче наред със специфичните особености на езика и на всеки отделен писател съзряват и тенденции, общи за езика на всички наши литературни радетели. Българските възрожденски писатели, ръководени от стремежа към езиково единство, в една или друга степен и мяра се освобождават в своето творческо развитие от влиянието на тясно регионални думи и форми. У писатели като Н. Рилски, Р. Жинзифов, К. Шапкарев и други освобождаването от регионалните езикови белези става по пътя на механичното непоследователно заемане на особености от други говорни области в България. Така например Неофит Рилски в стремежа си да внесе в своя език елементи от повече български говори препоръчва да се използват и "трите равно употребителни в Болгарията" членни форми за мъжки род **-о, -а, -ат**, които според него трябва да служат и като показатели за три различни падежа. Райко Жинзифов, изхождайки от своите възгледи за същността на националната и езиковата общност на населението от Мизия, Тракия и Македония, упорито се стреми подобно на Неофит Рилски да се освободи от влиянието на родния си велешки говор и включва в езика си често пъти механично особености и на другите български диалекти. В предговора към книгата си "Новобългарска сбирка" Райко Жинзифов специално подчертава: "И така, мие мислиме, що не е наша погрешка, ако на читателите ще им се паднат да четат р ў к а́, в о д а́, п л а н и н а́, а в друго место р ў ` к а, в у д а, п л а́ н и н а и пр. Исто така мие писахме п ў т ь и п а т ь, м ў ч н о и м а ч н о, р ў к а́ и р а́ к а, харно ли мие сторихме или лошо – това е друго питание; само сакаме да кажеме, що тие разлики на язикът ни беха нам по-малку или повече познати и не сет погрешки от незнание..." [*93*] По такъв начин езикът на най-големия поет на антифанариотската борба се изпъстря с богати фонетични, граматични и лексикални особености, присъщи на различните български говори. Жинзифов пише *бугарин* и *българин*, *пат* и *пўт*, *сон* и *сън*, *зол* и *зъл*, *убав* и *хубав*, *мислат* и *мислят*, *ходит* и *ходи*, *кошуля* и *риза*,

сакам и *искам*, *вели* и *говори*. В желанието си да не бъдат онеправдани типичните черти на източните и западните български говори тези двойни особености допринасят Жинзифовият език да стане изкуствен и го отдалечават от живата народна реч. Трябва да отбележим обаче, че въпреки своите увлечения с дейността си Жинзифов е допринесъл за обогатяването на съвременния български литературен език. Негова е заслугата за установяване в нашия литературен език на деепричастието от типа *ходейки, четейки*.

Тази практика на механично смесване на черти от различни български говори не се възприема от мнозинството книжовни дейци. Те предпочитат да се опират на определена диалектна основа и постепенно включват в езика на творбите си все по-голям брой особености, намерили място в езика на преобладаващото число книжовници и превърнали се по този начин в общобългарски особености на литературния език. Йордан Хаджи Константинов-Джинот например покрай специфичните черти на велешкия говор включва в речта си и форми като *лъже* вместо *лаже, искам* вместо *сакам*, частицата **ще** за бъдеще време вместо **ке**, предлозите **във** и **със** вместо **со** и **во** и др. Васил Друмев във второто и третото издание на своята повест "Нещастна фамилия" в чувствителна степен се освобождава от диалектизмите, като ги замества с думи и форми, възприети в книжовната практика и утвърдени като книжовни, например *затова* вместо *зато*, *докато* вместо *дору, вече* вместо *веке, облича* вместо *облача, нашият* вместо *нашът* и др. А Григор Пърличев в своята "Автобиография", написана на правилен български език, в творческия процес на изграждане на отношенията обръща преди всичко внимание на диалектизмите за постигане на определен художествен колорит, и то само в пряка реч. Така например диалектното *чоек* той употребява вместо книжовното *човек*. Стремежът да се освободят от силното влияние на родния говор е характерен за всички наши възрожденски писатели, включително и за Христо Ботев, който под влияние на Любен Каравелов възприема някои особености на копривщенския говор, които се утвърждават като книжовни, например *горите* вместо *горити, видяхме* вместо *видяхми* и др.

Тук е мястото да изтъкнем един твърде важен момент. Нашите възрожденски писатели, като използват в една или друга степен диалектни елементи в речта си, имат съзнание, че пишат на един и същ език – на български, а не на шуменски, търновски, велешки или охридски. Обективен факт е, че народните говори образуват една ясно определена езикова общност, която като цяло се противопоставя на говорите например в сърбо-хърватската езикова общност. Следователно проникналите по-силно или по-слабо в езика на нашите писатели от миналия век местни говорни особености не правят този език по-малко български. Ето защо различните местни езикови елементи, проникнали в писмения език и на книжовниците от Македония през миналия век, не дават лингвистични основания да се разглеждат и определят другояче освен като български. Както се каза вече, по силата на определени обществено-исторически обстоятелства в своята езикова дейност писателите от миналия век черпят освен от родния си говор и от черковнославянския и руския език. Така че и в това отношение езиковата дейност на българските възрожденци се изгражда върху общи тенденции. Черковнославянизмите в езика на Паисий, Софроний Врачански, Йоаким Кърчовски и Кирил Пейчинович започват да отстъпват място на думи и форми от живата народна реч. Изключение правят черковнославянизмите и архаизмите, възникнали на старобългарска почва, но това е изключение в общото развитие към сближаване на писмения език с народния. Под тяхно влияние в езика на всички наши писатели от миналия век се установяват редица думи и дори цели словообразователни категории, които и до днес са твърде характерни. Тези черковно-славянизми и русизми са всъщност старобългарски, изчезнали в новобългарските говори и преминали по книжовен път в българския език: 1) черковнославянски и руски съществителни с наставката *-тел (учител, пазител, слушател, деятел*); 2) отвлечените съществителни на *-ние (знание, сведение, събрание, поведение, благонравие*); 3) прилагателните с наставка *-телен (спасителен, продължителен*) и 4) формите с наставка *-им (-ем) (любим, непобедим, неизменяем*). В езика на нашите писатели от Възраждането широко разпространение имат много черковно-славянски, руски и други думи от областта на културната лексика.

И така, няма съмнение, че черковнославянският и руският език влияят върху езика на нашите възрожденски писатели в различна степен и в различна мяра. Ако направим обаче едно сравнение на употребата на русизмите в езика на В. Друмев, К. Миладинов, Г. Пърличев, Л. Каравелов, Ив. Вазов и други, ще видим, че между посочените писатели няма съществени различия в това отношение.

През миналия век езикът на писателите от Македония не може да се отдели от писмения език в Мизия, Тракия и останалите български области. Националното и езиковото съзнание на писателите и обикновеното население в Мизия, Тракия, Македония и останалите български области е безспорно българско.

Ще изтекат много луди води. Много ветрове ще отминат. Времената ще отсеят увлеченията и заблудите. Историята ще осъди поведението на отцеругателите. По-чист ще бъде въздухът. Светъл ще бъде просторът и хората ще се гледат право в очите. Науката познава сензации. Литературата познава мистификации. Светът е още под обаянието на сборниците "Веда словена", които откриха за научната мисъл българските народни песни от предисторическото и предхристиянското време. От тези сборници човешкото въображение узна, че в юнашко-митическите песни на българите от Родопа са съхранени прастари исторически представи и предания за чутовния Орфей, за пристигането на славяните от Индия, за всемогъществото на боговете им Огнебог, Сива, Вишну, Юда и пр., за жестоките им сражения с първобитните племена, които са обитавали Балканския полуостров. Като смайваща легенда от уста на уста се носеше из целия европейски научен свят името на Веркович. Фантастичността отстъпваше пред въодушевлението на хората на науката. На откритието повярваха не само славянски, но и бележити френски, немски и други учени. Откритата от Веркович истина покоряваше дори такива умове като Е. Бюрнуф, А. Дюмон, О. Дозон, Ал. Ходзко, Я. Шафарик, Вч. Милер, Л. Гайтлер и други. Едновременно с това обаче у някои учени сборниците "Веда словена" събудиха подозрение, колебание и неверие. Пламнаха научни спорове. Доказателства воюваха срещу доказателства. И накрая упоритостта на авторитетни съдници като Л. Леже, Йосиф и Конст. Иречек, В. Ягич, А. Пипин, Вл. Пипин, Вл. Ламански, М. Дринов, Ив. Д. Шишманов и други разбулиха мистификацията. Днес напрежението около "Веда словена" отдавна е забравено, страстите отдавна са успокоени. Защото историята на славянските народи е отбелязвала и други появи на мистификации. Така в началото на XIX век чешкият писател и учен Вацлав Ханка, под чиято редакция излязоха сборниците лирични и епични песни "Краледворски ръкопис" (1819) и "Зеленогорски ръкопис" (1820), е автор на едно подобно мнимо откритие. Рано или късно тия мистификации се изправят пред суровия съд на науката. Рано или късно и фалшификаторите на историята ще се изправят пред суровия съд на истината.

Писмената норма в СР Македония, макар че въвежда езикови особености, характерни и за големите говорни области на територията на НР България, се създава върху основата на западнобългарските диалекти, които и след провъзгласяването на Вардарска Македония за държава не промениха своята фонетична, морфологична и синтактична същност. Така държавната формация се оказа безсилна да превърне западнобългарските диалекти от диалекти на аналитичен в диалекти на синтетичен език. Падежните форми, които отдавна са изчезнали от говорните области на българския език, са основна и главна спънка по пътя на безвъзвратното откъсване на западнобългарските от източнобългарските говори. Възникнала по политически съображения и формираща се върху западнобългарска основа, по своя лингвистичен характер писмената норма в СР Македония и днес представлява разновидност на българския език.

Същото е положението и с литературната продукция в СР Македония. По своята диалектна определеност днес тя представлява изява на особена разновидност и непрекъснато продължение на българската литература. А излезлият през 1968 година в Скопие "Българо-македонски речник" е по-скоро синонимен речник на българския език, отколкото двуезичен речник. С наводняването на писмената норма и на устните общувания в СР Македония със сърбизми и с образуването на думи в духа на словообразователната система на сръбския език постепенно, но целенасочено се подготвя почва към пълна сърбизация както на писмената

норма, така и на устните общувания в СР Македония. В това направление нещата са стигнали твърде далеч. Печатът, радиото, издателствата, училищата, учебниците са поле за упорито, целенасочено прокарване на тенденцията на Ст. Новакович и за осъществяване на опроверганите от славистичното научно езикознание схващания на А. Белич, Ст. М. Протич и други сръбски езиковеди – шовинисти и фалшификатори, че македонският език е от системата на сръбския език. Скопски "академици", "професори", "доктори" и други сърбомани усърдно съдействат за насаждане на тези схващания във вековната твърд на западнобългарските говори в Македония. Вземат се направо от сръбския език думи като: *углед, улога, упад, посматра, посматрач, сузбина, заедница, тло, вредност, гагя, грагя, младич, посебно, извещай, седнича, ставови, кругови, влада, иск‡учиво, односи, осврт, склон, ужива†е, стварност, запослен, отсутен, мора* и т. н., и т. н., или думи в духа на словообразувателната система на сръбския език като: *костец, изклучок, подмладок, младина, почеток, состанок, оружје, истоветува, наметнува, неодржливо* и т. н. Докъде се е стигнало в сърбизацията, показва следният пример: "*Владините кругови посматраат како се остварува оно што е неостварливо*." Това изречение е написано на така наречения "литературен македонски јазик", а същото на сръбския литературен език гласи: "*Владини кругови посматрају како се остварује оно што је неостварливо*." Коментариите са излишни. Малко усилия са нужни на сърбоманите от НР Македония, за да осъществят мечтите на сръбските шовинисти от миналото столетие.

Да се пише на диалект нито е обида, нито унижение. Отколе се е писало, пише се и ще се пише и на наречия. Историята на литературата е богата с доказателства. Има поети, които са оставили своята най-пълна поетична изява не на литературен език, например: Фредерик Мистрал, Герхард Хауптман, Мирослав Кърлежа, Иван Горан Ковачич. "Баладе Петрице Керемпуха" на всестранно развитата творческа личност от Хърватско Мирослав Кърлежа е най-пълната илюстрация на тази мисъл.

У нас на шопски диалект са писали и Махалаки Георгиев, и Елин Пелин, на родопски диалект е писал Тома Попратилов (Тома Садукей); а също така, като се почне от Софроний Врачански, та се свърши с писатели от най-младото поколение. Има дори цели литератури, които са отстоявали регионална писмена норма, като например дубровнишката и черногорската литература. Имената на Иван Гундулич, Марин Държич, Петър Петрович-Негош отдавна са станали духовна принадлежност на човешката култура. Силата на таланта се измерва по метафорите. Принадлежността на литературата се определя по езика. Желаем ли това или не – то не зависи от нас. Дубровнишката литература е регионална разновидност на хърватската литература. Далмация е чувството на Хърватско. Икавският говор е особеност на хърватския език. Черногорската литература е също така регионална разновидност на сръбската литература. Черна Гора е епосът на Сърбия. И македонската литература е също така регионална разновидност на българската литература. Македония е съзнанието на България. Разликата между икавските и екавските говори на хърватския език е по-чувствителна, отколкото разликата между западните български и източните български говори на българския език.

* * *

След подробния анализ на езиковите материали налага се да направим обобщение.

Първобългарите не оставиха книжнина на своя език. От тях до нас стигнаха отделни думи в нашия литературен език.

Българският език в своите източни и западни говорни разклонения е единствен измежду всички славянски езици, който употребява *членна форма* при съществителните, прилагателните, числените местоимения и причастията. Тази особеност дори и единствена да беше, е достатъчна, за да отдели българския език от останалите славянски езици. Членната форма се употребява във всички източнобългарски и западнобългарски говори.

Българският език в своите източни и западни говорни разклонения е единствен измежду другите славянски езици, който *няма склонение* и *падежи*, а си служи само с именителен и

звателен и твърде рядко с винителен падеж. В това отношение западнобългарските говори са еднакви с източнобългарските.

Българският език е аналитичен език. Тази особеност дори да беше единствена, достатъчно е, за да отдели българския език с всичките му говорни клонове от другите славянски езици. Тя е чужда на сръбския език.

Българският език в своите източни и западни говорни разклонения е единствен измежду другите славянски езици, който образува *компаративна (сравнителна)* и *суперлативна (превъзходна) степен* при прилагателни, при някои съществителни и глаголи с частиците **по-** и **най-**. Например *хубав, по-хубав, най-хубав, юнак, по-юнак, най-юнак, светлее, пъ светлее* и *най светлее*. Тази особеност дори да беше единствена, достатъчна е, за да отдели българския език от другите славянски езици. Такава сравнителна и превъзходна степен познават източнобългарските и западнобългарските говори. Докато сръбският език не я познава.

Българският език в своите източнобългарски и западнобългарски говорни разклонения е единствен измежду другите славянски езици, който си служи с *двойно лично местоимение***.** Тази особеност дори и да беше единствена, е достатъчна, за да се отделя българският език от другите славянски езици. А сръбският език не познава употребата и на тази говорна форма.

Българският език в своите източнобългарски и западнобългарски говорни разклонения е единствен измежду другите славянски езици, който *няма неопределено наклонение*, и тази особеност дори да беше единствена, щеше да е достатъчна, за да отделя българския език от другите славянски езици. А сръбският език най-редовно употребява неопределеното наклонение.

Това са основните, бихме казали, съществени формени отлики между българския език и другите славянски езици. Към тях могат да се добавят и значителните фонетични различия на основата на праславянския език, за които стана дума в предишните глави.

Има хора в този свят, които се стремят обективно да запознаят честната научна мисъл с факти и явления от живота на населения, живеещи в една от времената изоставена страна. Усилията на тези учени заслужават уважение и почит. След време, когато хората сами се срещнат с тази изоставена страна и видят със своите собствени очи нещата – всичко онова, което е било въображение, мигновено се стопява като снежен пласт и в хорското съзнание остава да живее тази изоставена страна в една съвсем незнайна, нова светлина. Но Македония не е такава изоставена страна. За нея хората отдавна знаят и говорят. Затова грешат онези учени, които собствените си вълнения и чувства предлагат на световната научна съвест като истини и факти. Учени като Хоръст Лънт (Horace Lunt) и нему подобни правят тази грешка. Обработвайки от езикова гледна точка термина Македония, те не забелязват, че показват своята несериозност като хора на науката, защото този тъй наречен македонски литературен език живее в своя непосърбен вид в писанията на първите писатели от всички части на България. Към Х. Лънт и нему подобни имаме основание да отправим един въпрос: Известно ли е на тяхното внимание това, което е отдавна известно на всички хора на науката, че Кирил и Методий, Климент Охридски, Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Братя Димитър и Константин Миладинови, Григор Пърличев, Райко Жинзифов и други са неразделна част от българската литература? Ако е известно, защо тогава не ги съобщават като български явления, а ги откъсват от българската литература? Ако е неизвестно, тогава тяхното становище е изградено върху нестабилен елемент. Какво е туй, което на една такава дързост предизвиква техния авторитет? Науката отпада. Тогава?...

Как е възможно един славист да не забележи такъв невсекидневен факт, че в така наречената македонска азбука липсва буква за гласната ъ (ер-голям)? Ако погледът на слависта не е забелязал туй, това говори, че е отсъствало неговото наблюдение. Ако погледът на слависта е забелязал туй, тогава защо до днес мълчи. Къде е неговият глас? Науката е правда. Славистът в науката е воин и войник...

...Преди години един славист бе изпратил до Димитър Влахов писмо, в което излагаше становището си по отношение на македонската азбука. Тогава славистът се застъпваше за кирилицата, която се употребява в руската писмена норма. Сега обаче този славист е на друго

мнение. Известно е, че и в науката мненията се менят. Но тази промяна настава на базата на научни издирвания. Едно становище отстъпва място на друго само тогава, когато то е поразено от нови научни аргументи. Ние смятаме, че за коренното изменение на твърдото научно мнение на нашия славист са повлияли съображения от конюнктурен характер и са превърнали поведението на признатия арбитър на славистиката във всичко онова, което съобщава езиковедът. Ето аргумент на нашето твърдение. Славистът пази ледено мълчание във връзка с излизането на "Македоно-италијански речник". Как да си обясним това? А може би славистът смята, че макар и късно – не е късно. И може би очаква излизането на шопско-италиански речник, тракийско-италиански, добруджанско-италиански речник и т. н.? Действително България е пълна с области и защо да не бъде представена и с речници на говора на съответното население в тия области? Но славистът е гражданин на една велика страна, в която тържествуват правдата и истината. И той не може и не бива като някой частник да разполага с капитала на един народ. Славистът, старият професор, вместо да воюва за правдата и истината и да издига правдата и истината като боен стяг за щастие и гордост на ленинската мисъл, се е превърнал в проводник на разколни политически внушения. А толкова много великани на великата научна мисъл на Русия са учители и светила в световната наука.

А. М. Селишчев, едно от тези светила, след като заявява, че Македония е люлка на старата и на новата българска писменост и на Българското възраждане, изтъква, че: "Там писались первыя книги на "препростЄйшемъ языкЄ некнижномъ" на пользу народную". [*94*]

Поведението на науката се определя от присъствието на истината. Точността е дъщеря на истината.

Учени, които безпринципно изграждат своето научно поведение върху чувства на приятели, такива учени себе си довеждат до сблъсъци с истината.

Хоръст Лънт, вместо да обърне поглед към фактите, се обръща постоянно към чувствата. А ето какво говорят хората, които другаруват не с чувствата, а с фактите. Историкът на сръбския език от онова време Иван Попович в своята книга "История на сърбо-хърватския език" [*95*] е на мнение, че от гледище на старите исторически отношения македонският диалект в цялост трябвало да се разглежда като *източен*, т. е. *български, южнославянски тип*. Това важело неограничено за Южна Македония и ограничено за Северна Македония. Западноберлинският професор д-р Х. Бройер се придържа към установената в науката традиция и различава три южнославянски езика: *български, сърбо-хърватски* и *словенски*. Съвременната македонска писмена норма по същество е разновидност на българския език. [*96*] Същото твърди и стокхолмският професор П. Арумаа, според когото в основата на съвременната македонска писмена норма лежи българският език. [*97*]

Ако учени като Х. Лънт и други езиковеди познаваха освен така наречения "македонски литературен език", да речем, и българския литературен език, няма съмнение, че щяха да бъдат по-лоялни поне към себе си. Те биха предпазили, в името на историческата правда, собствената си съвест и научната общественост от дезориентация.

В науката общуват мнения, а не съображения.

Заключение. Повече от три столетия безмилостните византийски василевси са измервали в сражения сурови своята надменна бранна мощ с мощта на хановете и царете на България. Повече от три столетия лукавите пълчища на Византия са хранили надежди, че ще заличат от земната постеля българското племе. Повече от три столетия България са разпокъсвали пожари и войни. Тежал е бременен с мълнии и бури българският небосвод. Българският дух на смърт е защитавал държавата на Аспарух. С величие и слава са изписани немлъкващите страници на онова съдбовно и далечно време. И както се ломят о бреговете морските развихрени вълни, така са се ломили василевските пълчища в боевете с българския род.

Пет кървави столетия се сражавала България с безмилостни султани. Жестоки ятагани са покривали с кърви родните огнища. Полумесецът се гаврил с Христовото разпятие. Бесилки са ридали в съмването на България. В зандани са лежали на България крилата. По глухи заточения горяла е България. С теглила е богата на България съдбата. Но българският дух като безсънен страж е отстоявал родната земя през вековете. Много бурни племена забравата е укротила. И

държавата на франките е паднала разбита в пустош и развалина. Но в жилите на жилавия български народ тече кръвта на траки, на славяни, на прабългари. Кой ще угаси огньовете на тази кръв? Слънцето живее в тази кръв. Тази кръв е блага – с благите, люта – с лютите. Тази кръв е съвест и история. Старият класичен окупатор безмилостно опожаряваше България, но кръвта є не можеше да опожари той. Старият класичен окупатор безмилостно ослепяваше България, но кръвта є не можеше да ослепи той. Старият класичен окупатор безмилостно ограбваше България, но кръвта не можеше да є ограби той. Безмилостно опожаряваха България, но кръвта не може да се опожари. Мощта на тази кръв е истината.

От древни времена България е привличала върху себе си вниманието на историци, писатели, слависти, пътешественици, етнолози, археолози. От древни времена авторитетни учени, специалисти, познавачи са търсели, откривали, показвали истината за България. От древни времена България е вълнувала чужденците с красотата на своята природа и с коравостта на своя народ.

Всички сериозни научни изследвачи по различни пътища са идвали до убеждението, че в Македония, Тракия, Мизия и Добруджа по села и градове живеят *българи*, че народностното и националното съзнание на тези българи не е нито македонско, нито тракийско, нито мизийско, нито добруджанско, а е *българско*; че езикът на тези българи не е нито македонски, нито тракийски, нито мизийски, нито добруджански, а е *български*; че литературата на тези българи не е нито македонска, нито тракийска, нито мизийска, нито добруджанска, а е *българска*; че историята на тези българи, които живеят и в Македония, и в Тракия, и в Мизия, и в Добруджа, не е някаква отделна, македонска, тракийска, мизийска, добруджанска история, а е обща, *българска* история; и че Македония, Тракия, Мизия и Добруджа *са географска изява на българската територия*.

ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕЖКИ

Глава първа

1 *Иречек*, К. История на българите, с поправки и добавки от самия автор. Под ред. на проф. П. Петров. С., 1978, с. 78. Трудът на именития чешки учен излиза през 1876 г. едновременно на чешки и немски език, а две години по-късно и в руски превод.
2 *Нидерле*, Л. Славянские древности. М., 1956, с. 88–89.
3 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония. Издирвания и документи за тяхното потекло, език и народност. Второ допълнено издание. С., 1917, с. 33.
4 Писмата на Теофилакта Охридски архиепископ български. Превел от гръцки митрополит Симеон. – Сб. на БАН, 1931, кн. 27, с. 71–72.
5 *Пак там*, с. 188.
6 *Пак там*, с. 181.
7 *Пак там*, с. 263.
8 Историја на македонскиот народ, кн. I. Скопје, 1969, с. 108.
9 *НоваковиЌ*, Ст. Законски споменици српских држава сред|ега века. Београд, 1912, с. 417.

10 *НоваковиЌ*, Ст. Пос. съч., с. 708.
11 Историја на македонскиот народ, кн. I, с. 189–190.
12 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 207–210.
13 Румелия и Босна, географски описал Мустафа бен Абдуллах хаджи Калфа. От немското издание на Йосиф фон Хамер превел и снабдил с обяснителни бележки Стоян Аргиров. – Архив за поселищни проучвания, 1938, кн. 3, с. 56, 60, 61, 84.
14 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 175–176.
15 *Пак там*, с. 162.
16 *Венелин*, Ю. И. Древніе и нынѣшніе болгаре, в политическомъ, народописномъ, историческомъ и религиозномъ отношеніи къ россіянамъ, т. 1. М., 1829, с. 2.
17 *Венелин*, Ю. И. О характерѣ народныхъ пѣсень у славянъ задунайскихъ. М., 1835, с. 42, 65.
18 *Boué*, A. La Turquie d'Europe, t. 2, Paris, 1840, p. 5, 6.
19 За тази карта вж.: *Ризов*, Д. Българите в техните исторически, етнографически и политически граници. Атлас, съдържащ 40 карти. Берлин, 1917, с. 25–26.
20 *Ризов*, Д. Пос. съч., с. 23–24.
21 Дѣла Димитріа ДавидовиЌа, к|ига 1. Исторія народа србскогъ, Београд, 1846, с. 9 и сл. Вж. и La question Bulgare et les Etats balkaniques, Sofia, 1919, p. 145, № 68 и карта № 3.
22 Вж. La question Bulgare et les Etats balkaniques, карта, приложение № 4.
23 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 271.
24 *Пак там*.
25 *Пак там*, с. 274–275.
26 Из архивата на Найден Геров, кн. 1. Кореспонденция с частни лица. А.–Л., Аверки – Лобанов. С., 1911, с. 739–740.
27 *Веркович*, Ст. И. Народни песни на македонските българи, кн. 1. Женски песни. Под ред. на П. Динеков. С., 1966, с. 57, 58, 62–63, 69.
28 Македония. Сборник от документи и материали, С., 1978, с. 332–334.
29 *Веркович*, Ст. И. Топографическо-этнографическій очерк Македоніи. СПб, 1889, с. 1–2, 43–44.
30 Историја на македонскиот народ, кн. 2. Скопије, 1969, с. 55. Повече подробности по косвено засегнатия тук въпрос за преговорите между сръбското и гръцкото правителство и за тайния договор между тях вж. в: *ЈакишиЌ* Гр. и В. Ј. *ВучковиЌ*. Спо‡на политика Србије за владе кнеза Михаила (први балкански савез),Београд, 1963, с. 471–521. "В името на пресветата Троица" алчните буржоазии на Сърбия и Гърция простират ръце към българските земи под турско робство – на изток до р. Искър, а на север – до Стара планина. Този "първи балкански савез" е чудовищен заговор срещу безпомощния български народ, тънещ все още под турско иго.
31 *Lejean*, G. Ethnographie de la Turquie d'Europe, Gotha, Justus Perthes, 1861, p. 29: Вж. и La question bulgare et les Etats balkaniques, p. 134, № 42.
32 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 283.
33 *Von Hahn*, J. G. Reise von Belgrad nach Salonik, Wien, 1861, S. 56, 110, 112, 113, 115–116, 120, 121.
34 *Von Hahn*, J. G. Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, unternommen im Jahre 1863, Wien, 1869, S. 79, 96, 99, 113, 139, 155, 157, 161, 173, 175, 179 и сл.
35 *Mackenzie*, G. *Muir* and A. P. *Jrby*. Travels in the slavonic provinces of Turkey-in-Europa. With a preface by the right W. E. Gladston, M. P., Vol. 1, second edition revised, London, 1877, p. IX, 65, 68–69, 80–89, 110, 138.
36 *Григоровичъ*, В. И. Очеркъ путешествія по Европейской Турціи. Изд. второе. М., 1877, с. 91, 92, 93, 96, 107, 114.
37 Роден в 1818 и починал в 1882 г.
38 *Кънчов*, В. Избрани произведения, т. 2. С., 1970, с. 287–600.
39 *Макушев*, В. В. Задунайскіе и Адріатическіе славяне. Очерки статистическіе, етнографическіе и историческіе. СПб, 1867, с. 2.
40 Карнегиевата анкета по войните през 1912 и 1913 г. Авторизиран превод от френското издание. С., 1914, с. 212.
41 *Кънчов*, В. Избрани произведения, т. 2, с. 590.

Глава втора

1 Историја на македонскиот народ, кн. 1, с. 99, 101.
2 *Милев*, Ал. Гръцките жития на Климент Охридски. Увод, текст, превод и обяснителни бележки. С., 1966, с. 132–133. В тази книга е даден оригиналният гръцки текст, придружен с точен български превод.
3 *Иванов*, Йорд. Български старини из Македония. Второ допълнено издание. С., 1931, с. 281–289.

4 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 118. Тук е публикуван текстът на преправката към Сказанието на Черноризец Храбър. Берлинският сборник някога е бил собственост на Вук Ст. Караджич, после е минал в Берлинската библиотека. За него вж. *Куев*, К. М. Черноризец Храбър. С., 1967, с. 167 и бел. 8.
5 *Попруженко*, М. Г. Синодик царя Борила. 1928, с. 77. Вж. и *Дуйчев*, Ив. Църковен събор против богомилите при цар Борила през февруари 1211 г. Извадка от Синодика на цар Борила. – В кн. му: Из старата българска книжнина. С., 1944.
6 *Иванов*, Йорд. Български старини из Македония, с. 291, 292.
7 *Пак там*, с. 119–120.
8 *Милев*, Ал. Пос. съч., с. 174 и сл.
9 За тази икона и надписа на гръцки език върху нея вж. *Иванов*, Йорд. Български старини из Македония, с. 35.
10 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 148.
11 Извори за българската история, т. 6. С., 1960. Гръцки извори, т. 3, с. 158–159.
12 За подробности по въпроса вж. *Милев*, Н. Кубрат от историята и Кубер от "Чудесата" на св. Димитрий Солунски. – Периодическо списание, 1910–1911, кн. 71, с. 557–586.
13 *Павлов*, Т. Избрани произведения, т. 10. Ленинизъм и хуманизъм. С., 1970, с. 170.
14 *Попруженко*, М. Г. Козма Презвитер, болгарский писатель X века. С., 1936, с. 2, 5 и сл.
15 *Попруженко*, М. Г. Синодик царя Борила, с. 42, 79.
16 *Пак там*, с. 68, 82.
17 Историја на македонскиот народ, кн. 1, с. 111.
18 *Пак там*, с. 112.
19 *Mandić*, O. D. Bogomilska crkva bosankih krstjana, Chicago, III, 1962.
20 За подробности вж. *Георгиев*, Е. Литература на изострени борби в Средновековна България. С., 1966, с. 202–231; *същият*: Литературата на Втората българска държава, ч. 1. Литературата на XIII век. С., 1977, с. 222–228.
21 Историја на македонскиот народ, кн. 1, с. 112.
22 *ПротиК*, Ст. М. О Македонији и македонцима, друго изда|е. Београд, 1928, с. 80.
23 *Пак там*, с. 68–76.
24 *Puech*, H.-Ch., A. *Vaillant*. Le traité contre les Bogogmiles de Pr˜ tre Cosmas. – B: Travaux publiés par l'Institut des études slaves, t. 21, Paris, 1945.
25 *Schmaus*, A. Der Neumdnichdismus auf dem Balkan. – Saeculum, 1951, 2, 277–299; *Borst*, A. Die Katharer, Stuttgart, 1953; *Вернер*, Е. Богомилството и ранносредновековните ереси в латинския Запад. – Истор. преглед, 1957, № 6, с. 16–31.
26 *Dondaine*, A. Un traité néo-manichéen du XIII-ime siucle: Le "Liber de duobus principiis" suivi d'un fragment de rituel cathare, Roma, 1930.
27 *Иречек*, К. История на българите, с. 250.
28 *Ангелов*, Д. Богомилството в България. С., 1969, с. 34 и сл.
29 *Пак там*, с. 531.
30 Извори за българската история, т. 7. С., 1960. Латински извори, т. 2, с. 43.
31 *Пак там*, с. 375, вж. и с. 357.
32 Извори за българската история, т. 11. С., 1966. Гръцки извори, т. 6, с. 276.
33 За това свидетелство вж. *Златарски*, В. Н. История на българската държава през средните векове, т. 1, ч. 2. С., 1971, с. 648–649.
34 Ср. за това свидетелство у *Златарски*, В. Н. Пос. съч., с. 638, бел. 62 на същата страница и с. 654.
35 Извори за българската история, т. 14. С., 1968. Гръцки извори, т. 7, с. 186.
36 *Schlumberger*, G. L'йрорйе Byzantine, a la fin du dixiйme siйcle. Premiire partie. Guerre contre les russes, les arabes, les allemands, les bulgares, luttes civiles contre les deux Bardas. Jean Tzimiscus; les jeunes annйes de Basile II le tueur de bulgares (969–989). Paris, 1896, p. 585–622. Seconde partie. Basile II le tueur de bulgares, Paris, 1900, p. 42–58, 131–143, 147–150, 211–231, 333–432.
37 Извори за българската история, т. 7. С., 1960. Латински извори, т. 2, с. 353.
38 *Пак там*, т. 11. Гръцки извори, т. 6, с. 275.
39 *Пак там*, т. 14. Гръцки извори, т. 7, с. 178, 179.
40 *Златарски*, В. Н. История на българската държава през средните векове, т. 1, ч. 2, с. 507, 597, 602, 608–609; *същият*: Български архиепископи-патриарси през първото царство. – Известия на Историческото дружество, 1924, № 6, с. 62–63, 70–71.
41 Извори за българската история, т. 11. Гръцки извори, т. 6, с. 287.
42 *Пак там*, т. 15. С., 1971. Гръцки извори, т. 8, с. 287.
43 *Пак там*, т. 11. Гръцки извори, т. 6, с. 296.
44 *Пак там*, т. 14. Гръцки извори, т. 7, с. 13.
45 За подробности вж. *Снегаров*, Ив. История на Охридската архиепископия (от основаването є до завладяването на Балканския полуостров от турците), т.1. С., 1924, с. 52 и сл.

46 *Иванов*, Йорд. Български старини из Македония, с. 547–562, оригиналният гръцки текст и български превод.
47 Обстойно за този паметник вж.: *Заимов*, Йорд. Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български. Старобългарски надпис от 1015–1016 година. *Заимова*, В. Иван Владислав и неговият надпис. С., 1970.
48 *Заимов*, Йорд. Пос. съч., с. 87.
49 *Пак там*, с. 111.
50 За тези теории вж. статията на *Иванов* Йорд. Произходът на цар Самуиловия род. – В: Сборник в чест на Васил Н. Златарски. По случай 30-годишната му научна и професорска дейност. Приготвен от неговите ученици и почитатели. С., 1925, с. 55–62.
51 *НоваковиЌ*, Ст. Први основи словенске к|ижевности меЏу балканским словенима. Легенда о Владимиру и Косари. Културно-историјске студије, Београд, 1893, с. 189; вж. и Македонски преглед, 1932, кн. 2, с. 166–167.
52 Историја на македонскиот народ, кн. 1, с. 117–141.
53 Текстът на Дуклянската летопис е преведен от авторите на "Историја на македонскиот народ" напълно произволно, а в този извор се съобщава: "В българското племе се издигнал някой си Самуил. Той водил дълги войни с гърците и ги изгонил от цяла България..." (Вж. Извори за българската история, т. 12. Латински извори, т. 3, с. 173.)
54 Историја на македонскиот народ, кн. 1, с. 129–131.
55 Извори за българската история, т. 9. С., 1964. Гръцки извори, т. 5, с. 275.
56 *Пак там*, т. 11. Гръцки извори, т. 6, с. 276.
57 Извори за българската история, т. 14. С., 1964; Гръцки извори, т. 7, с. 23 и сл.
58 *Пак там*, т. 9. Гръцки извори, т. 5, с. 317 и сл. с пълен текст на въпросните стихове на Йоан Геометър.
59 Извори за българската история, т. 12. Латински извори, т. 3, с. 173.
60 *Иречек*, К. История на българите, с. 129.
61 *Веркович*, Ст. Народни песни на македонските българи, кн. 1, Женски песни, с. VI.
62 Историја на македонскиот народ, кн. 1, с. 117–119.
63 Свидетелството е дадено от Йоан Скилица. Вж. Извори за българската история, т. 11. Гръцки извори, т. 6, с. 335, и бел. 2. Ср. също *Златарски*, В. Н. История на българската държава през средните векове, т. 2. С., 1972, с. 138 и сл.
64 Текста на султанския ферман вж. у *Генов*, Г. П. Международни актове и договори, засягащи България. С обяснителни бележки и една карта на България и съседните страни. С., 1940, с. 162–183, с оригинален френски текст, български превод и обяснителни бележки.
65 Историја на македонскиот народ, кн. 2. Скопје, 1969, с. 64.
66 *Иречек*, К. История на българите, с. 584.
67 *Зографски*, Партений. Мисли за болгарскиот язык. – Български книжици, 1858, кн. 1, с. 35–41.
68 *Генов*, Г. П. Международни актове и договори, засягащи България, с. 179–183.
69 *Христов*, Хр. и Н. *Генчев*. Българско възраждане. Христоматия по история на България, ч. 2. С., 1969, с. 216–217.
70 *Благоев*, Д. Съчинения, т. 11, С., 1960. с. 32–33.
71 Васил Левски. Документално наследство. С., 1973, с. 67, док. №12.
72 Македония. Сборник от документи и материали, с. 315.
73 За подробности относно Цариградската конференция от 20 декември 1876 г. до 20 януари 1877 г. вж. *Генов*, Г. П. Международни актове и договори, засягащи България, с. 196–239.
74 *Генов*, Г. П. Пос. съч., с. 240–273.
75 *Пак там*, с. 241–243, 255.
76 *Пак там*, с. 274–325.
77 Histoire genirale du IV-e siucle Ў nos jours't. 12. Le mond contemporain 1870–1900, Paris, 1901, p. 447–448.
78 *Иванов*, Йорд. Български старини из Македония, с. 655–659.
79 За подробности вж.: *Български патриарх Кирил*. Съпротивата срещу Берлинския договор – Кресненското въстание. С., 1955.
80 Пълен текст на писмото на митрополит Натанаил Охридски вж. в: *Христов*, Хр. и Н. *Генчев*, Българското Възраждане, с. 559-562.
81 Гоце Делчев. Спомени, документи, материали. С., 1978, с. 308–312.
82 *Живков*, Т. Избрани съчинения, т. 14. С., 1976, с. 504–505.
83 Историја на македонскиот народ, кн. 2, с. 243–244.
84 *Пак там*, с. 238, 243.
85 *Новакови*, К. Македонија на македонците! Земјата на земјоделците. Скопје, 1959, с. 12.
86 Историја на македонскиот народ, кн. 2, с. 241.
87 *Пак там*, с. 130.
88 *Томалевски*, Г. Крушовската република. С., 1968, с. 262.
89 Историја на македонскиот народ, кн. 2, с. 238.

90 Крушевскиот манифест. Скопје, 1948, с. 2.
91 *Томалевски*, Г. Пос. съч., с. 221–222; Илинденско-Преображенското въстание. 1903–1968, С., 1968, с. 34–35.
92 Македония. Сборник документи и материали, с. 465–466.
93 *Пак там*, с. 490.
94 Историја на македонскиот народ, кн. 2, с. 252.
95 Manchester Gardian, 10 ян. 1931. Вж. писмото на Ед. Бойл до редакцията на вестника.
96 Историја на македонскиот народ, кн. 2, с. 252–253.
97 *Brailsford*, H. N. Macedonia its Races and their Future. With photographs and two maps, London, 1906, p. 147. Вж. и p. 19–20, 42, 55, 72, 80,87, 90,103–106, 113-118, 130, 141, 147, 160–169, 196–200, 203, 211, 216-220 и 333; вж. и La Question Bulgare et les Etats balkaniques, Sofia, 1919, p. 168–171.
98 *Veritas*. Македония под ига. 1919–1929. С., 1931, с. 495; вж. и Македония, броят от 20 окт. 1927.
99 La Macйdonie, № 168, 1 май 1931; вж. и *Durham*, M. E. The burden of the Balkans, London, Edinburgh, Dublin and New Jork; *същата*: Though the lands of the sers, London, p. 164–226.
100 *Силянов*, Хр. Освободителните борби на Македония, т. 1. С., 1933, с. 443.
101 Гоце Делчев. Писма и други материали. Издирил и подготвил за печат Д. Кьосев. С., 1967, с. 26.
102 *Яворов*, П. К. Съчинения, т. 3. С., 1965, с. 214.
103 *Кьосев*, Д. Гоце Делчев. С., 1967, с. 74.
104 Материали за историята на македонското освободително движение, кн. 9, ч. 2. Първият Централен комитет на ВМОРО. Спомени на д-р Христо Татарчев. Съобщава Л. Милетич. С., 1928, с. 102.
105 *Благоев*, Д. Съчинения, т. 19. С., 1963, с. 353–355.
106 *Димитров*, Г. Съчинения, т. 9. С., 1953, с. 261.
107 Окръжен партиен архив – Пловдив, ф. 1001, оп. 23, а.е. 44, л. 139. Изказване на академик Тодор Павлов на Отчетно-изборната конференция на Пловдивската партийна организация на 10 април 1969 г.
108 *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 123.
109 Извори за българската история, т. 11. Гръцки извори, т. 6, с. 186 и сл.
110 Извори за българската история, т. 12. Латински извори, т. 3, с. 94 и сл.
111 Възпроизвод и тъкуване на въпросните миниатюри вж. в *Божков*, Ат. Миниатюри от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица. С., 1972.
112 Извори за българската история, т. 15. Гръцки извори, т. 8, с. 184.
113 За това свидетелство вж. *Шопов*, А. Мемоарите на Ивана и Константина Музаки. – Периодическо списание, 1903–1904, кн. 64, с. 124–142.
114 Споменик. Српска кр. Академија, 1891, 10, с. 47.
115 *МијатовиЌъ*, М. Општый зем‡описъ за учеЌу се младежъ у гимназіама и полугимназіама княжества Србіе, у Београду, 1852, с. 47.
116 Историја на македонскиот народ, кн. 2, с. 64.
117 *Христов*, Хр. и Н. *Генчев*. Българско възраждане, с. 220.
118 *Силянов*, Хр. Освободителните борби на Македония, т. 1, с. 17.
119 *Благоев*, Д. Съчинения, т. 11. С., 1960, с. 86.
120 Материали за историята на македонското освободително движение, кн. 9. С., 1928, с. 2. Първият Централен комитет на ВМОРО. Спомени на д-р Христо Татарчев, с. 102.
121 Материали за историята на македонското освободително движение, кн. 5. Спомени от Дамян Груев, Борис Сарафов и Иван Гарванов. Съобщава Л. Милетич. С., 1927, с. 8.
122 Известия на Института по история, 1972, т. 21, с. 252.
123 *Bousquet*, G. Histoire du peuple Bulgare depuis les origines jusqu‘Ў nos jours, Paris, 1909, p. 133: “Jamais peuple n‘avait йtй Ў ce point systйmatiquement dйnationalisй.”
124 *Державин*, Н. С. Болгарско-сербскія взаимоотношенія и Македонскій вопрос. С. Петербург, 1914, с. 126, 127, 129.
125 *Милетич*, Л. Професор В. Ягич за Македония (по неиздадени негови писма). – Македонски преглед, 1926, кн. 3, с. 20, 34–35. Ср. Единството на българския език в миналото и днес. С., 1978, с. 25–26.
126 *Селищев*, А. Очерки по македонской диалектологии, т. I. Казань, 1918, с. 277.
127 *Пак там*, с. 283.
128 Вж. Comtemporary revue, септ. 1932, ст. “Сръбският народ и югославските проблеми”; *Veritas*. Пос. съч., с. 489–490.
129 Вж. La Macйdoine, № 170, 15 май 1931.
130 *Пак там*, броят от 8 май 1931.
131 *Нуриджан*, Ж. Македонската трагедия, гледана от Рим. С., 1933.
132 *Нуриджани*, Дж. Италия и България. Рим, 1964, с. 89–91.
133 *Нуриджан*, Ж. Българо-италиански речник. С., 1928, предговорът.

Глава трета

1 За този договр вж. у *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 323, 324.
2 Македония. Сборник от документи и материали, с. 278.
3 *СкерлиЌ*, Йов. Српска к|ижевност у XVIII веку. Београд, 1923, с. 247.
4 За него вж. някои сведения у *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 187.
5 *Петровский*, Н. М. К биографии Христофора Жефаровича. – Известия второго отд. Имп. Академии наук, 1910, кн. 2, с. 297–302.
6 *амбазовски*, Кл. Културно-општествените врски на македонците со Србија во текот на XIX в. Скопје, 1960, с. 178.
7 *Пак там*, с. 163–164.
8 *Пак там*, с. 164, 170.
9 Карнегиевата анкета по войните през 1912 и 1913 година. С., 1914, с. 107–108.
10 Ср. История на дипломацията, т. 2. С., 1949, с. 73.
11 Карнегиевата анкета по войните през 1912 и 1913 година, с. 212.
12 *Милетич*, Л. Професор В. Ягич за Македония. – Македонски преглед, 1926, кн. 3, с. 20, 34–35, 62–63; Поместено е и факсимиле от писмото на В. Ягич до Л. Милетич.
13 Nouvelle Macйdoine, № 41, 25 февр. 1925.
14 *Wijk*, N. v. Les langues slaves du Sud. – Le monde slave, 1937, t. 4, p. 85–86.
15 Владика црногорски Петр ПетровиЌ: Дела П. П. †егоша под редакцията на проф. М. Решетар. Београд, 1927.
16 *Калчев*, К. Син на работническата класа, трето издание. С., 1966, с. 201.
17 Историја на македонскиот народ, кн. 3. Скопје, 1969, с. 171.
18 *Хаджидимов*, Д. Назад към автономията. С., 1919, с. 23, 24, 25.
19 *Пак там*, с. 77.
20 *Пак там*, с. 87, 88.
21 Историја на македонскиот народ, кн. 3, с. 190.
22 20 юли. Македоно-одрински лист, бр. 1, 14 апр. 1924; вж. и Македония. Сборник документи и материали, с. 679–683.
23 Историја на македонскиот народ, кн. 3, с. 313.
24 *Пак там*, кн. 3, с. 312.
25 *Пак там*, с. 313.
26 *Димитров*, Г. Съчинения, т. 11. С., 1954, с. 106.
27 Историја на македонскиот народ, кн. 3, с. 448.
28 *Льор*, Ал. Отговори на въпроси из историята на Втората световна война (Военноисторическа библиотека – ИВИ–ГЩ, ръкопис, III/1216), сведения за отстъплението на групата армии "Е" от Гърция през Македония, с. 2.
29 Историја на македонскиот народ, кн. 3, с. 446.
30 *Tumo*, И. Б. Избранные статьи и речи. М., 1973, с. 148–149.
31 Народна войска, № 230, 13 юли 1945.
32 *Tumo*, Й. Б. Naљe osloboЏenje je naљe djelo. – Vojnoistorijski glasnik, 1976, № 3, s. 11–33.
33 *Апостолски*, М. Великобугарске претензије од Сан Стефана до данас. – Политика, № 23 155, 24 март 1978 – № 23 186, 24 април 1978.
34 *Пак там*. – Политика, № 23 187, 25 апр. 1978.
35 *Пак там*. – Политика, № 23 155, 24 март 1978.
36 *Топенчаров*, В. А доказателствата утвърждават. – Отеч. фронт, № 10 531, 16 март 1979.
37 Монографија за положбата на Македонија во II светска война. – Нова Македонија, 8 юни 1980.
38 Советско-болгарские отношения 1944–1948 г. Документы и материалы. М., 1969, с. 169, док. № 77.
39 *D'Avril*, A. Nйgociations relatives au traitй de Berlin et aux arrangements qui ont suivi. 1875–1886, Paris, 1886, p. 317.
40 *Churchill*, W. The World Crisis 1911–1918, London, 1923, p. 575–576; вж. и Македония. Сборник документи и материали, с. 678.
41 Текста на този договор вж. в: *Генов*, Г. П. Международни актове и договори, засягащи и България, с обяснителни бележки и една карта на България и съседните страни, с. 427–461.
42 Сб. Македония. Сборник документи и материали, с. 758.
43 Manchester Gardian, броят от 3 ян. 1931.
44 *Ленин*, В. И. Съчинения, т. 18. С., 1952, с. 371.
45 *Благоев*, Д. Съчинения, т. 13. С., 1960, с. 285–286.
46 *Коларов*, В. Избрани произведения, т. 3. С., 1955, с. 394–395.
47 *Благоев*, Д. Съчинения, т. 10. С., 1959, с. 55–56.
48 *Пак там*, т. 16. С., 1961, с. 36.
49 БКП в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК, т. 1, 1891–1918, второ допълнено издание. С., 1957, с. 448.

50 *Пак там*, с. 333.
51 *Пак там*, т. 2, 1919–1923, второ допълнено издание. С., 1957, с. 24.
52 *Благоев*, Д. Съчинения, т. 18. С., 1962, с. 520.
53 Работнически вестник, бр. 25, юни 1924.
54 *Димитров*, Г. Съчинения, т. 9. С., 1953, с. 261.
55 *Димитров*, Г. Политически отчет на ЦК на БРП(к) пред V конгрес на партията. С., 1950, с. 83–84, 85–86.
56 *Живков*, Т. Избрани съчинения, т. 14. С., 1976, с. 339–342, 347.
57 *Пак там*, с. 508–509.
58 Историјски архив Комунистичке партије Југославије, т. 2. Конгреси и зема‡ске конференције КПЈ 1919–1937. Београд, 1949, с. 10–17.
59 *Пак там*, с. 42.
60 *Пак там*, с. 68–73.
61 Вж. *МарковиЌ* (СемиЌ), С. Национално пита|е у светлости марксизма. Београд, 1925.
62 Историјски архив Комунистичке партије Југославије, т. 2, с. 421–429.
63 *Пак там*, с. 423, 427–428. Вж. и Большевик, 1925, № 11–12.
64 Историјски архив Комунистичке партије Југославије, т. 2, с. 110–112.
65 *Пак там*, с. 162.
66 *Пак там*, с. 153.
67 *Пак там*, с. 155.
68 Българската комунистическа партия в резолюции и решения на конгресите, конференциите и пленумите на ЦК, т. 3, 1924–1949. С., 1953, с. 247.
69 Историјски архив Комунистичке партије Југославије, т. 2, с. 262.
70 *Пак там*, с. 266.
71 Нова Македония, бр. 7697, 13 март 1968.
72 Историјски архив Комунистичке партије Југославије, т. 2, с. 74.
73 *Пак там*, с. 76.
74 *Пак там*, с. 474, бел. 13.
75 *Мисирков*, Кр. П. За македонцките работи, фототипно издание. Скопје. 1953.
76 Историја на мекодонскиот народ, кн. 2. Скопје, 1969, с. 268–269.
77 Вж. Македония. Сборник документи и материали, с. 687.
78 Ср. *Велев*, Н. Из политико-обществената дейност на Кр. Мисирков. – Истор. преглед, 1968, кн. 5, с. 76–77.
79 *Пак там*, с. 78.
80 *Пак там*.
81 *Пак там*, с. 79.
82 *Пак там*, с. 79–80.
83 *Мисирков*, Кр. П. Сърбите – Душанова империя. – Мир, бр. 5650, 8 март 1919.
84 *Мисирков*, Кр. П. Противоядие. – Пирин, бр. 15, 20 ян. 1924.
85 *Мисирков*, Кр. П. Народността на македонците. – 20 юли, бр. 5, 11 май 1924; вж. и Македония. Сборник документи и материали, с. 686–687.
86 *Марковски*, В. Народни бигори. С., 1938, с. 9 (предговорът).
87 *Павлов*, Т. Поезията на Венко Марковски. С., 1939.
88 Историја на македонскиот народ, кн. 2, с. 212.

Глава четвърта

1 *Селищев*, А. М. Избранные труды, 1968, ср. Българската история в трудовете на европейски учени. С., 1970, с. 281 сл.: *Vasmer*, M. Die Slaven in Griechenland, Berlin, 1941.
2 Достъпно за първобългарите вж. у *Златарски*, В. Н. История на българската държава през средните векове, т. 1, ч. 1. С., 1970, с. 205.
3 Подробно вж. у *Милев*, Н. Кубрат от историята и Кубер в чудесата на св. Димитрий Солунски. – Периодическо списание, 1910, кн. 71, с. 557–586; *Златарски*, В. Н. Пос. съч., с. 205–208.
4 *Vaillant*, A. и др. Un lexique macédonien du XVI-e siucle, Paris, 1958.
5 *Vasmer*, M. Пос. съч.
6 *Лихачев*, Д. С. Развитие русской литературы X–XVIII веков. Эпохи и стили. Л., 1973, с. 41.
7 За този писател и неговите книги вж. повече у *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 85 сл., и 207–209.
8 Подробни посочвания за тази книга: *Ничев*, А. Четириезичният речник на Даниил. С., 1977.
9 *Веркович*, Ст. И. Народни песни на македонските българи, кн. 1, Женски песни. Под ред. на П. Динеков. С., 1966.
10 *Милетич*, Л. Професор В. Ягич за Македония. – Македонски преглед, 1926, кн. 3, с. 22.
11 *Пак там*.

12 Ср. *Oblak*, V. Macedonische Studien. Die slavischen Dialecte des sьdlichen und nordwestlichen Macedoniens. Sitzungsberichte der Akademie d. Wissenshaften, Wien. Phil.-hist. Klasse, 134, 1896, 2.
13 *Jreček*, K. Die Balkanvцlker und ihre kulturellen und politischen Bestrenbungen. – Urania, II. Jg. 13, 27 Mдrz, 1909, S. 195.
14 *Mazon*, A. Contes slaves de la Macédoine Sudoccidentale. Etude linguistique, textes et traduction, notes de folklore. Travaux, publies par l'Institut d'études slaves, t. 1, Paris, 1923.
15 *Селищев*, А. М. Очерки по македонской диалектологии. Казань, 1918, с. 283.
16 Бўлгарски народни песни. Собрани одъ братья Миладиновци Димитрія и Константина и издани одъ Константина. Загреб, 1861. За обращението към Йосиф Щросмайер ср. също у *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 291 и сл.
17 Бўлгарски народни песни. Предговор, с. III.
18 Става дума за В. Д. Чолаков (1828–1885), който издава прочутия сборник "Българский народен сборник", Болград, 1872, съдържащ народни песни.
19 Райко Жинзифов (1839–1877), заслужил книжовник от Македония.
20 Бўлгарски народни песни, предговор, с. V.
21 *Жинзифов*, Р. Съчинения, подбор и редакция на Д. Леков. С., 1969.
22 Това е Йордан Хаджиконстантинов-Джинот (ок. 1818–1882). За цитата вж.: Цариградский вестник, № 4, 1851. Ср. и *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 258 и сл.
23 *Конески*, Бл. Граматика на македонскиот литературен јазик, дел 1 и 2. Скопје, 1967, с. 32–36; *същият*: За македонскиот литературен јазик. Скопје, 1967, с. 253–265.
24 *Конески*, Бл. Граматика..., с. 35, 36.
25 *Пак там*, с. 39.
26 *Пак там*, с. 41–43.
27 *Мисирков*, Кр. П. За македонцките работи, с. 141.
28 *Конески*, Бл. Граматика..., с. 46–48.
29 *Пак там*, с. 32.
30 Неколко думи по въпроса за народността. – Лоза, 1892, кн. 2, с. 57–58.
31 *Пак там*.
32 Едно кратко обяснение. – Лоза, 1892, кн. 2, с. 93–94.
33 *Конески*, Бл. Граматика..., с. 38.
34 *Пак там*, с. 60.
35 *Пак там*, с. 139–140.
36 *Пак там*, с. 235-236.
37 *Мисирков*, Кр. П. Пос. съч., с. 20–21.
38 *Конески*, Бл. Граматика..., с. 63.
39 *Конески*, Бл. Граматика..., с. 514.
40 *Пак там*, с. 210.
41 *Пак там*, с. 41.
42 Македоно-одрински преглед. С., 1907, № 34–35, с. 553.
43 20 юлий, бр. 5, 11 май 1924; вж. и сб. Македония. Документи и материали, с. 687.
44 За подробности вж. Единството на българския език в миналото и днес. – Български език, 1978, кн. 1, с. 27.
45 *Трубецкой*, Н. С. Основы фонологии. М., 1960, с. 305.
46 Вж. *ПротиЌ*, Ст. М. О Македонији и македонцима, с. 37–105.
47 *Конески*, Бл. Граматика..., с. 61–62.
48 Единството на българския език, с. 33.
49 *Конески*, Бл. Граматика..., с. 16.
50 *Jagič*, W. Die osteuropдischen Literaturen und die slavischen Sprachen, Kultur der Gegenwart, Teil I, Abt. 9, Berlin und Leipzig, 1908, S. 21–22.
51 Историја на македонскиот народ, т. 2, с. 67.
52 За тези две книги на Павле х. Василков или като монах Партений Зографски (1820–1875) вж.: *Димитров*, Л. Обществената и книжовна дейност на хаджи Партения Зографски. – В: Известия на семинара по славянска филология за 1904 и 1905 г. С., 1905, с. 359–386.
53 Историја на македонскиот народ, т. 2, с. 68.
54 *Пак там*, с. 70.
55 *Пак там*, с. 71.
57 *Пак там*, с. 72–73.
58 *Пак там*, т. 3, с. 145.
59 *Пак там*, с. 149.
60 *Пак там*, с. 150.
61 *Пак там*, с. 240.
62 *Пак там*, с. 463.
63 *Пак там*, с. 464.

64 *Пак там*, с. 466.
65 *Зографски*, Партений. Мисли за болгарскиот язик. – Български книжици, 1858, кн. I, с. 35 и сл. Ср. *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 282.
66 *Шапкарев*, К. Сборник от български народни умотворения, т. I. Обредни песни, народни обичаи. С., 1968, с. 48–49.
67 *Пак там*, с. 49–51.
68 *Караджич*, В. Додатак к Санктпетербургским сравните‡ним рјечницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима Бугарског језика. У Бечу, 1822. Подробно вж. във: Българската история в трудовете на европейски учени, с. 151–162.
69 *Веркович*, Ст. Народни песни на македонските българи, кн. 1, Женски песни. С., 1966.
70 *Пак там*, с. XIII.
71 Цариградский вестник, 28 февр. 1860.
72 *Братя Миладинови*. Съчинения. Под ред. на Н. Табаков. С., 1965, с. 72.
73 *Жинзифов*, Р. Съчинения. Подбор и редакция Д. Леков. С., 1969, с. 49.
74 *Пак там*, с. 50 и сл.
75 *Пак там*, с. 58.
76 *Пак там*, с. 78.
77 *Пак там*, с. 94 и сл.
78 Сведения за него: *Иванов*, Йорд. Българите в Македония, с. 258 сл., с. 264 сл., с. 209 сл. Вж. и *Георгиев*, Е. Ревнители на българското отечество. С., 1966, с. 92 и сл.
79 Извадки – у *Иванов*, Йорд. Пос. съч., с. 264 и сл.
80 *Георгиев*, Е. Ревнители на българското отечество, с. 92–93.
81 *Пак там*, с. 88–91.
82 *Пърличев*, Гр. Автобиография. С., 1928, с. 70.
83 *Пак там*.
84 *Пак там*, с. 97.
85 *Пак там*, с. 108.
86 *Пърличев*, Гр. Избрани произведения, С., 1970, с. 189, 191, 194.
87 Историја на македонскиот народ, т. 3, с. 145.
88 *Пак там*, с. 240.
89 *Пак там*, с. 463.
90 *Пак там*, с. 464.
91 *Пак там*, с. 466.
92 *Ленин*, В. И. Съчинения, т. 18, С., 1952, с. 371–372.
93 *Жинзифов*, Р. Съчинения, с. 169.
94 *Селищев*, А. М. Очерки по македонской диалектологии, т. 1. М., 1918, с. 283.
95 *Popovič*, I. Geschichte der serbocratischen Sprache, Wiesbaden, 1960, S. 262, 687.
96 *Brduer*, H. Slavische Sprachwissenschaft, Berlin, 1951, S. 45.
97 *Arumaa*, P. Urslavische Grammatik, Heidelberg, 1964, S. 52.